

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASETİN DEMOKRATİKLEŞMESİ
VE OTORİTERLEŞMESİNE ETKİSİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Gökhan Tuncel

HAZIRLAYAN
Ömer Taylan

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASETİN DEMOKRATİKLEŞMESİ VE
OTORİTERLEŞMESİNE ETKİSİ**

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
ÖMER TAYLAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. GÖKHAN TUNCEL

MALATYA 2021

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. GÖKHAN TUNCEL'in danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım "Demokrat Parti'nin Siyasetin Demokratikleşmesi ve Otoriterleşmesine Etkisi" başlıklı bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik etik kurallarına uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu beyan ederim.

Ömer TAYLAN

ÖN SÖZ

Dünyanın dört bir yanındaki ülkelerde demokratikleşme ve otoriterleşmeye yönelik eğilim, araştırmacıları potansiyel olarak tek bir hedefe sürüklemektedir. Bu hedef doğrultusunda demokratikleşme ve otoriterleşmeye kuramsal bir geçerlilik veya çerçeve kazandırmak önem arz etmektedir. Demokratikleşme ve otoriterleşmenin ihtiva ettiği anlam dünyası üzerinden politik değişimler analize tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda yönetimlerin yasal ve yapısal olanakları ya demokratik ilkelere ya da otoriter eğilimlere dayanmaktadır. Demokratikleşme, yönetimlerin otoriter bir tutumdan demokratik bir anlayışa geçmeye çalıştıkları süreçleri incelemektedir. Otoriterleşme ise yönetimlerin anti-demokratik ilkeleri temel alarak hareket etmesi sürecini kapsamaktadır. Dolayısıyla demokrasinin yasal ve yapısal unsurlarının iyiye gidiş şeklindeki sonucuna verilen isim demokratikleşme, kötüye gidiş şeklindeki sonucuna verilen isim ise otoriterleşme olarak kabul edilmektedir. Bu kuramsal yaklaşım çerçevesinde Demokrat Parti iktidarına ait söylem ve eylemler dikkate alınarak Demokrat Parti'nin siyasete demokratik ve otoriter etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Demokrat Parti'nin teşekkül etmesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin otoriter tutum ve uygulamaları yadsınamaz. Nitekim bu tutum ve uygulamalar halk nezdinde ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Bu sebeple Demokrat Parti, muhalefette olduğu yıllarda politikaların demokratik kurallara göre yapılmasını şiddetle gündeme taşımıştır. Bu demokratik söylem ve tutumuyla iktidarı elde eden Demokrat Parti, siyasetin demokratikleşmesi ve otoriterleşmesinde büyük etkisi olmuştur. Söz konusu bu etki iki bağlamda (demokratikleşme ve otoriterleşme) incelenmeye çalışılmıştır.

Doktora tez konusunun seçiminde ve yazım aşamasında bana her türlü desteği sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Gökhan TUNCEL'e, Tez İzleme Komitesi'nde yer alan, nazik ve yapıcı eleştirileri ile bana yol gösteren Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ ve Prof. Dr. Selahattin BAKAN'a, bu süreçte bana destek, katkı ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Seyfettin ASLAN, Prof. Dr. Mehmet DEMİR, Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN, Doç. Dr. Fatih ERTUGAY ve Arş. Gör. Abdullah CENGİZ'e teşekkürü ödenmesi mutluluk verici bir borç bilirim.

DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASETİN DEMOKRATİKLEŞMESİ VE OTORİTERLEŞMESİNE ETKİSİ

Doktora Tezi

İnönü Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

2021

Danışman: Prof. Dr. Gökhan Tuncel

ÖZET

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye'yi 27 yıl otoriter bir anlayışla tek başına yönetmiş ve bu doğrultuda anti-demokratik yasa ve uygulamalara başvurarak toplum üzerinde sosyo-politik açıdan bir huzursuzluk meydana getirmiştir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu (Amerika Birleşik Devletleri-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) dünya düzenine kayıtsız kalamayan CHP, tercihini Amerika Birleşik Devletleri'nden yana kullanarak demokratikleşme yolunda ilk adımını atmak zorunda kalmıştır. Bu adım, CHP içinden *kontrollü* bir muhalefetin çıkması şeklinde dile getirilmiştir. Ancak bu tartışmaya kuruluş aşamasında hiç girmeyen muhalefet, Demokrat Parti (DP) adıyla siyasi bir parti kurmuştur.

DP, 1946-1950 tarihleri arasında demokratik talepleri ciddi bir şekilde dillendirerek, siyasete demokratik bir ivme kazandırmıştır. Bu sayede DP, CHP'nin politikalarına karşı ve/ya tepkili olan geniş bir kesimin desteğini elde ederek 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur. Nitekim bu başarısını 1954 ve 1957 genel seçimlerinde de sürdürmüştür. Ancak 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koyarak DP'nin iktidarı son bulmuştur. Yapılan bu çalışmada DP'nin, siyasetin yasal ve işlevsel açıdan demokratikleşmesine ve otoriterleşmesine etkisi incelenmiştir. Bu noktadan hareketle demokratikleşme ve otoriterleşme kavramlarının teorik çerçevesi oluşturulmuş ve bu çerçeve üzerinden DP'nin muhalefette ve iktidarda iken eylem ve söylemleri nitel araştırma yöntemlerinden çoklu durum çalışması ekseninde etüt edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, Otoriterleşme ve Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti.

THE ROLE OF DEMOCRAT PARTY ON THE DEMOCRATISATION AND AUTHORITARIANISM OF POLITICS

Doctoral Dissertation

by Ömer TAYLAN

Institute of Social Sciences

Inönü University

2021.

Consultant: Professor Gökhan Tuncel

ABSTRACT

Republican People's Party (CHP) governed (ruled) Turkey for 27 years after its foundation with a direct authoritarian rules. This approach resorted to anti-democratic laws and practices, creating a socio-political unrest, depression and opposition to the societal interests. However, due to the emergence of second world war, the Republican People's Party could not remain indifferent to the bipolar world order (United States of America - Socialist Republic of Soviet Union), and had to take side with the USA, this resulted to the first steps toward democratization. These steps are as a result of the controlled groups or direct opposition from within the CHP. Therefore, the opposition, which had never got into the debates during its establishment, established a political party called the Democrat Party (DP).

DP gave a democratic momentum to politics by voicing serious democratic demands between 1946-1950. And through this processes, DP won the general elections of May 14, 1950 by gaining the support of a large group of people who were against and/or reactive to the policies of the CHP that came to power on its own. Thus, DP continued this success in the 1954 and 1957 general elections. However, on May 27, 1960 the army seized the control of administration and the DP's powers were brought to an end.

In this study, the direct effects of DP government on democratization and authoritarianism of politics legally and functionally is examined. From this point of view, the theoretical framework of the concepts of democratization and authoritarianism has been created and within this framework, DP's actions and discourses while in opposition and in power, have been tried and analyzed with the multi-case qualitative research methods.

Keywords: Democratization, Authoritarianism, Republican People's Party and Democratic Party.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ONUR SÖZÜ	1
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Denenceleri:.....	2
1.4. Araştırmanın Amacı	2
1.5. Araştırmanın Yöntemi	3
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	3
2. DEMOKRATİKLEŞME TARTIŞMALARI	5
2.1. Demokratikleşme Olgusu	5
2.2. Demokratikleşme Sürecinde Rol Oynayan Etmenler.....	8
2.2.1. Demokrasinin Düşünsel ve Tarihsel Zemini.....	9
2.2.2. Siyasal Etmenler.....	14
2.2.3. Hukuksal Etmenler	20
2.2.4. Toplumsal Etmenler	23
2.2.5. Ekonomik Etmenler	28
2.3. Literatürdeki Demokratikleşme Tartışmaları	32
2.3.1. Demokratikleşmenin Kapsamı	32
2.3.2. Teorik Düzeyde Yürütülen Demokratikleşme Tartışmaları.....	33
2.3.4. Demokratikleşmenin Maddi ve Pratik Argümanları	35
2.3.5. Demokratikleşme Olgusunun Gerekliliği ve Önemi.....	37
2.3.6. Demokratikleşmenin Geri Çevrimi	39
3. OTORİTERLEŞMEYE YÖNELİK KURAMSAL BİR ÇERÇEVE BELİRLEMEK	42
3.1. Otorite Kavramı.....	43

3.2.	Otoriterleşme.....	44
3.3.	Otoriterleşmenin Siyasal ve Toplumsal Ayırt Edici Özellikleri	47
3.3.1.	Sınırlı (Siyasal) Plüralizm	48
3.3.2.	Kendine Özgü Bir Zihniyetin Varlığı.....	50
3.3.3.	Siyasi Mobilizasyonun Düşük Düzeyli Oluşu	51
3.3.4.	Sistemin Kişiselleştirilmesi: Otoriter Lider/Hükümet.....	53
3.4.	Otoriteryanizmin Sınıflandırılması.....	57
3.4.1.	Linz'in Otoriterlik Tipolojisi	58
3.4.2.	Rekabetçi Otoriterlik (Competitive Authoritarianism)	65
3.4.3.	Seçimsel Otoriterlik (Electoral Authoritarianism)	67
3.5.	Otoriteryen Yönetimlerin Kullandığı Yöntem ve Araçlar	69
3.5.1.	Otoriteryen Dil: Korku ve Tehdit.....	69
3.5.2.	Krizlerin Çözümü: Şiddet	71
3.5.3.	Seçim Mühendisliği Uygulamaları	73
3.5.4.	Muhalefetin Etkisizleştirilmesi	75
4.	ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİ (1945-1950).....	78
4.1.	Yasal Düzenlemelerle Siyasal ve Sosyal İttifakı Bozmak.....	78
4.2.	İkinci Dünya Savaşı'nın Sonra Türkiye'nin Tavrı.....	82
4.3.	Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhalefetin Gün Yüzüne Çıkışı.....	84
4.4.	Demokrat Parti'nin Kuruluşu	89
4.5.	Cumhuriyet Halk Partisi'nin 2. Olağanüstü Kurultayı	90
4.6.	Cumhuriyet Döneminin İlk Çok Partili Genel Seçimleri.....	91
4.7.	Peker Hükümeti ve 7 Eylül Kararları.....	93
4.8.	Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi	94
4.9.	12 Temmuz 1947 Beyannamesi.....	95
4.10.	Cumhuriyet Halk Partisi'nin 7. Olağan Kurultayı.....	96
4.11.	Demokrat Parti'nin 2. Büyük Kongresi.....	97
4.12.	Yeni Seçim Kanunu	97
4.13.	14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri	99
5.	DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: DEMOKRATİKLEŞME VE OTORİTERLEŞME İKİLEMİ.....	100
5.1.	Demokrat Parti İktidarının Birinci Dönemi (1950-1954).....	100

5.1.1. Orduda Geniş Çapta Bir Değişiklik	101
5.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması.....	102
5.1.3. Gündeme Gelen ve Kapatılan <i>Halkevleri</i>	103
5.1.4. Demokrat Parti'nin Radyo ve Basına Yönelik Girişimleri	105
5.1.5. Demokrat Parti'nin 3. Büyük Kongresi.....	106
5.1.6. Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman Olayı	107
5.1.7. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 10. Kurultayı	109
5.1.8. Yasal Düzenleme ile Üniversite Profesörlerinin Partilerde Fiilen Vazife Almalarını Engellemek.....	110
5.1.9. CHP Mallarının Hazineye Devredilmesi ve Millet Partisi'nin Kapatılması.....	111
5.1.10. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimleri.....	114
5.2. Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957)	115
5.2.1. Seçimlerden Sonra Bazı İllerin Cezalandırılması	116
5.2.3. Basın Özgürlüğü.....	117
5.2.2. Kamu Görevlilerinin Emekli Edilmesi.....	118
5.2.4. Kıbrıs Meselesi ve 6/7 Eylül Olayları	119
5.2.5. Tek Başına Güvenoyu ve Sistemin Kişiselleştirilmesi	121
5.2.6. 19'ların Demokrat Parti'den İhracı	122
5.2.7. Basın ve Toplantı Hakkı Üzerinde Denetim	124
5.2.8. Turhan Feyzioğlu Olayı ve Aydınların Demokrat Parti'den Kopması	126
5.2.9. Muhalefetin Güç Birliğini Oluşturması ve Demokrat Parti'nin Seçim Kanunu'nda Değişiklik Yapması	127
5.2.10. 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimleri.....	129
5.3. Demokrat Parti İktidarının Üçüncü Dönemi (1957-1960)	130
5.3.1. Hüseyin Nail Kubalı Olayı: Akademiye Gözdağı	131
5.3.2. 4 Ağustos 1958 Kararları	132
5.3.3. Vatan Cephesinin Kurulması: Politik Polarizasyon	132
5.3.4. Muhalefetin <i>İlk Hedefler Beyannamesi</i>	133
5.3.5. Başbakan Menderes'in Uçak Kazası: Karizmatik Lider	134
5.3.6. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yurt Gezisi	134

5.3.7. Tahkikat Komisyonu	136
5.3.8. Sivil Siyasetten Askeri Vesayete	137
6. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ TEORİK ARKA PLANDAKİ YERİ	139
6.1. Demokrat Parti İktidarının Birinci Dönemi (1950-954): <i>Demokratik Durgunluk</i>	139
6.2. Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957): <i>Tedrici Otoriterlik</i>	145
6.3. Demokrat Parti İktidarının Üçüncü Dönemi (1957-1960): <i>Mobilize Edici Otoriterlik</i>	151
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	166

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
çev.	Çeviren
ÇTK	Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
ed.	Editör
eds.	Editörler
HP	Hürriyet Partisi
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

Bu başlıkta araştırmanın konusu, yöntemi, amacı, araştırmada sınanan denenceler ve araştırmanın sunuş sırası hakkında genel bilgiler verilmektedir. Bu bölüm aynı zamanda araştırmanın genel bir özetini sunmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmaya başlarken Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal kurucu aktörünü (Cumhuriyet Halk Partisi) dikkate alarak hareket ettik. Yani CHP, hayli uzun bir süre tek başına ülkeyi yönetmiş ve bu süreçte yönetimin otoriter niteliğini olabildiğince pekiştirmiş ve hatta kurumsal hale getirmiştir. Bu siyasal yapı, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren iç ve dış dinamiklerin etkisiyle çözülmeye başlamıştır. Bu yapının kırılmasında öncü rollerden birini de Demokrat Parti (DP) üstlenmiştir.

Çok partili yaşama geçişle birlikte DP, Türk siyasetine yeni bir demokratik zihniyet kazandırmaya çalışmıştır. Böylelikle CHP'nin siyaseti tayin etme konumu nispeten kısıtlanmıştır. Yani muhalefet, iktidara karşı demokratik söylem ve araçları kullanarak baskı yapma ayrıcalığına kavuşmuştur. Ancak CHP, siyasal kurumlarında ve anayasal yapısında hiçbir değişiklik yapmaksızın sadece seçim kanununu değiştirmekle demokratikleşme hareketine katılmıştır. DP, muhalefette olduğu yıllarda siyasetin demokratik kural ve ilkelere göre yapılmasını şiddetle savunmuştur. Fakat iktidara geldikten sonra bu ısrarını aynı dirençte sürdürememiştir. İşte tezin konusu, DP'nin siyasetin demokratikleşmesi ve otoriterleşmesine etkisinin hangi boyutta olduğunu tespit etmeye çalışmaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkenin kaderini tek başına tayin eden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), birçok alanda radikal kararlar almış ve bunları icraata geçirerek kendisini bütün alanlarda tahkim etmiştir. Fakat CHP'nin otoriter siyaset anlayışı toplum nezdinde birçok huzursuzluğu meydana getirmiştir. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. CHP, iç ve dış faktörlerin etkisiyle bir reform sürecini başlatmak zorunda kalmıştır. Bu

reformlardan en önemlisi çok partili döneme geçiş sürecinde DP'nin siyaset arenasında yerini alması olmuştur.

DP, ülke içindeki huzursuzluktan istifade ederek İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği uluslar arası etki biçimlerinden yararlanmıştır. Böylelikle DP'nin başarısı, CHP'nin otoriter ve dayatmacı siyaset anlayışına karşı geliştirdiği demokratik söylem olmuştur. Bu söylem ile DP, tek başına iktidarı elde etmiştir. DP, iktidara gelirken ve iktidarda bulunurken siyasetin demokratikleşmesi ve otoriterleşmesine etkisini yorumlamak araştırmanın önemini teşkil etmiştir.

1.3. Araştırmanın Denenceleri:

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

DP, siyasetin demokratikleşmesine niçin ve nasıl etki etmiştir? (Temsili bağlamda, yasal anlamda, yapısal boyutta, bürokratik ve politik çerçevede)

DP, siyasetin otoriterleşmesine niçin ve nasıl aracılık etmiştir? (Temsili bağlamda, yasal anlamda, yapısal boyutta, bürokratik ve politik çerçevede).

1.4. Araştırmanın Amacı

Demokratikleşme ve otoriterleşme çalışmaları son zamanlarda yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. Böylelikle araştırmacılar, demokratikleşme ve otoriterleşme literatürüne dolaylı veya doğrudan katkı sunmak istemişlerdir. Özellikle demokratikleşme ve otoriterleşmenin nasıl ortaya çıktığı, hangi araç ve yöntemleri kullandığı önem arz etmiştir.

Demokratikleşme ve otoriterleşme kavramları üzerinden politik değişimleri, analize tabi tutmak için genel bir çerçeve inşa edilmiştir. Bu çerçeve bağlamda yönetimlerin yasal ve yapısal olanakları ya demokratik ilkelere ya da otoriter eğilimlere dayandığı görülmüştür. Demokratikleşme, yönetimlerin otoriter bir tutumdan demokratik bir anlayışa doğru geçişini konu edinirken, otoriterleşme ise yönetimlerin demokratik ilke ve kurumları aşındırması sürecine odaklanmıştır. Bu kuramsal yaklaşım bağlamında Demokrat Parti'nin siyasete etkisi incelenmiştir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden çoklu durum çalışması temel alınmıştır. Durum çalışması, sınırları belirlenmiş sosyal olguların belli bir bağlam üzerinden çözümlenmesini yapan yöntemdir. Durum çalışmasında hem nitel hem de nicel verilerin bir arada kullanılması doğaldır.

Çalışma hazırlanırken araştırma teknikleri bağlamında konuyla ilgili kitap, dergi, makale, yasa, gazete, kısacası basılı ve elektronik kaynak taraması yapılmıştır. Kaynaklar çalışmanın konusuna göre tasnif edilerek “İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim–Öğretim Tez Yazım Kılavuzu”nda belirtilen ilkeler doğrultusunda yazıya aktarılmıştır. Böylelikle çalışmanın her bölümü, tez danışmanı ve Tez İzleme Komitesi üyelerinin görüş ve önerileriyle şekillenerek son halini almıştır.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmanın birinci bölümünde araştırmanın konusu, yöntemi, amacı, araştırmada kullanılan denenceler ve araştırmanın sunuş sırası hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın ikinci bölümünde demokratikleşmenin düşünsel, tarihsel, siyasal ve hukuksal açıdan ne anlama geldiği ifade edilmekte ve literatürdeki demokratikleşme tartışmalarına yer verilmektedir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde otoriterleşmeye ait bir anlam dünyası inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bu dünyaya ait araç ve yöntemler belirlenerek teorik bir tartışma ekseninde konu irdelenmektedir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde DP’yi doğuran iç ve dış faktörlere yer verilmekte ve DP’nin demokratik talepleri doğrultusunda konu irdelenmektedir.

Araştırmanın beşinci bölümünde DP’nin on yıllık iktidar sürecindeki söylem ve eylemleri ele alınmakta ve iktidarda bulunduğu süreç dönemselleştirilerek tasnif edilmektedir.

Araştırmanın altıncı bölümünde, önceki bölümlerden elde edilen teorik arka plan ile DP iktidarının siyasete demokratik ve otoriter etkisi analiz edilmektedir. Bu bölümün

amacı, DP iktidarını demokratikleşmeye ve otoriterleşmeye yönelten unsurları belirlemeye çalışmak ve DP'nin teorik arka plandaki yerini tayin etmektir.

Araştırmanın son bölümünde ise konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. DEMOKRATİKLEŞME TARTIŞMALARI

2.1. Demokratikleşme Olgusu

Bu bölümde, demokratikleşme olgusunun hangi bağlamda ele alındığına yer verilmektedir. Demokratikleşmenin düşünsel, tarihsel, siyasal ve hukuksal açıdan ne anlama geldiği izah edilmekte ve literatürdeki demokratikleşme tartışmalarına değinilmektedir.

Demokratikleşme, demokrasi kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Demokrasi en sade haliyle siyasal iktidarın ve egemenliğin halka aktarılması ve politik değişimlerin demokratik ilkelere uygun bir şekilde yapılması anlamına gelmektedir. Demokratikleşme ise demokrasiye ait ilke ve kurumların, siyasetin yapısında yer edinmesi ve pekişmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle demokrasinin konsolide edilmesini içeren iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, otoriteryanizmden demokrasiye geçiş sürecini açıklamaktadır. İkinci yaklaşım ise demokratik değerlerin toplum ve devlet nezdinde yerleşmesi ve pekişmesi sürecini ele almaktadır. Birinci yaklaşımın kuramsal alt-yapısı (rejim değişikliği) Samuel Phillips Huntington'ın *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme* (The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century) adlı eserine dayanmaktadır. Huntington, demokratikleşme olgusuna rejim değişikliği üzerinden bir açıklama getirmekte ve *küresel nitelik sergileyen* demokratikleşme dalgalarını üçü düz, ikisi ters olmak üzere beş dalgaya ayırarak tartışmaktadır¹. Huntington'ın yaklaşımı ve metodu rejim değişikliğini esas aldığından ve bu çalışmanın temel konusu da bir rejim değişikliğini ihtiva etmediğinden Huntington'ın yaklaşımı tercih edilmemiştir. Huntington'ın yaklaşımı bu çalışma bağlamında tercih edilseydi ciddi bir anakronizm sorunu ortaya çıkmış olacaktı. Bu sebeple Huntington'ın yaklaşımı ve metodu yerine demokratik değerlerin toplum ve devlet nezdinde yerleşmesi ve pekişmesi sürecini kabul eden yaklaşım temel alınmıştır.

Ishiyama'ye göre, demokratikleşme olgusu beş temel ilke üzerinden değerlendirmeye tabii tutulabilir. Bunlar; temel hak ve özgürlüklerin korunması, özgür

¹ Yazarın bu konuda yaptığı tasnifi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Huntington, 1993: 10-22).

ve adil seçimlerin uygulanması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sivil toplum kurumlarının gelişmesi ve yönetimde olanların hesap verilebilirliğidir (2012: 30).

Jr. Barrington Moore'a göre demokratikleşme olgusu için birbiriyle bağlantılı üç şeyin olması gerekmektedir. Bunlar; yöneticilerin denetlenmesi, keyfi kuralların/uygulamaların yerine adil ve rasyonel yasaların konması ile bu yasaların oluşturulmasında halkın çoğunluğunun payının ve onayının olmasıdır (2012: 482).

Beckman'a göre; demokratikleşme etnik ve ırk temelli ayrımlar ile kültürel, sosyal ve dinsel farklılıkların devlet nezdinde bir öncelik olarak kabul edilmediği düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünceden hareketle demokratikleşme, herhangi bir ayrımcılığın olmadığı herkesin hukuk karşısında eşit kabul edildiği durumu ifade etmektedir (2009: 23). Başka bir ifadeyle demokratikleşme, yurttaşlar arasında *haklar* anlamında herhangi bir hiyerarşik kategorinin bulunmadığı ve haliyle yurttaşların *eşit haklara* sahip olduğu durumdur.

Spitz'e göre demokratikleşmenin en az iki temel anlamı vardır. Birincisi birbirine zıt fikir ve kanaatlerin serbestçe ifade edilmesidir. İkincisi de yönetenlerin anayasanın öngördüğü çerçevede yönetilenlere karşı sorumluluklarını yerine getirmesidir (1969: XVIII, 5). Sorensen'e göre, bu iki temel anlamlardan biri çoğulculuğun artmasına, diğeri de politik eşitliğin sağlanmasına zemin hazırlamaktadır (2008: 15). Tuncel ve Bakan'a göre ise demokratikleşmenin temel unsurlarından birisi, iktidarın muhalefet düşüncesine ve kurumlarına olumlu yaklaşımı bünyesinde barındırmasıdır (2013: 5343, 5365).

Schumpeter ise demokratikleşmeyi *genel oy hakkı ve rekabet* odaklı ele alarak minimalist bir tanım sunmaktadır. Schumpeter, genel oy hakkını, vatandaşın oy verme ve aday olma hakkına sahip olması şeklinde tanımlarken, rekabeti ise çok partili sistemde *adil* seçimlerin yapılması sonucunda siyasal kararları verme gücüne erişilmesi olarak ifade etmektedir (2010: 349).

Regan ve Henderson'a göre demokratikleşme, muhalefeti savunmak ve örgütlemek için resmi/meşru kanalların daha fazla kullanılabilir olmasıdır. Bu tür kanallar, şiddete eğilimli muhalefet ve iktidar için hem bir fren görevi görmekte hem de devletin kurumları içindeki demokratik yapı ve normların yaygınlığını arttırarak

şiddetin uygulanabilirliğini yani baskıyı zorlaştırmaktadır (2002: 121). Haliyle demokratik kurumlar; liderlerin keyfiliklerini önlemekte ve muhalefetin haklarını güvence altına almaktadır (Albertus, 2015: 13, 79).

Tilly'e göre demokratikleşme, politik toplumların şeffaflık, eşitlik, katılımcılık ve sivil bir yönetim anlayışını temel almasıdır (2014: 34, 104, 115). Politik toplumların bu ilkeleri temel alarak hareket etmeleri halinde demokratikleşme sürecinin sağlam olacağına bir işarettir. Bu noktada şöyle bir husus akla gelebilir. Bu ilkeler bağlamında karar alma süreci yavaş ve hantal olabilir. Buna karşılık, tek adamın etkin olduğu otoriter bir yönetimde kararlar daha hızlı alınabilir ancak bu kararların fayda sağlayacağını söylemek zordur. Öyleyse gerektiği kadar fikir teatisi yapılmadan, tartışılmadan alınan kararların çok kötü kararlar olduğu anlaşılabilir; süreci yavaşlatsa dahi, tartışmalar kararların niteliğini artırabilir (Marquez, 2019: 261).

Demokratikleşmenin birçok tanımını yapmak mümkündür. Zira demokratikleşme, ortam ve şartlara göre değişik şekilde tanımlanabilir. Örneğin zifiri karanlıkta en küçük bir mum ışığı çok kıymet ve değer ifade ederken, aynı mum ışığı gündüz vaktinde hiçbir anlam ifade etmemektedir. Bu örneğin realitedeki karşılığına şu düşünce denk gelmektedir: Uzun zaman baskının olduğu, temel hak ve özgürlüklerin engellendiği bir yerde insanlara seçme ve seçilme hakkının tanınması demokratik kabul edilmektedir. Ancak bu tarz bir açıklama göz ardı edilemeyecek kadar indirgemeci olabilir. Bu sebeple demokratikleşme ortam ve şarta bağlı olmadan değerlendirildiğinde sivil ve siyasal özgürlüklerin güvenceye alındığı; hukukun üstünlüğünün sağlandığı; adil ve serbest seçimlerin yapıldığı; keyfiliğin yerine adil ve rasyonel kuralların konulduğu; hesapverebilirlik ve şeffaflık kriterlerinin tüm kamu bürokrasisinde geçerli hale geldiği kısaca birden fazla faktörün rol oynadığı çok yönlü bir süreç olarak ifade edilebilir.

Çalışma, öncelikle bu çok yönlü süreçte demokratikleşmeye etki eden etmenlerin neler olduğunu belirlemekte, bu belirlenim çerçevesinde genel bir bilgi kümülâtifi oluşturarak değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır. Özellikle belirtilmesi gereken nokta şudur: Etmenler birbirinden bağımsız değişkenler değildir.

2.2. Demokratikleşme Sürecinde Rol Oynayan Etmenler

Bu başlıkta, demokratikleşme sürecinde rol oynayan etmenlere yer verilmektedir. Bu etmenler organik bir bütünlük oluşturmaktadır. Ancak bu etmenlerin ayrı ayrı ele alınmasının temel sebebi konuyu detaylı bir şekilde sınıflandırmaktır.

Huntington'a göre demokratikleşmenin sebepleri yer ve zamana bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda Huntington, faktör ve demokratikleşme arasındaki bağlantıyı üç önermeyle açıklamaktadır:

1) Hiç bir faktör tek başına, bütün ülkelerde veya tek bir ülkede demokratikleşmeyi açıklamak için yeterli yani zorunlu değildir.

2) Demokratikleşmeye etki eden etmenler ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir.

3) Her ülkede demokratikleşme, bir sebepler bileşeninin sonucudur (1993: 37).

Kısaca etmenlerin hiçbiri tek başına demokratikleşmeyi gerçekleştiremez, hepsine birden ihtiyaç vardır. Bu sebeple demokratikleşme sürecinde rol oynayan etmenler iç içedir. Başka bir ifadeyle, demokratikleşme tek bir yolu (etmeni) takip etmez (Tilly, 2000: 1). Böylelikle sadece tek bir etmen göz önüne alınarak evrensel bir model ortaya koymak mümkün değildir.

Demokratikleşme, her ülkenin kendi modernleşme tecrübesi bağlamında farklı ve özgün karakteristikler barındırır. Yalnızca bir veya birkaç olayı eksen alarak demokratik tecrübenin gelişimini şekillendiren veya bunları belirli neden-sonuç ilişkilerine bağlayan analizler yapmak mümkün değildir. Aynı şekilde herhangi bir ülkede demokrasinin gelişimini sağlayan ana faktörün diğer yerlerde de benzer sonuçlara neden olacağı söylenemez. Bir ülkede demokratikleşmenin en önemli motivasyon kaynağı ya da ortaya çıkış şekli, başka bir ülke açısından farklı sonuçlara sebebiyet verebilir. Burada belki de ortak olan tek nokta, farklı bileşenlerin eşzamanlı bir araya gelmesiyle demokratikleşmenin ortaya çıkışıdır. Ancak bu kombinasyonu oluşturan bileşenler, çoğunlukla ülkelere göre farklılık gösterir. Özetle her toplumun sahip olduğu özellikler birbirinden farklı olduğu için tek tip bir demokratikleşme sürecinden bahsedilmez. Bu sebeple demokratikleşme kavramının anlaşılması ve

sınırlarının çizilmesi, toplumun genel özelliklerinin belirlenmesiyle bağlantılıdır (Beriş, 2015: 185-187).

2.2.1. Demokrasinin Düşünsel ve Tarihsel Zemini

Demokratikleşme teorisi üzerine inşa edilen ve bu teori içinde tartışılması gereken konulardan biri demokrasi kavramıdır (Beckman, 2009: 25). Literatürde ve günlük kullanımda demokrasinin birçok tanımı ve şekli mevcut olduğundan (Weale, 1999: 19) bunlara değinmekten ziyade onu ortaya çıkaran ve besleyen etmenler üzerine eğilmek daha yararlı olacaktır. Bu etmenler *zincirleme reaksiyon* (düşünsel, tarihsel, yasal, toplumsal vb.) gibi birbirini beslemektedir.

Demokrasinin düşünsel boyutu Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), baron de La Brède et de Montesquieu (1689-1755), Jean-Jacques Rousseau'un (1712-1778) fikirleri üzerinden tahlil edilecek ve bu fikirlerden beslenen *İngiliz, Amerikan ve Fransız Bildirilerine* kısaca değinilecektir. *İngiliz, Amerika ve Fransız Bildirileri* hem bir sebep hem de bir sonuç olarak demokrasiyi işlevsel kılmış ve demokrasi için spontane gelişen bir çözüm arayışını ortaya çıkarmıştır. Bu çözüm arayışı pragmatik bir değer olan temsil kurumuna dayanmaktadır. Bunu açıklayabilmek için öncelikle demokrasiye ve iktidarın form değiştirme nedenine kısaca değinmekte fayda vardır.

Demokrasi kavramı ilk defa Antik Yunan dilinde kullanıma girmiştir. Demos ve kratos kelimelerinin terkiinden meydana gelmiştir (Catt, 1999: 6). Demos Eski Yunan'da *herkesi değil, poliste yaşayan vatandaş* topluluğuna mensup kimseleri ifade etmektedir. Atina toplumunda vatandaş topluluğuna dâhil olmayan kimseler (kadınlar, Atina'da yaşayan ve çalışan yabancılar (metoikoslar) ve köleler) vardı. Bunlar siyasal haklara sahip değildi. Yani Atina demokrasisi, vatandaş olmayanları dışarıda bırakan bir yapıya sahipti. Bu gerçekten hareketle sistemin tam anlamıyla *demokrasiye* dayandığını söylemek güçtür. Atina demokrasisi kapsayıcı, çoğulcu bir demokrasi olmaktan ziyade elitist, sınırlı bir demokrasiye sahipti (Coppedge, 2012: 19). Antik Yunan demokrasisi M.Ö. dördüncü yüzyıldan itibaren uygulama alanı bulamamıştır. Demokrasinin yeniden ortaya çıkıp gelişmesi için feodal sistemin çözülmesini beklemek gerekmiştir (Eser ve Bahadır, 2017: 102).

Roma'nın Hıristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte Katolik Kilisesi, Antik Yunan'da çok tanrılı dinlerin yerini almaya başlamış ve iktidar üzerinde yavaş yavaş güç sahibi olma yolunda ilerlemiştir. Zamanla kilise bir devlet değil, devletin kendisi olmuş ve tek bir bütünsel toplum haline gelmiştir. Papa ya da kilise *plunitudo potestas* (tanrının yeryüzündeki mutlak iktidarı) öğretisi ile dünyevi iktidarın tümüne sahip olduğunu öne sürmüştür (Dumont, 200: 146). Bu öğreti, 14. yüzyılın sonlarına kadar üstünlüğünü koruyarak devam etmiştir. Akabinde Otuz Yıl Savaşları ile Krallar, kiliseye devrettikleri iktidarı geri almaya başlamıştır. Ancak iktidar el değiştirirse de *iktidarın kaynağında* bir değişme söz konusu olmamıştır (Held, 1996: 72). *İktidarın/egemenliğin kaynağı nedir?* sorusuna verilen cevabı Tanrı olarak kabul eden öğreti, demokrasinin gelişimine herhangi bir katkı sunmazken, iktidarın/egemenliğin kaynağı *insanlardır/halktır* cevabını veren öğretiler, bu konunun gelişimine katkıda bulunmuşlardır (Furtun, 2006: 20). İktidarın kaynağı insanlar/halk diyen modern anlamdaki öğreti, toplum sözleşmesi kuramı olarak kabul edilmektedir.

2.2.1.1. Düşünsel Etmenler

Bu başlık altında demokrasinin üzerine bina edildiği *doğal haklar* düşüncesini merkeze alarak kuramsal açıklamalar yapan toplum sözleşmesi düşünürlerinin fikirlerine yer verilmiştir. Toplum sözleşmesinin temelinde tüm insanların doğal haklara sahip olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bu düşüncenin açılımı insanların kendilerini yönetecek iktidarlara belirleme haklarının bulunduğu işaret etmektedir (Çetin, 2003: 73). Başka bir ifadeyle siyasal iktidar meşruluğunu dinsel veya geleneksel bağlılıklarda değil, bireysel veya toplumsal rızada bulmuştur.

Thomas Hobbes (1588- 1679) *Leviathan* adlı yapıtı ile her ne kadar otoriter ve totaliter düşünce yolunu açmışsa da (1993: 127) demokrasi kuramı açısından onu önemli kılan modern anlamıyla ve derli toplu bir şekilde *doğal hak durumunu* ortaya koymuş olmasıdır (Held, 1996: 78). Hobbes'un kitabının ikinci bölümünde (*Devlet Üzerine*) ileri sürdüğü temel düşüncesi devlet gücünün tek bir erkte toplanarak bireysel güvenliği sağlamasıdır. Böylelikle baskılanmış dahi olsa birey anlayışının öne çıkmaya başladığı görülmüştür.

John Locke (1632-1704); Hobbes'un mutlak, sürekli, bölünmez kabul ettiği *Leviathan'ı* ve ona ilişkin tasavvur ettiği durumu reddetmiştir. Çünkü Locke'a göre,

insan ödev yüklenen bir nesne değil, hak sahibi bir öznedir/bireydir. İnsanın doğuştan sahip olduğu dokunulmaz ve devredilmez hakları var ve bunlar devletin varlığından önce de mevcuttur. Bu sebeple Locke, devletin varlık sebebinin, devletin dahi saygı göstermek zorunda olduğu *mülkiyet, hayat ve hürriyet* haklarının anayasal güvenceyle korumak olduğunu belirtir. Eğer devlet, bu haklara saygı göstermezse yani anayasa ile ona çizilen sınırı aşarsa meşruiyetini yitirmiş olur. Böyle bir durumda bireyin *direnme hakkı* doğar (2012: 9-22). Locke, siyasal iktidarın insanlara karşı sorumlu olduğu düşüncesini geliştirerek demokrasi kuramına katkıda bulunmuştur.

Locke *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı kitabının *Devletin Yasama, Yürütme ve Federatif İktidarı Üzerine* (2012: 95-97) bölümünde kuvvetler ayrılığı doktrinine değinmiştir. Locke, bu doktrin ile siyasal iktidarı sınırlandırma formülasyonunu ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle yürütmenin eylemlerinde, yasamaya karşı sorumlu olması gerektiğini belirtmiş, yani yasamanın üstünlüğünü vurgulamıştır. Ancak yargının ayrı bir güç olarak ele alınmasından bahsetmemiştir. Locke'un erkleri kategorilendirmesi ve bu erklerin kullanımını farklı güçlere tahsis etmesi demokratikleşme açısından önemlidir.

Locke'un kuvvetler ayrılığı doktrinini daha sistematik bir şekilde açıklayan baron de Montesquieu (1689-1755)'dur. Montesquieu, *Kanunların Ruhu* adlı kitabının *Anayasayla İlgili Olarak Siyasi Hürriyeti Meydana Getiren Kanunlar Üzerine* bölümünde her devletin üç yetkisi olduğunu belirtmiştir. Bunlar; *“kanun yapma yetkisi, genel kararları uygulama yetkisi, suçları ya da vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları yargılama yetkisidir”* (2011: 168-194). Montesquieu'nun demokrasi kuramına katkısı, bu üç kuvvetin tek bir elde temerküz etmesinin doğru olmadığını ve bu sebeple kuvvetler arasında bir denge veya fren mekanizmasının olabilmesi için bunların birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmesidir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güvence altına alınmasının yolu kuvvetler ayrılığı ilkesinden geçmektedir.

Demokrasi kuramına katkı sunan bir diğer toplum sözleşmesi düşünürü Jean Jacques Rousseau (1712-1778)'dur. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde insanların doğa durumunda sahip olduğu özgürlüklerin siyasal toplumda güvence altına alınabilmesi için insanlar arasında eşitliğin sağlanması gerektiğini savunmuştur (2015: 7-22). Demokrasi kuramı açısından sosyal ve ekonomik anlamda eşitlik düşüncesini

kuvvetli bir şekilde dillendirmesi onu önemli kılmıştır. Ayrıca *genel irade* kavramıyla tanrısal egemenlik doktrinini sorgulayarak egemenliğin halka ait olması gerektiğini vurgulamıştır.

2.2.1.2. Tarihsel Etmenler

Toplum sözleşmesi düşünürlerinin fikirleri; demokrasinin temel iskeletinin oluşmasında ve gelişmesinde ciddi bir rol oynamıştır. Bu rol, İngiltere’de 1689 *Haklar Bildirgesi* (Bill of Rights); Amerika’da 1776 *Virginia Haklar Bildirgesi* (Virginia Declaration of Rights); Fransa’da ise 1789 *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* (La Déclaration des droits de l’Homme et du citoyen) ile somut hale gelmiştir. Bu bildirilerin yazılı olması, demokrasiye ait unsurların modern anlamıyla hayat bulmasına daha çok katkı sağlamıştır.

17. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere mutlak monarşi ile yönetilmekteydi. Bu dönemde toprak aristokratlarının desteklediği kral yanlılarıyla; sanayici, tüccar ve halk kesimlerinin desteklediği burjuva yanlıları arasında devamlı bir çatışma vardı (Roberts, 2015: 344-345). Bu durum 1688 *Görkemli Devrim* (Glorious Revolution) kadar devam etmiştir. Çünkü devrim, krala karşı burjuvazinin/parlamentonun zaferi ile sonuçlanmıştır. Böylelikle devrim sonucunda yayınlanan *Haklar Bildirgesi* (Bill of Rights) ile İngiltere yönetimi mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmiştir. 1689 *Haklar Bildirgesi* (Bill of Rights) özetle şunları getirmiştir: Yasa yapma ve vergi koyma yetkisi bundan böyle parlamentonun tekelinde olacaktır. Kralın yasama işlemindeki fonksiyonu, önüne gelen yasa ile ilgili herhangi bir değişiklik veya ekleme yapmaksızın sadece yürürlüğe koymaktır. Parlamento üyelerinin seçimi serbestçe yapılacaktır. Parlamento’da gerçekleşen konuşmalar ve tartışmalar nedeniyle herhangi bir yargı organı önünde soruşturma açılmayacaktır. Kilisenin mahkemeleri geçersiz hale gelecek ve onun yerini sivil mahkemeler alacaktır. Barış zamanında kral, parlamentonun onayı olmaksızın daimi ordu bulunduramayacaktır. Ceza suçun ağırlığı ile orantılı olacaktır (Göze, 2015: 482). Bildirgenin maddeleri dikkate alındığında parlamento eksenli bir düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir.

Demokratik düşüncenin ivme kazanmasında Amerika’da gerçekleşen *Virginia Haklar Bidirgesi* de önem arz etmektedir. 1606-1770 tarihleri arasında Amerikan kıtasında İngiliz yönetimi hâkimdi. Amerikan kıtasında Fransa’yla yaptığı savaşın

sonucunda yenilen İngiltere, savaş tazminatını on üç Amerikan eyaletine ilave vergiler koyarak tazmin etmeye çalışmıştır. Amerikan kurucu liderleri bunu mülkiyet hakkına bir tecavüz olarak kabul etmiş ve İngiltere'ye başkaldırmışlardır. Birkaç yıl süren savaşın sonucunda Amerikalılar İngiltere'ye karşı bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Çaha, 2011: 216). Amerika, bağımsızlığından hemen sonra Virginia eyaletinde, 1776 *Virginia Haklar Bildirgesi (Virginia Declaration of Rights)* adıyla insan haklarını devlete karşı korumayı vurgulayan bir bildiri yayınlamıştır. *Virginia Haklar Bildirgesi*, demokrasilerin vazgeçilmez değerlerine sahiptir. Örneğin bu bildiride insanların doğuştan bazı haklara sahip oldukları ve bu haklardan hiçbir şekilde vazgeçemedikleri, aynı zamanda yönetimlerin bu hakları korumak için buldukları belirtilmiştir (Ball, 1988: 115). Bildirge, yönetimin varlık nedenine aykırı davrandığı takdirde bireylerin başkaldırma haklarının doğacağı düşüncesini esas almıştır.

İngiliz Haklar Bildirgesinde parlamentoya öncelik veren bir anlayış egemenken; *Virginia Haklar Bildirgesi*'nde bireyi, parlamento ve yönetiminden daha değerli bir konuma getiren yani insan haklarını her şeyin üstünde tutan bir zihniyetin hâkim olduğu görülmüştür. Ayrıca Tocqueville, *İngiliz ve Virginia Haklar Bildirgesi*'nin sosyal dinamiklerinin farklı olduğunu belirtmiştir. İngiltere'de demokrasinin dinamiğini, mutlak monarşi ve aristokrasi ile mücadele eden burjuva sınıfı oluştururken; böyle bir tarihsel gerçeklikten yoksun Amerika'da ise demokrasinin itici gücünü çoğulcu toplum yapısı meydana getirmiştir (1962: 51-52).

Demokratik düşüncenin ivme kazanmasında Fransa önemli bir yer tutmaktadır. 1789'da salt negatif haklara yer veren, pozitif haklara hiç değinmeyen Ulusal Kurucu Meclis tarafından kabul edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* kendi türünün ilk örneği değildir (Göze, 2015: 597). Bu sebeple *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nin *Virginia Haklar Bildirgesi*'nden etkilendiği hatta büyük bir benzerlik gösterdiği açıktır. *Virginia Haklar Bildirgesi* somut ve pratik içerikleriyle belli hakları siyasal otoritelere karşı güvence altına almayı amaç edinmiştir. *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* ise soyut ve metafizik bir yaklaşımın ürünü olarak ön plana çıkmıştır. “*Bu metni hazırlayan ve onaylayan meclis üyeleri, insan doğasından hareketle ortaya konan temel hakların, insanlığın bütün zaman ve mekânlarında geçerli olduğunu*” (Ağaoğulları, 2014b: 608) ifade etmiştir. Bunlar aynı zamanda din ve toprak temelli aristokratlığa ve soyluluğa son

vererek, tüm insanların vatandaşlık temelinde eşit olduğu düşüncesini getirmiştir. Böylelikle *Fransa'nın* demokrasi gelişimine katkısı, İngiltere'den farklı olarak, mülkiyetten bağımsız bir vatandaşlık tartışmasını ortaya çıkarmasıdır.

2.2.2. Siyasal Etmenler

Demokratikleşme olgusunun modern devlet konsepti içinde düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Modern devletin egemenlik alanının genişlemesi ve halkın doğrudan katılımının mümkün olmaması sebebiyle temsili demokrasi ve siyasal partiler ortaya çıkmıştır. İngiltere, Amerika ve Fransa'daki gelişmelere paralel olarak demokrasi alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere sanayileşme de eklenince demokrasi alanında yeni tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. Çünkü sanayileşme ile beraber, kentlerde üst üste yığılan kitleler ve bu kitlelerin sisteme dâhil olma-sistemi etkileme talepleri güçlü bir şekilde siyasal olanın konusu haline gelmiştir. Bu gibi nedenlerden dolayı doğrudan demokrasi modelinin işlevsizliği yeni bir çözüm yolunu (temsiliyeti) üretmiştir. Doğrudan demokrasi modeli nitelik değiştirerek yeni bir formatta *temsili demokrasi* modelinin ortaya çıkmasına ilham kaynağı olmuştur (Alonso vd., 2011: 1-2). Böylelikle temsili demokrasi modelinin temel tezinin *pragmatizm* (James, 2015: 59-60) olduğu söylenebilir.

Temsili demokrasi, demokrasi sürecine katılan insanlara kurumsal bir rol vermez. Bu özelliği onu antik kent şehirlerinin demokrasisinden ayırır. Temsili demokrasilerin vatandaş topluluğuna neden bir rol vermediğini açıklamak için yazarlar genellikle modern devletlerin büyüklüğünden bahseder (Manin, 1997: 8). Modern devletlerin Antik kentlerden, ölçek olarak çok daha büyük; sosyal örgütlenmeler (topluluklar yerine toplumlar) bakımından çok daha çoğulcu; hükümet aparatı açısından çok daha karmaşık olduğu aşikârdır (Parry ve Moran, 1996: 3). Modern devletlerin bu karakteristik özelliği sebebiyle tüm vatandaşları bir araya toplamak veya getirmek mümkün değildir. Bütün insanları bir araya getirmenin imkânsızlığı, temsil kurumunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle kaçınılmaz olarak, hükümetlerin işlevleri, vatandaşların toplamından daha az bir dizi temsil tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü modern devletlerin büyüklüğü tüm vatandaşların hükümette bir rol oynaması için elverişli değildir (Manin, 1997: 9).

Temsili demokrasinin temel mantığı, seçmenlerin kendilerini temsil edecek kimseleri seçmeleridir. Bu temsilciler onları seçenler adına siyasal faaliyette bulunurlar. Ancak temsilciler, seçmenlerin istek ve görüşlerini sisteme yansıtmadıkları ya da eksik yansıttıkları zaman ortaya *temsili demokrasinin krizi*² çıkmaktadır. Çünkü bu durumda temsili demokrasi ile vatandaşların demokrasiye etkin veya doğrudan katılımı kısıtlanmaktadır. Bununla birlikte temsili demokrasinin zorunluluklar ve pratik gereksinimler sonucu şekillenmiş bir uygulama olduğu unutulmamalıdır. “Demokrasinin sadece bir katılım mekanizması olmadığı; aynı zamanda bir takım temel ilke ve değerler bütünü (özgürlükler, eşitlik, insan hakları, siyasal çoğulculuk, siyasal rekabet, muhalefet, denetim, açık toplum, hukukun üstünlüğü, sivil toplum vb.) olduğunu da dikkate almak gerekir” (Eser ve Taylan, 2016: 284).

Temsili demokrasinin temel işlevlerinden biri, çoğunluğun yönetimi ve çıkarlarının yanında, azınlık haklarının ve çıkarlarının da güvence altına alınmasıdır (Touraine, 2004: 30). Çünkü bir önceki seçimlerde *azınlık* durumunda olanın, bir sonraki seçimlerde *çoğunluk* pozisyonuna geçme ihtimali vardır. Bu sebeple *çoğunluk* kadar, *azınlık* da sosyolojik bir realitedir. Azınlığın siyasal sistemden talepleri gerçektir ve meşrudur. Karar alma süreçlerinde bu realite göz önüne alındığı ölçüde, sistem *çoğunlukçu* olmaktan *çoğulcu* olmaya doğru evrilir. Ancak pratik ve teknik bir zorunluluktan dolayı sistem, yönetme hakkını çoğunlukta olana verir (Ball, 1988: 113; Arblaster, 1999: 106). Çoğunluk aldığı kararlar ile kendini ve aynı zamanda azınlığı da idare etmektedir. Temsili demokrasi denilince, sayıca üstün olanın, az olanı yönettiği bir sistem vurgusu öne çıkıyor gibi gözükmektedir (Türk, 2010: 190). Ancak vuku bulan, yönetme hakkının halk içinde çoğunluk olan bir kitleye değil, seçmen içinde çoğunluğu teşkil eden kesime verilmesi durumudur (Yayla, 2015: 144). Tüm bu anlatılanları icra edecek olan siyasi partiler; demokratik sistemin işlemesi, kökleşmesi ve derinleşmesi hususunda anahtar bir konumda yer almaktadır. Bu düşünceden hareketle siyasetin geniş anlam dünyasına yer vermek yerine, onun esas lokomotifini olan siyasi partiler üzerinden konunun tahlil edilmesi makuldür. Çünkü siyasi partiler, devlet yönetimine ilişkin faaliyetleri icra eden, iktidar mücadelesi veren, çıkar ve değerlerin otorite yoluyla dağıtımını sağlayan ve kamu bürokrasisine hâkim olan aktörlerdir ve bu aktörlerin

² Temsili demokrasinin krizi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Mouffe, 2000: 36-60; Holden, 2007: 133-138, 156-168; Şaylan, 2008: 131-147; Schmitt, 2010: 15-49).

demokratik kabul ettikleri oyunun aracı/kuralı seçimlerdir. Bu sebeple siyasal etmenler derken; siyasi partilerin işlev ve fonksiyonları ile birlikte yarışa tabi tutuldukları seçimler de kast edilmektedir.

Siyasal partiler, demokratikleşme açısından büyük bir öneme sahiptir. Dix, siyasi partilerin kurumsallaşmasının demokratik değerlerin sürdürülmesinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir (1992: 490). Bu sebeple demokratikleşme sürecinde rol oynayan etmenlerden biri de siyasi partilerdir. Siyasi partiler genellikle politik özgürlüğün bir belirleyeni (Manin, 1997: 219) olarak yer almıştır. Çünkü siyasi partilerin sahip olduğu temel işlevler vardır. Bunlar; toplumsal bölünme ve çatışmaları yansıtmak, temsil etmek (halk ve hükümet arasında köprü vazifesi görmek), çıkarları birleştirmek, siyasi sosyalleşmeyi ve mobilizasyonu sağlamak, hükmetmek ve iktidarı denetlemek şeklinde sıralanabilir (Hofmeister ve Grabow, 2011: 16; Roskin vd., 2012: 196-198). Bunlara kısaca değinmekte yarar vardır.

Siyasi partilerin başlıca fonksiyonlarından biri, toplumdaki çatışma ve bölünmeleri yansıtmak ve ifade etmektir. Toplumdaki çatışma ve bölünmeler sınıfsal, dinsel, kültürel-etnik ve şehirsal-kırsal gibi parametrelere dayanmaktadır (Özbudun, 2011: 3). Bu parametreler ekseninde ortaya çıkan çatışma ve bölünmelerin makul bir şekilde sürdürülmesi ya da ortak bir paydada konsensüsün sağlanması siyasi partilerin sahip olduğu demokratik değer ve ilkeler aracılığıyla mümkündür. Çünkü demokratik değer ve ilkeler, sorunların barışçıl bir yolla çözümünü amaçlamaktadır. Böyle bir yolun tercih edilmemesi halinde sorunların, daha ciddi bir boyuta taşınması ve şiddeti doğurması muhtemeldir.

Siyasi partilerin asli işlevi ortak paydayı *temsil* etmektir. Temsil, siyasi parti üyelerinin ve seçmenlerinin endişelerini, beklentilerini, tercihlerini siyasal sisteme taşınması anlamına gelmektedir. Bu faaliyetler, siyasi partiler aracılığıyla gerçekleştirilir. Böylelikle siyasi partiler, temsil kurumu olarak, halk ve hükümet arasında bir köprü vazifesi ifa eder (Diamond ve Gunther, 2001: 7). Halkın talep ve isteklerinin açık yollar ile hükümet kanadına kanalize edilmesi hem temsil niteliğini artırır hem de şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin cari olmasını sağlar. Böylelikle demokratikleşmenin makası denilen yöneten ve yönetilen arasındaki mesafe ve eşitsizlik durumu minimum seviyeye indirilmiş olur.

Siyasi partilerin, tek tek bireylerin çıkar ve taleplerini parlamentoda temsil etmesi mümkün değildir. Siyasi partiler, mekânsal, sınıfsal, sosyal ve başka nedenlerle bölünmüş bulunan gruplar arasındaki mesafeyi daraltmaya, birbirine yakın kılmaya çalışmaktadır. Bu nedenle siyasi partiler, toplumdaki çeşitli kesimlerin farklı çıkar ve taleplerini birleştirme, sıraya koyma, eleme, kümelenendirme ve genelleştirme rolüne sahiptirler (Kapani, 2010: 184). Siyasi partiler, farklı çıkarları ortak noktaya kanalize ederek, bunları parti programı ve politikaları ile hayata geçirmeye çalışırlar. Çıkarların birleştirilmesi ile politikaların belirlenmesi arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir (Kışlalı, 2014: 286-287).

Siyasi partiler, üyelerine politik oyunun nasıl oynanacağını siyasal sosyalleşme aracılığıyla öğretirler. Siyasal sosyalleşme ile üyeler, toplantılar düzenler, sistemin nasıl işlediği bilgisini edinir, sisteme katılmanın ve müdahil olmanın yollarını öğrenirler. Böylelikle siyasal yeterliliklerini artıran partiler, seçmenleri ikna ederek onları harekete (mobilizasyon) geçirirler. Siyasal partilerin mobilizasyonu sayesinde seçmen oy verir ve etkin siyasete katılır. Siyasi partiler, seçmeni eğiterek ve bilinçlendirerek harekete geçirir (Roskin vd., 2012: 197-198). Bu harekete geçirme işlevi süreklilik kazandığında siyasal entegrasyon gerçekleşmiş olur ve haliyle siyasi partiler ile seçmenin imtizacı bütünleşir.

Siyasi partiler, seçimler aracılığıyla iktidara gelerek devletin temel organları (yasama ve yürütme) üzerinde etkin bir role sahip olurlar. Bu role, siyasi partilerin yönetme ve hükümet etme fonksiyonu denilmektedir. Öte yandan siyasi partiler, muhalefette buldukları sürece, hükümet etme fonksiyonunun alternatifi sayılan özel bir görevi icra ederler. Bu görev, iktidar partisinin icraatlarını devamlı olarak kontrol etmek ve denetlemektir. Muhalefet, üstlendiği bu görev ile başlıca iki amaca hizmet etmektedir. Birincisi, *alınacak siyasal kararları etkilemek*, ikincisi ise *alternatif çözüm yolları* üretmektir (Kapani, 2010: 184). Öte yandan siyasi partiler; iktidara gelmek ve iktidarı muhafaza etmek adına değer yargılarını geri plana atabilir. Nitekim siyasi partilerin söylemlerinde popülizme, pragmatizme, abartıya, sertliğe, toptancılığa yer vermesi bunun göstergesi sayılabilir (Tuncel, 2015: 238).

Demokratikleşme sürecinde rol oynayan bir diğer etmen ise seçimlerdir. Seçimler, değişik açılardan demokratikleşmeye etki eden bir unsur olarak

değerlendirilebilir. Seçimlerin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için bazı şartların varlığı zaruridir. Bunlar; seçmenlerin genel, serbest, eşit, gizli oya dayanan haklara sahip olması; seçimlerin adaletli ve serbest bir şekilde sürdürülmesi; seçimlerde yargı denetimi ile açık sayım ilkelerinin uygulanması şeklinde sayılabilir (Erdoğan, <http://liberal.org>, 04.01.2020).

Genel oy hakkı uzun ve çatışmalı bir süreç neticesinde elde edilmiştir. Bu süreç, mülkiyete bağlı oy hakkından başlayarak en sonunda kadınların ve gençlerin seçmen olarak kabul edildiği aşamaya gelmiştir (Linz, 2008: 24). Yaş, rüşt ve vatandaşlık gibi (önceden belli olan) kıstasları taşıyan hiçbir insanın seçimlere katılmasına engel olunmamalıdır. Dolayısıyla seçimler, sivil ve siyasal özgürlüklerin baskıya maruz kalmayacağı açık bir ortamda gerçekleştirilmelidir.

Otoriter yönetimlerde de düzenli seçimler yapılmaktadır. Fakat bu seçimlerde, genel oy ilkesinin hukuken ve fiilen ihlal edilmesi, seçmenlerin korkutulması, seçim kurallarının iktidar lehine olacak şekilde ayarlanması (seçim hileleri), muhalefetin mesajının önlenmesi ve seçim arenasına çıkmasının yasaklanması gibi yöntemler yer almaktadır (Schedler, 2006: 3). Seçimlerin, düzenli aralıklarla yapılıyor olması yeterli değil, aynı zamanda adil ve dürüst yapılması gerekir (Schedler, 2002: 42). Dolayısıyla seçimler, düzenli aralıklarla ve zora dayanmayan yollarla yapılıyor, hiçbir siyasal örgütlenmeyi yarışma dışında bırakmıyor ve siyasal toplumun herhangi bir üyesini, tercihini açıklamaktan men etmiyorsa demokratikleşmenin parametrelerinden birinin gerçekleştiği söylenebilir (Linz, 2008: 24).

Demokratikleşmenin parametrelerinden biri de toplumun çoğulcu yapısının siyasal alana özgür bir şekilde yansımaları sağlayacak alternatiflerin bulunmasıdır. Bu sebeple toplum, tercih etme hakkına ve güvenine sahip olmalıdır. Alternatif seçeneklerin bulunmadığı ve tek bir seçeneğin dayatıldığı durumda toplumun tercih etme hakkının bir anlamı yoktur. Bu hakkın icra edilebilmesi için *siyasi partilerin hukuken ve fiilen güvence altında* olması gerekir. Ancak demokratikleşme için siyasi parti sayısının birden çok olması bazen yeterli bir ölçüt olmayabilir. Eğer çok partili sistemde iktidar partisi, farklı entrikalar ile seçimi kendi lehine sonuçlandırır ya da seçimin güvenliği, adaleti ve eşitliği konusunda ciddi şüpheler meydana getirirse, yönetimin demokratik ve meşru olmadığı muhalefet tarafından sürekli dile

getirilecektir. İktidar ve muhalefet arasındaki yarışmada meşruluk ölçütü serbest, adil ve yarışmacı seçimlerin varlığıdır (Erdoğan, <http://liberal.org>, 04.01.2020). Muhalefet, bu tablo karşısında haksızlığa uğradığını topluma anlatarak hem kendi tabanını konsolide edecek hem de iktidarın tabanında çatlaklar meydana getirecektir. Eğer kendi bünyesinde ve iktidar tabanında bir konsensüs tesis edebilirse bir sonraki seçimlerde iktidar partisinin entrikaları işe yaramayacaktır. Çünkü muhalefetin elinde siyaseten önemli bir koz/imkân bulunmaktadır. Bu koz/imkân; mağduriyet, haksızlık, eşitsizlik ve politik güvensizlik gibi argümanlara dayanmaktadır.

Seçimlerin düzenli olarak yapıldığı çok partili sistemlerde ciddi derecede seçim yolsuzluğu olmadan da iktidardakiler kamu kaynaklarını kendi lehlerine kullanarak, muhalefetin basında yeterince yer almasını informel yollarla engelleyerek seçim sonuçlarını manipüle edebilirler (Durgun, 2016: 178). Demokratik ilkeler derin ve sistematik bir biçimde ihlal edildiğinde seçimler, otoriterleşmenin bir denetim aracı haline gelmektedir (Schedler, 2006: 3). Ancak demokratik ilkeler, itina ile tatbik edildiğinde ise seçimler, demokratikleşmenin bir enstrümanı olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla seçimlerin mahiyeti, *seçim demokrasisini* ve *seçim otoriterliğini* meydana getirmektedir (Schedler, 2002: 36; O'Donnel, 2007a: 9).

Seçimlere ilişkin denetleme yetkisi, bağımsız ve tarafsız oldukları için genellikle yargı organlarına verilmektedir (Gürçan, 2016: 158). Öte yandan muhalefet partileri de iktidarın güdümünde olmaksızın aktif bir rol üstlenerek *denetim yolları* ile iktidar partisinin hesap vermesini sağlamaktadır (Linz, 2008: 148). Muhalefet bu denetimi yürütürken iktidar ile arasındaki çatışmayı demokratik bir zeminde sürdürmeli ve çatışmaya alternatif çözüm yolları aramalıdır. Eğer muhalefet bu yükümlülüğünü yerine getir(e)mezse sağlıklı bir seçim sürecinden bahsedilemez.

Son olarak seçim, ekonomik krizlerin, yolsuzluğun ve suistimallerin çözümü değil, ama birçok alanda (eğitim, sağlık, ekonomi...) başarısız olmuş bir hükümetin değiştirilmesi için bir zorunluluktur (Karadağ, 2006: 81) denilebilir. Bu sebeple seçimler; eşit, adil ve dürüst olması kaydıyla demokratik bir başlangıcın ilk işareti ve haliyle barış ortamının ilk nüvesi olarak kabul edilmektedir.

2.2.3. Hukuksal Etmenler

Demokratikleşme sürecinde rol oynayan önemli etmenlerden biri de hukuksal boyuttur. Hukuk ile kast edilen devlet iktidarının bir sınırlamaya tabi olmasıdır. Bu sınırlamayı sağlayan ve buna kaynaklık eden ise devlet ya da çoğunluğun iradesi anlamında milli irade değil, *hukuk devletinin* bizatihi evrensel ilkeleridir. Buna ise *hukukun üstünlüğü* denir ve sahip olduğu özellikler vardır. Bu özelliklerin daha net anlaşılması için öncelikle hukuk devleti ile kanun devleti arasındaki farkın belirtilmesi önem arz etmektedir. Çünkü bu iki kavram, çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Kanun devleti ile *hukuk devleti* aynı ortak paydaya (*devlete*) sahip olmalarına rağmen birbirinden farklı şeylerdir. Çünkü pozitif olarak yürürlükte bulunan ve devletin yaptırım gücüyle desteklenen normlar sistemi bağlamında her devletin bir *hukuku* vardır. Kimi zaman böyle bir hukuk, siyasal iktidarı sınırlamak yerine, onun iktidar yapısına meşruluk atfederek, evrensel ilkelerle ilgisi bulunmayan bir yasalar sistemi şeklinde tezahür edebilir. Bu perspektif temel alındığında, belirli yasal düzenlemeler koyan ve koydukları bu yasal düzenlemelere uyan tüm devletler, hukuk devleti olarak değerlendirilecektir. Oysa gerçek anlamda bir hukuk devleti, tüm eylem ve işlemlerinde kendisini evrensel hukuk kuralları ve değerleri ile bağlı gören devlettir. Bu düşünceden hareketle hukuk devleti ne *kanun devleti*, ne *yasa devleti*, ne de *mevzuat devletidir* (Erdoğan, 2010: 114; Özipek, 2006: 92).

Hukuk devleti³, devlet gücünün ve siyasal iktidarın her daim hukukla hukukla sınırlanmasını ifade etmektedir (Arslan, 2014: 208). Bu düşünce ile asıl vurgulanmak istenen '*hukukun bağlı olduğu bir devlet*' değil '*hukuka bağlı bir devlet*'in varlığıdır. Burada vurgulanan ve önem arz eden şey, hukukun kaynağının ne olduğu sorusudur. Bilindiği üzere, hukuk kuralları yasama organı tarafından ihdas edilir. Ancak bu süreçte önemli olan yasama organının hangi mantık çerçevesinde hareket ettiğiidir. Eğer yasama organı doğal hukuk anlayışı çerçevesinde hareket ediyorsa gerçek anlamda hukuk devleti ilkesi gerçekleşmiş olur. Aksine, eğer yasama organı, doğal hukuk anlayışı yerine devlet iradesi ya da çoğunluğun iradesine dayanarak hukuk kurallarını ihdas

³Hukuk devleti-hukukun üstünlüğü hakkında detaylı bilgi için bkz. (Venice Commission of the Council of Europe, May 2016).

ederse hukuk devleti ilkesinin devlet iktidarını sınırlandırma özelliği kaybolmuş olur (Çaha, 2000: 105).

Hukuk devletinin temel dinamiği adalettir. Adaletin realitede hayat bulması ise insan haklarının uygulanmasına bağlıdır. Bu yüzden insan hakları, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanların sahip olduğu hakların bütününe kapsar ve bu niteliğiyle gerçekleştirilmiş bir durumdan çok varılmak istenen bir amacı ve ideali belirler. İnsan hakları; insanın hangi koşullar altında olursa olsun, sırf insan olduğu için ona saygı duymaktır (Sosyal, 1997: 126). Bu sebeple hukuk devletinin göstergesi sadece kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge vs. sayısı ve çokluğu değildir. Hukuk devletinin elbette bir şekli görünümü olacaktır. Ancak *hukuk devleti* için belirleyici olan ve sürekliliğini güvenceye bağlayan en iyi garantör (Hatemi, 1989: 44), temel hak ve özgürlüklerin herhangi bir değişikliğe tabi tutulmaksızın hem yönetilenler hem de yöneticiler için geçerli olmasıdır (Özcan, 2008: 206). Nihai olarak hukuk devleti, vatandaşlarını devlet gücü karşısında koruyan ve vatandaşlarına güven verendir. Bu güveni sağlanmanın yolu ise hukukun, devletin üzerinde denetleyici bir niteliğe sahip olmasıyla mümkündür (Atar, 2012: 89).

Bir devletin hukuk devleti sayılabilmesi için bir takım özellikleri bünyesinde barındırması gerekir. Bunlar; temel hak ve özgürlüklerin anayasa ile güvence altına alınması, yasama organının çıkaracağı yasaların anayasaya uygunluk denetiminin yapılması, devletin bütün eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması, yargı kuruluşlarının bağımsızlığının, tarafsızlığının ve güvenilirliğinin sağlanması (Sabuncu, 2002: 44-45), kısaca devleti teşkil eden erklerin faaliyetlerini hukuka bağlı bir şekilde yürütmesi, hukuk karşısında herkesin eşit güvenceye sahip olması gerekir. Özetle hukuk istikrarlı ve tutarlı bir hüviyet taşımalıdır. Bununla kast edilen; yasaların geriye yürümemesi, öngörülebilir olması, mahkeme kararlarının erişime açık tutulması, keyfiliğin olmaması, adil yargılanmanın yapılması ve hukukun üstündeki özel durum ve zorlukların açık ve net olmasıdır.

Bu unsurlar birbirini tamamlayan bir bütündür. Bu bütünü çoğu zaman kesintiye uğratan devletin benimsediği *hikmet-i hükümet*⁴ anlayışıdır. Çünkü *hikmet-i hükümet*, devleti kurtarma amacıyla birlikte ele alınınca yönetici sınıfın elinde muhalif

⁴ Hikmet-i hükümet hakkında detaylı bilgi için bkz. (Sancar, 2014: 13-27).

düşünceleri bastırmak için önemli bir silaha/araca (Mayo, 1964: 186) dönüşebilmektedir. Bu silahla siyasal ve toplumsal alan sürekli olarak inşa edilmek istenmektedir (Arslan, 2005: 66). Bu siyasal ve toplumsal alanın hikmet-i hükümet perdesi altında inşası Schmitt'in felsefesinde kendini açık bir şekilde dışa vurmaktadır. Schmitt siyasal ve toplumsal alanı *dost/düşman* ayrımı üzerinden tanımlamaktadır. *Dost* olarak tanımladığı kendisini bağımsız ve bölünmemiş bir devletin taraftarı olarak kabul edenlerdir. *Düşman* diye nitelendirdiği ise devletin varlığını tehdit edici faaliyette bulunanlardır. Dolayısıyla dost ve düşman arasındaki kararlar, kapsayıcı bir kurallar sisteminin (ki Schmitt bunu *hukuk* diye tanımlar) dışında faaliyet gösterir. Bu kararlar ahlaki açıdan pejoratif olabilir. Başka bir ifadeyle kararlar hukuki, ahlaki, ekonomik vb. tüm kaygılardan öncelikli olarak yer alır. Çünkü kararlar her şeyden önce devletin bekasıyla ilgilidir (Schmitt, 2005: 47; Poggi, 2012: 20-21). Kısaca, hikmet-i hükümet, *devletin selameti en yüksek yasadır* anlayışıyla yöneticilerin ellerinde tuttukları etkili ve öldürücü bir silah olma özelliğini sürdürmektedir. *Yurtseverlik, kutsallık, ebed-müddet* gibi retorikler de eklenince hikmet-i hükümet, *dost/düşman, vatansever/hain, bizler/ötekiler* ayrımının şekillendirdiği siyasal/hukuksal alanda kişi hak ve özgürlükleri kolay bir şekilde ihmal edilmekte ve(ya) çiğnenmektedir (Arslan, 2005: 76). Bu bağlamda devletin amaç, hukukun ise araç haline geldiği görülmektedir. Oysa hukuk devletinde; devlet araç, hukuk ise amaç şeklinde formüle edilmektedir.

Siyasi partilerin fonksiyonlarına ilişkin konuya *Siyasal Etmenler* başlığı altında yer verilmiştir. Fakat siyasi partilerin kurulması veya kapatılması hukuki bir süreç ve işlemi ihtiva ettiği için burada kısaca değinmekte yarar vardır. Bu bağlamda *Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu*'nu, siyasi partiler için devlet ideolojisini dayatması ve hepsini aynı değerlerde buluşturması esasında bir kısıtlamanın ve baskının göstergesidir. Böyle bir kısıtlama ve baskı, tek bir rengin tonlarını meydana getirmekte ve diğer zıt renkleri sistem dışı bırakmaktadır. Haliyle diğer partiler, tek bir ana partiden koparak çoğalmakta ve bu durum, iki sorunu gündeme getirmektedir. Birincisi toplumda temsil edil(e)meyen belirli kesimin talep ve istekleri sistem dışı tutularak kutuplaşma radikalleştirilmektedir. İkincisi ise siyasi partiler, merkezin elitleri arasında rant paylaşımına aracılık ederek halktan kopuşu hızlandırmaktadır. Özetle hukuk devleti her şeyden önce devletin herhangi bir ideolojiyi veya dünya görüşünü resmileştirmemesini gerektirir. Çünkü belli bir dünya görüşüne, dine veya ideolojiye bağlı olan bir devlet

için hukukun kendi başına bir anlamı yoktur, bu yüzden hukuk herhangi bir devletin ideolojisinden tecerrüt edilmiş bir halde düşünülmalıdır (Erdoğan, 2010: 114; Özipek, 2006: 92).

2.2.4. Toplumsal Etmenler

Demokratikleşmenin önemli dinamiklerinden biri de toplumsal yapıdır. Toplumsal yapının demokratikleşme ile ilişkisi önemli bir yere sahiptir. Geleneksel ve modern toplumun sahip olduğu kodlar ve değerler dizisi bir toplumun demokratik varlığını da tayin etmektedir. Buradaki temel mantalite kurum ve yapıları meydana getiren toplumsal zemini analiz etmektir. Çünkü kurum ve yapılar, toplumsal zeminde işleyen dinamikler tarafından anlam kazanmakta ve şekillenmektedir. Bu anlamda geleneksel ve modern toplumda geçerli olan dinamikler birbirinden farklıdır.

Geleneksel toplum ile Ortaçağ düzeni vurgulanmaktadır. Ortaçağ düzeninde iki temel yapı vardır. Bunlardan biri sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüştüren ve bu bağlamda yaşamı düzenleyen feodalitedir. Diğeri ise dini ve kurumsal faaliyetleri ile toplumu kendine bağlı hale getirmiş olan kilisedir (Çetin, 2002: 81).

Geleneksel toplum yapısı iki kısma bölünmüştür. Birinci bölünme yöneten-yönetilen arasındaki ayrımdır. İkinci bölünme ise yönetenler, şövalyeler, soylular, rahipler kesimi arasındadır. Bu bölünmeler, feodal dünyanın işbölümü esasına göre farklılaştığını ve bu farklılaşmanın kilise tarafından tanrı iradesinin bir yansıması olarak meşrulaştırıldığını göstermektedir. Aynı zamanda kilise, eğitimden vergiye tüm alanlara el atarak topluma müdahale etmektedir (Anderson, 2017: 175-180). Toplumun bir bütün olarak egemen iradelere boyun eğmek durumunda kaldığı ve bu sebeple siyasal iktidarın bir toplumsal onamaya ihtiyaç duymadığı görülmektedir (Çetin, 2001: 16).

Geleneksel toplumun meşruiyet kaynağını teolojik anlayış oluşturmaktadır. Bu teolojik anlayış, toplumun kılcal damarlarına kadar sirayet etmiş olan gelenek ile bütünleşmiş ve iç içe geçmiştir. Geleneğin hâkim olduğu toplumlarda çok parçalı bir iktidar anlayışı fakat tek merkezli bir yaşam standardı mevcuttur. Bu çoklu iktidar anlayışı; tek bir gelenek, norm, kültür, ekonomi ekseninde teşkil ettiği, başka bir ifadeyle sosyal çoğulculuk eksik olduğu (Ishiyami, 2012: 119) için bu teşekkül zorunlu

olarak ayrıcalıklı bir sınıfı meydana getirmiştir. Çünkü toplumda eşit, adil ve özgür bir anlayış olmadığından güç kimde ise ayrıcalık onda olmuştur.

Ortaçağ düzeninde “*senyör, vassal ve serften oluşan üçlü bir sınıfsal yapı vardı. Bu sınıfsal yapı içinde toprak sahibi olan kimseler kendilerine bağlı olarak çalışanlar üzerinde siyasal ve yargısal da dâhil olmak üzere her tür yetkiye sahiptiler. Burjuvazi, bu sınıfların dışında üretim araçlarını sermayeye dönüştüren, ücret karşılığında işçi çalıştıran ve ürünlerini pazarda satan kimselerden oluşuyordu. Bu haliyle burjuvazi feodal sistemin siyasal, toplumsal ve ekonomik bağlarından kaynaklanan yükümlülüklerden özgür bir sınıftı*” (Karadağ, 2006: 95). Özellikle geleneksel toplumun çözülüşü, ekonomik düzeyde kent yaşamının ve ticaretin canlanmasında başat rol oynayan burjuvazinin ortaya çıkması; siyasal düzeyde ise toplumu oluşturan yöneten-yönetilen ayrımı yerini burjuvazinin de içinde olduğu çatışmacı toplumsal yapıya bırakması; burjuvazinin iktidardan pay arayışına girişmesi ile gerçekleşmiştir. Ekonomik ve siyasal değişim birçok şeyi beraberinde getirerek geleneksel toplumun temellerini sarsmıştır.

Modern devletin ilk nüvesi krallıkların güçlenmesi ile başlamıştır. Krallıklar, ordu, eğitim, bürokrasi ve vergi gibi kurumlar ile iktidarlarını hem güçlendirmiş, hem de toplumun her alanına nüfuz etmeye çalışmıştır. Ancak kralın karşısında güçlü bir rakip yani kilise vardı. Kral ve kilisenin çatışması vergi toplama, yargılama ve eğitim alanlarında kendini belli ediyordu. Çünkü kral ve kilise iki ayrı toplum olarak değil, aynı toplumun iki ayrı kurumu olarak örgütlenmiştir. Tam bu noktada burjuvazi, kiliseye karşı, kralın yanında yer almıştır. Burjuvazi, kilise sistemini eleştiren dinsel kesime destek vererek, kilise iktidarına karşı mücadeleye girmiş ve Protestanlık reformunu gerçekleştirmiştir. Reform, evrensel olan kilisenin hiyerarşik örgütlenmesini parçalamış, dinsel ve felsefi alanda özgürleşme sürecini başlatmış ve dinsel otoriteyi siyasal iktidara tabi kılmıştır. Bu gelişme, eskinin kişisel tabiiyet anlayışı yerine belli bir toprak parçası üzerinde yaşayanların ortak çıkarlarının temsil edilebilirliği ve bunun hukuk kurallarına göre belirlenebilirliği düşüncesini yerleştirmiştir/getirmiştir. Bu düşünce Rönesans hareketi ile daha da perçinleşmiştir. Rönesans, insanın cemaatsel tabakaların dışında bir varlık olarak ele alınmasını sağlamıştır. İnsan akli bir merkez olarak kabul edilmiş ve rasyonel düzen kurulmaya başlanmıştır. Bu düzenin sonucu

olarak bireyin dokunulmaz ve kutsal haklarının olduğu ve bunların doğuştan geldiği düşüncesi kabul edilmiştir (Erdem, 2006: 33; Ağaoğulları, 2014a: 263; Huberman, 2015: 26).

Toplumda var olan olguların yavaş yavaş gelenekten soyutlanarak akılla sorgulanmaya başlanması ve bu doğrultuda evrenin açıklanmaya çalışılması modern toplumu ortaya çıkarmıştır. Modern ifadesi ile eski-yeni arasındaki farklılık ve zıtlık vurgulanmak istenmiştir. Eski geleneksel, modern ise yeni olandır. Modernite ile toplumsal hayat ve örgütlenme biçiminde büyük bir değişiklik yaşanmıştır. Geleneksel toplum ve sahip olduğu üretim tarzı çözülerek yerini sanayi toplumuna bırakmaya başlamıştır. Haliyle kırsal alandan kente doğru göç yaşanmış ve ticaret canlanmıştır. Böyle bir toplumda inşa edilen devletin meşruiyet kaynağı da seküler bir forma evrilmiştir. Bu evrilme sürecinde devletler, karşılıklı olarak kendi sınırları içinde yaşayan insanlar arasında fark gözetmeme, onlara eşit muamele etme yükümlülüğü altına girmişlerdir.

Max Weber'e göre geleneksel ve modern toplumun en önemli farkı ahlak ekseninde tebarüz etmektedir. Weber, bu farkı *manastır asketizmi* ve *dünyevi asketizm* kavramı üzerinden açıklamaktadır. *Manastır asketizmi* Katolik ahlakı, *dünyevi asketizm ise* Protestan ahlakı beslemektedir. Katolik ahlak, değişim ve sorgulamaya kapalı, ürettiğini tüketen bir durumu ifade etmektedir. Protestan ahlak ise değişim ve sorgulamaya açık, ürettiğini biriktiren ve bu birikimi sermayeye aktaran bir hali belirtmektedir. Dolayısıyla ahlak, belli bir kurala bağlanmış yaşama tarzını ve bununla birlikte şekillenen kültür ve ekonomi anlayışını anlatmaktadır (2011: 14, 29). Katolik ahlak, Tanrı'yı hoşnut etmek için insanların dünya nimetlerinden vazgeçmesi gerektiğini emrederken, Protestan ahlak ise aksine insanların dünya nimetlerinden faydalanması gerektiğini öğütlemektedir. Protestan doktrinin sağladığı bu rasyonel düşünce ile toplum; eşitlik, adalet, özgürlük gibi fikirleri tartışmaya ve bu fikirler etrafında toplanmaya başlamıştır⁵.

Gabriel A. Almond'a göre, toplumsal yapıdaki demokratik eğilimi *üst (büyük) anlatı* ekseninde açıklamak doğru bir yaklaşım değildir. *Üst anlatı*, sadece mevcut

⁵Protestanlık doktrininin demokrasiye geçiş için sağladığı kolaylıklar ve inşa ettiği seküler toplum modeli hakkında detaylı bilgi için bkz. (Steve, 2006: 3-20; Gill, 2006: 42-65).

siyaseti meşrulaştırmak amacıyla kullanıldığı için toplumsal zemindeki örtük ve özgün politik eğilimleri açıklamaktan uzaktır. Dolayısıyla bu eğilimler, ancak politik kültür çerçevesinde açıklanarak demokratik tutum belirlenebilir (1956: 397). Politik kültürün tezahürü/yansıması, siyasi partilerden ziyade sivil toplum özelinde görülmektedir. Siyasi partiler, halk ve meclis arasında bir köprü fonksiyonuna sahiptir. Fakat sivil toplum, bu köprüye ihtiyaç duymaksızın politik kültürün inanç eylemini açık bir şekilde ifade etmektedir (Almond, 1956: 407).

Gabriel A. Almond ve Sidney Verba politik kültür ve demokratik tutum ilişkisini beş ülkeyi örneklem (ABD, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika) alarak karşılaştırmalı bir çalışma yapmışlardır. Çalışma, beş ülkeden elde edilen ampirik bulgulara dayanarak yurttaşlık kültürünün ölçülebileceği ve bunun da demokrasiye etkisinin ne olduğu varsayımını içermiştir. Başka bir ifadeyle siyasal davranışların oluşmasında kültürün *rolü* ele alınmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi büyük bir yara almasına rağmen ABD ve İngiltere demokratik varlığını sürdürebilmiştir. Bunun temel açıklaması nedir? Bu açıklamanın sonucuna göre, ABD ve İngiltere'de katılımcı siyasal kültürün (participant political culture), Almanya ve İtalya'da bağımlı siyasal kültürün (subject political culture), Meksika'da ise dar görüşlü siyasal kültürün (parochial political culture) rol oynadığı görülmüştür. Çalışmada ABD ve İngiltere'nin demokratik, Almanya ve İtalya'nın otoriter, Meksika'nın ise mahalli karaktere sahip olduğu sonucuna varılmıştır (1989: 16-26).

Almond ve Verba'nın çalışmasına yönelik bazı eleştiriler getirilebilir. Öncelikle Almond ve Verba'nın temel tezi, politik değerlerin davranışları şekillendirdiği yönündedir. Her ne kadar böyle bir tasnif yapılsa da bu rol katmanları birbirinden bağımsız değildir. Ancak toplumda yaygın olarak benimsenen politik tutum ve değerlerin siyasal karakteri (davranışı) şekillendirdiği kadar, siyasal karakterin de politik tutum ve değerleri etkilediği söylenebilir.

Politik kültürün oluşmasında, şekillenmesinde ve aktarılmasında *politik sosyalleşme* önemli bir rol oynamaktadır. Politik sosyalleşmenin aracı; aile, okul-egitim, sosyal-siyasal çevre ve olaylar, medya-basın, yasalar, sosyo-demografik özellikler, kitle iletişim olanaklarıdır (Bender, 1967: 392-393). Bu araçlar; bireyin politikayı öğrenmesini, algılamasını ve içselleştirmesini sağlayarak kurumlarda nasıl davranması

gerektiğinin ipuçlarını verir. Bireyin edindiği politik tutum, kalıtım ve davranışlar, siyasi tercihlerin ortaya çıkmasını sağlar.

Politik kültür ve demokratik tutum arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli unsurlardan biri de *sosyal* ve *siyasal güvendir*. Sosyal güven toplumdaki insanların birbirine duydukları itimat duygusudur (Fukuyama, 1988: 37-38). Siyasal güven ise bireyin kurumlara olan inancını ifade etmektedir (Aberbach ve Walker, 1970: 1199). Sosyal ve siyasal güven düzeyi, belirli koşullar ve olaylar sonucunda süreç içinde meydana gelmektedir. Bu sebeple sosyal ve siyasal güven düzeyi toplumdan topluma farklılık göstermektedir (Fukuyama, 1998: 203-205). Sosyal ve siyasal güven düzeyi, *düşük/eksik* ve *yüksek* diye iki kategoriye ayrılmaktadır (Letki ve Evans, 2005: 522). Bir toplumda politik kültür, sosyal güven etrafında teşkil etmişse insanlar birbirine karşı adil, dürüst ve şeffaf davranmaktadır. Bu ilkelere bağlı hareket eden insanlarda *demokratik kişilik* oluşmaktadır. *Demokratik kişilik*, açık fikirli ve hoşgörülü olan, empati yapabilen, inisiyatif ve sorumluluk alabilen, başkasını düşünen, yanılabilceğini kabul edendir (DiRenzo, 1995: 276). Bu açıdan demokratik kişilik yapısına sahip toplumlarda sorunlara çözüm aramak ve bulmak daha kolaydır. Bu kolaylık sayesinde toplumda barışçıl ve istikrarlı sosyal ilişkiler meydana gelmektedir.

Siyasal güvenin düşük veya eksik olması müdahaleci ve kuralcı hükümetlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Fukuyama, 1988: 320). Böyle hükümetlerde yasama meclisindeki kavgalar, krizler, kamu kaynaklarının kötüye kullanımı, rüşvet ve adam kayırmacılık gibi sorunlar artmakta ve bunun sonucunda toplumsal kutuplaşma ve hukukun siyasallaşması baş göstermektedir (Miller, 1974: 952). Böyle bir yapıda istikrarsızlık ve çatışma fazla olacağından sosyal barışı kurmak oldukça zordur. Ancak siyasal güvenin yüksek olduğu toplumlarda yolsuzluk daha azdır ve çatışma kültürünün yerine uzlaşmacı kültür egemendir. Böyle bir kurumsal koda sahip olan devlet, halkın taleplerini karşılayacak politikalar geliştirmekte daha başarılıdır (Scholz ve Lubell, 1998: 400). Çünkü devlet, herkes için eşit ve adil sonuçlar doğuracak politikalar yapmakta ve bunların açık, şeffaf ve hesap verilebilir olmasına dikkat etmektedir (Newton, 2001: 205). Bu düşünceden hareketle, toplumda siyasal güvenin yüksek olması; yurttaşlık anlayışını, siyasal ilgi ve katılımı, siyasal hoşgörüyü, kamu yararını

pekiştirmekte, demokrasiye bağlılığı artırmakta ve demokrasiyi kalıcı hale getirmektedir (Sztompka, 2003: 139, 142).

Demokrasinin köklü olduğu toplumlarda sosyal ve siyasal güven kendini demokratikleşme ile tesis ederek *güvenli ortamı, güvenli toplumu ve güvenli devleti* meydana getirmektedir. Ancak demokrasinin kökleşmediği toplumlarda sosyal ve siyasal güvenin bir dayanağı olmadığından otoriterleşme eğilimi görülmektedir. Bu da beraberinde *güvenlikçi ortamı, güvenlikçi toplumu ve güvenlikçi devleti* meydana getirmektedir (Sztompka, 2003: 148).

2.2.5. Ekonomik Etmenler

Ekonomik gelişmişlik ve demokratikleşme arasında karşılıklı (pozitif) bir ilişki olduğunu savunan Seymour Martin Lipset, hipotezini kuramsal bir çerçeveye oturtarak açıklamalar yapmıştır. Açıklamasının hipotezi, *bir millet ne kadar zengin olursa demokrasiyi sürdürme şansı o kadar yüksek olur* şeklindedir. Lipset, milletin zenginliğini çeşitli ekonomik göstergelere (refah, endüstrileşme, kentleşme, eğitim seviyesi) bağlamış ve değerlendirmeyi buna göre yapmıştır (1960: 48-50). Bu hipotezini ampirik bulgular ile test ettiğinde ekonomik göstergelerin yüksek olduğu yerde demokratikleşmenin de yüksek olduğu sonucuna varmıştır (Vanhanen, 2003: 7). Yani ekonomik gelişmişlik ile demokratikleşme arasında güçlü bir nedensel ilişkinin varlığını nazara vermeye çalışmıştır.

Gill'de Lipset'in düşüncesine paralel olarak ekonomik gelişmişlik olgusunu birçok dinamiğe bağlı olarak ele almış ve bu dinamiklerin domino etkisi içinde olduğunu ifade ederek topyekûn bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre;

Artan servet/zenginlik, eşitsizliğin nesnel seviyesini ve dolayısıyla sınıf ayrımlarını azaltmakta ve orta sınıfın boyutunu artırmaktadır.

Artan servet/zenginlik, ülkenin gelir ve ekonomik güvenlik seviyesini yükseltmekte böylelikle sınıf çatışmasının yoğunluğunu azalmaktadır.

Artan servet/zenginlik, hükümet faaliyetlerinin insanlara olan potansiyel maliyetlerini azaltmaktadır.

Artan servet/zenginlik, ekonomik açıdan alt tabakada olanların politik haklarının kötü bir şekilde görülmesini engellemekte ve onları iktidarı paylaşmaya teşvik etmektedir.

Artan servet/zenginlik, eğitim düzeyini artırmakta dolayısıyla artan eğitim düzeyiyle devlet ve toplum, muhalif görüşlere daha hoşgörülü, ılımlı ve rasyonel hale gelmektedir.

Artan servet/zenginlik, gönüllü örgütlenmelerin ve sivil toplumun ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır (2000: 3-4).

Lipset ise bu dinamikler içinde eğitim faktörünü ön plana çıkararak hükümetin öncelikle temel felsefesinin bu olması gerektiğini savunmaktadır. Lipset'e göre toplumdaki eğitim düzeyinin yüksek olması, bireylerin rasyonel seçim yapmasına, toplumun farklı politik, etnik, kültürel, cinsel konulara yaklaşımının ılımlı hale gelmesine, toplumdaki politik uzlaşımın artmasına ve çatışmanın azalmasına olanak sağlamaktadır. Bundan ötürü Lipset, eğitimin demokratikleşme sürecine olumlu katkılarda bulunduğunu ifade etmektedir (1960: 56).

Lipset, başka bir çalışmasında ekonomik gelişme ve toplumsal yapı arasında bir ilişki kurmaktadır. *Zenginleşme* faktörü ekseninde toplumsal yapıyı iki piramit şekline benzeterak ve bu benzerliği yorumlayarak demokratikleşme ile ilişkisine değinmektedir. Eğer toplumsal yapı (ortası zayıf) sivri bir piramit ise demokratikleşme zayıf, ancak ortası şişkinse başka bir ifadeyle orta sınıfın siyasal rolü büyükse demokratikleşmenin güçlü olduğunu dile getirmektedir. Çünkü ona göre, sınıfların refah düzeyinin iyi olması beraberinde politik değerlere bağlılık bilincini de beslemektedir. Bir ülkede yoksul/alt sınıfın hayat standardı ne kadar düşükse üst sınıfın, yoksul sınıfı toplumdan dışlaması o nispette güçlü olacaktır. Söz konusu bu durumda psikolojik olarak ortaya çıkan tablo şu şekildedir: Üst tabaka; alt tabakanın siyasal haklarını özellikle iktidarı paylaşma hakkını saçma ve ahlaksız görme eğilimindedir. Ancak büyük bir orta sınıfın varlığı, alt tabakanın ideolojilere bağlılığının yoğunluğunu azaltmakta, onları aşırılık yanlılarına destek vermekten vazgeçirmekte ve iktidarı paylaşma hakkına dâhil etmektedir (1959: 83). Böylelikle alt tabakaya sosyal ve ekonomik açıdan bir güvenlik çemberi sunulduğundan sınıflar arasındaki geçişin kolay hale gelmesini sağlayan bir yapı ortaya

çıkmaktadır. Lipset'in teorisinin özü, daha yüksek ekonomik gelişmişlik düzeyi beraberinde birçok faktörün daha yüksek düzeyde (eğitim, orta sınıf, siyasi katılım, istikrar) olmasını sağlamaktadır. Bu teoriyle birlikte Inglehart ve Welzel, bütün faktörlerin eşit olması şartıyla ekonomik açıdan kendini güvende hisseden bireylerin siyasi tercihlerini daha rahat/özgür bir şekilde ifade ettiklerini söylemektedir (2005: 46).

Merkel, ekonomik gelişmişlik ile demokratikleşme arasındaki ilişkinin geçerliliğini savunarak, ekonomik kaynakların eşit olmayan dağılımının vatandaşların gelir ve refah düzeyleri arasında bir boşluğa yol açtığını ve yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun artmasına neden olduğunu söylemektedir. Haliyle bu durum, demokratikleşme üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir. Merkel, vatandaşların yeterince gelişmiş bir ekonomik statü ile güvence altına alındığında ve eğitildiğinde bağımsız görüşler oluşturabileceklerinin altını çizmektedir (2004: 44-45). Özetle, gelişmiş bir ekonomi–aşırı yoksulluğun önlenmesi, sosyal yapının çoğullaştırılması ve maddi kaynakların adil dağıtılması–demokratikleşme için pozitif bir etki oluşturmaktadır.

Büyüyen ve gelişen orta sınıfın merkezi bir rol üstlenmesi ve sosyo–ekonomik güvenliğe sahip sınıflar arasında geçişin esnek olması demokratikleşme açısından pozitif bir ilişki olarak görülmektedir (Ishiyami, 2012: 120). Dietrich Rueschemeyer, Evelyne Huber Stephans ve John D. Stephens'e göre, ekonomik gelişmişlik ve demokratikleşme arasında olumlu bir ilişki olduğu yadsınamaz. Ancak böyle bir ilişki bağının başat aktörü olarak orta sınıfı kabul etmezler. Onlara göre, ekonomik gelişmişlik, farklı sınıfların eşit şartlarda iktidar dengesine etki etmesine bağlıdır. Bu nedenle demokratikleşme, iktidarla ilgili bir ilişki ağına dönüşmekte ve iktidarın genel tavrının önceliği demokratikleşme için daha etkili olmaktadır. Dolayısıyla alt, orta ve üst sınıfın ortak paydası *ekonomik gelişmede değil, siyasal eşitlikte* görülmelidir ki iktidar için belirleyici bir denge unsuru olabilir (1992: 6).

Stepan, demokratikleşmenin ne ölçüde sosyo-ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırdığına dair bir soru dile getirmektedir. Jean Grugel *Democratization* adlı eserinde bu sorudan hareketle demokratikleşmenin ekonomik değil, politik bir gereklilik olduğunu ancak, ekonomik hakların (ya da bunların eksikliği) politik yetkileri büyük ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk ve

sosyal dışlanma, insanlar için gerçek bir engeldir. Bu sebeple politik ve ekonomik eşitsizliklerin ısrarı devam ettikçe ülkenin demokratikleşmesi mümkün gözükmemektedir. Sonuç olarak Grugel, pratik bir demokratikleşme olgusundan bahsedebilmek için sosyo-ekonomik reforma ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir (2002: 5). Nitekim hükümet, ekonomiyi yönetemiyor ve ciddi yönetsel krizler yaşıyor olabilir. Ancak demokrasinin ilke ve değerleri sisteme egemen ise sorunlara yönelik yaklaşım ve önerilen reformların daha makul ve meşru bir şekilde karşılanması muhtemeldir.

Ekonomik gelişmişlik düzeyi ile demokratikleşme arasındaki pozitif ilişkiye yönelik olumsuz bir yaklaşım da mevcuttur. Bu yaklaşımın genel hipotezi ise genellikle Hindistan, Çin ve Rusya örneğine dayanmaktadır. Bu ülkeler, ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından iyi bir konumda olmalarına rağmen demokratikleşme açısından kötü bir üne sahiptirler. Zira bu ülkeler, hem çok geniş ve kalabalıktır, hem de kendi içlerinde birçok farklılığı barındırmaktadır. Bu yüzden demokratik değerlerin varlığı için ekonomik başarıların demokratik bir siyasal kültürle desteklenmesi gerekmektedir (Karadağ, 2006: 81, 86).

Marquez, demokratikleşmenin ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediğini ancak bu etkinin her zaman doğrudan hissedilmediğini söyler. Bu sebeple, otoriter yönetimlerdeki ekonomik büyüme, demokratik yönetimlere oranla daha fazla değişkenlik gösterir. Başka bir ifadeyle otoriter yönetimlerdeki ekonomik belirsizlik durumu demokratik yönetimlerdekinden daha yüksektir. Otoriter yönetimlerde yüksek ve ani büyüme dönemlerini genellikle çöküntü dönemleri veya toplumsal yozlaşma takip etmektedir. Buna karşılık, demokratik yönetimlerde daha istikrarlı bir ekonomik büyüme olduğu için toplumsal adalet ve barış sürdürülebilir (2019: 262-263). Örneğin Güney Kore, bir yandan ekonomik gelişme yaşarken, bir yandan da rüşvet ve yolsuzluk gibi ciddi siyasal ve toplumsal erozyonlar yaşamaktadır (Marquez, 2019: 273).

Demokratik yönetimin, otoriter yönetime kıyasla daha az yolsuzluğa yol açtığı söylenebilir. Çünkü demokratik yönetim faaliyetlerinde şeffaflığı esas alarak yöneten ile yönetilenler arasında güven inşa etme amacındadır. Ayrıca yolsuzluğun kültürel olarak demokratik bir bileşen olmadığı da aşikârdır (Moreno, 2002: 495, 501, 503). Nitekim devlet kurumlarının ve siyasi sürecin yapısı, yolsuzluk düzeyinin çok önemli bir belirleyicisidir. Özellikle kurumlarını kontrol edemeyen zayıf hükümetlerde çok yüksek

yolsuzluklar yaşanmaktadır (Shleifer ve Vishny, 1993: 599, 615). Bu olumsuz tabloya rağmen demokratik kurumlar yolsuzluğu engellemeyi başarabilir, ancak bu oldukça yavaş bir süreçtir (Fjelde ve Hegre, 2014: 289). Sonuç olarak demokratikleşme ve yolsuzluk arasında ters bir ilişki vardır (Sung, 2004: 179, 184, 187-188; Rock, 2007: 16).

2.3.Literatürdeki Demokratikleşme Tartışmaları

Bu bölümde demokratikleşme ile ilgili literatürde yer alan açıklamalara yer verilmiştir. Aynı zamanda demokratikleşme olgusunun genel çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Demokratikleşmenin nasıl ortaya çıktığı ve neyi gerektirdiği hakkında net bir açıklama ve yol haritası mevcut değildir. Bu nedenle akademik olarak demokrasinin kurumsallaşması için hangi reformların yapılması gerektiği hakkında genel bir fikir birliği de yoktur (Grugel, 2002: 68).

2.3.1. Demokratikleşmenin Kapsamı

Demokratikleşme en sade haliyle bir süreci ifade etmektedir. Sürecin ihtiva ettiği anlam dünyasına ilişkin soyut ve somut değerler demokratikleşme olgusunun kapsamını meydana getirmektedir.

Linz ve Stepan'a göre demokratikleşme olgusunun kapsamı, bir ülkedeki tüm aktörlerin davranışsal (behaviourally), tutumsal (attitudinally) ve anayasal (constitutionally) değerlerini ihtiva etmektedir (1988: 48; 1996: 5-6). Linz ve Stepan, bu değerlerin biriyle iç içe olduğu için ayrı kategorilerde değerlendirmesini doğru bulmaz ve bu sebeple değerlerin birlikte var olması hususuna demokrasinin konsolide edilmesi adını verir. Davranışsallık, bahsedilen aktörlerin hedeflerine ulaşmak için devletten ayrılmaması ve demokratik olmayan eylemlere başvurmamasıdır. Tutumsallık, ciddi politik-ekonomik krizler veya yöneticilerle ilgili derin memnuniyetsizlikler karşısında bile, halkın çoğunluğunun demokratik prosedür ve kurumların yaşamı yönetmek için en iyi yol olduğuna inanmasıdır. Anayasallık ise tüm aktörlerin herhangi bir sorun karşısında anti-demokratik sayılabilecek yollara başvurmaksızın yerleşik norm ve yasaları çözüm mercii olarak görmesidir (1988: 50-51; Przeworski, 1991: 26). Linz ve Stepan, demokratikleşme olgusunun kapsamı hakkında değerlendirme yaparken onu bir

devletin varlığından ayrı düşünmenin ve değerlendirmenin doğru ol(a)mayacağını dile getirmektedir. *Devletin olmadığı yerde vatandaş olmaz, vatandaşın olmadığı yerde siyasal sistem olmaz* düşüncesinden hareketle demokratikleşmenin ilk koşulunu devletin varlığına bağlamaktadır (1996: 16, 28). Devletin varlığıyla birlikte anlam kazanan demokratikleşme olgusu; kendi kapsamına ulusal düzeydeki tüm aktörleri de dâhil etmektedir.

2.3.2. Teorik Düzeyde Yürütülen Demokratikleşme Tartışmaları

Sosyal bilimler alanında dillendirilen açmazlardan biri de, teori ile pratik arasındaki tutarsızlıktır. Bunun temel sebebi teori, tüm dinamikleri etkileşimden bağımsız bir şekilde ele alırken, pratik ise dinamikler arasındaki etkileşimi canlı olarak test etmekte ve bu etkileşimden dolayı birçok varyasyon ortaya çıkmaktadır. Teoride belirtilen *mutlak bir gerçeklik*, çoğu zaman pratikte bir gerçeklik olmanın ötesinde yer almaktadır. Aynı şekilde, demokratikleşme olgusu teorik olarak çok net ve şeffaf bir şekilde ortaya konabilir. Ancak reel boyutuyla canlı aktörler için içine girdiği için demokratikleşme olgusunun teorik ve pratik düzeyde incelenmesinin farklı izdüşümlere karşılık geldiği söylenebilir. Bu sebeple bu başlık altında teorik düzeyde yürütülen demokratikleşme tartışmalarına yer verilmiştir.

Demokratikleşme süreci temel olarak üç aşamadan geçmektedir. Bunlar; siyasi iktidarın normal şartlar altında el değiştirme imkânının olması, siyasal iktidarın anayasa ile sınırlandırılması ve demokrasinin yerleşikleştirilmesidir (Karadağ ve Aslan, 2009: 2079, 2082). O'Donnell bu süreci *iki geçiş* kavramı ile ifade etmektedir. Birincisi, otoriter yönetimden demokratik hükümete doğru bir geçiştir. Otoriterleşmenin egemen olduğu durumlarda kimi zaman demokratik talepler dile getirilmektedir. Ancak, demokratikleşme eksik veya kesik (*incomplete*) bir niteliğe sahiptir. İkincisi, demokratik sistemin işlevsel olarak etkin bir konuma gelmesi ve politik güvenin yüksek seviyelerde seyretmesidir. Buradaki özellik sebebiyle demokrasinin niteliği konsolide edilmiş (*consolidated*) şeklinde tanımlanmaktadır (1996: 34).

Robert A. Dahl, *Polyarchy: Participation and Opposition* adlı eserinde demokratikleşmenin en az iki teorik ögeden oluştuğunu varsaymaktadır. Bunlardan biri parlamento veya cumhurbaşkanlığı seçimlerinde siyasi partilerin yarışma şansının olması, diğeri ise genel oy hakkının anayasal olarak teminat altına alınmasıdır (1971: 5).

Dahl'ın bu düşüncesini referans alan Vanhanen, toplumda iktidar kaynaklarının bölüşümü ve dağılımı ne kadar çok olursa demokratikleşme düzeyinin de o kadar yüksek olacağı sonucuna ulaşmıştır. Ona göre, iktidar kaynaklarının bölüşümü ve dağılımının en reel göstergelerinden biri seçime katılım düzeyinin yüksek olması ile küçük ölçekli siyasal partilerin (baraj olmaksızın) aldıkları oy oranına göre parlamentoda koltuk dağılımında yer almasıdır. Bu gösterge, iktidar mücadelesine şeffaf bir şekilde katılmayı ve ondan pay almayı belirtmektedir (2003: 53-54). Vanhanen, en büyük partinin parlamentodaki payının siyasal çoğulculuğun bir ölçütü olduğunu kabul etmektedir. Başka bir ifadeyle iktidar kaynaklarının dağılımında küçük partilerdeki payın büyük olması, güçler arasında bir denge unsuru oluşturduğu anlamına gelmektedir (1983: 224). Ancak Schmidt, bir noktada Vanhanen'e eleştiri getirmektedir. Schmidt'e göre; demokratikleşme esasında bir süreci/bütünü kapsadığından *girdi* (hak) ve *çıktı* (ödev) boyutuyla birlikte ele alınması gerekmektedir. Vanhanen ise siyasal sürecin *girdi* boyutuna dikkat çekmekte *çıktı* boyutunu ise ihmal etmektedir (2002: 267).

Dahl, *poliarşi*⁶ kavramıyla demokratikleşme olgusuna yönelik kriterleri belirlemede ve *poliarşinin* yedi özelliğe sahip olduğunu söylemektedir. Bunlar;

- 1) Görev başındakilerin seçimle iş başına gelmesi,
- 2) Serbest ve adil seçimlerin yapılması,
- 3) Kapsayıcı bir oy hakkının mevcut olması,
- 4) Yasama organının var olması,
- 5) İfade ve basın özgürlüğünün olması,
- 6) Farklı kaynaklardan bilgi alınması,
- 7) Örgütlenme özgürlüğünün olmasıdır (1971: 3).

Dahl, bu özelliklerin bazılarını da kendi içinde derecelendirmektedir. Örneğin siyasi liderlerin veya partilerin seçimle iş başına gelme durumunu; rekabetçi olmayan, yarı/parçalı-rekabetçi ve rekabetçi olan, yasama organının mevcut durumunu ise; tam

⁶ Poliarşi kavram olarak oligarşik olmayan, siyasal rekabetin ve siyasal katılımın güvenceye alındığı düzen/yönetim anlamında gelmektedir. Poliarşi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Dahl, 1971: 1-9).

etkili, kısmen etkili, büyük ölçüde etkisiz, tamamen etkisiz şeklinde tasnif etmektedir (1971: 235-240).

O'Donnell, Dahl'ın *poliarşi* kavramını referans alarak demokratikleşmenin salt seçimlerin ötesine geçen çok talepkâr bir tanım olduğuna dikkati çekmektedir. O'Donnell, *poliarşi* kavramına 2 kriter ekleyerek katkı sunmaktadır. Bunlardan biri, seçimle iş başına gelmiş yetkililerin, anayasal güvence altına alınmış görev sürelerinin keyfi olarak sonlandırılmamasıdır. Diğer ise seçilmişlerin, diğer aktörler ve özellikle silahlı kuvvetler tarafından kısıtlamaya, vetolara ve dışlanmalara maruz kalmamasıdır. *Poliarşinin tam kurumsal paketi* olarak adlandırılan bu ilaveler, demokrasinin istikrarı, kurumsallaşması ve meşrulaştırılması anlamına gelmektedir (1996: 35). Bu açıdan demokratikleşme, siyasi kurumların mücadelesinin meşru alternatifler ekseninde olmasını ve belirli bir dizi normlara saygı duyulmasını içermektedir.

O'Donnell, demokratikleşme için iki temel bileşen sunar ve bunu Dahl'ın poliarşisine karşılık kararlılık (decisiveness) olarak isimlendirir. Bunlardan birincisi muhalefetin kazanma şansına sahip olması için adil seçimlerin yapılmasıdır. İkincisi ise ifade, örgütlenme, toplanma, seyahat özgürlüğü ve bilgiye erişim gibi bir dizi siyasi hak ve özgürlüklerin var olmasıdır (2001: 14; 2007: 7). Bu iki bileşenin varlığı halinde, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimin, daha az sosyo-ekonomik eşitsizliğin ve daha fazla fırsat eşitliğinin olması muhtemeldir (O'Donnell, 2001: 29; 2007: 9).

Demokratikleşme, her ne kadar demokratik bir doğrultuda hareket eden siyasi/olumlu gelişmeleri veya değişimleri ifade etse de kimi zaman kesintiye uğramaktadır. Bu sebeple demokratikleşmenin süreklilik arz etmesi ve olumsuz durumlardan etkilenmemesi için hukuk devleti ekseninde şekillenmesi gerekir.

2.3.4. Demokratikleşmenin Maddi ve Pratik Argümanları

David Collier ve Steven Levitsky'e göre, demokratikleşme var olduğu ve devam ettiği müddetçe maddi argümanlar üzerinden görünebilir. Maddi argümanlar olarak isimlendirilen şey kritik bileşenlerdir. Söz konusu bu kritik bileşenler bir bütün olarak iç içe geçmiş üç aşamadan meydana gelmektedir. Özellikle politika ile ilgili ortada herhangi bir sorunun olması ve bunun sorun olarak görülmesi gerekmektedir. Kabul edilen sorunun aktörleri -iktidar, muhalefet ve sorunu yaşayan kesim- politik süreç

içinde yer almaktadır. Politikayı oluşturan aktörler arasındaki siyasi etkileşim sonucunda mutabık oldukları (ana)yasal işlemler gerçekleşmektedir (1997: 433). Bu bağlamda üç aşamanın tamamlanması somut öğeler olarak kabul edilmektedir.

Dankwart Alexander Rustow, *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model* adlı çalışmasında, Türkiye'yi de örnek vererek demokratikleşme olgusunun gerçekleşmesi için dört ana dinamiğin olması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1) Belirli bir coğrafi alanda ulusal birliğin kurulması,
- 2) Bu ulusal birliğin kurulmasından dolayı köklü ve ciddi bir politik çatışmanın var olması,
- 3) Bu çatışmaya bir çözüm arayışı olarak demokratik kararların alınması,
- 4) Alınan kararların varlığı hem siyasiler hem de seçmenler tarafından kabul edilmesi (1970: 350-361).

Esas olarak bu dinamiklerle demokratikleşmenin başlaması veya ortaya çıkması için bir aktörün varlığına ve gerekliliğine işaret edilmektedir. Yani demokratikleşmenin pratik boyutunun, aktör merkezli olarak gerçekleşeceği düşünülmektedir. Nitekim Linz ve Stepan *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration* adlı çalışmasında siyasi aktörlerin aldığı kararların demokratikleşme pratiğine birincil derecede etki ettiğini belirtmektedir (1978: 4-5). Özbudun, Linz'in bu düşüncesini referans alarak demokratikleşmenin seçeneklerini *reform, kopma ve sözleşme* şeklinde tanımlamakta ve bu seçeneklerin aktörler yani iktidar ve muhalefete namzet yöneticiler tarafından başlatılarak gerçekleştiğini ifade etmektedir. Son olarak Türkiye'nin 1945 sonrası demokrasiye geçiş sürecini *reform* konsepti içinde değerlendirilmesinin daha uygun olacağını belirtmektedir (1993: 19-20, 22-23).

Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Persistence, Democratization Theory and the Middle East: An Overview and Critique* adlı çalışmasında ise Türkiye'nin demokratikleşme kriterlerini belirtirken aslında Rustow ile aynı şeyleri söylemektedir. Fakat bazı farklılıkların da yer aldığı görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1) Ulusal kimlik ile toprak arasında uyum sağlanıp milliyetçi bir meşruiyet inşa edilmesi,

2) Seçkinlerin, iktidar kaynağına sahip olmak ve sorunları çözmek için formül olarak seçim mekanizmasına başvurması,

3) Seçkinlerin, siyasi partiler aracılığıyla halkı yönetime seferber ve taraf etmesi,

4) Adil toprak dağılımı ile köylüye, laik reformlar ile şehirliye güven verilmesi,

5) Burjuvazinin var olması (2006: 388-389).

Demokratikleşmenin pratik argümanları içinde yer alan bir başka boyut ise demokratikleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan *otorite boşluğu* sorunudur. Özellikle etnik, dini, ideolojik gruplaşmaların bulunduğu yerde demokratik açılımlar eyleme geçirilmek istenirse ve bu süreç iyi kontrol edilip yönetilemezse demokratikleşme sürecinin tehlikeye girmesi muhtemeldir. Diğer bir sorun ise iktidarın otoriter eğilimler sergileyerek sürekliliğini sağlamaya çalışmasıdır. İktidar, mevcut düzeni muhafaza etmek adına demokratik değişim ve dönüşümlere çoğu zaman kapalıdır. Demokratikleşme, otoriter düzene ve hiyerarşiye karşı olduğu için iktidar ile yapılacak görüşmelerin mahiyeti de yaşanan güçlükler arasında yer almaktadır. Diğer bir sorun ise demokratik örgütlenmenin niteliğinde görülmektedir. Demokratik örgütlenme, demokratik değerler etrafında birleşen insan gruplarını ifade etmektedir. Bu grupların moral olarak zayıf düşmeleri demokratikleşme açısından büyük bir kayıp anlamına gelmektedir. Farklı sorunlardan dolayı demokratikleşme pratikleri engellerle karşılaşarak demokrasiyi sekteye uğratmaktadır.

2.3.5. Demokratikleşme Olgusunun Gerekliliği ve Önemi

Demokratikleşmenin gerekliği sosyal, siyasal, ekonomik ve kurumsal tüm aktörlerin bir sorunun çözümünde *çatışma* olgusunu devre dışı bırakıp *uzlaşma* kültürü temelinde bir arayışta bulunmalarıdır. Demokratikleşmenin sahip olduğu anlam dünyası ve unsurları onu alternatiflerine göre daha makul, uygulanabilir ve önemli kılmaktadır. Dahl, demokratikleşmenin gerekliği ve önemini aşağıda belirtilen şu maddeler ile ifade etmektedir:

1) Demokratikleşme yönetimin otoriterleşmesini engellemektedir.

- 2) Demokratikleşme özgür ve adil seçimler aracılığıyla iktidar değişimlerinin gerçekleşmesini sağlamaktadır.
- 3) Demokratikleşme pek çok temel hakkı güvence altına almayı garanti etmektedir.
- 4) Demokratikleşme herhangi bir resmi ideolojiyi kabul etmemektedir.
- 5) Demokratikleşme aktörlerin özellikle muhalefetin onayını ve rızasını aramaktadır.
- 6) Demokratikleşme özgür bir ortam ve siyasal eşitlik oluşturarak topluma ve siyasete güven aşlamaktadır.
- 7) Demokratikleşme, kurumların ve hükümetin faaliyetlerinde etik değerleri ön planda tutmalarını sağlamaktadır.
- 8) Demokratikleşme çoğunluk karşısında azınlık haklarını teminat altına alarak bunların evrensel değerler referansında bir araya gelmesini sağlamaktadır.
- 9) Demokratikleşme *mücadelenin* ve *rekabetin* özgürlükçü ve barışçı ilkeler ekseninde olmasını sağlamaktadır.
- 10) Demokratikleşme politik ve sosyal kutuplaşmayı azaltmaktadır.
- 11) Demokratikleşme demokratik kültürün gelişmesini ve kökleşmesini sağlamaktadır.
- 12) Demokratikleşme keyfiliği önleyerek kurumsallaşmayı teşvik etmektedir.
- 13) Demokratikleşme güçlü ve çoğulcu bir toplumu öngörmektedir.
- 14) Demokratikleşme kuvvetler ayrılığı ilkesini esas almaktadır.
- 15) Demokratikleşme hukuk devletini amaçlamaktadır (2010: 72).

Demokratikleşmeyi ayrıcalıklı kılan başka bir husus ise uluslar arası boyutta sahip olduğu önemdir. Nitekim Levitsky ve Way, bu önemin anlaşılması için iki anahtar kavram (linkage ve leverage) üzerinden açıklama yapmışlardır. Onlara göre, yoğun bir şekilde demokrasinin desteklenmesi ve insan hakları ağının yayılması için çeşitli dış etki biçimleri vardır ve bunlardan en önemlisi de ABD ve Batı'nın bağlantı (linkage) ve baskı (leverage) politikasıdır. Bağlantı, diğer ülkelerin ABD ve Batı ile politik, ekonomik ve diplomatik ilişki ve akışların artması sonucunda demokratikleşme istencinin oluşmasıdır. Bağlantı sayesinde otoriter uygulamalara yönelik dış tepki olasılığı artmaktadır. Baskı ile hükümetlerin demokratikleşmesi için dıştan maruz kaldıkları pozitif ve negatif koşulsallıklar anlatılmaktadır. Bunlara; Batı bloğu içinde yer alınması, dış yardımların kesilmesi, ülke içindeki darbenin teşvik edilmesi, askeri

gücün sergilenmesi, diplomatik ikna etme yoluna başvurulması ve cezai yaptırımların uygulanması şeklinde örnekler gösterilebilir. Bağlantının yoğun olduğu yerlerde uluslar arası demokratikleştirici baskının uygulanması tutarlı bir eylem olarak görülmektedir (2006: 379-380, 386-388, 396). Esasında Levitsky ve Way, analizlerini iki kavram üzerinden açıklayarak Batı'nın demokratikleştirici ağırlığına işaret etmeye çalışmışlardır. Böylelikle uluslararası veya bölgesel demokratik yaptırımlar, güçlü iç taleplere dönüşme beklentisini beslemiştir.

2.3.6. Demokratikleşmenin Geri Çevrimi

Charles Tilly, *demokratikleşmenin geri çevrimi* kavramını dört ölçüt üzerinden tanımlamaya çalışmaktadır. Bunlar *kapsayıcılık*, *eşitlik*, *koruma*, *karşılıklı (bağlayıcı) istişaredir*. Bu ölçütler iki uçlu bir aralığa sahiptir. Aralığın bir ucu pozitif, diğer ucu ise negatif değer olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle pozitif uç demokratikleşmeye, negatif uç demokratikleşmenin geri çevrimine denk gelmektedir:

-Kapsayıcılık ölçütüyle bir uçta sadece belli bir kesimin kapsamlı haklardan yararlandığı; diğer uçta ise herhangi bir kesime ayrıcalık tanınmadan tüm yurttaşların aynı haklara sahip olduğu aralık anlatılmaktadır.

-Eşitlik ölçütüyle bir ucunda yurttaşların büyük eşitsizliklere maruz kaldığı; diğer ucunda ise eşitsizliklerin minimize edildiği aralık ifade edilmektedir.

-Koruma ölçütüyle bir uçta, devlet yetkililerinin düşmanlarını cezalandırmak ve dostlarını ödüllendirmek için yargı organını bir araç olarak kullandığı; diğer uçta ise tüm yurttaşların kamuya açık yargı sürecine tabi olduğu aralık vurgulanmaktadır.

-Karşılıklı (bağlayıcı) istişare ölçütüyle bir uçta devletin sağladığı faydalardan sadece üçüncü kişileri kullanabilen (rüşvet vermek, kandırmak) belli bir zümrenin çıkar sağladığı; diğer uçta ise devletin sağladığı bu faydalardan toplumun her bireyinin yararlandığı aralık nitelenmektedir (2014: 34, 104, 115).

Tilly, elindeki ölçüt üzerinden *demokratikleşmenin geri çevrimini* açıklamak için 1947-1996 tarihlerindeki Hindistan'ı örnek vermekte ve işe öncelikle onun karakteristik özelliğini ortaya koyarak başlamaktadır. Ona göre Hindistan ekonomisi, halkı arasındaki yaygın yoksulluğa ve eşitsizliğe rağmen dünyanın büyük dengelerinden

biridir. Sosyal, siyasal ve dini çeşitlilik çok fazladır ve genellikle dinin etkilediği kamu politikaları ön plandadır. Ülkenin sınır bölgelerinde (örneğin Keşmir’de) ayrılıkçı gruplar hükümet personeline saldırmak için silahlı güç kullanmakta ve devletin güvenliğinden sorumlu personel zorba bir baskıya başvurmaktadır. Hindistan’ın politik bölgelerinde Naksalitler olarak anılan gerillalar, hükümet güçlerini ve iş birliği yapmayan köylüleri toplu katletmek üzere öldürücü araçlar kullanmaktadır (2014: 91-115).

Bununla birlikte Weiner ise Hindistan’da iktidarı elinde tutanların imtiyazlı bir ayrıcalığa sahip olduğunu şöyle dile getirmektedir: Hükümet görevlilerine; kira ödemedi kalacak ev, çocukları için özel/kamu okullarından ayrıcalıklı faydalanma hakkı, seyahat araçlarında öncelikli yer, ücretsiz sağlık hizmeti ve dolgun bir emekli maaşı verilmektedir. Seçmenlerin de bu ayrıcalıklardan yararlanması için politikacılara başvurduğunu ifade etmektedir (2001: 204).

Tilly’e göre Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir yüzünden çıkması an meselesi olan savaşa (1948) ve bağımsızlık lideri Mahatma Gandhi’nin radikal bir Hindu’nun suikastına uğramasına rağmen (1948), başka bir ifadeyle böyle bir konumda bulunan Hindistan, Jawaharlal Nehru’nun (1964) ölümüne kadar yukarıda sayılan olumsuzlukları minimize etmeye çalışarak sağlıklı bir demokratikleşme süreci yürütmüştür. Nehru’nun halkta edindiği saygı ve güven neticesinde kızı İndira Gandhi 1966’da başbakan olmuştur. Ancak kızı Hindistan’ı dinsel milliyetçiliğe sürükleyerek Hindistan’da yeni bölünme ve mücadele biçimlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (2014: 91-100). Tilly, Nehru ve İndira Gandhi iktidarlarının politikalarını üç merkezli değişim kümesi üzerinden demokratikleşme ve *demokratikleşmenin geri çevrimi* bağlamında açıklamaya çalışmıştır:

- 1) Kişiler arası güven ağlarıyla kamu politikaları arasındaki bütünleşmenin artması ya da azalması,
- 2) Yurttaşların hayatlarını düzenledikleri başlıca kategorik eşitsizliklerin (örneğin toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, din, mezhep, sınıf vb.) kamu politikalarından yalıtımının artması ya da azalması,
- 3) Medya, ordu, eğitim, dini kurumlar gibi başlıca iktidar merkezlerinin özerkliğinin kamu politikalarına ilişkin olarak artması ya da azalması (2014: 49).

Tilly, dört ölçütü (kapsayıcılık, eşitlik, koruma, istişare) ve üç merkezli değişim kümesini esas alarak Nehru'nun politikalarını demokratikleşme, İndira Gandhi'nin ise *demokratikleşmenin geri çevrimi* olarak nitelendirmiştir.

3. OTORİTERLEŞMEYE YÖNELİK KURAMSAL BİR ÇERÇEVE BELİRLEMEK

Bu bölüm, kuramsal bir çalışmaya ve literatür taramasına dayandığı için genel bir çerçeve oluşturmayı, olguları anlamayı ve bunları bilimsel analize tabi tutmayı amaçlamaktadır. Ancak her bilimsel çalışmanın eksikleri olduğu gibi bu çalışmada da eksiklerin bulunması kaçınılmazdır. Bu eksiklerin minimize edilmesi için sadece uygun bir araştırma tasarımı geliştirmek yeterli değil, aynı zamanda gözlemlenen ilişkiyi anlamak da büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla otoriterleşme meselesi sadece hukuksal, kurumsal, prosedürel süreç ve yapılar ile değil, aynı zamanda siyasal iktidarı ele geçirme ve muhafaza etmeye yönelik tutum ve tavırlar üzerinden de ele alınmıştır. Çünkü siyasal iktidar, her açıdan toplum ile etkileşim halindedir ve toplumsal meselelere sirayet ederek beslenmektedir. Bu düşünceden hareketle otoriterleşmeye yol açan sebeplerin bir çırpıda ortaya konmasının ciddi zorluklar taşıdığı itiraf edilmelidir. Bu zorluklara rağmen en azından ipin ucunu tutmak adına bir şeyler yapmak, bundan sonraki çalışmalar için yol gösterici olabilir.

Otoriterleşmeye yönelik kuramsal bir çerçeve belirlemek için öncelikle kavrama (otoriteye) değinmek ve tanımlama (description) yapmak yerinde olacaktır. Otorite, *zora dayanmayan iktidar demektir* (Senett, 2005: 26). Otorite tabandan destek alır ama tabana bir dayatması yoktur, meşru iktidardır. Aynı zamanda sadece siyasi anlamda değil mesela bilim dalında otoritedir derken o kişiye olan güven anlatılır. Otoriter ise zora dayanır, kararlarını gerekirse zorla uygulatır. Otoriterlik, siyasi iktidarın tutumu üzerinden tanımlanır. Bu sebeple temel hak ve özgürlükler iktidarın müsaade ettiği kadar mevcuttur.

Klasik otoriterleşme yaklaşımı, temel geçerliliğini korumakla birlikte çoğu olguyu açıklamada yetersiz kaldığı için yeni bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda Linz'in otoriterlik tipolojisi, Levitsky-Way'in rekabetçi (competitive) otoriteryanizm tipi ve Schedler'in seçimsel (electoral) otoriteryanizm tipi ele alınmıştır.

Otoriterleşmenin kendi dünyasına ait yöntem ve araçları vardır. Bunlarla yönetimin sürekliliğini sağlamaya ve siyasal alanı kontrol etmeye çalışmaktadır. Başka

bir ifadeyle yönetimin, hangi siyasal stratejiler ile ayakta kaldığı ve bu stratejilerin ne gibi etkileri olduğu tartışılmaktadır.

3.1.Otorite Kavramı

Politika biliminde otorite; güç, iktidar, egemenlik, kudret, baskı ve nüfuz gibi kavramlarla birlikte kullanıldığı için doğası gereği tartışmalı bir kavram haline gelmiştir (Lang, 2009: 49). Her ne kadar bu kavramlar arasında ihtilaflar yaşanmış olsa bile en nihayetinde birbirinin yerine sıkça kullanılmıştır. Bu düşünceden yola çıkarak otorite kavramının çok geniş bir yelpazeye sahip olduğu söylenebilir. Bu geniş anlam yelpazesine rağmen otorite kavramı, tek bir düzlemde (siyasal düzenin belirleyicisi ve yaptırımcısı olarak) ele alınarak irdelenecektir.

En genel anlamıyla otorite, meşru iktidar anlamına gelmektedir. Toplum, çeşitli yerlerden gelen emir ve kararlara muhatap olmakta ve söz konusu emir ve kararlar temelinde toplumda bir siyasal ilişki kurulmaktadır. Bu ilişkide bir kimsenin, bir yerden veya kişiden gelen emir ve kararları tartışma konusu yapmaksızın geçerli sayması ve onlara uyması halinde söz konusu bir otoriteye maruz kaldığı söylenebilir (Dursun, 2006: 103).

“Bir kimse falanca konuda *otorite sahibidir* denildiği zaman, o kimsenin o konudaki vukufiyeti ve dolayısıyla sözüne güvenilebileceği ifade edilmektedir. Nasıl ki bir öğretmenin, bir hakemin, bir gemi kaptanının otoritesinden söz edilebileceği gibi hükümetin otoritesinden de söz edilebilir. Bu hallerde otorite, genellikle zorlama ve cezalandırma yoluna gitmeden başkaları üzerinde *sözünü geçirebilmeyi*, başkalarının davranışları üzerinde *manevi bir etkileme gücünü* ifade etmektedir. Ancak bu etkileme gücünün arkasında zorlama ve cezalandırma yetkisinin yatmakta olduğu ve manevi otoritenin yetersiz kalması halinde bu yetkiye başvurabileceği de unutulmamalıdır” (Kapani, 2010: 57).

Weber otorite terimini; meşruiyet, iktidar ve egemenlik anlamlarında kullanmaktadır. Belki de Poggi'nin otoritenin kendisi çok tartışmalı bir konudur demesinin sebeplerinden biri de budur (2016: 3). Konunun anlam dünyası her ne kadar çetrefilli ve zor olsa da kavramsal bir belirginlik/harita oluşturulmaya çalışılacak ve konu bu düzlemde etüt edilecektir.

Weber, otorite kavramını “*bir tarafın diğer tarafa istediğini yaptırabilmesi veya bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşır bile istediğini yapabilme konumunda olma ihtimali*” şeklinde tanımlamaktadır (2014: 39). Özetle otorite, başkası adına karar verme ve başkasına yaptırımda bulunma anlamını içermektedir. Buradan hareketle *politik/siyasal otorite* ise iktidarın toplum adına karar vermesi ve topluma yaptırımda bulunmasını ifade etmektedir (Ball, 1988: 28).

3.2.Otoriterleşme

Otoriteryanizm ya da otoriterlik/otoriterleşme, *otorite* kavramından farklı bir anlama sahiptir. Otorite meşruluğa dayalıdır; yani aşağıdan yukarıya doğru gelen desteğe dayanır. Otoriteryanizm ise tepeden aşağıya doğru bir yönetim anlayışını veya uygulamasını ifade etmektedir. Bu anlayışta, halkın rızası dikkate alınmaz (Heywood, 2013: 96). Sartori bu durumu şöyle ifade etmektedir: Otoriteryanizm/otoriterleşme, otorite sözcüğünden türemekte, ancak sözcüklerin anlamları yalnızca bir son ek (izmleşme) ile birbirinden ayrılmaktadır. “*Otorite Latince bir kavramdır. Asla aşağılayıcı ve kötüleyici bir sözcük olmamıştır. Yüzyıllar boyunca otorite, hep iyi olanı ve beğenileni ifade etmiştir. Bu sebeple otorite, her zaman güven unsurunu içinde barındırmıştır. Ancak aldığı ek ile (otoriterleşme)*” siyasal bir tutumun ve eylemin kötü olduğunu dile getirmekte; kısacası otoritenin aşırı ve kötüye kullanılmasını, gerçekte özgürlüğü ezen baskıyı anlatmaktadır. “*Otoriterleşme, otoritenin beğenilen nitelik ve kurumlarını diktatoryal bir devlete aktarma amacını gütmektedir*” (1993: 234, 238). Bu açıdan *otoriterleşme kavramı* ile *siyasal iktidarın* daha baskıcı ve zorlayıcı olma hali anlatılmaktadır.

Siyasal iktidarların genellikle meşruiyetle ayakta durdukları, meşruiyet bunalımıyla büsbütün yıkılmasalar bile, yıprandıkları ve saygınlıklarını yitirdikleri söylenebilir (Sartori, 1993: 236-237). Böyle bir durumda siyasal iktidar, makul davranma psikolojisini kaybederek baskıcı hale gelmektedir. Çünkü iktidarın güç kaybetmesi onu işlevsel olarak bir düzensizliğe itmektir.

Otoriterleşme sadece siyasal iktidarın mutlak bir güç tekeli değil, aynı zamanda tüm komutların yerine getirileceğine dair bir kesinliği garanti etmektedir. Bu

nedence siyasal iktidar, zorlayıcı ve baskıcı mekanizmalar aracılığıyla bürokrasi, parti, ordu, eğitim, yargı ve emniyet gibi kurumlarda işlevsel bir dengesizliğe yol açmaktadır. Siyasal iktidarın zorlayıcı ve baskıcı rol yapısının baskınlığı, diğer tüm rol yapılarının nüfuzuna yansımakta böylelikle bütün örgütlenme ve iletişim biçimleri zorlayıcı ve baskıcı bir iştahla doyurulmaya çalışılmaktadır. Bu doyum alanının dışında kalanlar, keyfi ve sadakatsiz davranışa sahip olarak tanımlanmaktadır. Bu davranış çoğu zaman *devletin potansiyel düşmanı* olarak kabul edilmektedir (Almond, 1956: 405). Böyle bir anlayışın bertaraf edilmesi ancak siyasal iktidarın özeleştiriyeye açık olması, bu doğrultuda politikalar üretmesi ve demokratik bir seçim sürecini işletmesiyle mümkündür.

Literatürdeki tanımlardan çıkarılan sonuca göre, otoriterlik; yöneticilerin yetkilerini ve kamusal iktidarı hep gayri meşru yollarla kullanıp kendilerine mal ettiği bir yönetime işaret etmektedir. Otoriter yönetim, politik kültürü homojenleştirme gayreti içinde olur ve ona tek bir görüntü kazandırır, ancak bu görüntü/homojenlik yapaydır. Bu yapay homojenliği ayakta tutmak/tutabilmek için güvenlik stratejileri ile toplumu kontrol ve tehdit eder ki otoriterleşme olumlu bir şekilde kabul edilsin veya algılsın (Almond, 1956: 403). Bu stratejinin sonucu olarak, toplumun yapay bir şekilde kendini teşhir etmesi ya siyasal alanı kaybetme korkusu ya da kendi içine sinmesi ile açıklanabilir. Bu yargı tutarsız gibi gelebilir. Ancak baskı düzeninde toplumda birçok uyumluluk ve ilgisizlik kombinasyonu ortaya çıkması muhtemeldir. Bu kombinasyonu anlamak ve açıklamak oldukça zordur. Çünkü toplumun refleksleri çok değişkendir.

Otoriterleşen siyasal iktidarın en temel amacı, toplumun sorgusuz sualsiz yönetime itaat etmesini ve haliyle güvenmesini istemektedir. Siyasal iktidar, bu itaat ve güven sayesinde fonksiyonunu kolaylıkla icra edebilmektedir. Aynı zamanda bu itaat ve güven, belirli bir zaman dilimi ile sınırlı değildir. Bu sebeple bu itaatin ortadan kalkması hayli zor bir edimdir. Çünkü itaatin olmaması bir karışıklık ve belirsizlik anlamına gelmektedir (Grugel, 2002: 87). Eğer toplum, bu karışıklık ve belirsizliği göze alarak güçlü bir muhalefet veya protesto oluşturabilirse, iktidarın kurumlar üzerindeki güç dengesi bozulacak, iktidar için bazı değişiklikler kaçınılmaz olacak ve toplum-iktidar etkileşiminin ayırt edici kalıpları yıkılmaya yüz tutacaktır (Grugel, 2002: 98).

Otoriterleşmeyi tanımlamak için demokrasiden yola çıkmak da mümkündür, çünkü demokrasiden geriye atılan adımlar otoriterleşmenin habercisi sayılmaktadır (Wahman vd., 2013: 19). Örneğin bir siyasi parti veya silahlı kuvvetler gibi bir grubun demokrasiye olan bağlılığının azaldığı durumlar, demokrasinin tehlikeye girdiğine işaret etmektedir. Ancak elbette böyle bir tehlike mutlaka rejimin çökeceği anlamına gelmemektedir. Gerçek anlamda otoriterleşme ancak demokrasinin tanımında olmazsa olmaz koşullardan bazılarının ortadan kalkması veya ihmal edilmesi durumunda söz konusudur. Başka bir ifadeyle, seçme ve seçilme hakkının, bireysel özgürlüklerin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün açık bir şekilde ihlal edildiği durumlarda otoriterleşmeden söz edilebilir. Dolayısıyla demokrasiden otoriter bir yönetime geçiş mümkündür (Gürsoy, 2013: 76). Demokrasi ve otoriterleşme arasındaki çizgiyi oligarşi mefhumu üzerinden izah eden Aron'a göre; bütün demokrasilerde oligarşik bir yapı vardır ve olması kaçınılmazdır. Öyle ki demokraside halk, devlete ve politikaya ilişkin kararları doğrudan kendisi almamaktadır. Bu sebeple yönetimin demokratikleşmesi veya otoriterleşmesi iktidarı kullanan yönetici azınlığın karakterine göre değişiklik göstermektedir. Bu karakterin belirlenimi oligarşinin iktidarı nasıl kullandığına; hüküm sürerken bağlı bulunduğu kuralların neler olduğuna; toplumda neye yarar sağladığına; kamu kadrolarında yer almanın şartlarının neler olduğuna ve yer almada kimlerin şansının bulunduğuna; yönetici azınlığın sahip olduğu imtiyazların hangi boyutta garanti altına alındığına ve halkın talep-isteklerine hangi boyutta açık ve kapalı olduğuna bağlıdır (1976: 121-122). Bundan dolayı otoriterlik, aynı zamanda yönetici azınlık ile yönetilenler arasındaki eşitsizlik durumuna gönderme yapmaktadır.

Otoriterleşmenin olduğu durumlarda genellikle yönetenler tarafından alınan bir karar otomatikman kanunlaşır. Başka bir ifadeyle otoriter bir yönetimde hukuk, toplum menfaatini değil, iktidarın isteğini temel alır. Bu vesileyle iktidar, hukuk aracılığıyla kendi gücünü muhafaza etmeye çalışır (Aron, 1976: 343). Bu düşünceden hareketle otoriterliğin en temel yönlerinden birinin keyfilik olduğu söylenebilir. Keyfilik, genellikle kişisel bir hükümetin, iktidarını tekel haline getirmesi ve kendi amaçlarını daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi için devletin yasal ve zorlayıcı araçlarını kullanmasıdır. İktidarın bu şekilde kullanılması doğal olarak diğer sosyal ve siyasi grupların imkân ve haklarının ihmal edilmesine yol açmaktadır (Kassem, 2004: 3).

Sonuç olarak yönetenler ile yönetilenler arasında kopukluğun olduğu, halk yararına yönetimden ziyade yöneticilerin kendi iktidar ve mevkilerini koruma hedefinin görüldüğü, iktidar sahiplerinin istediği kadar özgür olduğu yönetim *otoriterleşmiş* olmaktadır. Otoriterleşmenin hâkim olduğu yerlerde demokrasi unsurlarının varlığı, yine iktidarın muhafazası için kullanılır (Çamurcuoğlu, 2018: 28). Kassem'e göre, otoriter yönetim, kendi varlığını idame etmek veya korumak için iç politika dinamiğine ve manipüle edici stratejilere başvurmaktadır. Bu sebeple otoriter yönetimlerin çoğu, kendi çıkarlarını korumak için sınırlı bir liberalizasyona izin verirler. Ancak bu imtiyazlar, kendilerini korumaya yönelik endişelere bir cevap niteliğindedir ve asla gerçek bir demokratikleşme amacı taşımamaktadır. Başka bir deyişle iktidar, üzerindeki uluslararası ve toplumsal baskıları azaltmak için politik liberalleşme sürecini başlatmakta ve bu süreci yeterince iyi bir şekilde kontrol etme amacı güderek yönetimin otoriterliğini tehditlerden korumaya çalışmaktadır (Kassem, 2004: 3). Bununla birlikte sivil topluma ve politik olana ilişkin girişimler, iktidarın sıkı gözetim ve denetimi altında tutularak ya cezalandırılmakta ya da bastırılmaktadır. Böylelikle toplumun kendi başına (bağımsız) iş yapma direnci kırılmaktadır (Bellin, 2004: 142).

Sivil toplumun zayıf olması ve etkisizliği, işçi sendikalarının güçsüzlüğü ve gereksiz varlığı, işverenlerin özerk ve güvenilir olmaması, iktidarın halka hesap vermesi için halkın bu yönde bir talebinin-direncinin bulunmaması ve haliyle halkta demokratik bir politik kültürün gelişmemesi, piyasada devletin her şeyi kuşatma isteği ve bunun sonucu olarak devletin en büyük işveren durumuna gelmesi, halkın gelir, eğitim ve refah düzeyinin düşük olması gibi sebepler otoriterleşmeyi tetiklemekte veya pekiştirmektedir (Bellin, 2004: 139). Her ne kadar otoriterleşmeyi pekiştiren genel sebepler ifade edilse de bunları sabit faktör olarak tayin etmek oldukça zordur. Çünkü bir ülke için geçerli olan sebep, başka bir ülke için geçerli olmayabilir.

3.3. Otoriterleşmenin Siyasal ve Toplumsal Ayırt Edici Özellikleri

Otoriterliğin veya otoriterleşmenin ne olduğuna dair bir tanımlama yapmak ve sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Birbirinden farklı otoriterizm uygulamalarının (moderleşmeci, milliyetçi, dinci) var olduğu gerçeği hesaba katıldığında ise iş daha karmaşık bir hale gelmektedir. Bu sebeple genel bir çerçeve oluşturabilmek adına hem

İspanyol düşünür Juan J. Linz'in *Totaliter ve Otoriter Rejimler* adlı eserine yoğun bir şekilde referans verilecek hem de konu makro düzeyde tartışmaya açılacaktır.

Linz “*sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları*” durumu otoriterlik olarak değerlendirmektedir (2017: 161). Bu tanımda dikkat çeken husus, iktidarın örgütlenme tarzı ve toplum ile bağlantı kurmasının yollarıdır. Esasında Linz'in tanımı hiç detaya girmeden genel, soyut ve yüzeysel bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yönüyle Linz'in tanımı eleştiriye tabi tutulsa bile otoriterleşmenin özellikleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu ipuçları her başlıkta detaylı bir şekilde etüt edilmeye çalışılacaktır.

3.3.1.Sınırlı (Siyasal) Plüralizm

Otoriterleşmenin siyasal ve toplumsal ayırt edici kriterlerden birisi sınırlı (siyasal) plüralizmin varlığıdır. Sınırlı plüralizm, hangi kurum ve grupların siyasete ne şekilde, ne ölçüde ve hangi şartlar altında katıldıklarına dair bir açıklamayı veya yaklaşımı içermektedir (Linz, 2017: 184). Bu yüzden sınırlı plüralizm unsurlarının (ordu, bürokrasi, kilise, sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, baskı grupları vs.) siyasal iktidara katılma şekilleri farklı olabilir. Bu değişik grup veya kurumlar, siyasette az veya çok önemli yerleri işgal edebilir.

“*Plüralizmin sınırlandırılması, hukuki veya fiili olabilir; uygulamanın etkinliği az veya çok olabilir; bu sınırlama, salt siyasal gruplara inhisar ettirilebileceği gibi, menfaat gruplarını da kapsayabilir; yeter ki, devletçe yaratılmamış veya ona bağımlı olmayan ve siyasal süreci şu ya da bu yönde etkileyen birtakım gruplar mevcut olsun*” (Linz, 2017: 164). Otoriter yönetim, çoğulculuğu sınırlamak için özel koşullara sahip olmakla birlikte “*kendi aralarındaki siyasi mücadeleyi nasıl yönettiklerine bağlı olarak sıfır çoğulculuktan (totaliter uçtan) azami çoğulculuğa (demokratik uca) kadar uzanan*” (Marquez, 2019: 83) yelpazenin herhangi bir noktasında da yer alabilir. Ancak sınırlı plüralizm ile vurgulanmak istenen şey; özgürlükler tamamen ortadan kalkmış değildir,

sadece kısıtlı bir özgürlük durumu vardır (Arendt, 2012: 134). Bundan dolayı sınırlı da olsa siyasal çoğulculuktan bahsetmek mümkündür. Muhalefeti engellemek, sınırlamak söz konusu olabilir ama bütün bir sivil toplum ve muhalefeti toptan susturarak yok etmek söz konusu ol(a)maz. İtiraz, protesto, tartışma ve rekabet gibi eylemlere ihtiyaç halinde izin verilir. Az sayıda gazete ile barışçıl sokak eylemlerine, gösteri yürüyüşlerine ve ılımlı muhalefete ses çıkarılmamaktadır. Yönetim içinde de farklı sesler ve düşünenler olabilir. Bunlar, büyük bir tehdit oluşturmadıkları müddetçe müsamaha gösterilir (Çağla, 2015: 184). Ancak bunlar tehdit unsuru haline geldikleri vakit yönetim gerekli tedbirleri alır ve genellikle bunları yönetimden dışlar veya ihraç eder. Yönetimden ayrılanların yönetimdeyken ve yönetimde değilken ki topluma karşı tutum-davranışları değişkenlik gösterebilir. Yönetimden ayrılanların en büyük argümanları, siyasal iktidarın topluma karşı büyük bir tahakkümü olduğu ve toplum eksenli düşünmedikleri yönündedir.

Otoriter yönetim, sınırlı sayıda bağımsız grubun veya kurumların ortaya çıkmasını teşvik edebilir, hatta bunların siyasal katılımını kurumsallaştırma noktasına kadar gidebilir. Böylelikle bu gruplar, siyasi iktidardan pay alabilir ve siyasi kararları kısmen etkileyebilir. Ancak bu bahsedilen eylem bile otoriter yönetimin inisiyatifinde gerçekleşir. Nitekim hangi grupların varlığına hangi şartlar altında müsaade edileceği, hangi çıkarların temsil edilebileceği ve hangi örgütlerin siyasi süreçlerde rol alabileceği konusundaki nihai kararı otoriter yönetim verir. Üstelik otoriter yönetim, bu gruplara karşı hayli duyarlı olsa bile, bunlar aracılığıyla vatandaşlara karşı hukuken ve/veya fiilen hesap verme durumunda değildir. Otoriter yönetimlerde, çeşitli grup ve kurumların görüşlerini yansıtarak iktidar mevkilerine gelenler, bu mevkilerini sadece o grupların desteğine değil, lider veya yönetici grup tarafından kendilerine karşı gösterilen güvene borçludurlar, tabiki kendi prestij ve nüfuzları da bunda rol oynar. Bu kişilerin bir tür seçim çevreleri vardır, buna potansiyel bir seçim çevresi denilebilir, ancak bu çevre, onların iktidarının tek hatta başlıca kaynağı değildir (Linz, 2017: 164; Marquez, 2019: 82-83).

Toplum, iktidarın paylaşımına çeşitli seviyelerde dâhil olmayı istemektedir (Ball, 1988: 30). Böylelikle toplumun bir bölümü yandaş, bir bölümü muhalif, bir bölümü de kararsız (Linz, 2017: 173) pozisyonunda yer almaktadır. İktidar, kendi

yandaşlarını teminat altına almak için muhalefeti tahrip edici eylemlere sevk etmektedir. Böylelikle muhalefetin tahrip edici eylemleri, iktidara bir bahane/sebeup teşkil ederek şiddete başvurmasına yol açmaktadır. İktidar, şiddet aracılığıyla yandaş kesimde otoriterleşmeyi meşrulaştırırken muhalif kesimde ise bir konsolidasyon meydana getirmektedir. Esasında buradaki vurgu yönetimin elindeki iktidar nimetlerini, topluma hangi kritere göre ve nasıl dağıttığıyla ilgilidir. Böyle bir edim karşısında toplumun kendisi ya siyasal alanı kaybetme korkusu veya kazanma umudu doğrultusunda hareket edecektir.

3.3.2. Kendine Özgü Bir Zihniyetin Varlığı

Otoriter durumu tayin eden diğer bir husus da zihniyetin varlığıdır. Zihniyet varlığının/faktörünün anlaşılması için ideoloji kavramı ile birlikte düşünülmesi elzemdir. Böyle bir yaklaşımın takip edilmesinin temel sebebi, zihniyet faktörünün kendi başına tanımlanması zor olduğu için bir mihenge ihtiyaç duyulmasıdır.

“İdeolojiler, çoğu zaman yazılı biçimde olmak üzere, fikri bakımdan değişmez unsurlara dayanan, kapalı bir tanım özelliği gösteren, davranışları belirleyici gücü hayli büyük olan”, kitlelerin mobilizasyonu ve manipülasyonu bakımından önem taşıyan düşünce sistemleridir. *“Zihniyetler ise, değişik durumlara karşı kodlaştırılmamış tepkiler sağlayan, rasyonel olmaktan çok duygusal nitelik taşıyan, düşünce ve duygu tarzlarıdır”.* Linz, Almanca kavramlara referans vererek zihniyet ve ideoloji arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir: *“Zihniyet (kolektif dahi olsa) öznel geist, ideoloji ise nesnel geisttir. Zihniyet, düşünsel bir durum almaz; ideoloji, düşünsel içeriktir. Zihniyet ruhsal ön yönelimdir; ideoloji, derin düşünme ve kendini yorumlamadır; zihniyet önce, ideoloji daha sonra oluşur; zihniyet şekilsiz ve değişkendir, ideoloji katı bir şekle bürünmüştür. İdeoloji, kültür sosyolojisinin bir kavramıdır; zihniyet, sosyal karakter incelemelerinin bir kavramıdır. İdeolojilerde güçlü bir ütopyacı unsur vardır; zihniyetler bugüne veya geçmişe daha yakındır”* (2017: 165-166). İtiraf edilmelidir ki kavramlar arasındaki ayrım genellikle eyleme/işleve yöneliktir. Yani siyasal süreci etkileme veya siyasal hayatta fiilen etkili olma (toplumdaki faaliyetleri etkilemiş biçimleri) boyutuyla bir fark gözlemlenmektedir. Zihniyetlerin bağlayıcılığını, yöneticiler ve yönetilenler yönünden kesin bir angajman gerektirdiğini tasavvur etmek veya savunmak daha güçtür. Bu yönüyle zihniyetleri kitleler arasında yaymak da daha

zordur. Bunlar, eğitimde kullanılmaya daha az elverişlidir; din ve bilimle çatışma olasılığı daha zayıftır. Kısacası ideolojiler ile zihniyetlerin sorunlara yaklaşımı, bu sorunlara üretilen cevapların kesinlik dereceleri, cevap üretme süreçleri, bir de eylemleri meşru ve gayri meşru kılacak belirleyici güçleri birbirinden farklılık göstermektedir (Linz, 2017: 169). Zihniyette önemli olan şey, hareketin içinde bulunanların aynı terminolojiyi kullanarak iktidardaki yerlerini muhafaza etmeleridir. Ancak ideoloji, topluma külliye nüfuz etme özelliği taşıdığı için hareketin içindeki ve dışındakiler yekpare bir bütün olarak görülmektedir.

İdeolojiler totaliterleşmenin zihniyet ise otoriterleşmenin belirleyici unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu farkları nedeniyle, zihniyetleri yoğun bir siyasal eğitim ve mobilizasyon aracı olarak kullanmak ideolojilere oranla çok daha zordur (Özbudun, 2016: 8). Bu sebepten ötürü zihniyetin müphemliği, koalisyondaki bölünmeleri yumuşatabilir ve yöneticilere birbirinden farklı unsurların sadakatlerini devam ettirme imkânı verebilir. Yöneticilerin vatanseverlik, milliyetçilik, din, ekonomik gelişme, sosyal adalet ve düzen gibi genel değerlere başvurması ve bunların toplum tarafından kabul görmesiyle iktidarı ele geçirmelerini sağlayabilir. Bundan sonraki süreçte iktidarı ele geçirmiş bulunan yöneticilerin, pragmatik bir politika yürüterek hem çeşitli çevrelerden destek sağlamaları hem de muhalifleri nötralize etmeleri mümkündür. Zihniyetler ile siyasal süreçteki ütopyacı gerilim ve buna paralel olarak çatışma hafifletilebilir; aksi halde bu çatışma ya kurumsallaşmayı ya da yöneticilerin yapabileceklerinden daha büyük ölçüde bir zor kullanmayı gerektirir (Linz, 2017: 168-169). Otoriter yönetimlerdeki muğlâklık bu nedenle bir hata değil, koalisyonu destekleyen tarafları harekete geçirmek için taviz vermek zorunda olmanın ürettiği rasyonel bir tepkidir (Marquez, 2019: 87). Sonuç olarak Linz, zihniyet unsurunun fazlasıyla soyut olduğu ve somut bir veri içermediğini dile getirerek zihniyet ile ilgili *kaypak bir konudur* (2017: 183) değerlendirmesinde bulunmuştur. Esasında ideolojilerin sunduğu çerçevenin zihniyetten daha net ve rasyonel olması, siyasal iktidar için zihniyetin esnek ve dinamik dünyası daha cazip hale gelmiştir.

3.3.3. Siyasal Mobilizasyonun Düşük Düzeyli Oluşu

Siyasal mobilizasyon, toplumun siyasal sorunlar karşısında kamusal alanda örgütlenmesi ve seferber olması anlamına gelmektedir. Siyasal mobilizasyonun yüksek

veya düşük seviyede olması otoriterleşmenin sürekliliği açısından belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. (Özbudun, 2016: 15). Başka bir ifadeyle siyasal mobilizasyonun mahiyeti dikkate alınarak otoriterleşmenin düzeyi hakkında çıkarsama yapılabilmektedir. Mesela siyasal mobilizasyon sınırlı katılma; kontrollü katılma; vatandaşların büyük çoğunluğunun siyasal ilgisizliği; bu ilgisizliğin yönetimce hoş görülmesi veya teşvik edilmesi şeklinde zuhur edebilir.

Toplumda bir hareketliliğin vuku bulmaması yani toplumun eylemsel olarak durağan olması otoriterleşme için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ancak siyasi partiler ve onların örgütleri aracılığıyla yürütülen etkin bir mobilizasyon çoğu zaman otoriter yönetim için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Böylelikle siyasal iktidar, mobilize edici aktörleri ve unsurları korku ve baskı sarmalına sokmakta ve bunların sessizliğe bürünmesini ve marjinalize olmasını istemektedir.

Siyasal iktidarın siyasal ve toplumsal muhalefete karşı en büyük galibiyeti sandıktan çıkan seçim sonucudur. Siyasal iktidar, seçim sonucunu millet iradesi ile bütünleştirerek yaşanmış mağduriyetler üzerinden kendi tabanını teyakkuza tutmaktadır. Böylelikle kendi tabanında canlı bir siyasal örgütlenme oluşturmaya çalışmaktadır. Düz mantık yaklaşımıyla iktidar, iktidar olması hasebiyle devlet kaynaklarına erişim noktasında muhalefete nazaran en az bir adım öndedir. Bu yargıya dayanarak siyasal iktidarın toplumsal alanda kurduğu ağ ve aldığı destek sayesinde toplum ile etkileşimi ve toplumu harekete geçirme kabiliyeti daha fazladır. Ancak otoriter yönetimin temel amacı, toplumu kendi güdümünde tutarak toplumun mobilize olmasını azaltmak yönündedir.

Toplumda tabanı olan güçler (siyasi partiler, kuruluşlar, dernekler) ortak bir veya birkaç değer etrafında bir araya gelebilirler (Linz, 2017: 168). İşte böyle bir durumda otoriter yönetim, bu koalisyonu bir araya getiren değerlerden birini kullanarak kendilerine karşı harekete geçmiş bu kitlelerin ya tarafsız kalmasını sağlamaya çalışır ya da koalisyon içinde çatlaklar meydana getirmeye çabalar.

Otoriter yönetim siyasallaşmış, sisteme bütün yönleriyle entegre edilmiş bir kitle toplumu yerine, siyasal alanın sınırlarının dışında kalan ancak istendiği zaman hükümeti/iktidarı/sistemi/rejimi destekleyen bir kitleyi tercih eder (Durgun, 2016: 178).

Yani halkın seferber olmasını arzulamaz. Bu yaklaşım ise gerçek bir siyasal katılım sayılmaz (Marquez, 2019: 106, 284). Bu kapsamda bir değerlendirme yapıldığında otoriterleşmenin pragmatist yönünün ön plana çıktığı söylenebilir.

Çoğu durumda kitlelerin siyasetten uzak durması veya apolitik olması, otoriter yönetimin hem hareket potansiyelini artırır hem de tutuculuk direncini güçlendirir. Otoriter yönetim apolitik olan kitleyi kendi örgütleriyle aktif veya organik bir ilişki içine sokmak ister. Bu ilişkide otoriter yönetimin birincil amacı apolitik olan kitleyi öncelikle kendi tabanı haline getirmektir. Bunu başaramadığı takdirde birçok riskle karşı karşıya kalacağının bilincinde olur. Çünkü bahse konu olan kitleler eğer toplumun geniş bir kesimini meydana getiriyorsa, siyasal yaşam üzerinde belirleyici bir role sahip olacağından otoriter yönetimin pragmatist anlayışını alt üst edecektir. Böylelikle toplum tarafından otoriter yönetimin birçok hesabı boşa çıkartılmış olur.

3.3.4. Sistemin Kişiselleştirilmesi: Otoriter Lider/Hükümet

Sistemin kişiselleştirilmesi otoriterleşmenin en önemli özelliklerinden biri olarak yer almaktadır. Sistemin kişiselleştirilmesi ile iktidarın tek bir kişide aşırı ölçüde temerküz etmesini hızlandırmak için devletin yarasını ve zorlayıcı araçlarını kullanan ve diğer tüm grupların bu güç için rekabet etme fırsatlarını ve siyasi haklarını reddeden keyfi ve genellikle kişisel bir hükümet kastedilmektedir (Jackson ve Rosberg, 1982: 23). Yani sistem, tek adam merkezli çalışmaktadır. Haliyle tek adamın keyfiliği veya her olaya bir kural üretmesi ön plana çıkmaktadır.

Otoriter lider kamu bürokrasisinde büyük bir ağırlığa sahip olduğu için politik alanın yanı sıra sosyal, kültürel ve ekonomik alanları da etkilemektedir. Bu sebeple otoriter lider sistemde büyük bir rol oynamaktadır. Otoriter liderin iradesi ve eylemleri idari kadrolar için bir referans haline gelmektedir (Brownlee, 2007: 39). Sisteme hükmeden liderin, idari seçkinler arasında aradığı en önemli şey sadakattir (Hetherington ve Weiler, 2009: 34). Otoriter lider bu sadakat ölçütüyle demokratik kurumları genellikle devre dışı bırakarak devletin kilit makamlarına tayin ve atamalar yapmaktadır. Yani otoriter lider ve onun ortak çalışanları, kendi çıkarlarını artırmaya ve meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu tutumun doğasında kendi çıkarlarını maksimize etmekle birlikte ötekine saldırma hissi de mevcuttur. Otoriter lider kendi çalışanlarının

çıkarlarına engel olanlara ve statükosunu sorgulayanlara yönelik bir saldırı politikası üretmektedir.

Sistemin kişiselleştirilmesinde karşılıklı bir bağımlılık vardır. İdari kadronun otoriter lidere sadakat göstermesi, otoriter liderin de idari kadroyu himaye etmesi esastır. Böyle bir anlayış idari kadroda liyakatin ikinci plana itilmesine neden olmakta ve herhangi bir pozisyona veya göreve getirilme kriteri sadakat olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple liyakat, otoriter lider için bazen bir anlam ifade etmeyebilir. Önemli olan sistemin otoriter lider lehine işlemesidir (Baker, 2002: 5-6). Otoriter liderin/hükümetin asıl endişesi iktidarını muhafaza etmektir. Böylelikle, bu gücü tehdit eden unsurların yönetim tarafından bertaraf edilmesi gerekir. Yönetim, bu işlemi yaparken veya gerçekleştirirken agresif ve irrasyonel politikalar yürürlüğe koyabilir. Bu politikalar sebebiyle toplumda bloklaşmalar meydana getirebilir. Bu bloklar, örtük veya açık bir şekilde lideri ya destekler ya da lidere muhalif olur. Sonuç olarak toplum çatışmaya gebe hale gelir. Bu durum ise potansiyel istikrarsızlığa yol açar.

Otoriter lider, sadakat ve saldırganlık tavırlarıyla toplum nezdinde sürekli bir etkileşime neden olur. Çünkü iktidar ve muhalefetin beslendiği en önemli kaynaklardan biri toplumdur. İktidar veya muhalefet, toplumdaki olumlu-olumsuz tutum ve tavırları gözlemleyerek, bu durumu kendileri için avantaja-dezavantaja çevirebilirler. Öyle ki sistemin otoriter bir hal alması otoriter hükümetin tercihi kadar toplumun siyasal kültürü ve konjonktürel olarak siyasetten beklentisi ile de doğru orantılıdır. Toplumun herhangi bir alanında (din, gelenek, milliyetçilik, ekonomi vs) cereyan eden olumsuz bir eylem, aynı zamanda toplumda bir bölünmeye ve kutuplaşmaya yol açabilir. Bu bölünme ve kutuplaşma, iktidar ve muhalefet için bir koz/fırsat haline gelir. İktidar ve muhalefet, bölünme ve kutuplaşmayı canlı tutarak kendi tabanının motivasyonunu yüksek tutmaya çalışır ve bunun için sürekli politika üretir.

Otoriter lider için en büyük kaygılardan/tehditlerden biri kendi kadrosunda ona karşı bir rakibin ortaya çıkarak fırsatçı davranışlarda bulunmasıdır. Lider bu tehdidi ortadan kaldırmak için aynı anda hem bağlılığı hem de baskıyı sağlayarak otoritesini pekiştirmek isteyebilir (Yengil, 2016: 72). Otoriter lider, başkalarına ders vermek için potansiyel rakipleri ile uğraşırken bir dizi seçenek arasından tercih yapabilir; rakibini ya istifaya zorlayabilir ya bir bahane ile tutuklatabilir ya da itibarsızlaştırmaya çalışır.

Ayrıca otoriter lidere, sadakat gösterenler yani destek olanlar, genellikle hem kişisel faydalar elde etmek hem de liderin çekirdek kadrosunda yer almak amacıyla fanatikleşirler (Beck, 2010: 73, 76). Otoriter lider sadece siyasal alanda değil, toplumsal alanda da belirleyici ve etkin bir aktördür. Bu aktörden beslenen veya nemalanan toplum, siyasi kaynak ve olanaklara namzet hale gelirken, aktöre karşı olan/gelen toplum ise bu nimetlerden mahrum bırakılmaktadır.

Otoriter lider, her zaman kişisel çıkarını gözeterek hareket etmez aksine başında olduğu rejimin savunduğu davaya ya da ülkenin çıkarlarına en çok kendisinin hizmet edeceğine inanır (Marquez, 2019: 116). Ayrıca otoriter liderin iktidara gelmesi ve daha sonraki süreçte iktidarını kurumsallaştırmaya çalışması, onunla birlikte hareket eden kişiler tarafından bir engelle karşılaşılabılır. Bu engel genellikle demokratik ilkelerin tali kalması ve otoriter liderin güç temerküz etmesidir. Haliyle bu kişilerin öncelikli talebi otoriter gücün kurumsal bir şekilde somutlaşmasıdır. Bu kişilerin belirttiği sorun çözülmediği takdirde, otoriter liderden ya kopmalar yaşanır ya da otoriter lider bunları tasfiye yoluna başvurur. Slovik, bu durumu otoriter yönetimlerin iktidar paylaşım sorunu (2012: 99) olarak değerlendirir.

Otoriter lider veya grubu, çeşitli güç kaynaklarını ve medyayı kontrol ederek ve kullanarak ülkenin geleceği hakkında söz sahibi olmakta (Spitz, 1969: 7-8) ve sosyal-politik yaşamı kendi bakış açısı ve anlayışına göre etkilemeye çalışmaktadır. Halkın bir kısmının gelecek hakkında pasif bir durumda kalmasının en büyük sebebi otoriter liderin toplum nezdinde derin bir korku oluşturarak ve şiddeti de kullanarak otoritesini pekiştirmesine bağlanabilir. Korku ve şiddet, doğal olarak bireylerin davranışlarına yön verir. Bu sebeple halk, yönetimin politikalarına karşı temkinli durmakta ve politikalarını eleştirmekte tereddüt yaşamaktadır. Örneğin; yönetimin muhalif gazetecileri öldürmesi veya öldürülmesine göz yumması, muhalif memurları işten ihraç etmesi veya buna meşru bir zemin hazırlaması ve devlet kontrolündeki medya aracılığıyla da bunu gündem yaparak ülke nezdinde korku yaymaya çalışması toplumdaki muhalefetin sessizliğe bürünmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla halk, korku ve şiddet ortamında muhalif olmaktan kaçındığı için muhalif eylemciler de toplumdan destek bulmak yerine büyük ölçüde toplumdan izole olmaya başlarlar. Öte yandan halkın diğer kısmında rasyonel kriterlerden ziyade duygusal değerlerin egemenliği söz konusudur. Böyle bir

düşünce dünyasında yetişen veya bu düşünceye sahip olan halk, otoriter liderin söylem ve eylemlerini mihenge vurup doğru ve yanlışlığını tartmaktan ziyade onun her şeye körü körüne bağlanmaktadır. Bu bağlılık sonucunda halk, otoriter lidere yücelik ve kutsallık atfetmektedir. Çünkü halk, bütün istikbalini bu otoriter liderin maharet ve ferasetine bağlayarak yapılan her şeye bir (meşruluk) gerekçesi üretmektedir.

Otoriter lider, medyaya baskı yaparak medya sektöründe kendine sadık olan bir zümreyi meydana getirecektir. Bu zümre, yönetimin politika ve eylemlerini eleştirmeyecek, yönetim yanlısı söylemleri merkeze alarak haber yapacaktır. Böylelikle yönetim, medya aracılığıyla kendi propagandasını yapacak ve bu propaganda vesilesiyle toplumun algısını kendi lehine değiştirmeye çalışacaktır. Bu sebeple otoriter lider, medyayı politika alanında önemli bir araç olarak kullanmakta ve medya aracılığıyla kitlesel manipülasyonu sağlamaktadır.

Otoriter lidere tabi olan siyasi parti de yönetimin pekiştirilmesi için temel bir kurumdur. Otoriterleşme ile siyasi partiler, lider için üç farklı fayda sağlamaktadır. Birincisi toplumu düzene sokmak ve yönetmeyi kolaylaştırmaktır. Bu şekilde yönetimin ömrü uzar ve istikrarı artar. İkincisi ise otoriter lider partiyi kullanarak eğitim, yasama, askeri ve bürokrasi alanını kontrol etmeye çalışır. Parti, bu kurumlara, kendi elemanlarını yerleştirir. Üçüncüsü, partinin algı yönetimi açısından önemli bir konuma sahip olmasıdır. Lider, parti üzerinden arkasında büyük bir desteğin bulunduğu algısını oluşturur ve bunu güçlendirmeye çalışır (Beck, 2010: 79-80). Ayrıca liderin kredisi/popülaritesi birçok faktöre bağlıdır. Örneğin ekonomik sarsılma veya kriz durumlarında halkın lidere ve partiye desteği azalmaktadır. Halk, ekonomik krizin politik ağlar tarafından şekillendiğini bilmektedir. Ekonomik krizin derin olması, halkta huzursuzluk ve sıkıntı meydana getirecektir. Otoriter lider içinse elverişsiz ve muhalif bir duruma zemin hazırlayacaktır. Ekonomi, otoriter istikrar için kilit konumdadır. Otoriter lider, ekonomiyi şekillendirmek için yasal düzenlemelere başvurmaktadır. Bunlardan en çok bilinen ve kullanılan yöntem ise vergilendirme sistemine ilişkin olmalıdır. Bu şekilde otoriter lider, bazı yatırımcılara ek vergiler koymakta, bazılarında da ek vergileri uygulamaksızın avantaj sağlamaktadır. Bu ise yatırımcıların adil bir şekilde rekabet etmelerini engellemektedir. Yani otoriter lider, potansiyel ekonomiyi kendi

yetkisi altında tutarak bir şablon oluşturmaya çalışmaktadır. Yani liderin yetkileri çok fazla olduğu için sistemin kişiselleştirilmesi kaçınılmazdır.

Otoriter lider, sivil toplum örgütünün önemi ve etkinliğinin farkında olduğu için sivil toplum örgütünün alanını daraltıcı ve özgürce çalışmasını engelleyici yasalar çıkarmaktadır. Bu yol ve yöntemle, yönetim karşıtı sivil toplum örgütleri baskı altında tutulmaya çalışılmaktadır (White, 2013: 587). Sonuç olarak, sivil toplum örgütünün hareket kabiliyeti, muhalefetin cesaretine bağlıdır. Bu yüzden otoriter liderin kendi kurumlarını topluma dayatmasını engelleyen en önemli unsur, muhalefetin cesaretli ve sivil toplum örgütlerinin bağımsız ve etkin olmasıdır.

3.4. Otoriteryanizmin Sınıflandırılması

Son yıllarda *otoriterleşme* eğilimleri ve söylemleri ciddi bir şekilde artış göstermiştir (Herbst, 2001: 357-358; Carothers, 2002: 6, 14). Bunun sebebi, klasik açıklamaların cazibesini kaybetmesi ve yeni açıklamalara ihtiyaç duyulmasıdır (Levitsky ve Way, 2002: 51). Nitekim demokratik olmayan yönetimlerin klasik ayrımı *otoriteryanizm* ve *totaliteryanizm* üzerine kuruluydu (Brooker, 2014: 14). Bu ayrım kısa bir süre içerisinde çok popüler bir hale geldi. Ancak daha sonra bu temel yaklaşım geçerliliğini korumakla birlikte yetersiz olmaya başladı. Ortaya çıkan herhangi bir değişken (faktör), totaliter türe uymamaktaydı. Bunun yerine otoriter kategori daha kapsayıcıydı (Hadenius ve Teorell, 2006: 1). Klasik ayrıma (Linz ve Stepan: 1996: 38-39) Linz kendi kategorisini ekleyerek yeni bir tipoloji geliştirdi.

Otoriteryanizm sınıflandırması, siyaset biliminde tartışmalı bir konudur çünkü farklı otoriterleşme biçimlerini kategorize etmek gerçekten zordur. En basitinden farklı otoriter yönetimlerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda bir fikir birliği yoktur. Belirli özelliklere sahip bir tipoloji, bazı yazarlar tarafından otoriter olarak adlandırılabilirken, bazıları bunu totaliter bir kural örneği olarak kabul edebilir. Bu sebeple sınıflandırma nispeten karışık ve çelişik formlar olarak görülebilir. Otoriteryanizm hem totaliter hem de demokratik ilkeleri ihtiva edebilir. Ancak bunların her birinin kendine özgü özellikleri olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde demokrasinin kurumsallaşması ve gelişmesi noktasında otoriter çatlakların oluşabileceği söylenmişti. Başka bir deyişle

demokrasinin içinde otoriter eğilimler veya otoriterliğin bünyesinde demokratikleşme çabaları gerçekleşebilir (Wahman vd., 2013: 19). Böyle müphem bir olguya netlik kazandırmak adına klasik otoriter yönetimlere benzemeyen ve kimi zaman da demokrasinin prosedürel özelliklerini taşıyan yönetimlerin ne şekilde isimlendirileceği sorununun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu soruna çözüm bulmak amacıyla kapsayıcı bir otoritaryanizm tasnifi oluşturmak gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda ilk önce Linz'in sonra Levitsky ve Way'ın en son olarak ise Schedler'in otoritaryanizm kategorisi incelenecektir. Her ne kadar bu kategoriler, analitik bir şekilde oluşturulsa da otoriterleşme meselesini daha etraflı bir çerçevede ele alabilmek için teorik araç ve verilerin üretilmediği görülmüştür. Bu sebeple bu başlığın amacı, literatür tartışması ekseninde otoriterleşme konusunun nasıl ele alınması gerektiği hakkında bir yol haritası oluşturmaya çalışmaktır.

3.4.1.Linz'in Otoriterlik Tipolojisi

Linz, otoriterlik ile ilgili her ne kadar genel bir tipoloji teşkil etmeye çalışsa da iki nedenden ötürü başarılı olamamıştır. Birincisi, elindeki bilgiler ile detaylı bir analize girişemeyeceğini ve bundan dolayı otoriterlik tiplerinin karmaşık dünyasını anlama çabasının ciddi güçlükler içerdiğini (her sosyal ve siyasi yapının farklı olduğunu) itiraf etmiştir (2017: 191-192). İkincisi ise tipolojiler arasındaki fark, çok net olmamakla birlikte tipolojilerin tayininde *zihniyet* unsuru devre dışı bırakılmış ve sınırlı plüralizmin niteliği ile mobilizasyonun derecesi esas alınmıştır.

Linz, iktidardaki koalisyonların hangi koşullar altında kurulduğuna, belirli ittifakların toplumsal ve siyasi sonuçlarına, otoriter koalisyon içindeki çıkar mücadelesini yönetmek üzere üretilen kurumlara özellikle ilgi göstermiştir. Linz, bu düşünceden hareketle otoriterlik tipolojisini teorik çıkarımlarla oluşturmamış, birçok ülkedeki politik olayları yakından inceleyerek bir sonuca varmaya çalışmıştır. Öncelikle her ülkenin kendine has/özgü toplumsal koşullarının bulunduğu gerçeğinden hareketle konu hakkında sağlam ve detaylı bir bilgiye sahip olunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple bir rehber vazifesi gören bu tipolojilerin, her özel vakanın üzerine hemen yapıştırabilecek önceden hazırlanmış etiketler olmadığını da haber vermiştir (Marquez, 2019: 38).

3.4.1.1. Askeri-Bürokratik Otoriterlik

Askeri-bürokratik otoriterlik, batı demokrasilerine adapte olmak şartıyla temel modernleşme ve laikleşme süreçlerini gerçekleştiren tiptir. Bu tip genellikle ordunun, devletin bürokratik aygıtlarıyla birlikte –özellikle darbe/işgal/savaş/bağımsızlık sonrasında– ülkeyi modernleştirmek için ittifak kurması sonucu (Marquez, 2019: 38)⁷ ve endüstrileşmeye yeni başlayan, tarımları da pek modernleşmemiş olan büyük bir kırsal nüfusa sahip toplumlarda ortaya çıkmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemsal kesitte yer alan Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri bu modele örnek olarak verilmiştir (Linz, 2017: 187, 199).

Zihniyet faktörünün tek geçerli olduğu tipoloji bürokratik–askeri otoriterliktir. Kamu yöneticileri ve askerlerin özel bir sosyal bilinç geliştirerek sistemi meşrulaştırmaya çalışmışları zihniyet sayılmaktadır. Bu kategori setinde askerler ile bürokratlar; diğer grupları yönetime katmak veya dışarıda bırakmak, bürokratik zihniyet sınırları içinde pragmatik biçimde hareket etmek, tek bir kitle partisi oluşturmak veya böyle bir partinin rol oynamasına izin vermek hakkına sahiptirler (Linz, 2017: 195). Ancak daha sık görülen durum, hükümetin desteğiyle resmi bir partinin kurulmasıdır. Bu parti; halkın kontrollü bir mobilizasyonunu amaçlamaktan çok, güdümlü biçimde bile olsa siyasal hayata katılmasını azaltmak eğilimindedir (Janos, 1970: 205). Bu tipoloji türünde halkın siyasete katılması için sınırlı sayıda kanalın mevcut olduğu ve yönetenlerin de halkın siyasete katılması için özel bir çaba harcamadığı görülmektedir.

Bu tip otoriterlik, toplum nimetlerinden daha büyük bir pay almak isteyen kitleleri özellikle tarım işçilerini, fakir köylüleri, bazen de dinsel, etnik veya kültürel azınlıkları, iktidara kat(ıl)ma ve bu amaçla örgütlenme imkânlarından yoksun bırakmaktadır. Böyle bir dışlamayı ve dışlanan tabakaların patlamasını önleyecek politikaları yürütme gücü, ordu ve bürokratlara tanınmıştır. Dolayısıyla plüralizme çok az yer verilmiştir (Linz, 2017: 201). Yani toplumsal bir rıza arayışı önemli değil, bu sebeple vatandaşın desteği tali durumda kalmıştır. Önemli olan belirlenen amaçları gerçekleştirmektir.

⁷ Bu süreçte *milliyetçilik* önemli bir unsur olarak yer almıştır.

Bazen çok–partili sisteme müsaade edilse bile, seçimlerin halk desteğine yönelik serbest bir yarışma imkânı sağlamaması için gereken her şey yapılmaktadır. Bu otoriterlik tipine genellikle faşist etiketi yapıştırılmaktadır. Temel sebebi ise iki Dünya Savaşı arasındaki yıllarda bazı faşist sloganları, sembolleri ve üslup özelliklerini benimsemiş olmaları ve imkan oldukça da ülkelerindeki faşist hareketlerin bazı oportünist unsurlarını kendi saflarına katma çabalarıdır (Linz, 2017: 195-196).

Bu otoriterlik tipinin en temel özelliği ne geleneksel aristokratik veya oligarşik sınıflarla ne de yeni gelişmekte olan ticaret ve sanayi burjuvazisiyle sıkı bir bağlantısı vardır, sadece kendine özgü bir *siyasal sınıfa* ya da bir *devlet burjuvazisine* dayanmaktadır. Ancak askeri–bürokratik yöneticiler, pragmatik politikalar gereği her iki sınıfla da zaman zaman iyi ilişkiler sürdürmeye çalışmışlarsa da esasında onların sözcüsü veya temsilcisi olmamışlardır (Özbudun, 2016: 16). Örneğin Ellen Kay Trimberger, *Tepeden İnmece Reformlar* adlı eserinde, Kemalist devrim sonrası oluşumun toplumsal bir tabana sahip olmak ve yeni rejim iktidarının kurumsallaşmasını sağlamak için en nüfuzlu yerel menfaatlerle en azından örtülü bir işbirliğine varmaya mecbur kaldığını ifade etmektedir (2003: 12).

3.4.1.2. Organik Devletçilik

Organik devletçilik, özellikle bazı Batı Avrupa ile Latin Amerika ülkelerinde popüler olan ve bir yandan totaliter bir yandan da liberal demokrasi yönetim ilkelerini reddeden, bir üçüncü yol oluşturma iddiasında bulunan otoriterlik tipidir. Avrupa’da bu tipin en iyi örneği, zayıf bir tek parti sistemi ile korporatist unsurları birleştirmiş olan Portekiz’deki Antonio de Oliveira Salazar (1932-1968) yönetimidir. İspanya’daki Francisco Franco rejimi (1936-1974), ilk yıllarındaki faşist – benzeri döneminden sonra organik devletçilik uygulamalarına girişmiştir. Latin Amerika’da bu otoriterliğin en tipik örneğini Brezilya’daki Getuilo Vargas (1930-1945) ve Arjantin’deki Juan Domingo Peron (1946-1955) yönetimi oluşturmaktadır (Özbudun, 2016: 22-24). Genellikle bu tip, askeri–bürokratik yönetimlerin ya da tek parti sistemlerinin tamamlayıcı bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Hatta bu tip, askeri–bürokratik otoriterliğin ötesine geçerek *organik yapılar* vasıtasıyla toplumda kontrollü bir katılma ve mobilizasyon sağlamaya çalışmıştır (Linz, 2017: 227; Marquez, 2019: 38).

Organik devletçilik tipi klasik parlamentodaki temsil yerine belli başlı meslek örgütlerinin temsiline dayanan bir yasama organını öngörmektedir. Ancak Özbudun'un ifadesiyle bu tip, hangi meslek örgütlerinin yasama organında ne ölçüde temsil edilecekleri, hangilerinin dışarıda bırakılacakları, askeri-bürokratik yönetimlerin veya tek partinin liderliği karşısında yetkilerinin ne olacağı gibi çözülmesi çok güç sorunlar ile karşılaşmıştır. Bu mesleki örgütler ya devlet tarafından kurulmakta ya da sonradan devletin güdümüne geçmektedir. Meslek örgütleri birbiri ile ekonomik ilişki içerisindedir. Bu ekonomik ilişkiyi ağırlıklı bir şekilde düzenleme hakkına devlet sahiptir (2016: 23).

Organik devletçilik çerçevesi içinde statüleri tanınmış örgüt ve kurumlara verilen ayrıcalıklar bulunmaktadır. Bu ayrıcalıklara sahip örgüt ve kurumlar, siyasal partilerin siyasal mobilizasyon imkânlarını bir tehdit olarak görebilir ve dolayısıyla kendilerine tanınmış ayrıcalıkları savunabilmek için otoriter çerçeveye bağlı kalabilirler. Organik devletçilik kontrollü bir biçimde, mevcut sosyal plüralizmi kurumsallaştırma ve onu siyasal süreçle bütünleştirme yönünde çaba sarf etmektedir. Ancak bunun anlamı çeşitli elitlerin aksine sıradan vatandaş için daha geniş katılma fırsatlarının mevcut olmayışıdır. Bu açıdan organik devletçilik, vatandaş katılımı fikrinden daha uzaktır (Linz, 2017: 189-190). Böyle bir otoriterlik tipinin iç çelişkileri ve örgütlenmesindeki pratik güçlükleri nedeniyle artık uygulanabilirliği kalmamıştır (Özbudun, 2016: 24).

3.4.1.3. Mobilize Edici Otoriterlik

Mobilize edici otoriterlik tipinin en bariz özelliği, tek veya hâkim parti aracılığıyla gerçekleştirilen bir kitle mobilizasyonuna dayanmasıdır. Daha önce geçirmiş oldukları demokratik deneyim ve halk kitlelerinin belli ölçüde mobilize olmuş bulunmaları ne monarşi gibi geleneksel meşruluğa dayanan yönetimlere ne de halk katılımını asgari hadde indiren ve esas itibarıyla zora dayanan askeri-bürokratik yönetimlerin kurulmasına imkân vermektedir. Toplumun belli bir kesiminin yönetimle aynı fikirde olması ve yönetime destekte bulunması nedeniyle bu tipin, askeri-bürokratik otoriterlik tipinden farklılaştığını göstermektedir (Linz, 2017: 189).

Linz'e göre mobilize edici otoriterlik, daha totaliter veya daha demokratik bir yöne doğru evrilmedikçe kitle mobilizasyonu sağlamak ve halk katılımını sürdürmek

oldukça güçleşir. Eğer tek veya hâkim parti, siyasal hürriyetlerin genişletilmesiyle oluşturulacak daha yarışmacı bir ortamda bile hâkim durumunu koruyabilecek derecede topluma nüfuz ettiği kanısına varırsa, iktidarını böyle bir ortam içinde sürdürme imkânlarını araştıracaktır. Partinin ilk zamanlardaki gibi hâkim durumunu koruyabilme şansına sahip olması, demokratik zeminin sağlayacağı özgürlükler yönünde bir dönüşümü teşvik edebilir. Böyle bir gelişim ya uzun vadede ya da yanlış bir hesap eseri olarak demokrasinin yerleşmesine yol açabilir. Çünkü mobilize edici otoriterlik tipinde vatandaşların birey olarak siyasal sürece doğrudan doğruya katılmaları ilkesi saklı tutulmaktadır (2017: 190).

Linz, her ne kadar zihniyet faktörünün sadece askeri-bürokratik otoriterlik tipinde geçerli olduğunu söylese bile bu otoriterlik tipinde de kısmen izleri sürdürülebilir. Tek veya hâkim parti sisteminde genellikle sosyal yapı iki kampa bölünmüş şekilde tezahür etmektedir. Bu kamplardan biri diğerini hâkimiyeti altına alması ve kendi yönetim tekeli kurması esasında bir zihniyetin habercisi olduğunu göstermektedir. Bu zihniyetin açılımı biz ve onlar arasındaki mücadele ve mücadelenin meşruluğu olarak formüle edilmektedir.

Linz, kendi kendine şöyle bir soru yöneltmekte ve cevaplamaktadır: Diğer tipler arasında hangisi demokratik modele en çok yaklaşımdır? Bazı bakımlardan mobilize edici otoriterlik, siyasal hayata katılma fırsatları ve bu yoldan iktidar mevkilerine gelme imkânları göz önünde bulundurulduğunda, demokratik siyasal ideal tipine daha fazla yaklaşmaktadır. Ancak öte yandan tek parti ve onun denetimindeki mobilize edici örgütler, toplumda plüralizmin yaşamasına ve siyasal etkinliğine bir engel teşkil ettiği için de böyle oldukları ölçüde de demokratik politikaların ayırıcı özelliği olan sosyal ve siyasal amaçlarla örgütlenme hürriyetine ters düşmektedir (2017: 187).

Benito Mussolini (1922-1943) İtalya'sı totaliter nitelikteki faşist tek parti yönetiminin yanında güçlü bir kitle mobilizasyonuna dayandığı ve VII. Karlos (1876-1923) İspanya'sı anayasal bir monarşi altında yaklaşık yarım asır liberal demokrasi deneyimi ile yönetildiği (Özbudun, 2016: 23, 27) için mobilize edici otoriterlik tipi içinde düşünülebilir.

3.4.1.4. Irksal ve Etnik Otoriterlik

Linz bu otorite tipini sınırlı plüralizmin çok özel bir versiyonu olarak değerlendirmektedir. Irksal veya etnik köken gibi bir nitelik sebebiyle toplumun bir kesimi karar alma ve kararları etkileme mekanizmasından yoksun bırakılmaktadır (2017: 184). Başka bir ifadeyle bu otoriterlik tipinde hukuki veya de facto olarak ırksal veya etnik kökenden dolayı bir veya birden fazla grup sistemin dışında tutulmaktadır. Aynı şekilde sistemin yürütücüleri de belli bir ırksal veya etnik kökene dayanmaktadır.

Bu otoriterlik tipinin en çarpıcı örneği; Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Ulusal Parti'nin (*Nasionale Party*) (1948-1994) ırksal ayrımcı (apartheid) politikalarıdır. *Apartheid* politikaların yürütücüsü 1860'lardan itibaren ülkedeki elmas madenini keşfeden İngiliz beyazlardı. Bu sebeple ülkede beyaz azınlığın üstün ve yönetici konumda bulunduğu, eğitimden yargıya, yargıdan güvenliğe tüm alanın siyah-beyaz ayrımı üzerine oturtulduğu ve bu kapsamda yürütülen ve kurumsallaştırılan politikalar *apartheid* olarak kabul edilmektedir. Ayrıca 19. yüzyılda Amerikan Birleşik Devletleri'nin güney eyaletleri (Güney Carolina, Georgia, Alabama, Mississippi, Louisiana ve Teksas) tarım arazileri bakımından büyük bir gelire sahipti ve bu arazilerde Afrika'dan kaçırılıp getirilen siyahî köleler çalıştırılıyordu. O dönemde Abraham Lincoln ise seçim konuşmalarında *köleliği kaldıracağını* söylüyordu ve Lincoln'un seçimleri kazanmasıyla güney ve kuzey eyaletleri arasında bir iç savaş (1861) başladı. İç savaş, kuzey eyaletlerinin galibiyeti ile sonuçlandı. Güney eyaletlerinde süren kölelik sistemi her ne kadar iç savaş ile sona ermiş olsa da, kölelere karşı sürdürülen hukuki ve de facto ayrımcılık 1960'lara kadar devam etmiştir (Özbudun, 2016: 32; Marquez, 2019: 38).

Linz, etnik ve ırksal otoriterlik tipini bir şart ile demokratik kabul edebileceğini söylemektedir: “*Dışlanan ırksal grubun katılma isteklerini önlemek için büyük ölçüde bastırıcı güç kullanmaya ihtiyaç duyulmaması halinde ve siyasal hakların genişletilmesini savunan ayrıcalıklı ırksal topluluk üyelerine karşı da gitgide artan dozda zor kullanma gereği hissedilmediği ölçüde söz konusu olabilir*” (2017: 188).

Karar verme mekanizması dışında bırakılan herhangi bir etnik ve ırksal grup olabileceği gibi birden çok grup da olabilir. Karar verme mekanizması dışında bırakılan

gruplar çok-etnik/ırklı yapılı bir demokratik devlete yol açamaz mı? Etnik yapı ve ırklar arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikler; bu eşitsizliklerin doğurduğu korkular; bu korkuların meydana getirdiği kaçınılmaz kutuplaşmalar; bahsedilen grupların sosyal ve siyasal bakımdan mobilize edilmesine mani olacağından demokratik devletin inşası muhtemel görünmemektedir (Linz, 2017: 263).

Karar verme mekanizması dışında bırakılanların muhalefet ve direnme kültürleri politikanın geleceği açısından belirleyici bir etken olarak görülmektedir. Söz konusu muhalefetin gücü ve niteliği iç ve dış kaynağa bağlı olabilir. Dış kaynaktan beslenen bir muhalefet, ihtimaldir ki devlete sadakat beslemeyen, eylemleri hukuka aykırı olan ve şiddete başvuran bir doğaya sahip olacaktır. Bu ise katılıma dâhil olanlar için otoriterliğin konsolide edilmesine bir gerekçe oluşturabilir.

3.4.1.5. Totalitarizm Öncesi ve Sonrası Otoriterlik

Totaliter yönetimlerin en aşırı örnekleri olan Sovyet ve Nazi rejimleri bir anda ortaya çıkmış ve konsolide olmuş değillerdir (Curtis, 1987: 2). Bunların iktidara ilk adım atmaları ile gerçek bir totaliter yönetimi pekiştirmeleri arasında geçen döneme *totalitarizm öncesi* dönem denilmektedir. Bu kararsız ve belirsiz dönemde totaliter parti, demokrasiye ancak yarı-sadık denilebilecek başka parti veya kurumların desteğini sağlayabilmek için taktiksel anlaşmalar yapabilir. Bazı devrimci politikalarından geçici tavizler verebilir. Bu dönemlere örnek olarak, SSCB’de 1920’lerin başlarında Komünist Parti tarafından uygulanan ve serbest piyasa ekonomisi lehine komünist ideolojik ilkelerden taviz verilmesini içeren *Yeni Ekonomik Politika* (NEP) programının uygulanması, ayrıca Hitler ve Mussolini’nin iktidara başka sağcı partilerin desteği ile gelmesi gösterilebilir (Özbudun, 2016: 33).

Totalitarizm sonrası otoriterlik tipinden ise totaliter kontrolünü pekiştirmiş ve uzun süre sürdürmüş, sosyal gücü tasfiye veya özümseme yoluyla az çok oydaşmacı bir toplum meydana getirmiş olan yerleşik yönetimin, daha çok ekonomik ve sosyal değişkenlerin etkisiyle (iç dinamik) bir adaptasyon ve dönüşüm sürecine girmesi kastedilmektedir. Nazi yönetimi, iç dinamiklerin etkisiyle değil, askeri yenilgiyle yıkılmış olduğundan bu tür bir analiz ancak Sovyet-tipi totaliter yönetimler bakımından yapılabilir (Özbudun, 2016: 33).

Bazı siyasal sistemlerde bir totaliter yönetim döneminden sonra sınırlı bir plüralizmin ortaya çıkışı, çok özel bir tip olarak totalitarizm sonrası toplumlardan söz etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu sistemlerde partinin hâkim durumu tamamen ortadan kalkmamıştır. Ancak siyasal iktidarı etkileyen kurum ve gruplar, büyük ölçüde yeni rejimin imkân sağladığı sosyal ve siyasal yapıdan kaynaklanmaktadır. Eğer bu gruplar, tek partinin yani kontrollü siyasal yapının unsurlarından ibaret değillerse ve bunlar arasındaki iktidar yarışması salt sistemin elitleri ve kurumları arasındaki bürokratik ve hizipsel bir iç çekişmenin sonucu olmayıp daha geniş toplum kesimleriyle ilişkili ise, o takdirde totalitarizm sonrası otoriterlik tipinden söz edilebilir (Linz, 2017: 186-187). Gerçekten Stalin sonrası Sovyetler Birliği'nde, rejimin ilk dönemlerindeki ihtilalcı heyecanın ve ideolojik vurgulamaların zayıflaması, bürokratik ve teknokratik unsurların politika oluşturmasındaki rolünün artması, çeşitli çıkar gruplarının kendilerini ifade etmelerine imkân verilmesi ve ifade hürriyeti alanının nispi olarak genişletilmesi gibi değişimler totaliter yönetimlerin beklenmedik ani çöküşüne neden olmuştur. Böylelikle bu yönetimler, saf totaliter yönetimler ile otoriter yönetimler arasındaki çok belirgin olmayan sınır çizgisini ifade ettiğinden (Özbudun, 2016: 34) zaman zaman birbiriyle iç içe geçmiş olması muhtemeldir (Marquez, 2019: 84).

Sonuç olarak demokratik değerlerin küresel çapta değer ve yaygınlık kazanması, demokrasinin en azından düşünce alanında rakipsiz kalması, Linz'in otoriterlik için geliştirdiği tipolojiyi günümüz bakımından eskimiş ve marjinal bir kategori haline getirmiştir. Demokrasinin küresel yükselişine rağmen yönetimlerin otoriterleşme gerçeği ortadan kalkmamış, otoriterleşme demokratik sembol ve seçimlere sahte bir bağlılık göstermeye başlamıştır (Özbudun, 2016: 35).

3.4.2. Rekabetçi Otoriterlik (Competitive Authoritarianism)

Rekabetçi otoriterlik, siyasi iktidarı elde etme ve uygulama pratiklerinin resmi demokratik kurum ve kurallar aracılığı ile gerçekleştiği bir süreçtir. Ancak mevcut iktidar, bu süreci sıklıkla ve geniş ölçüde ihlal edip kendine yarar sağlamaktadır (Levitsky ve Way, 2002: 52; Demirtaş, 2014: 142). İdeolojik kumaşı birbirinden farklı olan birçok parti, ülkelerinde başkanlığı almak ya da parlamentoda sandalye kazanmak için çoğu zaman yoğun bir rekabete girmekte, seçimleri düzenli aralıklarla yapmakta ve vatandaşların büyük çoğunluğu da seçimlerde oy kullanmaktadır (Marquez, 2019: 89).

Ancak iktidar, kendisi ile muhalefet arasında eşit olmayan bir oyun alanı oluşturmakta ve bu oyunda baskı-hile gibi yollara başvurmaktadır (Roessler ve Howard, 2009: 108). Dolayısıyla muhalefet dezavantajlı bir konumda yer almaktadır (Marquez, 2019: 28, 89).

Resmi-demokratik yönetimlerin tümü dört asgari kriteri taşımaktadır:

- 1) Devlet başkanı ve yasama organı açık, özgür ve adil seçimler ile seçilir,
- 2) Yetişkinlerin oy kullanma hakkı vardır,
- 3) Basın, örgütlenme ve hükümeti eleştirme özgürlüğü dâhil olmak üzere siyasi haklar ve medeni özgürlükler geniş çapta korunmaktadır,
- 4) Seçilenler, askeri veya herhangi başka bir vesayete tabi olmaksızın yönetme konusunda gerçek yetkiye sahiptirler (Levitsky ve Way, 2002: 53).

Her ne kadar tamamen demokratik yönetimler bile bu kriterlerden bir veya daha fazlasını ihlal etse de, bu tür ihlaller geniş çapta veya sistematik değildir. Başka bir deyişle iktidar ile muhalefet arasındaki oyunun alanı ve kuralı temelde değişmez. Ancak rekabetçi otoriterlikte bu kriterlerin ihlali, iktidar ile muhalefet arasında eşit olmayan bir oyun alanı inşa edecek kadar sık ve ciddi düzeydedir. Rekabetçi otoriterlikte iktidar, resmi demokratik kuralları sıklıkla manipüle etse de, onları ortadan kaldıramaz (Levitsky ve Way, 2002: 53).

Bu otoriterlik tipinde muhalefetin seçimlere katılması ve iktidara gelmesi önünde çoğu zaman hukuki hiçbir engel bulunmamaktadır. Seçimler, görece hilesiz bir şekilde hayata geçirilmektedir. Ancak hükümet, medyayı tekelinde bulundurarak veya satın alarak muhalefetin medyada görünürliğini engellemekte ve onun adaylarını-destekçilerini itibarsızlaştırmakta veya taciz etmektedir. Hükümet, bir yandan sözde bağımsız yargı organını kendi taraftarlarıyla doldurmakta; öte yandan seçim kampanyalarında devlet kaynaklarını hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan kullanmakta ve hatta kimi durumlarda yerini korumak için seçim sonuçlarında hile yapmaktadır. Bu sebeple muhalefetin iktidara karşı mücadele verdiği oyun alanı ne serbest ne de adil kabul edilmektedir (Marquez, 2019: 90).

Bazı durumlarda yasama organının yetkileri kısıtlanmış, yürütmenin gücü artırılmış olsa bile parlamentolar muhalefetin iktidara karşı örgütlenip kamuoyu oluşturabildiği alanlardır. Muhalefet, iktidarın yasama organında üstünlüğe sahip olmadığı durumlarda, yasama gücünü daha etkin kullanabilir. Bu otoriterlik tipinde hükümetler, yargı erkini kendilerine tabi kılmak için çabalarlar. Eğer bunda başarılı olamazlarsa, yüksek mahkemelerin hükümet politikalarını engelleyecek kararlar alabileceklerini düşünürler. Öte yandan medya, rekabetçi otoriterlikte siyasal mücadelenin sürdürüldüğü önemli alanlardan bir diğeridir. Gazeteler, dergiler, radyo ve televizyonlar tamamen devlet kontrolünde olmasalar da hükümetler tarafından çeşitli yöntemlerle kendilerine tabi kılınmaya çalışılmaktadır. Demokratik süreçlerin ve kurumların varlığına rağmen hükümetler devletin onlara sağladığı imkânları kötüye kullanarak rüşvet, baskı, polis gücü ve yargılama tehdidiyle muhalefeti etkisizleştirip koltuklarını sağlama alabilirler. Bu nedenle rekabetçi otoriterlik, demokrasinin temel standartlarını açıkça ihlal etmektense farklı metotlara başvurarak dengesiz, etkisiz veya kusurlu (Demirtaş, 2014: 142) bir yönetim anlayışına yol açmaktadır.

Tam ölçekli otoriter yönetimlerin çoğunda yasama organı ya etkisizdir ya da yürütme organı ile arasında bir çatışmanın yaşanması güçtür. Rekabetçi otoriter yönetimlerde, yasama organı nispeten zayıf olma eğilimindedir ancak zaman zaman muhalefet faaliyetlerinin odak noktası haline gelebilir (Levitsky ve Way, 2002: 56). Tam otoriterleşme, rekabetin olmadığı otoriterleşme tipini temsil ederken, rekabetçi otoriterlik tipi ise gerçek ancak haksız olan rekabete işaret etmektedir (Soest, 2015: 627). Rekabetçi otoriter yönetimlere Peru, Meksika, Ermenistan, Gana, Romanya ve Gambiya ülkeleri örnek olarak verilebilir (Roessler ve Howard, 2009: 106, 116).

3.4.3. Seçimsel Otoriterlik (Electoral Authoritarianism)

Seçimsel otoriterizm, resmi demokratik kurum ve ilkeler çerçevesinde devlet başkanı ve yasama meclisi için düzenli seçimlerin yapıldığı, buna karşın mevcut iktidar dışında kimsenin başa geçemediği yönetimi tanımlamaktadır (Schedler, 2006: 4-5). Bu otoriterlik; parlamento, anayasa, mahkemeler gibi liberal demokratik kurumlara sahip olmanın yanı sıra görece özerk medya ve sivil toplum kuruluşlarına da sahiptir. Buna karşın muhalefete yönelik yoğun baskılar ve seçim yolsuzlukları sonucu, demokratik süreçlerin ve kurumların işlenmesi engellenmektedir. Muhalefetin seçimlere katılmasına

ve propaganda yapmasına izin verilse bile yaygın seçim mühendisliği uygulamaları aracılığıyla iktidara gelmeleri veya parlamentoda çoğunluğu oluşturmalarının önüne geçilmektedir. Rekabetçi otoriteryanizmden farklı olarak seçimsel otoriterlikte sistem doğrudan manipüle edilmekte ve muhalefetin seçimler aracılığıyla iktidarı devirmesi neredeyse imkânsız gözükmektedir. Ancak rekabetçi otoriterlikte muhalefetin seçimle iktidarı devirme ihtimali ve beklentisi vardır (Demirtaş, 2014: 142-143). Açıkçası seçimsel otoriterlik ile rekabetçi otoriterlik birbirine çok benzer oldukları için ikisi arasındaki ayrım pek net değildir.

Seçimsel otoriterliğin en temel özelliği, bazı demokratik görüntülere yer vermesine rağmen otoriterliğin niteliklerini de sürdürmesidir (Özbudun, 2016: 4). O halde *seçimsel demokrasi* ile *seçimsel otoriteryanizm* arasındaki fark; seçim sürecinin serbestlik, dürüstlük ve yarışmacılık niteliklerine ilişkindir. Seçimsel demokraside yarışmalar asgari demokratik ilkelere uygun iken, seçimsel otoriterizmde değildir. Örneğin seçimsel otoriter yönetim, seçim makamlarını ve onun yetki alanlarını daraltmak; temel özgürlükler ve siyasal hakları kısıtlamak; maddi kaynaklara ve medya araçlarına ulaşımı engellemek; seçmenleri korkutmak; seçim kurallarını iktidar lehine olacak şekilde ayarlamak gibi seçim hileleri yapmak; seçimi kazananların iktidara gelmelerine ya da seçilmişlerin anayasal görev sürelerini tamamlamalarına engel olmak gibi pek çok yönetime başvurur ve bunları kanıtlamak da oldukça güçtür (Özbudun, 2016: 42).

Seçimsel otoriter yönetimler, yürütmenin başı ve meclis için düzenli seçimler yapmak suretiyle çok partili seçim oyununu titizlikle oynamaktadırlar. Ancak serbestlik ve dürüstlük konusundaki demokratik ilkeleri o kadar derinden ve sistematik biçimde ihlal etmektedirler ki seçimler, demokrasinin aracı olmaktan çıkıp, otoriter yönetimin aracı haline gelmektedir. Seçimsel otoriteryanizmdeki seçimler geniş ölçüde kapsayıcıdır (genel oy kuralı uygulanır), asgari ölçüde çoğulcudur (muhalefet partilerin çalışmasına ve seçime katılmasına izin verilir), asgari ölçüde rekabetçidir (muhalefet partilerin iktidara gelmesine izin verilmez ancak oy ve milletvekilleri kazanmalarına müsaade edilir), asgari ölçüde açıktır (muhalefet partileri ara sıra baskıcı ve tehditsel muamelelere uğrasalar bile, kitlesel bir baskıya maruz kalmazlar). Bir bütün olarak seçim yarışmaları; o kadar ciddi, şiddetli, yaygın ve sistematik bir devlet

manipülasyonuna tabidir ki bunları demokratik olarak nitelendirmek mümkün değildir (Schedler, 2006: 3; Özbudun, 2016: 42). Seçimsel otoriter yönetimlerin demokratik kurumları taklit etmeleri sadece seçim alanı ile sınırlı değildir. Bu yönetimler, göstermelik anayasa mahkemeleri kurmak veya hukuk devletinin bazı biçimsel özelliklerini benimsemek suretiyle taklit çabalarını seçim-dışı alanlara da taşıyabilirler. Ancak bunların, otoriter iktidarın üzerinde gerçek bir sınırlama oluşturmadığı açıktır. Seçim-dışı alanlardaki bu göstermelik demokratik kurumların etkisini ölçmek çok kolay değildir. Seçimsel otoriter yönetimlerin böyle çelişik unsurları bünyesinde barındırması, bu yönetimlerin geleceğini belirsiz ve tahmin edilmesi güç bir hale sokmaktadır (Özbudun, 2016: 46-47). Seçimsel otoriterizme Schedler Türkiye'yi (2002: 49), Özbudun ise Rusya'yı (2016: 34) örnek göstermektedir.

3.5. Otoriteryen Yönetimlerin Kullandığı Yöntem ve Araçlar

Bu başlık, otoriter yönetimlerin sürekliliğini sağlamak için ne tür yöntem ve araçlara başvurdukları konusunda genel bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktadır. Bu genel çerçeveden hareketle otoriteryen yönetimlerin başvurdukları siyasal yöntem ve araçların siyasete etkisi tartışmaya açıklacaktır. Siyasal iktidarın, korku ve tehdit dilini kullanması; krizleri şiddet yoluyla çözmeye çalışması⁸; seçim mühendisliğine başvurması; muhalefeti etkisiz hale getirmesi siyasal alanı kontrol etmeyi ve bu alana hâkim olmayı istediğini göstermektedir.

3.5.1. Otoriteryen Dil: Korku ve Tehdit

Dil, sadece insanların birbiriyle iletişim kurduğu doğal bir araç değildir aynı zamanda kültürel, sembolik ve söylemsel boyutu olan bir iktidar olgusudur. Bu düşünceden hareketle dil, politik bir hüviyete sahiptir. İfade ettiği anlam ve eylem bakımından politik düşünceden bağımsız değildir. Yani dil, politik değer yüklüdür, düşünce ve eylemi belli bir noktaya ya da amaca kanalize etmektedir (Connolly, 1993: 9, 23). Bu yönüyle dil; yapıcı, yıkıcı ve yönlendirici niteliklere sahip olan ve politikanın *uzlaşma* veya *çatışma* ekseninde karar kılmasına katkı sağlayan bir varlıktır. Örneğin Türkiye'de kamusal alanın resmi ideolojiye ait veri (Mustafa Kemal'in heykel, resim ve söylevleri) ile doldurulması Kemalizm'in söylemsel, kültürel ve sembolik iktidarının

⁸ Yönetimlerin hukuku araçsallaştırarak şiddet uygulaması/kullanması hakkında detaylı bilgi için bkz. (Skocpol, 1979: 118-147).

göstergesi olarak okunabilir. Bu yönüyle egemenler, dilin işlevi ile yönetilenlere toplumsal düzen içindeki yerlerini hatırlatır ve bu düzenin yerleşik bir yapı olduğu bilincini aşlamaya çalışırlar. Bu sebeple Wedeen'e göre insanlar kendi evlerinde, yani rejimin kendilerini dinlemediklerine emin oldukları yerlerde, iktidarın otoriterliğine yönelik alaycı ve eleştirel bir tavır takınmaktadırlar. Başka bir ifadeyle Wedeen, insanların otoriter dilin disipline edici ve tahakküm sağlayıcı etkilerinden haberdar olduklarını ve onu zayıflatmaya çalıştıklarını belirtmektedir (1999: 88).

Konuşulan dilin üretildiği politik bağlam hem iktidarın etkisine açık olmayı hem de iktidarın denetlenmesini ifade etmektedir (Berariu ve Peterlicean, 2016: 188). Başka bir ifadeyle konuşulan dil, otoriterleşmenin boyutu açısından büyük bir önem arz etmektedir. İktidar, kullandığı dil aracılığıyla kontrolün sağlandığı ve bu dil üzerinden tehdit unsurlarının bertaraf edildiği mesajını verebilmektedir. Bu vesileyle iktidarın otoriterliği için manipülatif dilin güçlü bir yeri olduğu ve toplumun ikna edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Genellikle siyasette dilin üç tarz kullanım şekli vardır. Bunlar; münazara (yönlendirici), münakaşa (yıkıcı), müzakere (yapıcı). Münazara; içtenlikle inanılmasa, bilinmese bile bir tartışmada yer alan taraf diğer tarafın tezlerini dinlemeksizin laf cambazlığı yaparak çürütmeye çalışır. Maksat karşı tarafı anlamak, ortak bir noktaya ulaşmak değil diğer tarafı yenmektir. Münakaşa ise duyguların daha ağır bastığı bir tartışma biçimidir. Dile akıl değil, öfkeler hâkimdir. Çoğu zaman dilin yanı sıra fiziksel güç de işe dâhil olur. Amaç yine ortak bir noktaya ulaşmak değil karşı tarafı yenmektir. Müzakere ise karşı tarafın ihtiyaçlarını, zihni ve duygusal pozisyonlarını, yüklerini, çıkmazlarını anlama çabasıdır. Dolayısıyla müzakere, kendi fikrini öbür tarafa dayatmak değil yeni bir üçüncü fikre ulaşmaya razı olmaktır. Yani kendisi gibi karşı tarafı da sürecin doğal bir parçası olarak görmekte ve kabul etmektedir (Keyman, 2015: 122). Ancak otoriter dil, münazara ve münakaşa üzerine bina edilmiştir. Çünkü otoriter dil de karşı tarafı anlamak ve ona hak vermek yerine, kendi pozisyonunu korumak ve haklı çıkarmak esastır. Doğal olarak otoriter dilin çözümlenmesi; müzakere, ikna, uzlaşma ve yarını düşünme süreçlerini devre dışı bırakarak münazara, münakaşa, vehim, niyet okuma ve dünün hesabını görme gibi tezler üzerine kuruludur.

İktidar, dil aracılığıyla anlamsal rolü daha fazla olan ögenin yerine rolü daha az olanı yerleştirilerek odak değiştirme ve toplumu etkileme potansiyeline sahiptir (Berariu ve Peterlicean, 2016: 189). İktidarın otoriterliği ne kadar yüksek düzeyde ise dil de o ölçüde büyük bir sansür ve baskı altındadır (Skerrett, 2010: 261). Dilin sansür ve baskı altında olması aynı zamanda iletişim araçlarının kontrol ve denetim altında olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle iktidar dil, bilgi ve iletişim alanında tekel kurarak otoriter bir şekilde hükmetmektedir. Bernays'ın meşhur deyişiyle iktidar, bu tekeli propaganda yoluyla sağlamakta, zihinleri kalıplamakta ve yönetmektedir (1928: 9). Çünkü hiçbir iktidar salt kuvvet ile ayakta kalmaz. İktidarın ayakta kalabilmesi için dili aktif olarak kullanması yani söylemsel, kültürel ve sembolik pratikler aracılığıyla meşruiyetini sürekli olarak yeniden üretmesi gerekmektedir. İktidar, dil aracılığıyla mevcut düzenin sürekliliğini sağlamaya yönelik argümanlar üretmektedir. Ancak gönüllü rızanın üretimi, iktidarın tutumu ve dilin niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Çünkü rıza, her zaman gönüllü bir kabule dayanmayabilir. Bu sebeple toplum iktidara karşı bir hayıflanma içine girebilir. Böylesi bir durumda toplum, birkaç farklı tutum sergileyebilir. Birincisi, toplum iktidara karşı büyük bir konsensüs oluşturarak örgütlenebilir. İkincisi, toplum iktidara karşı topyekûn bir sessizliğe bürünebilir. Üçüncüsü, toplum iktidar yanlısı ve karşıtı şeklinde bölünerek çatışmalara sahne olabilir.

3.5.2. Krizlerin Çözümü: Şiddet

Şiddet, krizleri çözmek ve siyasal bir amacı gerçekleştirmek adına birilerinin yaptırım uygulaması veya yaptırımı uygulama tehdidinde bulunması demektir (Schwarzmantel, 2010: 218). Siyasi iktidarın böyle bir yönetime başvurması ve bunu herhangi bir meşruiyet veya normatif temele dayandırması şiddete maruz kalanlar tarafından bir arıza olarak görülmektedir (Lang, 2009: 50). İktidar, şiddet kullanacağı vakit genellikle stratejik olarak karşı tarafı tahrik ederek eylemlerini gerçekleştirir ki şiddetin meşruluğu vuku bulsun. İktidar bu yöntem ile toplumsal, siyasal ve ekonomik krizlerin çözümünü şiddete indirgemiş olur. Ancak demokratik politikalar ile iktidar, şiddete başvurmayı artırmak yerine şiddeti azaltan yollara yönelir ve şiddet tehdidine nasıl tepki verilmesi gerektiği konusuna kafa yorar. Bu anlayışla şiddet içeren çatışmalar, demokratik siyaset kurumları ve demokratik tartışma-uzlaşma yollarıyla

çözümüne kavuşturulmaya çalışılır. Şunu da belirtmekte fayda vardır. Yeri geldiği zaman demokratik devlet de şiddet kullanır ve bunun istisnası sadece kendisini korumak içindir. Örneğin demokratik devletin karşısında talep ve isteklerini silah aracılığıyla dile getirip demokratik prosedürleri kabul etmeyenlere, devlet şiddet ile cevap verme haklılığına sahiptir.

Otoriter yönetimin varlığı için devletin şiddet kullanma kapasitesi kaçınılmaz bir unsurdur. Bu kapasitenin uygulayıcısı güvenlik güçleridir. Ancak otoriter yönetim bazı durumlarda bu görevi bilinçli bir şekilde halka tevdi edebilir. Sebebi ise bir tarafın diğerine karşı konumunu iyileştirmek veya yaptığı müzakerelerde elini güçlendirmek istemesidir. Haliyle şiddet, otoriter politikanın–karar alma sürecinde–doğal bir parçası olarak işlev görür (Slovik, 2012: 2). İktidar ve toplum arasında imtizaç sağlanmadığında iktidar, özellikle de alt sınıfları veya azınlıkları şiddet aygıtı ile terbiye etmeye çalışır. Bu sebeple toplum, her başkaldırışında yoğun bir devlet şiddetiyle karşı karşıya kalacağı bilincine erişir. Eğer toplum, büyük bir tazyik altında bulunmasına rağmen bu bilinç eşliğini aşarsa veya yıkarsa, varlık direncini sürdürebilir ve soso-politik değişimin önemli bir taşıyıcısı olabilir.

Bir şiddet aygıtı olarak ordunun iktidar veya muhalefetten yana tavır koyması yönetimin akıbeti açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. İktidar çoğu zaman toplumsal muhalefet hareketlerini bastırmak için ordu veya polisi devreye sokmaktan hiç çekinmemektedir (Demirtaş, 2014: 24, 62). Otoriter yönetimin siyasal alanı kontrol etmesi ve siyasal krizleri yönetmesi için ihtiyaç duyduğu şey şiddettir. Böylelikle otoriter yönetim şiddet içeren mekanizmalar sayesinde muhalefeti etkisiz hale getirmekte ve kurumsal düzenlemeleri yapmaktadır.

Bir ülkede sermaye sahipleri ile emekçi kesimler yeterince güçlü değillerse ordunun yönetim içindeki ağırlığı ve yönetimden bağımsız hareket etme kabiliyeti artacaktır. Sivil seçkinlerin güçsüzlüğü, asker seçkinlere avantaj sağlamaktadır. Güçlü siyasi partilerin, sendikaların, derneklerin, etkili ve bağımsız kitle iletişim araçlarının yokluğu, iyi örgütlenmiş güçlü orduya fırsat sunmaktadır (Kışlalı, 2010: 313-314). Güçlü ordu, bu fırsatı genellikle rejime endeksli modernleşirmenin lokomotifini olarak kullandığı ve zorlama yoluyla gerçekleştirdiği için toplum ile arasında bir kopukluk meydana getirmiştir. Böylelikle ordu, sivil hayattan belli bir dereceye kadar kendini

tecrit etmiştir. Bu tecrit psikolojisi ise ordunun sivil unsurlara karşı güvensizlik duygusu içinde olmasına yol açmıştır.

Özetle otoriter yönetimler, varlıklarını sürdürebilmek için bir şekilde şiddete veya şiddetin ön aşaması olan tehdide başvururlar. Tehdidi tanımlayan en önemli değişken ise ötekinin varlığına duyulan korkudur. Bu sebeple tehdit olarak görülen şey, gerçek ve somut bir tehlike olarak kabul edilmektedir. Feldman ve Stenner'in *Perceived Threat and Authoritarianism* adlı çalışmasına göre sosyo-politik ve ekonomik tehdit, güvensiz ve belirsiz bir ortamı doğurduğu için otoriterliğin gelişmesinde ana faktör olarak savunulmuş ve kabul edilmiştir. Onlara göre, ekonomik tehdit kapsamında sayılan işsizlik, düşük gelir, üretim yokluğu gibi nedenler otoriterleşmeye daha fazla sebep üretmekte ve kutuplaştırıcı bir etkiye yol açmaktadır (1997: 742-743). Otoriterliğin artması, azınlık ve muhalefet gruplarına yönelik güç kullanma isteğini ortaya çıkararak olumsuz ve basmakalıp tutumlara sebebiyet vermektedir (Feldman ve Stenner, 1997: 748). Otoriter yönetim tarafından olumsuz algılanan şey, tehdit sayılmakta ve bu tehdit, öteki ve düşman olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla tehdit dışarıdan gelen bir tehlike olduğu için otoriter yönetimin güven ağının dışında yer alan her şeyi ihtiva etmektedir. Böylelikle bu alana otoriter yönetimin kendince şiddet ile müdahale etmesi elzem ve meşru hale gelmektedir.

3.5.3. Seçim Mühendisliği Uygulamaları

Otoriter yönetimlerde sınırlı yetkilere sahip parlamentolar, hükümetler için doğrudan bir tehdit oluşturmasa da etkin bir muhalefet sayesinde hükümetleri siyaseten zor duruma düşürebilir. Parlamentoların hükümetle aynı çizgide hareket ediyor olmaları, parlamento onayına tabi olan bazı yasama faaliyetlerinin daha çabuk gerçekleşmesini sağlayabilir. Meşruiyetlerini halkoyundan aldıkları varsayılan parlamentolar, otoriter yönetimler için demokratik bir vitrin görevi de görürler. Muhalefetin kontrolüne geçmiş ve iktidarla sürekli çatışan bir parlamento görüntüsü zaman içinde iktidarın meşruiyetinin sorgulanmasına yol açabilir. Bu sebeple otoriter yönetimler parlamentoların kendi çizgilerinde hareket edecek kimselerden oluşmalarını ister. İşte bu noktada seçim mühendisliği uygulamaları devreye girer. Seçim sisteminde ve seçim bölgelerinde yapılan düzenlemeler doğrudan seçim yolsuzluklarına gerek kalmaksızın muhalefetin parlamentoda temsil hakkı kazanmasının önüne geçebilir. Her

ne kadar seçim sistemi düzenlemeleriyle muhalefet etkisizleştirilmeye çalışılsa da her zaman istenilen sonuçlar elde edilmeyebilir. Böyle hallerde ise sistem tekrar düzenlenerek muhalefet saf dışı edilmeye çalışılmaktadır (Demirtaş, 2014: 86). Haliyle bu yöntem; toplumdaki bölünmeleri birçok boyutuyla derinleştirerek ve seçmenlerin partiye sadakat duygusunu şiddetlendirerek çeşitli çatışmaları beslemektedir (Norris, 2004: 249-250).

Seçim mühendisliği yöntemlerinden biri de her bir seçim bölgesi için mecliste ayrılan sandalye sayılarıyla oynamaya çalışmaktır. Normalde illere (seçim bölgesine) göre milletvekili dağıtımı üç faktör dikkate alınarak yapılır. Bunlar; toplam nüfus, toplam milletvekili sayısı ve toplam il sayısıdır. Her il için otomatik olarak 1 milletvekili dağıtılır. Geriye kalan milletvekili sayısı, toplam nüfusa bölünür. *Çıkan sonuç*, bir milletvekili için gerekli oy sayısı olur. Böylelikle bir ilin kaç milletvekili çıkaracağını belirlemek için o ilin toplam nüfusu, *çıkan sonuca* bölünerek elde edilir (Milletvekili Seçimi Kanunu). Bu teorik bilgiyi rakamsal veriler üzerinden anlatmak/göstermek daha kolay olabilir.

A ülkesinin Toplam Nüfusu: 9.700.000

Milletvekili Sayısı: 150

İl Sayısı: 12

Her il için otomatik olarak 1 milletvekili tahsis edilir. 12 il olduğu için 12 milletvekili dağıtılmış olur. Geriye $150-12=138$ milletvekili kalır. Toplam nüfus (9.700.000) geri kalan milletvekili (138) sayısına bölünür. Elde edilen sonuca (70.289 kişiye) 1 milletvekili düşer. Böylelikle her ilin toplam nüfusu, ayrı ayrı 70.289'a bölünerek bir ilin çıkaracağı milletvekili sayısı bulunmuş olur. Ancak iktidarlar, kendi tabanlarının güçlü olduğu bölgelerin sandalye sayılarını artırarak ve muhalefetin güçlü olduğu bölgelerin sandalye sayılarını azaltarak üstünlük sağlamaya çalışabilirler. Bu uygulamanın başka bir formülü ise iktidarın güçsüz olduğu illeri ilçeye dönüştürmesidir. Yasal olarak ilçe olan bir yere milletvekili tahsisi yapılmayacağı sabittir.

Ellen Lust, otoriterleşmenin sürekliliği açısından yasama seçimlerinin türü ve mahiyetinin de büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir (2009: 122-123). Otoriter yönetimler, genellikle tek veya çok isimli basit çoğunluk ya da *kazananın her*

şeyi kazandığı seçim sistemlerine dayanmaktadır. Özellikle muhalefetin bölünmüş ve örgütsüz olduğu durumlarda bu sistemin, iktidar partisi lehine ezici bir çoğunluk sağlaması hemen hemen kaçınılmazdır (Özbudun, 2016: 69-70).

Demokratik yönetimlerde parlamenterlerin asıl işlevi yasa yapmak ve hükümeti denetlemektir. Ancak otoriter yönetimlerde ise parlamenterler, vatandaş ile devlet arasında arabulucudur. Bu sebeple seçimler, yönetici elitlerin destekçilerine dağıtabilecekleri devlet kaynaklarına özel bir erişim fırsatı sağlamaktadır. Örneğin adayların destekçilerini işe alacağı (istihdam), bir şirketin kamu ihalelerini kazanmak için bağlantı(lar) kuracağı, devlet topraklarını piyasa fiyatının altında erişime açacağı gibi sözleri büyük önem arz etmektedir. Bu durum, seçmenlerin tutum ve davranışlarını da etkilemektedir. Seçmenler sisteme en fazla muhalif olan adayları değil, iktidar ile iyi ilişkileri olan ve kendilerine yarar sağlayabilecek adayları tercih etme eğiliminde olurlar. Böylelikle seçmenler, öncelikli olarak siyasal partinin vaat ettiği ve programından ziyade arabulucular için oy kullanırlar. Ülkede politik veya ekonomik şok yaşanmadığı sürece seçimler genellikle statükonun korunmasına yardımcı olmaktadır. Bazen de muhalifler, kendilerinde statükoyu değiştirme ve seçimleri kazanma şansı görmedikleri için seçimlere katılmama veya siyasetin dışında kalma kararı almaktadırlar (Lust, 2009: 124-126).

3.5.4. Muhalefetin Etkisizleştirilmesi

Muhalefeti etkisiz hale getirmenin çeşitli yolları vardır. Bunun en iyi yolu, muhalefetin söylem ve eylemlerinin dayanağını çözmeye çalışmaktır. Muhalefetin sahip olduğu inanç, motivasyon, güç ve zayıflıklar bilirse yanlışlarını açığa vurmaya daha kolaylaşır. Muhalefetin siyasal sürecin istikrarını, meşruiyetini, hesap verebilirliğini ve şeffaflığını güçlendirmek için mücadele ederken iktidar, bu işlevlerden muhalefeti geri bırakmaya çalışmaktadır. Muhalefetin demokratik siyasetin kurumsallaşmasında temel unsurlardan biri olarak kabul edildiğinden, otoriter yönetim genellikle seçim kampanyası veya seçim yasağıyla muhalefetin temel hak ve demokratik eylemlerini kısıtlama yoluna başvurur.

Seçim sistemi düzenlemeleriyle muhalefeti siyasal kurumların dışında tutmak otoriter yönetimler açısından kısa vadede etkili bir yöntem olsa da toplumsal

muhalefetin bu yolla kontrol edilmesi güçtür. Muhalefet, toplumdaki hoşnutsuzluğu kullanarak geniş halk kitlelerini siyasal iktidara karşı seferber edebilir. Muhalefet, geniş bir halk hareketine farklı toplumsal gruplardan destek sağlayarak, otoriter yönetimler için en büyük endişe kaynağı haline gelebilir (Demirtaş, 2014: 92).

Muhalefet partilerinin siyasal sistemin dışında tutulması otoriter hükümetleri kısa vadede rahatlatsa da, muhalefete yönelik dışlayıcı politikalar uzun vadede daha radikal hareketlerin oluşmasına zemin hazırlayabilir. Otoriter hükümetlerin muhalefeti bir bütün olarak siyasal süreçlerden dışlaması, muhalefet için mağduriyet temelinde bir bütünlük duygusu meydana getirir. İktidarın farklı muhalefet hareketlerini eşit düzeyde dışlaması muhalefet gruplarının ortak düşmanla mücadele etmek için aralarındaki ideolojik farklılıklara rağmen birleşmelerine yol açar. Buna karşın, farklı muhalefet gruplarıyla farklı düzeylerde ilişki geliştirmek muhalefet içi bölünmelerin derinleşmesine neden olur. Muhalefet içinde görece ılımlı grupların siyasal sisteme katılımlarının sağlanması muhalefetin yekvücut olmasını zorlaştırır. Sisteme yasal bir zeminde katılım hakkına sahip olan ılımlı muhalifler bu haklarını kaybetmek istemeyeceklerdir. Böylelikle ılımlı muhalifler, iktidarla üstü örtük bir uzlaşma arayışına girerler. İlimli muhalifler, iktidara karşı toplumda oluşan öfkenin sistem içinde dinmesine katkıda bulunurlarken bunun karşılığında yasal bir zeminde siyaset yapma hakkını elde ederler. Sistemle uzlaşmaya girenlerin, sistemin krize girmesi durumunda, sistem dışı kalanlara nazaran kaybedecekleri daha çok şeyleri vardır. Ayrıca kurumsal bir yapıya sahip yasal muhalefetin yönetim tarafından denetlenmesi ve cezalandırılması çok daha kolay olacaktır (Demirtaş, 2014: 93).

Siyasal iktidar; devlete gelir getiren imkânları genellikle muhalefeti asimile etmek için kullanır, kendine yakın grupların sadakatini sürdürmek amacıyla yeni iş imkânları oluşturur ve çoğunlukla devletin resmi dairelerini bu yakın gruplar ile doldurmaya gayret gösterir. Böylelikle muhalefeti sert veya yumuşak yöntemlerle etkisizleştirmeye çalışır (Gürsoy, 2013: 85).

Siyasal iktidarın iktidarda kalmasını sağlayan demokratik kurallar ile otoriter uygulamaların bir arada bulunması, içsel bir istikrarsızlık kaynağı olarak görülebilir. Bu ise iktidarın sürekliliğini sağlaması açısından başvurulan en temel yöntemlerden biridir. Otoriter iktidar, demokratik kurallara aleni bir şekilde aykırı davranışlarda bulunuyor ve

bu konuda uluslararası izolasyonun devam etmesine izin veriyor ise (Levitsky ve Way, 2002: 58-59) bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmaktadır. Ancak istikrarsızlık kaynağı muhalefet güçleri açısından potansiyel fırsatlar meydana getirebilir. Bu sebeple hükümetler rüşvet, yolsuzluk ve çeşitli yasal yolları bahane ederek muhalefeti sınırlandırmaya çalışırlar.

4. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİ (1945-1950)

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte CHP, yasal düzenlemeler ile sistemi otoriter açıdan pekiştirmeye çalışmıştır. Ancak savaşın sonucunda Türkiye'nin otoriter yapısının çözülmesinde hem iç hem de dış dinamikler etkili olmuştur. CHP'nin devlet ile bütünleşmesinden ve keyfi uygulamalarından dolayı halkın üzerinde ciddi bir hoşnutsuzluk belirlemiştir. Bunun farkında olan İnönü, hem CHP'nin varlığını muhafaza etmek; hem de uluslararası gelişmelere/baskılara uyum sağlamak adına kısmen siyasal liberalleşmeye ve siyasal muhalefete izin vermiştir. Siyasal muhalefet rolüne soyunan ana aktör DP, CHP'nin içinden koparak iktidara gelmiştir. DP, muhalefet konumunda iken, demokratik değerlere göre hareket etmiş ve tüm taleplerini de bu doğrultuda gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak iktidara geldiğinde, sahip olduğu demokratik değerleri her ne kadar sürdürmek istemişse de muhalefet açısından tutum ve uygulamalarında çelişkilerin fazla olduğu dile getirilmiştir. DP, bunun temel sebebini yaklaşık 30 yıldır devlet mekanizmasının CHP kadrolarıyla beslenmiş/doldurulmuş olmasına ve haliyle CHP'nin devlet bürokrasisini tamamen kuşatmasına bağlamıştır. Dolayısıyla bu süreçte DP, iktidar olmuş fakat muktedir ol(a)mamıştır. DP, kamu bürokrasisinde rahat hareket edebilmek için *muktedir olmak* teşebbüsüne başvurmuştur. Bu teşebbüsünü, kimi zaman demokratik değerler, kimi zaman otoriter eğilimler çerçevesinde gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Bu iddiadan hareketle DP'nin tutum ve eylemleri demokratikleşme ve otoriterleşme açısından irdelenmeye çalışılmıştır.

4.1. Yasal Düzenlemelerle Siyasal ve Sosyal İttifakı Bozmak

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, savaşın dışında kalmaya özen göstermiş ve ekonomik olarak büyük zorluklar yaşamıştır. CHP, savaşa girme ihtimaline ve devletin artan kamu giderlerine⁹ karşı sert tedbirlere başvurmuştur. Bu sertlik politikasıyla kazançlı çıkacağını düşünmüş fakat yapılan yasal düzenlemeler (3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu, 4305 Sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun, 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu) ile sosyal ve siyasal ittifakta çatlaklar meydana gelmiştir. Bu yasal düzenlemelere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

⁹ Devlet, barış zamanında 120 bin olan asker sayısını (resmen seferberlik olmadığı halde) 1.5 milyona çıkarmıştı. Bu askerleri beslemek ve teçhizatlandırmak ekonomik olarak ağır bir yük getirmişti (Zürcher, 2015: 293).

19 Şubat 1940 tarihli 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu 72 maddeden meydana gelmiştir. Yasanın amacı 1. maddede mealen şu şekilde yer almıştır: Yasa, savaş koşullarında vurgunculuk, karaborsacılık ve istifçilik gibi olumsuz koşulları ortadan kaldırmak üzere hükümete geniş yetki vermiştir. 19. madde ile hükümet, çalışma koşullarını düzenleme imkânına/hakkına sahip olmuştur. 21. madde ile hükümet, doğrudan doğruya ekonomiye müdahale etme yetkisine haiz bulunmuştur. 38. 42. ve 59. maddeler ile de hükümet, köylünün hayvanlarına el koyma yetkisine sahip olduğunu bildirmiştir¹⁰. Hükümet, bu yasa ile ekonomik istikrarı sağlamak yerine, özellikle çalışan-üretici sınıf üzerinde, geniş bir imtiyaza sahip olmuş ve denetimini güçlendirmiştir. Hükümete sağlanan bu geniş hak ve yetki kullanımı ister istemez keyfiliğe yol açmıştır. CHP-devlet bürokrasisi çeşitli yasalarla halkı ezmiştir.

11 Kasım 1942 tarihli 7 maddeden oluşan 4305 Sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun, İkinci Dünya Savaşı yıllarını fırsat bilerek zenginleşen ve zenginlikleri ile doğru orantılı olarak vergi vermeyen özellikle gayrimüslim tacirlerden vergi almak amacıyla düzenlenmiştir. Kanunun, etnik ve dini parametreyi esas aldığı açık bir şekilde görülmüştür. Bunun kanıtı, yasada vergi toplama usulünde Müslümanlar (M), Gayri-Müslimler (G), Dönmeler (D), Ecnebilir (E) şeklinde bir tasnifin yer almasıydı (Ökte, 1951: 48, 54-55, 85). Nitekim verginin asıl amacı, İstanbul ve İzmir'deki gayri-Müslim tüccar ve sanayicilerin ekonomideki gücünü kırmak ve bu gücü Türk iş adamlarına aktararak, dış ticaret sektöründe onlara yer açmaktı (Tezel, 2015: 313-314). Ayrıca yasada sabit bir vergi oranı/miktarı yer almamış, bu oran/miktar komisyon tarafından keyfi olarak tespit edilmiş¹¹ ve buna itiraz etme hakkı da tanınmamıştır. Vergiyi öde(ye)meyenler¹² Doğu Anadolu'daki çalışma kamplarına gönderilerek taş ocaklarında ve yol yapımlarında istihdam edilmişlerdir (4305 Sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun; Ökte, 1951: 50, 54, 56, 109, 201, 208). Yasanın keyfi ve haksız olduğu hakkında yayın yapan *Vatan* gazetesi kapatılmıştır. Yasa, domino etkisi yaparak ülkeye birçok zarar vermiştir. Örneğin büyük firmalar, zararlarını telafi etmek için fiyatları çok yükseltmişlerdi. Haliyle hayat pahalılığı hızla artmış ve dar gelirli sınıflar daha da

¹⁰ *Milli Korunma Kanunu* ile hükümetin sahip olduğu geniş yetkiler hakkında detaylı bilgi için bkz. (3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu, Madde 7, 10, 11, 14, 18, 25, 31, 53-68).

¹¹ Müslümanlar düşük vergi oranına, gayri-müslimler ise yüksek vergi oranına tabi tutulmuştur (Clark, 1972: 205; Karpat, 2017: 205).

¹² Varlık Vergisini bir ailenin dramı üzerinden konu alan roman için bkz. (Karakoyunlu, 2000).

sıkıntıya düşmüşlerdi. Bu vergiye karşı gösterilen tepki ve dıştan gelen eleştiriler o kadar etkili olmuş ki 1944 tarihinde Meclis, kanuna yeni bir ekleme yaparak (yani değişiklikle) tutuklu bulunanların salınmasını ve ödenmeyen vergi cezalarının affını karara bağlamıştır (Karpat, 2017: 206). CHP, yasa aracılığıyla gayrimüslimlerin elindeki sermayeyi müsadere etmiştir. Yasanın hedef kitlesi her ne kadar gayri-Müslimler de olsa, Türk burjuvazinin genelinde hükümete karşı bir güvensizliğe yol açmıştır. Bu yasa, hem tek parti iktidarını destekleyen gayrimüslimlerin partiden kopmasına neden olmuş hem de tek parti iktidarının keyfilliğini gözler önüne sermiştir.

7 Haziran 1943 tarihli 43 maddeden oluşan *4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu*, özellikle savaş yıllarında zenginleşen ve o ana kadar vergisini vermeyen çiftçi sınıfını hedef almasına rağmen, bütün çiftçilere aynı vergi oranının uygulanması küçük çiftçiler üzerinde ağır bir yük meydana getirmiştir. Çünkü küçük çiftçiler, topraktan aldığı mahsulle zar zor geçimini sağlamıştır. Bu vergiyle devlet, halkı daha da yoksul hale getirmiştir. Vergisini ödemeyenlerin vergi borçları her yıl katlanarak artmıştır. Ayrıca vergide takdir doğrudan doğruya bürokrasiye bırakılmıştır. Üstelik mevcut yapı içinde zaten karşı karşıya gelen halk ile bürokrasi çatışmasında yönetim kayıtsız şartsız ağırlığını bürokrasiden yana koymuştur. Nitekim kanunun kaldırılması 1946 yılında zorunlu hale gelmiştir. Bu yönüyle vergi, *Varlık Vergisi*'nin bir tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Vergiler, devlet memurları eliyle aynı olarak toplanmıştır. Fakat vergi ile amaçlanan gelir elde edilemediğinden bütçeye yük oluşturmuştur (4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu; Ahmad, 2008: 89-90; Ahmad, 2010: 24; Kahraman, 2012: 170). Bu yasanın keyfiligi, CHP ile küçük üreticinin/çiftçinin arasını açmış ve haliyle bu sınıfın devlete/partiye güvenini zedelemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar, Türkiye'de çiftçilikle geçinen ve köylerde yaşayan halk, büyük bir yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu CHP, 11 Haziran 1945 tarihli 66 maddeden teşekkül eden *4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* (ÇTK) ile belli büyüklükteki arazi sahiplerinin mülkiyetinde bulunan toprakların yoksul çiftçiye ve köylüye dağıtılmasını istemiştir (Toker, 1990b: 59-60; Akşin, 1988: 15; Kahraman, 2012: 162; Lewis, 2015: 641). Amaç, yoksul (üretici/çiftçi) köylüyle arası açılmış olan CHP'nin, bu kesime toprak dağıtarak onları

hoşnut etme çabasıydı. Bu düşünceyi savunan CHP, aynı zamanda varlıklı kesimlerle arasına yeni bir uzlaşmazlık sokmuştur. Daha önceki yasalarla ters düştüğü kentli burjuvazi ve sermaye sınıfıyla bir kez daha çatışmayı göze alarak, onların elinde bulunan büyük toprakları bir anlamda müsadere etmeye kalkışmıştır. Kanunda, mülkiyet sahiplerinin geçimlerini toprağa bağlı kalmadan sağladıkları için toprağın işlenmediği, çiftçinin ve köylünün ise toprağa bağlı yaşamasına rağmen elinde toprağının olmadığı ileri sürülmüştür. Yani devlet, büyük toprak sahiplerinin toprağını kamulaştırarak topraksız veya az toprağı olan çiftçiye toprak dağıtmayı amaçlamıştır. Böylelikle, CHP yeni bir toprak dağıtımına gitmenin isabetli olacağını düşünmüştür (Goloğlu, 1974: 315-322; Toker, 1990b: 63; Lewis, 2015: 422; Zürcher, 2015: 309; Karpat, 2017: 208) Ancak kanun önergesinin meclise sevkiyle başlayan görüşmeler, büyük toprak sahiplerini rahatsız etmiş, CHP içindeki muhalefeti güçlendirmiştir (Albayrak, 2004: 23; Kahraman, 2008: 202; Koçak, 2010: 234; Özbudun 2011: 31; Zürcher, 2015: 306). ÇTK ile hükümet, mülkiyet hakkını istediği zaman ihlal edebileceğini de göstermiştir (Toker, 1990b: 40-41; Timur, 2003: 14-15; Tanör, 2016: 336-337; Karpat, 2017: 204, 207). Dolayısıyla mülk/toprak sahipleri, mülkiyet hakkına saygılı bir devlet istediklerini dile getirmişlerdir. Ne var ki CHP, bir süre sonra büyük toprak sahiplerinden gelen baskıya dayanamayarak geri adımlar atmaya başlamıştır. Böylelikle 1950'nin başlarında yani genel seçimlerden önce, kırsal oyları kontrol eden toprak ağalarına bir ödün olarak kanun değiştirilmiştir (Timur, 2003: 25-26; Ahmad, 2008: 90; Kahraman, 2012: 172; Lewis, 2015: 423, 642; Boratav, 2015: 97-98; Zürcher, 2015: 304).

Öte yandan çok partili hayata geçişte rol oynayan yasal faktörlerden biri de 25 Mayıs 1940 tarihli 3832 Sayılı *Örfî İdare Kanunu* olmuştur. Bu kanun ile 6 ilde (İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli) sıkıyönetim (20 Kasım 1940 tarihinde) ilan edilmiş ve bu uygulama 7 yıl sürmüştür. Sıkıyönetim, politikada bir baskı aracı olarak işlev görmüş ve öyle ki CHP, 1946 seçimlerinde yapılan hilelerin basında yer almasını sıkıyönetim gerekçesiyle engellemiştir (Tanör, 2016: 349; Karpat, 2017: 232).

CHP, *Milli Korunma Kanunu* ile üretici sınıfı, *Varlık Vergisi* ile azınlıkları, *Toprak Mahsulleri Vergisi* ile köylüleri, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* ile büyük

toprak/mülk sahiplerini hedef almış ve tedirgin etmiştir. Her ne kadar çıkarılan yasalar bazı sınıfların lehine (örneğin *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* topraksız/yoksul köylüye lehinedir) olsa da, siyasal güvenin yokluğu tüm şiddetiyle belirlemiştir. Nitekim bu kanun ile CHP, topraksız/yoksul köylünün kalbini kazanmak isterken köylü, CHP'yi artık hiçbir şekilde istememiştir. Çünkü köylünün nazarında CHP, jandarma dipçığı ve vergi tahsildarı ile özdeş hale gelmiştir (Timur, 2003: 25-26; Ahmad, 2008: 90; Lewis, 2015: 423; Zürcher, 2015: 304). Ayrıca CHP'nin tepeden inme modernleştirme hareketleri, ona pejoratif bir anlam yüklemiştir. Yani CHP, halk ile kuracağı en önemli sosyal bağı koparıp atmıştır. Bu sebeple CHP'ye karşı siyasal bir organizasyon fırsatı çıktığında/doğduğunda halk bunu memnuniyetle/coşkuyla karşılamıştır.

CHP, iktidarı boyunca halk desteğine samimiyetle ihtiyaç duymamıştır. Asıl ihtiyaç duyduğu şey, askeri-sivil bürokrasi olmuştur. Askeri-sivil bürokrasi ile belli bir noktaya kadar, büyük toprak sahipleri ve yerel seçkinlerle iş birliği halinde bulunmuştur. CHP siyasal istikrarını sürdürmek adına toprak sahiplerine ve yerel seçkinlere, halka baskı yapma olanağını tanımıştır (Sunar, 1985: 2079). CHP, yasal şiddet aracılığıyla sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alana müdahale etmiştir. Nitekim CHP, yasal düzenlemeler ile çeşitli toplumsal sınıflar arasında kurduğu koalisyonları bozmuş ve onlardan aldığı desteği kaybetmiştir. Nihayet savaşın İngiltere, ABD yani Anglosakson liberal demokrasi anlayışı tarafından kazanılması üzerine hızlı bir iç değişikliğe gidilmiş ve çok partili hayata geçme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Kahraman, 2012: 40; Çavdar, 2013: 16; Lewis, 2015: 406; Tanör, 2016: 337). Bu zorunluluk ile birlikte siyasal ve ekonomik koşulların olumsuzluğu siyasal muhalefeti kaçınılmaz kılmıştır.

4.2. İkinci Dünya Savaşı'nın Sonra Türkiye'nin Tavrı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu güç ortaya çıkmıştır. Biri, Batı blokunun baş temsilcisi olan ABD, diğeri ise sosyalist blokun savunucusu olan Sovyetler Birliğiydi. Sovyetler Birliği, hatalı ve haksız olan bir politikayı Türkiye'ye dikte etmeye çalışmıştır. 17 Aralık 1925'te imzalanan antlaşmayı¹³ yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle uzatmayacaklarını bildirmiştir. Sovyetler Birliği, yeni şartlar adı

¹³ Antlaşmanın metni için bkz. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 22, İçtima Senesi III, Sıra Numarası 63, 11 Şubat 1926). Orjinal metin için ise bkz. (Resmi Ceride, 24 Şubat 1926).

altında Boğazlar'daki Montreux düzeninin değiştirilmesini (Boğazlar'ın ortak savunulması için Boğazlar'da Sovyetlere üs verilmesi) ve Türkiye'nin Kuzeydoğusundaki yerleri (Kars, Ardahan ve Artvin) kendi lehine olacak şekilde gözden geçirilmesini istemiştir. Bu haksız talep, Türkiye'de çok derin bir kızgınlığa sebep olmuş ve Türkiye'nin Sovyetlerle olan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Bu kızgınlık siyaseti, dış politikada belirleyici bir faktör olarak rol oynamıştır (Toker, 1990b: 29, 56-57, 141, 146, 197; Akşin, 1988: 13; Akandere, 1998: 316; Koçak, 2010: 330; Lewis, 2015: 419; Zürcher, 2015: 306-307; Eroğlu, 2017: 5). Ayrıca savaştan sonra uluslararası politikada beliren yeni güç dengesi yani Almanya'da Nazizm, İtalya'da Faşizm ve Japonya'da Militarizm'in yenilgisi ve Batı demokrasilerinin zaferi, Türkiye'yi ciddi bir şekilde etkilemiştir (Toker, 1990b: 19, 33; Yalman, 1997: 1281, 1289, 1305; Ahmad, 2010: 25-26; Erdoğan, 2012: 97; Eroğlu 2017: 5-6, 78-79). Bu sebeple İnönü önderliğindeki ülkenin yönetici seçkinleri, Batı blokunda (değerleri ve devlet sistemi) yer almak için gerekli olan adımları atmak zorunda kalmıştır (Karpas, 2017: 81, 225; Eroğlu, 2017: 3)¹⁴. CHP, bu zorunluluğa bağlı olarak, 1944 tarihinde muhalifliği ile tanınmış ve kapatılmış olan *Tan, Vatan ve Tasviri Efkâr* gazetesine 22 Mart'ta (1945) yeniden yayım izni vermiştir. Bu izin, demokratik bir havayı yansıtmakla birlikte, bu kararın San Francisco Konferansı'nın hemen öncesinde verilmesi de anlamlıydı. Konferansa katılan Türk heyeti, Türkiye'nin yakında çok partili hayata geçeceği ve demokratik ilkelere göre hareket edeceği yönünde görüş bildirmiştir (Koçak, 1989: 134-135, 138; Yalman, 1997: 1282; Akandere, 1998: 357; Kara İncioğlu, 2007: 256, 258). Nitekim Türkiye, ABD önderliğindeki kampa yani Batı kulübüne Truman ve Marshall programları kapsamında katılmış ve ABD, Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardım yapmıştır. Bu yardımlar, DP iktidarı döneminde de vazgeçilmez bir ulusal politika niteliği kazanmıştır. Bu politikanın değişmez üç temel ögesi vardı: Solun her türüne karşı olmak; Sovyet karşıtı bir siyaset izlemek; ABD'nin politik çizgisini takip etmek (Yalman, 1997: 1394; Ahmad, 2010:

¹⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte dünyadaki kamplaşma daha belirgin bir hale gelmiştir. Sovyetlerde Doğu Avrupa'daki halk cumhuriyetleri; Polonya, Macaristan, Arnavutluk, Çekoslovakya, Yugoslavya (daha sonra yansız bir tavır almıştır), Doğu Almanya, Bulgaristan bir blok oluşturdu. Bu bloklaşmaya karşı Atlantik ittifakı (NATO) oluşturuldu. Sosyalist blok da buna karşın Varşova Paktı'nı kurdu. 1946'da Rusya'nın, Boğazlara yönelik talepleri iddiası, Türkiye'yi de ABD ve müttefiklerinin yanında yer almaya itti. Truman'ın Yunanistan ve Türkiye'yi kapsayan ekonomik ve askeri destekleme politikası bu durumu daha da pekiştirdi (Ağaoğlu, 1972: 48-49; Çavdar, 2013: 34).

510; Kahraman, 2012: 194; Çavdar, 2013: 31; Zürcher, 2015: 307-308; Karpat, 2017: 275).

Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya siyasetindeki ağırlık merkezleri değişmiş ve ağırlık merkezi Avrupa'nın dışına yani ABD ve Sovyetler Birliği'ne doğru kaymıştır. Savaş, ABD'nin topraklarında gerçekleşmemiş, haliyle sanayisi de zarar görmemiştir. Sovyetler ise Almanlara karşı savaşı kazanmıştır. ABD, ekonomik/askeri yardımlar aracılığıyla kapitalist ekonomiyi özendirerek Sovyetlerin etki ve nüfuz alanını kırmaya çalışırken, Sovyetler ise tam tersini yaparak komünizmi teşvik etmiştir. Haliyle dünya siyasetinde iki kutuplu yeni bir sistem belirmiş ve Türkiye'nin buna kayıtsız kalamayacağı açık hale gelmiştir. Çünkü iç politikada ciddi bir kırılma, dış politikada ise Sovyetlerin tehdidi vardı. Bu süreçte İnönü, özellikle uluslararası gelişmeleri yakından takip etmiş ve Türkiye'nin bu sistem içerisinde yerini almasına ön ayak olmuştur. Eğer CHP, bu sistem içinde yerini al(a)mazsa sürekliliğini sağlaması açısından ciddi bir sorunla karşı karşıya kalması kuvvetle muhtemeldi.

4.3. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhalefetin Gün Yüzüne Çıkışı

CHP'nin Batı bloku içinde yer almasıyla birlikte otoriter tutumundaki çözümlerin sinyalleri görülmeye başlanmıştır. İlk resmi sinyal, İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli gençliğe sesleniş nutkunda yer almıştır. İnönü, savaşın gerektirdiği sert tedbirlere ihtiyacın kalmadığını, siyasi hayata demokratik ilkelerin hâkim kılınacağını ve millet iradesine vurgu yaparak bunun tecelli yerinin meclis olduğunu belirtmiştir (Aydın Tarihi, 1945: 52-53; Toker, 1990b: 37-38; Akşin, 1988: 13). Öyle ki bu nutkun hemen akabinde (21 Mayıs 1945) mecliste başlayan bütçe görüşmeleri şiddetli bir muhalefetin varlığını gün yüzüne çıkarmıştır. Adnan Menderes, Hikmet Bayur, Refik Koraltan, İsmail Sabuncu, Feridun Fikri Düşünsel, Emin Sazak ve Ali Münif Yeğenağa tek parti döneminin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdi. Eleştiriler, genellikle hayat pahalılığı, düşük gelirli grupların (özellikle memurların) durumu, karaborsacılık, vurgunculuk, vergi sisteminin adaletsizliği ve verimsizliği gibi konuları içermiştir. Muhalifler ısrarla artık yeni bir anlayışın idareye egemen olması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Nihayet, 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, yedi kişi (Bayar,

Menderes, Koraltan, Köprülü, Sazak, Bayur ve Peker) aleyhte oy kullanmıştır¹⁵. Bunların arasında ilerleyen zamanlarda DP'yi kuracak dört üye de vardı (Koçak, 1989: 136; Koçak, 2010: 268, 270; Tanör, 2016: 340; Eroğlu, 2017: 11). Meclisteki bu muhalif durumun aynısı toplum nezdinde de cereyan etmiştir. Çünkü hükümetin katı ekonomi politikası yani enflasyonu doğuran sınırsız para basımı, bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ürünlere konulan narh halk üzerinde yıkıcı etkilere yol açmıştır. Aynı zamanda bu politikalar, yasal bir dayanak ile güvence altına alınmış ve ağır bürokratik denetim ve yaptırım mekanizmaları ile güçlendirilmiştir. CHP'nin müdahaleci politikası, Cumhuriyet yönetimi boyunca tesis ettiği sosyal ve siyasal ittifakı bozmuştur (Ahmad, 2010: 26; Kahraman, 2012: 40).

Mecliste *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* üzerine tartışmalar devam ederken *Kanun'a* karşı/muhalif olan milletvekilleri, Türk siyasal hayatında *dörtlü takrir*¹⁶ olarak bilinen önergeyi, 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grup Başkanlığına vermişlerdir. Önergede meclisin hükümeti denetlemesi ve bunun da Anayasa ile güvence altına alınması, siyasi hak ve hürriyetlerin ilk Anayasanın gerektirdiği genişlikte kullanılmasına imkân sağlanması, bazı kanunlarda ve parti tüzüğünde anti-demokratik olan hükümlerin değiştirilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması teklif edilmiştir (Koçak, 1989: 137, 140; Toker, 1990b: 79; Yalman, 1997: 1304-1305; Akşin, 1988: 13; Koçak 2010: 313-317, 404; Eroğlu, 2017: 14; Karpat, 2017: 233). İnönü, 11 Haziran'da CHP Genel İdare Kurulu'nda takrire yönelik eleştirisini şu şekilde yapmıştır: Muhalefeti, partinin içinde yapmasınlar, teşkilatlarını kurup ayrı bir parti olarak mücadele etsinler (Toker, 1990b: 69). Esasında CHP içindeki muhalefetin o zamanki temel amacı, parti içinde bir yönetim değişikliğine gitmek ve bu sayede anti-demokratik

¹⁵ İlginçtir ki bütçeye ret oyu verenlerden biri de Recep Peker'dir. Ancak, Peker'in ret oyu vermesinin nedeni Şükrü Saraçoğlu hükümetini beğenmediği içindi. Zaten Peker, kürsüye çıkarak kendisinin Bayar-Menderes grubu ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmiş ve niçin aleyhte oy kullandığını şu iki nedene bağlayarak açıklamıştır: Birincisi hükümetin zeytinyağı politikası, ikincisi ise Ticaret Bakanı'nın Toprak Ofisi hakkındaki bir denetleme raporunu örtbas etmesi, öyle ki 31 Mayıs'ta Ticaret Bakanı Celal Sait Siren görevden alınmış yerine Raif Karadeniz getirilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. (Toker, 1990b: 54-56, 64-65). Bütçe görüşmelerinde en sert muhaliflerden biri de Muhiddin Baha Pars idi. Pars'ın Bursa'da işlettiği bir havuzu vardı. Havuzun sağlık açısından gereken koşulları taşımadığını ileri süren bir soru önergesi Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir. Bir nevi Pars, en zayıf yerinden yakalanmıştır. Bu sebeple bütçeye muhalif olmaktan vazgeçmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. (Toker, 1990b: 60; Akandere, 1998: 352).

¹⁶ Takrir'i imzalayanlar; Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes idi.

sayılan hükümet uygulamalarına (parti-devlet bütünleşmesi, yürütmeye yasamanın hâkim olması) bir son vermektir.

Önerge reddedilmiş ancak parti içi muhalefet sona ermemiştir. 15 Ağustos 1945'te TBMM'de Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın görüşüldüğü sırada söz alan tahrir sahipleri, bu antlaşmanın ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı yapmaksızın siyasal özgürlükler ile kişi hak ve özgürlüklerini teminat altına aldığını belirterek¹⁷, bu belgeyi imzalamış ülkelerin demokratik ilkelere göre hareket etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Tahrir sahipleri üstelik 1924 Anayasası'nın ruhen demokratik olduğunu ve antlaşma ile tam bir uyum içinde bulunduğunu söylemekle birlikte partinin fiili durumu ile Anayasa arasındaki tutarsızlıkların kaldırılmasını talep etmişlerdir (Koçak, 1989: 140).

Dörtlü Tahrir'in reddinden sonra Menderes ile Köprülü (CHP içindeki muhalifler), sosyalist Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yönettiği *Tan*¹⁸ ve Ahmet Emin Yalman'ın yönettiği *Vatan* gazetesinde eleştirel makaleler yazmaya başladılar. Eleştiriler, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, *Basın Kanunu*'nun tadil edilmesi ve gazete kapatma yetkisinin hükümetten alınıp mahkemeye verilmesi şeklindeydi. Bu durum, parti disiplinini bozma olarak değerlendirildi ve 21 Eylül'de ikisi de Parti'den ihraç edildi (Toker, 1990b: 73-75; Yalman, 1997: 1310-1313; Baban, 2009: 22; Erdoğan, 2012: 98; Karpat, 2017: 234). Bunu Celal Bayar'ın milletvekilliğinden istifası (28 Eylül) ve yapılan ihraçların parti tüzüğünü ihlal etme gerekçesiyle açıklanamayacağını sert bir dille eleştiren Refik Koraltan'ın ihraç edilmesi (27 Kasım) takip etti (Koçak, 1989: 140; Toker, 1990b: 77; Yalman, 1997: 1314-1316; Kara İncioğlu, 2007: 259).

Nitekim İnönü, 1 Kasım 1945'teki meclis konuşmasında, Milli Kalkınma Partisi'nin¹⁹ varlığına karşın, bir muhalefet partisi yokluğundan söz etmiş, siyasal

¹⁷ Bu konudaki teminat ve antlaşmanın amaçları için bkz. (4801 sayılı *San Francisco'da 26 Haziran 1945 tarihinde yazılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun*, 4801 Sayılı Onay Kanunu 24 Ağustos 1945 gün ve 6902 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır).

¹⁸ *Tan* gazetesinde yer alan sert eleştiriler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Sertel, 1987: 304-322).

¹⁹ 18 Temmuz'da Nuri Demirağ, Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atılhan Milli Kalkınma Partisi'ni (MKP) kurmak için başvuru yapmışlar ve 5 Eylül'de Başbakan Şükrü Saracoğlu ise partinin kurulmasına izin verildiğini ve ayrıca tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, antidemokratik kanunlar gibi konulardaki taleplere hükümetin ilke olarak karşı olmadığını deklare etmiştir. Bu deklarasyondan sonra siyasal

düzenin günün koşullarına koordineli bir şekilde işlemesi için *hükümet partisinin karşısında* bir muhalefet partisinin yer alması gerekliliğini vurgulamış (Toker, 1990b: 72, 78-79; Yalman, 1997: 1322; Kara İncioğlu, 2007: 259; Yılmaz, 2011: 125) ve bunun icra edilmesi halinde siyasi hayatın gelişmesine katkı sunacağını belirtmiştir. Ayrıca tek dereceli seçim ve gizli oy sistemine geçileceğini; vatandaşların anayasal özgürlüklerini kısıtlayan özellikle de basın, dernek ve polis yetkileriyle ilgili kanunların kaldırılacağını vaat etmiştir (Yılmaz, 2011: 127; Lewis, 2015: 409). Esasında İnönü'nün planına göre en uygunu, muhalefet partisinin CHP'nin içinden çıkması, onunla aynı felsefeyi paylaşması ve bir nevi *kontrol partisi* olmasıydı (Koçak, 1989:141; Timur, 2003: 33-34; Albayrak, 2004: 53; Ahmad, 2010: 30). Böyle bir plandaki temel amaç, Cumhuriyetin kuruluşundan beri yürütülen modernleşme programını kesintiye uğratmamak ve tek parti dönemi uygulamaların meşruluğunu sorgulatmamaktı. Yani partinin göstermelik olarak kurulması ve iktidara gelme ihtimalinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Haliyle toplum, yine siyaseten karar verici mekanizmaya etkide bulunmayacak ve bürokratik seçkinler ülke yönetiminde istedikleri gibi söz sahibi olacaklardı (Toker, 1990b: 47, 69; Karatepe, 2001: 96; Kara İncioğlu, 2007: 256; Zürcher, 2015: 311).

İnönü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenedünya düzeninin dayattığı zorunlu değişime direnemeyeceğini bildiğinden²⁰, yeni kurulacak muhalefet partisinin mutlaka CHP içinden çıkmasını istemiş ve bu konuda Bayar'ı teşvik etmişti. Ayrıca CHP, otoriter tutumu ve politikaları ile siyasi ittifakı bozmuş ve toplumun bazı kesimlerini kendine küstürmüştür. Bu sebeple Bayar'ın parti kurması, ülkede ve uluslararası konjonktürde CHP'nin özgürlüklere ve demokrasiye önem verdiğinin bir kanıtı olarak yer alacaktı. Üstelik her geçen gün muhalif sesler artıyor yani parti güç kaybediyordu. İnönü, bu muhalif sesleri, kurulacak olan Bayar'ın partisine kanalize etme düşüncesiyle CHP'nin zayıflamasını engellemek niyetindeydi. Çünkü Bayar, parti devrimlerine sadık biri olduğundan çok partili hayata onunla başlamak bir teminat olarak görülmekteydi.

düzen değişikliği kamuoyunda iyice yer edinmeye başlamıştır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Toker, 1990b: 109; Timur, 2003: 18; Yalman, 1997: 1306; Akşin, 1988: 15; Yılmaz, 2011: 125).

²⁰ Toker, İnönü'nün Mustafa Kemal döneminde yapılan devrimlerin artık toplumun bünyesine iyice yerleştiğini ve istikrar kazandığını ve bunun bir sonucu olarak da demokratik düzene geçmenin vakti geldiğini söyler. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (1990b: 15-18). Bu çalışmada demokratik bir düzene geçiş, bir zorunluluğun (iç-dış) neticesi olarak belirtilmiştir. Bu konudaki Toker'in yaklaşımı çalışma açısından kabul edilmemiştir.

Nihayet 3 Aralık'ta CHP üyeliğinden istifa eden Bayar, kurulacak olan yeni partinin programını tamamladıklarında, arkadaşlarına programı hükümete vermeden önce İnönü'ye takdim etmenin daha isabetli olacağını söyledi. Böylelikle *nazik bir jest* yöntemi ile ülkenin idaresini mutlak bir şekilde elinde tutan adamın onayını almış olacaktı. Bu yöntem ile İnönü'den randevu alındı. İnönü, Bayar'ı Çankaya'ya kabul etti ve programa dair sorular sordu. İnönü, dini hükümlere bağlı olunmayacağı; Köy Enstitüleri ile ilgili bir düzenleme yapılmayacağı; dış politikada ayrılık yaşanmayacağı uyarısında bulunarak hassasiyetini dile getirdi. Bayar ise sorulara müspet cevaplar vererek İnönü'nün onayını aldı (Koçak, 1989: 141; Toker, 1990b: 76, 83; Akşin, 1988: 15).

İnönü'nün Bayar'ı teşvik edip parti kurmasına izin vermesi değişik yorumlara neden olmuştu. Öncelikle İnönü ve birçok kişi, DP'nin *Serbest Cumhuriyet Fırkası* gibi *muvaaza partisi* olarak işlev göreceğini düşünmüştü. Aynı zamanda CHP, Cumhuriyeti kurduğu ve ülkeyi savaşa sokmayıp yokluktan kurtardığı için halkın çoğunluğu tarafından destek görüp iktidara geleceğinden şüphe duymamıştı. Bu sebeple DP'nin teşkilatlarına dair gelişmelere radyoda genişçe yer verilmesi istenmişti. Ancak Bayar, partisinin iktidar partisi ile danışıklı dövüş içinde olmadığını ve bağımsız bir yapı olduğunu basına ilân etmişti. Bu ilandan sonra, DP teşkilatlarına dair gelişmelere radyoda yer verilmemişti (Toker, 1990b: 85-86; Kara İncioğlu, 2007: 260; Ahmad, 2010: 32). CHP'nin baskı uygulamaya ve engeller çıkarmaya yönelik tutumu DP'nin gelişmesini önleyemedi. Muvazaa iddiaları arasında kurulan DP, kısa sürede çok geniş kitlelerin ilgisini çekerek, CHP'ye karşı yıllardan beri biriken hoşnutsuzluğu, kendine kanalize etme potansiyeline erişmişti (Karatepe, 2001: 100).

CHP, tek parti döneminde hayatın tüm veçhesine (siyasal-ekonomi-hukuksal-kültürel) müdahale ederek kurumsallaşmasını sağlamış, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yenedünya düzeni ve bu düzenin beslediği veya etkileşimde olduğu iç-dış (faktörler ile kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılmaları önle(yebil)mek için siyasal düzende değişime kapı aralamış ve muhalefete tahammül sınırını genişletmiştir. Bu durumun CHP'ye faturası *miadını doldurmak* ve yeni bir milat sayılan çok partili hayata geçişi sağlamak olmuştur.

4.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

İnönü'den onay almış olan DP, resmi olarak 7 Ocak 1946 yılında kurulmuş ve aynı gün program ve tüzüğünü açıklamıştır. DP, CHP'nin içinden koparak ortaya çıkmasına rağmen –yani halk içinde teşekkül eden bir hareket olmamasına rağmen– ülke genelinde şubelerini kurar kurmaz coşkuyla karşılanmıştır (Ağaoğlu, 1972: 76; Koçak, 1989: 141; Toker, 1990b: 83; Yalman, 1997: 1330; Bakşık, 1988: 17; Karatepe, 2001: 99; Timur, 2003: 11, 20; Ahmad, 2010: 30; Özbudun, 2011: 35; Zürcher, 2015: 311; Eroğlu, 2017: 16; Karpat, 2017: 239, 485). Demokrat Parti Tüzüğü'nün öngördüğü merkez teşkilatı Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Haysiyet Divanı organından meydana gelmiş ve üç organ da iki yılda bir toplanan Büyük Kongre tarafından seçilmiştir (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1952).

DP ile CHP arasında büyük farklar olmaksızın aynı sosyal kökene ve dünya görüşüne sahiptiler. İki parti arasındaki temel fark, devlete yaklaşım noktasında belirginleşmiştir. DP, devleti halka hizmet götüren bir mekanizma olarak görmüş, CHP ise devleti insanüstü ve her şeye muktedir bir varlık olarak tahayyül/tasavvur etmiştir. Haliyle DP, demokratik devlet anlayışının yerleşmesini arzulamıştır (Timur, 2003: 80; Demirel, 2016: 116; Karpat, 2017: 59-60).

DP'nin programı, CHP'ninkiyle büyük oranda benzerlik göstermesine rağmen demokratikleşme açısından yenilik(ler) vaat etmiştir. Bu yenilikler; temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmesi, dernek kurma özgürlüğü üzerinde durulması, laikliği dinsizlik olarak anlamayıp din özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar önemli olduğunun belirtilmesi, seçimlerin tek dereceli ve güven içinde yapılması, ekonomi alanında özel sermayenin önemine vurgu yapılması şeklinde yer almıştır. Aynı zamanda DP, Kemalizm'in altı ilkesini (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık) çok az yorumlayarak benimsemiş ve bunu yapmak zorunda kalmıştır. Eğer bunu yapmasaydı, Anayasayı teknik olarak ihlal etmiş olacaktı ve haliyle CHP'ye partiyi kapatırma bahanesi doğacaktı (Koçak, 1989: 141; Ahmad, 2008: 128; Ahmad, 2010: 30-31; Karpat, 2017: 292).

Partinin demokrasi anlayışı; siyasi partilerin birbirine saygı göstermesi (md. 1), vatandaşlar arasında yasal eşitliğin sağlanması (md. 4), sadece siyasi partilerin örgütlenmesini yeterli görmeyip sosyal alanda da sivil toplum anlayışını teşvik edecek

(mesleki, içtimai ve iktisadi) cemiyet, sendika ve kooperatiflerin kurulması (md. 7), seçimlerin her türlü müdahaleden uzak olması, gizli oy-açık sayım esasına göre yapılması ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunması (md. 9), tek dereceli seçim sisteminin uygulanması (md. 10) şeklinde parti programında yer almıştır (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1952). Esasında DP beraberinde yeni bir zihniyeti getirmiştir. Bu zihniyet, iktidarın insan hakları ve anayasa ile sınırlı olması; halkı doğrudan muhatap alması; özel girişime alan açması; yabancı sermayeyi teşvik etmesi; aşırı solu kabul etmemesi; ekonomiyi canlandırması gibi parametreleri temel almıştır.

Eşraf, büyük toprak sahipleri, köylüler, serbest meslek sahipleri, tüccarlar ve aydınların bir kısmının, CHP'ye eleştirileri farklı olmakla birlikte tutumları aynıydı. Bu gruplardan bir kısmı toprak reformunun kendi menfaatlerine zarar vereceğini söylüyor; bir kısmı demokratik düzene geçişi arzu ediyor; bir kısmı serbest piyasaya geçişi savunuyor; bir kısmı dini inanç ve onun gerektirdiği uygulamalara saygı gösterilmesini diliyor; bir kısmı da keyfi uygulamaların son bulmasını istiyordu. CHP'nin otoriter yönetiminden bunalan grupların tutumları ise DP'ye yoğun bir ilgi şeklinde tezahür etmiştir. CHP'nin halk nazarındaki sembolü jandarma dipçığı ve tahsildar çantası ile özdeş hale gelmiştir (Özdemir, 1995: 170-171; Karatepe, 2001: 103; Çufalı, 2005: 410; Ahmad, 2008: 126; Lewis, 2015: 424). DP'nin başarısı, CHP'nin toplumsal sınıflar üzerinde uyguladığı yanlış politikalara bağlıdır. Bu sebeple halk DP'ye teveccüh etmiş, DP ise halkın bu teveccühünü siyasal muhalefet aracılığıyla kendi lehine çevirebilmiştir.

4.5. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 2. Olağanüstü Kurultayı

DP, oyunun kurallarını demokratik ilkelere göre oynuyor ve buna CHP'yi de mecbur bırakıyordu (Ahmad, 2008: 130; Ahmad, 2010: 36). CHP, DP'nin gelişimini akim bırakmak için demokratikleşme yolunda adım atarak birtakım tedbirler almak zorunda kaldı. Bu vesileyle İnönü, yetkisini kullanarak Olağanüstü Kurultayı 10-11 Mayıs 1946 tarihlerinde topladı. Kurultay'da, İnönü'nün önerisi üzerine, *Milli Şef* ve *Değişmez Genel Başkan* unvanları/sıfatları kaldırıldı. Bunun yerine (dört yıllığına seçilecek) parti başkanlığı getirildi ve *Cemiyetler Kanunu*'nda değişiklik yapılmasının yani sınıf esasına üzerine²¹ parti/sendika/dernek kurulabilmesinin önü/yolu açıldı ve

²¹ Sınıf esasına göre parti kurmanın tarihsel gelişimi ve bu süreçte yapılan yasal değişiklikler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çelik, 2010: 145-299). "*Cemiyetler Kanunu, amacı itibarıyla sınırlıydı: İktisadi*

parti/sendika/dernek hükümet tarafından değil, usulüne uygun tahkikattan sonra ancak mahkeme kararıyla kapatılması uygun görüldü. İnönü, muhalefetin itiraz ettiği bir başka noktaya daha değindi ve Cumhurbaşkanlığı ile parti Genel Başkanlığının birbirinden kesinlikle ayrılmayacağını vurguladı. Şubat ayından beri DP, tek dereceli seçim ve seçim güvenliği gibi konularda ısrar ediyordu. Eğer bu ısrarı karşılık görmezse, genel seçimlere katılmayacağını bildırıyordu. Bu sebeple CHP, 5 Haziran 1946 tarihinde genel seçimlerin tek dereceli olmasını mecliste kabul etti. Fakat seçim sistemi, çoğunluk sistemi olarak kaldı. Gizli oy-açık sayım ilkesi ile seçimin adli denetim altında yapılması²² gibi muhalefetin bazı talepleri reddedildi²³. Ayrıca genel seçimlerin 1947 yılının Eylül ayında (normal zamanında) değil, 21 Temmuz 1946 yılında yapılmasına karar verildi. DP, bu kararı şiddetle eleştirdi ve kararın, partinin gelişmesini/kurumsallaşmasını engellemek amacıyla alındığını iddia etti. Öte yandan 13 Haziran'da, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren yeni *Üniversiteler Kanunu* oybirliğiyle meclisten geçti, aynı gün diğer önemli bir hamle yapılarak *Matbuat Kanunu*'nun, hükümete gazete kapatma yetkisi veren ünlü 50. maddesi değiştirildi, getirilen yeni hükümlerle bu yetki mahkemelere devredildi, kabul edilen bir kanunla basın suçları affedildi (Koçak, 1989: 142-143; Toker, 1990b: 104-105, 108, 111-113; Yalman, 1997: 1358; Baban, 2009: 91; Ahmad, 2010: 32-33, 36; Kahraman, 2012: 221-222; Çavdar, 2013: 10, 13-14; Zürcher, 2015: 311; Eroğlu, 2017: 19, 21; Karpat, 2017: 241, 243, 246). CHP, demokratikleşme yolunda attığı adımlarla beraber otoriterleşme eğilimini de sürdürüyordu. Yani DP'yi genel seçimlere girmeye/katılmaya mecbur bırakıyordu. Çünkü seçime katılmayan partiyi kapatmakla tehdit ediyordu.

4.6. Cumhuriyet Döneminin İlk Çok Partili Genel Seçimleri

CHP, DP'nin tüm itirazlarına rağmen genel seçimleri 21 Temmuz'a (1946) almıştır. DP, her ne kadar önce seçimleri boykot etmek istemişse de²⁴ sonrasında seçimlere girmeye karar vermiş ve zaman kaybetmeksizin mitinglere yönelmiştir. DP

çıkart ve sınıf temeline dayanan veya siyasi, dini, ırki sebeplerle uluslararası amaçlar güden derneklerin ve siyasi partilerin kurulmasını yasaklıyordu. Ancak 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle, kurumsal olarak sınıf ve iktisadi çıkar temeline dayanan siyasi derneklerin ve siyasi partilerin kurulmasına izin verildi" (Karpat, 2017: 468).

²² DP, seçim kurullarının atanmış kişiler yerine belediye meclis üyelerinden oluşmasını istiyordu.

²³ 1946 genel seçimler ile ilgili düzenlemeler hakkında bilgi için bkz. (4918 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu).

²⁴Seçimleri boykot etmek partinin kapanması anlamına gelebilirdi.

mitinglerine halk teveccüh edince CHP paniğe kapılmıştır. Bunun üzerine *Ulus* gazetesinde, “*Falih Rifkî Atay Demokrat Parti... Bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır, bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir*” diye yazmak gereğini duymuştur. Oysa DP, kanunsuz iş yapmamaya dikkat ederek mitinglerin sükûnet içinde geçmesi için elinden gelen çabayı göstermiştir. DP yöneticileri, kendilerine baskıda bulunan idarecileri sadece mahkemeye vermekle yetinmişlerdir (Toker, 1990b: 102-103, 105; Demirel, 2016: 60; Eroğlu, 2017: 22).

Bu seçimde DP, yeni bir taktik uygulayarak hem sistemin meşruluğunu gündeme getirmiş hem de halkın desteğini kazanmıştır. DP, siyasi sistemde İnönü’ye partiler üstü bir rol vermeye çalışmıştır. Bu nedenle CHP kendi adayı olarak *Millî Şef*’i gösterdiği seçim bölgelerinde, DP’de kendi adayı olarak göstereceğini açıklamıştır²⁵. DP, İnönü’nün partiler üstü Cumhurbaşkanı -CHP liderliğinden vazgeçmesini ve politikadan uzak durmasını gerektiren bir rol almasını- olmasını istemiştir (Ahmad, 2010: 37). Öte yandan DP, Çakmak’ı kendi listesinden bağımsız aday²⁶ göstererek büyük bir destek elde etmiştir. Çünkü Çakmak hem Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı hem İstiklal Savaşı’nda büyük rol alan biri hem de muhafazakâr olarak tanınan bir şahsiyet idi (Eroğlu, 2017: 23). Aynı zamanda Çakmak’ın DP listesinden bağımsız aday olarak gözükmesi/görünmesi vatandaşa oylarını serbestçe kullanma yolunda büyük cesaret vermesi demektir (Baban, 2009: 97).

Cumhuriyet döneminin ilk çok partili genel seçimleri, 21 Temmuz 1946 tarihinde tek dereceli, fakat açık oy, gizli sayım ilkesini benimseyen bir sistem içinde yapılmıştır. Seçim sandıkları açıldıkça peyderpey sonuçlara ilişkin haberler gelmeye başlamıştır. Gelen haberler üzerine CHP’nin şehirlerden seçimi birer birer kaybettiği öğrenilmiştir. Ancak ilerleyen saatlerde DP merkezine, seçim sonuçlarının değiştirildiği ve mazbataların yok edildiği yönünde haberler gelmeye başlamıştır. Seçim hizmetlerini yürüten idarenin de iktidarı kollamasının sonucu olarak CHP 403 milletvekili olarak seçimleri kazanmıştır. DP ise hazırlıksız girdiği bu ilk seçimde ancak 54 sandalye kazanabilmiştir (Toker, 1990b: 124-126; Karatepe, 2001: 100-101; Çufalı, 2005: 412; Karpat, 2017: 250).

²⁵ Seçim Kanunu bir adayın birden fazla seçim bölgesinde aday olmasına olanak vermektedir.

²⁶ O tarihte yürürlükte olan *Seçim Kanunu*’na göre, üç yüz seçmenin mazbata imzalaması bir kimsenin aday olması için kâfi geliyordu (Baban, 2009: 97).

Seçim sonuçlarının ilanı ile birlikte DP, CHP'yi seçimlere hile karıştırmak ve baskı yapmakla suçladı, şiddetli bir şekilde eleştirerek protestolarda bulundu. Bunun üzerine *İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı* sert bir bildiri yayınlayarak seçim eleştirilerini yasakladı. Bu yasağın konulduğu gün gazetelerde Bayar'ın demeci (CHP'nin seçimlerde halka baskı yaptığı ve sahte mazbata düzenlediği) yayınlanınca *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri *Sıkıyönetim Komutanlığı* tarafından kapatıldı. Hâlbuki aynı demeç *Tanin* gazetesinde de yayınlandı, fakat *Tanin* gazetesi CHP yanlısı olduğu için kapatılmadı. DP'nin yaptığı tüm çabalar seçimin resmi sonuçlarını değiştirmeye yetmedi (Koçak, 1989: 143; Toker, 1990b: 129; Özdemir, 1995: 179; Yalman, 1997: 1363-1365; Çufalı, 2005: 412; Ahmad, 2010: 38; Koçak, 2017: 42; Eroğlu, 2017: 23-24; Karpat, 2017: 251;).

CHP, esasında uluslararası şartları gözetmiş ve yönetimi bir dönem daha idari mekanizmanın baskısıyla garanti altına almıştır. Nitekim seçim yasası, serbest ve adil bir seçime gitmek için elverişli hale getirilmemiştir (Ahmad, 2010: 38; Demirel, 2016: 60). DP ise mitinglerinde genellikle seçimlerin yargı güvencesiyle gerçekleşmesini, çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sisteminin uygulanmasını, cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmasını ve anayasaya aykırı yasaların yürürlükten kaldırılmasını konu edinmiştir (Yalman, 1997: 1370; Karatepe, 2001: 100).

4.7. Peker Hükümeti ve 7 Eylül Kararları

Seçim sonrası karışıklıklar devam ederken 5 Ağustos'ta yeni Meclis toplandı. CHP, cumhurbaşkanlığına aday olarak İnönü'yü, DP ise Çakmak'ı gösterdi. İki partide kendi adaylarına oy verdiler. Yeniden cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü, Peker'i kabineyi kurmakla görevlendirdi. Katı tek parti taraftarı olan Peker'in Başbakanlığa seçilmesi/atanması, iki parti arasındaki gerginliği ve şiddeti artıran önemli bir eşik oldu (Koçak, 1989: 143-144; Toker, 1990b: 134, 137; Ahmad, 2010: 39; Eroğlu, 2017: 24). Partiler arasında yeni ve önemli bir çatışma *Matbuat Kanunu*'nda yapılmak istenen değişiklik nedeni ile oldu. Çünkü değişikliğin temel amacı muhalefeti baskı altına almaktı. CHP oyları ile değişiklik kabul edildi (Koçak, 1989: 144; Karpat, 2017: 258)

Peker Hükümeti bir yandan muhalefete gözdağı vermiş, öte yandan ekonomiye ilişkin ciddi kararlar almak zorunda kalmıştır. Türkiye savaş yıllarından sonra

yoksullaşmış olduğundan Amerikan mali yardımına büyük ihtiyaç duymuştur. Türk hükümeti bu yardımı kolaylaştırmak amacıyla, *Uluslararası Para Fonu* (IMF) üyeliği için evvelce başvuruda bulunmuş ve üyeliğe hak kazanmak için 1946'da *7 Eylül Kararları*'ni almıştır (Zürcher, 2015: 316). Ancak Peker hükümetinin aldığı karar, Sadak'ın uyarıda bulunduğu²⁷ türden bir önlem değildi. *7 Eylül Kararları* ile esas olarak Türk lirası devalüe edilmiş, dışalım olanakları kolay hale getirilmiş ve bankaların altın satmasına izin verilmiştir. Bu önlemler, ithal mal fiyatlarının hızla yükselmesine ve hayat pahalılığının şiddetle artmasına yol açmıştır (Toker, 1990a: 239; Ahmad, 2010: 39). DP, *7 Eylül Kararları* olarak bilinen devalüasyon kararını şiddetle eleştirmiştir. DP'nin eleştirileri şu şekilde yer almıştır: Öncelikle bu karar zamansız alınmıştır. Bu karar ile fiyatlar dört katına çıkmış, yani paranın değeri dörtte bire inmiştir. Öte yandan ülkenin ihraç ettiği mallara karşı ciddi bir talep artışı varken, paranın değerini düşürmek ihracat için bir engel teşkil etmiştir. Ayrıca ithal edilen malların fiyatları yüksekken, daha da artmıştır. İthalatın zorlaşması savaş yılları içinde yenilenemeyen üretim araçlarının dıştan getirilmesini güçleştirip sınai kalkınmayı baltalamıştır (Toker, 1990b: 156; Boratav, 1988: 36; Eroğlu, 2017: 27-28).

Ekim ayı içinde hükümet birtakım zamlar yaptı. Paranın satın alma gücünün büyük ölçüde düşmüş olmasından dolayı perişan hale gelen memurlara zam verildi. Ne var ki bunu karşılayabilmek için PTT, denizyolları ve demir yolları ücretleri yükseltildi. Böylece şikâyetler ve hoşnutsuzluk daha da arttı. Bir süre sonra, Peker Hükümeti, alıştığı üzere yeni sertlik tedbirlerine başvurdu. Aralık ayında *Türkiye Sosyalist Partisi* ile *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi* ve bunları destekleyen gazeteler sıkıyönetim kararıyla kapatıldı. Solcu partilerin liderleri ve bir kısım üyeleri tutuklandı. CHP demokrasiyi, bir oyun kuralı olarak kabul etmekte zorlanıyor (Eroğlu, 2017: 28), DP ise siyasetin demokratik ilkelere göre oynanması ısrarını sürdürüyordu.

4.8. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi

DP kuruluşunun birinci yıldönümünde (7 Ocak 1947) ilk büyük kongresini Ankara'da gerçekleştirdi. Kongrede *Ana Davalar Raporu* hazırlandı ve rapor, Anayasaya aykırı antidemokratik yasaların tasfiye edilmesi; seçimlerin partizan

²⁷ Sadak, geçici tedbirlere değil, sorunları çözen kalıcı ve sürekli bir iktisat politikasına ihtiyacı olduğunu dile getirmişti (Akşam, 1 Ağustos 1946).

bürokrasi tarafından değil, yargı güvenliğine bağlı, demokratik bir seçim kanunu çerçevesinde yapılması; parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının birbirinden ayrılması konularını ihtiva ediyordu. Bu üç talep *Hürriyet Misakı* adı altında toplandı ve DP, bu önerilerini Meclise getirdi. DP, bu önerilerin reddedilmesi halinde meclisi terk edip mücadeleyi milletin içine götüreceği tehdidinde bulundu (Toker, 1990b: 160-162; Ahmad, 2010: 41; Okutan, 2014: 150; Tanör, 2016: 341). Tehdidin siyasal anlamı açıktı: DP, dile getirilen talepler olumlu karşılanmadığı takdirde muhatabın ve karar verici merciin halk olduğunu, haliyle iktidarın gerçek sahibinin halk kabul edildiğini ilan etmiştir.

Öte yandan DP *Hürriyet Misakı* 'nda belirttiği talepleri, CHP yerine getirmediği için 6 Nisan 1947 Milletvekili ara seçimlerine katılmadı (Albayrak, 2004: 110-111; Baban, 2009: 449). Haliyle seçimleri CHP, tek başına kazandı. Yalnız katılma oranı çok düşük (%30 civarında) seviyede kaldı. DP'nin böylesine kritik bir karar alması, İnönü'nün gözünde iktidarı ve rejimi dışarıya jurnal etmekten başka bir şey değildi (Toker, 1990b: 178-179; Yalman, 1997: 1396; Albayrak, 2004: 110-111; Baban, 2009: 449; Ahmad, 2010: 43). Bu vesileyle İnönü, “DP'nin hürriyet misakında istediği hususları yerine getirmek için Halk Partisi kongresinden karar çıkartacağını, devlet başkanının tarafsız olması gerektiğini, eğer devlet başkanı bir parti başkanı ise kendisinin ancak kurultay ve seçim zamanlarında faal olabileceğini, bunun dışında parti politikasıyla meşgul olmaması gerektiğini” Nihat Erim'e söylemiş ve bunun Halk Partisi çevrelerinde tepki çekmemesi için bu hususta ketum davranmasını tavsiye etmiştir (Albayrak, 2004: 109; Baban, 2009: 459).

4.9. 12 Temmuz 1947 Beyannamesi

İnönü, ABD ile kurulan ilişkileri dikkate alarak politikalarını yürütmüş ve politikalarını yürütürken CHP'de var olan çatışmayı, ılımlılar ile radikaller şeklinde açığa çıkarmış ve bunlar arasındaki mücadeleyi tayin etmiştir. İlimliler, rekabete dayalı demokratik yaşamda ısrar etmiş, radikaller ise tek partili sistemin devam etmesini ve yukardan uygulanacak katı bir yönetim politikasını istemiştir. Bu mücadeleyi İnönü'nün *12 Temmuz Beyannamesi* 'ni yayınlamasıyla ılımlılar kazanmıştır (Toker, 1990b: 200, 206, 213, 215; Timur, 2003: 79; Ahmad, 2010: 39, 45). Çünkü bildiri ile İnönü, tarafsız bir devlet başkanı olduğunu belirterek iktidar ve muhalefete eşit mesafede bulunduğunu

kamuoyuna deklare etmiştir (Koçak, 1989: 145; Yalman, 1997: 1402; Timur, 2003: 74-75; Albayrak, 2004: 118; Zürcher, 2015: 314; Tanör, 2016: 342; Demirel, 2016: 62; Koçak, 2017: 61-62; Eroğlu, 2017: 45). Başka bir ifadeyle İnönü, DP'nin yasal bir parti olduğunu ve bundan sonra idare mekanizmasının baskısı olmaksızın muamele göreceğini ve kendisinin her iki partiye karşı eşit derecede görevli olduğunu belirterek muhalefete siyasal teminat vermiştir (Koçak, 1989: 146; Toker, 1990b: 186, 191; Yalman, 1997: 1402; Albayrak, 2004: 118; Kara İncioğlu, 2007: 262; Ahmad, 2010: 44; Tanör, 2016: 342; Demirel, 2016: 62; Koçak, 2017: 60, 155).

İnönü'nün Türkiye'yi demokratik düzene kavuşturmada *12 Temmuz Beyannamesi* önemli bir aşama/eşik olmuştur. Aslında *12 Temmuz Beyannamesi*, hem CHP hem de DP'de yer alan radikaller için büyük bir kriz meydana getirmiştir (Koçak, 1989: 147; Toker, 1990b: 138; Baban, 2009: 306; Zürcher, 2015: 314-315; Koçak, 2017: 153, 156). *12 Temmuz Beyannamesi* sadece CHP'de ikilik meydana getirmemiş, DP'de de ciddi sarsıntılara yol açmıştır. Bunların çalkantısı ikinci büyük kongreye kadar sürmüştü ve bazı eski Demokratların yeni bir parti kurmasına yol açacak kadar vahim olmuştur (Koçak, 1989: 147; Yalman, 1997: 1361; Timur, 2003: 117; Eroğlu, 2017: 50, 54). DP listesinden bağımsız aday olarak meclise girmiş Çakmak, *12 Temmuz Beyannamesi*'nden sonra parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda aşırıların tarafını tutmuş, böylece kurucularla arası açılmış ve MP'ye başkanlık etmeyi kabul etmiştir (Koçak, 1989: 147; Yalman, 1997: 1361; Eroğlu, 2017: 54).

4.10. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 7. Olağan Kurultayı

12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra gözler, Ankara'da toplanacak olan CHP 7. Olağan Kurultayı'na (Kasım 1947) çevrilmiştir. DP, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide bulunmasını sürekli eleştirmiştir. Kurultay da bu konu hakkında kendince bir çözüm üretmiştir: İnönü genel başkan olarak kalacak, ama devletin başında bulunduğu sürece başkanlık yetkilerini fiilen genel başkan vekili kullanacaktı. Bu belirsiz çözüm, bir nebze olsun, siyasal havayı yumuşatmıştır (Koçak, 1989: 149; Toker, 1990b: 106; Yalman, 1997: 1414; Eroğlu, 2017: 49). Öte yandan, CHP'de eskiden beri uygulanan atama yöntemi yerini seçime bırakmış ve Kurultay'da tüm parti örgütlerinin seçimle iş başına gelmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca parti kurultaylarında delegelerin çoğunluğunun mahallî örgütlerden gelmesi karara

bağlanmıştır. Bu kararlarla CHP, geleneksel olarak yukarıdan aşağıya doğru yönetilen bir parti olmaktan kurtulmak istemiş, parti içinde aşağı kademelerin de taleplerini etkin kılmaya çalışmıştır. Bu kurultayda CHP'nin geleneksel bürokratik ve otoriter yapısı yerini parti içi siyasal mekanizmaların çok-partili hayata adapte olma sürecine bırakmıştır (Koçak, 1989: 150; Tanör, 2016: 342). Diğer yandan, 1947'de işçilere örgütlenme hakkı veren, ama aynı zamanda sendikaların siyasal faaliyet ve grevlerini yasaklayan yeni bir *Sendikalar Kanunu* çıkarılmıştır. Siyasal faaliyet yasağına rağmen hem CHP hem DP işçilerin desteğini alabilmek için çaba göstermiştir. Öyle ki DP, iktidara gelir gelmez sendikalara grev hakkını tanıyacağını vaat etmiştir (Zürcher, 2015: 318).

4.11. Demokrat Parti'nin 2. Büyük Kongresi

DP 2. Büyük Kongresi'ni 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara'da gerçekleştirdi. Kongrenin gündem maddesi seçim yasası idi. DP, seçim güvenliğinin sağlanması ve seçimin adli denetim altında yapılmasını istiyordu. Eğer bu isteği yerine getirilmez ve seçimler 1946 yılındaki gibi yapılırsa, bu kez vatandaşın meşru müdafaa hakkını kullanması gerektiğini vurguluyordu. Bu görüşler, 25 Haziran'da *Milli Teminat Andı* olarak yayımlandı (Koçak, 1989: 152-153; Toker, 1990b: 242; Tanör, 2016: 343; Eroğlu, 2017: 62, 64). Ancak iktidar, muhalefeti ihtilalcilikle suçlayıp bildiriye de *Milli Husumet Misakı/Ulusal Düşmanlık Andı* olarak tanımladı (Albayrak, 2004: 146). İktidar, *Milli Husumet Misakının/Ulusal Düşmanlık Andının* memurları tehdit ettiğini, vatandaşları baskı altında aldığını ve bu tutumun hukuk devleti anlayışına aykırı olduğunu ileri sürdü (Eroğlu, 2017: 65).

4.12. Yeni Seçim Kanunu

DP ile CHP arasındaki sürekli çekişme konusu seçim yasasında düğümlenmiştir. DP, seçim yasasının gizli oy, açık sayım, nispi temsil sistemi ve yargı denetimi gibi ilkelere dayanmasını istemiştir. Nitekim DP, Birinci ve İkinci Kongresinde bunu dile getirmiş ve bununla ilgili düzenlemelerin yapılmaması halinde, seçimleri boykot etme tehdidinde bulunmuş ve bu tehdit vesilesiyle birkaç kez seçim yasasını değiştirmeyi başarmıştır (Zürcher, 2015: 315; Lewis, 2015: 417; Tanör, 2016: 343; Eroğlu, 2017: 68).

16 Şubat 1950'ye gelindiğinde, *Seçim Kanunu* artık ciddi bir sorun olmaktan çıkmıştır. Çünkü yeni bir seçim kanunu kabul edilmiştir. Yeni seçim kanununun temel özellikleri aşağıda yer almıştır:

-Gizli oy ve açık tasnif ilkesi yasanın temellerinden birini oluşturmaktaydı. Bu özellik seçim sisteminde ilk kez yer almış ve günümüze kadar taviz verilmeden uygulanmıştır.

-Partilere, devlet radyosundan eşit bir biçimde propaganda yapma olanağını sağlıyordu. O güne kadar, muhalefet partilerinin en çok şikâyet ettikleri konulardan biri devlet radyosunun iktidar tarafından tek yanlı kullanılmasıydı. Yeni yasa, seçim döneminde devlet radyosunun tek yanlı kullanımını engellediği gibi muhalefete de, o dönemin en etkin kitle iletişim aracı olan radyodan, politikalarını açıklama olanağını tanıyordu.

-Seçim yasası, seçim sürecinin tüm aşamalarını yargı denetimine/güvencesine bağlamaktaydı. Böylece bağımsız yargı güvencesi ile seçimler hakkında soru işareti kalmamış oluyordu.

-Yasanın hazırlanması ve TBMM'deki tartışmalar sırasında üzerinde en fazla durulan nokta, seçimlerin hangi yöntemle göre (çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi) yapılacağı konusuydu. DP, nispi temsil sisteminin uygulanmasını tercih etmiştir. CHP ise muhtemelen seçimi, azalan oylarına rağmen kazanmayı hedeflediği için çoğunluk sistemiyle kendini güvence altına almak istemiş ve oy oranı ile sandalye oranı arasındaki derin farkı yani temsil eşitsizliğini mubah görmüştür. TBMM'de yapılan oylama sonucunda CHP'nin dediği olmuştur (Toker, 1990b: 203; Karatepe, 2001: 103; Kara İncioğlu, 2007: 257, 263; Kahraman, 2012: 223; Çavdar, 2013: 14-15).

Yeni seçim kanunu, her ne kadar muhalefetin üzerindeki baskıları azaltmaya yönelik yasal düzenlemeleri içerse de CHP, 1950 seçimlerinde iktidarı koruyacağına garanti gözüyle baktığından parti-devlet birliğinin çözülmesi yönünde herhangi bir kurumsal düzenleme yapma gereği duymadı. Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi veren Basın Kanununun 50. maddesi, valilere olağanüstü yetkiler tanıyan Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun 18. maddesi, İstiklal Mahkemeleri Kanunu olduğu gibi yürürlükte kaldı. Üstelik CHP, kazanacağından o kadar emindi ki DP'ye mecliste

milletvekili önerecek kadar ileri gitti (Toker, 1990b: 203; Karatepe, 2001: 103; Kara İncioğlu, 2007: 257, 263; Ahmad, 2010: 53).

Tek partili rejimde bazı rötuşlar yapılmasına rağmen, 1950'ye gelindiğinde, çoğulcu ve rekabetçi sistemin gereği olan yasal altyapı hazırlanmış değildi. 1950 seçimlerine, parti-devlet özdeşliğinin ideolojik ve kurumsal düzeyde devam ettiği bir siyasi hukuk düzeninde girildi. Şeklen çok partili, fakat ideolojik olarak tek partili bir siyaset öngören hukuk düzeni egemendi. Tek partili sistemin kurum, araç ve faktörleriyle çok partili rejime geçildiğinden demokratik rejim tam olarak yerleşmedi. Nitekim hararetle istenen ikinci partinin varlığı değil, seçkinlerin statüsünün devam etmesiydi (Karatepe, 2001: 103; Kara İncioğlu, 2007: 257, 263).

4.13. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri

Yeni seçim kanununa göre, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri yapılmıştır. DP, *yeter söz milletindir* sloganıyla seçim kampanyasını yürütmüştür. Seçimler, gerçekten serbest ve dürüst bir biçimde yapılarak herhangi bir şaibeye mahal verilmemiştir. Katılım oranı çok yüksek (%88,8) düzeyde seyretmiştir. Seçim sonuçları adeta şok etkisi meydana getirmiştir. CHP %39,8'lik oyuyla 69 milletvekili, DP %53,4'lük oyuyla 408 milletvekili kazanmıştır. CHP, ülkenin batı bölgesinde hezimete uğramış; seçimi kazandığı iller Ankara'nın doğusunda yer almıştır. Dolayısıyla CHP, az gelişmiş bölgelerde kendine sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin oylarını denetim altında tutmayı başarmıştır (Toker, 1990a: 26; Ahmad, 2008: 132; Menderes ve Akyol, 2011: 78-79; Çavdar, 2013: 20; Zürcher, 2015: 318). CHP, 27 yıl sonra kendi yenilgisini hazırlamış, yenilgiden sonra da iktidarı sükûnetle rakibine teslim etmiştir (Toker, 1990a: 23-24; Ahmad, 2010: 135; Lewis, 2015: 418; Demirel, 2016: 103; Karpat, 2017: 327). Ancak CHP iktidarının uzun süre biçimlendirdiği devlet mekanizmasına yeni iktidar tamamen yabancıydı. Nitekim DP, Türk siyasetinde tamamıyla yeni bir olguydu. DP'yi CHP'den farklı kılan önemli bir hususta, iktidarının başlangıcında bürokratik ve askerî formasyona sahip milletvekillerinin olmamasıydı. Türkiye seçkinlerinin hayli farklı bir kesiminin iktidara gelmiş/taşınmış olduğu açıktı (Yalman, 1997: 1526-1527; Zürcher, 2015: 319, 323; Lewis, 2015: 405, 425; Eroğlu, 2017: 85).

5. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: DEMOKRATİKLEŞME VE OTORİTERLEŞME İKİLEMİ

5.1. Demokrat Parti İktidarının Birinci Dönemi (1950-1954)

1950 genel seçimleriyle iktidar değişmiştir. Yeni meclis, 22 Mayıs'ta toplanmış, Koraltan'ı meclis başkanlığına, Bayar'ı cumhurbaşkanlığına seçmiştir. Bayar ise Menderes'i DP hükümetini kurmakla görevlendirmiştir. 29 Mayıs'ta Menderes, hükümet programını meclise sunmuş ve program; antidemokratik kanunların ilgası ve aşırı solun ezilmesi, grev hakkının toplum düzenini ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunlaştırılması, vergi adaletinin sağlanması, maliyetlerin düşürülerek hayatın ucuzlatılması, üretim hacminin ve istihdamın artırılması, gümrük tarifelerinin toptan gözden geçirilmesi, özel girişim alanının mümkün olduğu kadar genişletilmesi ve bu çerçevede, kamu hizmeti görenler ve ana sanayiye taalluk edenler hariç olmak üzere devlet işletmelerinin elverişli şartlarla özel girişime açılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi gibi hedefleri içermiştir. 2 Haziran'da Menderes, programı eleştirenlerin suçlamalarına cevap vermiş ve CHP'liler, Meclis işleyişini düzenleyen yönetmelik gereğince cevap haklarını kullanmak istemişlerdir. Ne var ki, Meclis Başkanı Koraltan, muhalefetin cevap verme hakkını geri çevirmiş; CHP'liler de protesto için Meclisi terk etmiştir. Hükümet, 192 çekimser oya karşın güvenoyu almıştır (Toker, 1990a: 37, 41; Ahmad, 2010: 55-57; Eroğlu, 2017: 71, 87).

DP iktidarının ilk günlerinde Cumhurbaşkanı Bayar'ın tutum ve davranışları çok dikkat çekmiş ve takdir toplamıştı. Bayar Cumhurbaşkanı olduktan sonra, meclisten çıkarken önünde ve arkasında giden yirmi kadar motosikletli polisi durdurmuş ve yaveri vasıtasıyla bunlara ihtarda bulunarak kendisini ne önden ne arkadan takip etmelerini, o günden itibaren Cumhurbaşkanı otomobilinin refakatsiz gideceğini emretmiştir. Böylece Cumhuriyet'in ilanından beri yerleşmiş olan bir anane ve pratik kaldırılmış bulunuyordu (Erer, 1964: 38).

Öte yandan gazetelerde Bayar'ın tutum ve davranışlarıyla ilgili haber şu şekilde yer almıştı: “Büyük Sinema'da *Kadınlar Terzihanesi* eseri oynanmaktaydı. *Sinemanın Cumhurbaşkanına ait hususi locası olduğu halde bomboş duruyordu. Bayar, sahnenin önündeki dördüncü sırasında alelade bir vatandaş gibi yer almıştı. Hiç kimse gözlerine inanamıyor tekrar tekrar Cumhurbaşkanına bakıyordu.* Oyun bittikten sonra, diğer

seyirciler gibi Cumhurbaşkanı da oyuncularını alkışladı ve halk arasına karışarak hiçbir protokole mahal vermeden salonu terk etti” (Erer, 1964: 39). DP, devletin en yüksek makamında bulunan Bayar’ın tutum ve davranışı ile CHP’ye ve topluma açık bir mesaj veriyordu. Bunlardan birincisi, DP bürokratik seçkinlerin güvenlik geleneğini kaldırarak halk ile arasında aşılması bir engel olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Çünkü CHP, kuruluşundan bu yana halk ile arasında büyük bir bariyer meydana getirmişti. Bu sebeple DP, uzun soluklu bir iktidar hesabı yapmış ve bu doğrultuda halkın güvenini kazanmak istemiştir. İkincisi ise CHP’nin 27 yıllık iktidarı döneminde siyasal hayattan dışlanmış olduğu kitle, artık DP’ye eklenerek varlık kazanmış ve varlığını bundan sonraki süreçte açık bir şekilde hissettirebilmiştir.

5.1.1. Orduda Geniş Çapta Bir Değişiklik

5 Haziran 1950 tarihinde asker kökenli Seyfi Kurtbek, Menderes’e 8-9 Haziran gecesi bir askeri darbe yapılacağı ihbarında bulunmuştur. Bunun üzerine Başbakan Menderes, Bayar’a danışıp desteğini aldıktan sonra ordunun yüksek komuta kademelerinde geniş çapta bir değişiklik yapmıştır. “*Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen’in yerine Orgeneral Nuri Yamut, ikinci başkan İzzet Aksalur’un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edilmiştir. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz paşalar ise emekliye ayrılmışlardır. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköz paşalar, Askeri Şuraya tayin edilmiştir. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ve Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan paşalar da merkeze alınmıştır. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde peyderpey emekliye sevk etmeyi kararlaştırdılar*” (Erer, 1964: 33; Toker, 1990a: 23, 43; Yalman, 1997: 1530). Ayrıca Jandarma Genel Komutanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı’ndan İçişleri Bakanlığı’na bağlanmıştır. Üstelik komutanlığın köylülerdeki yetkileri kısıtlanmıştır. Böylelikle o zamana kadar köylülerin korkusu olan jandarmalar, hükümetin denetimi altına girmiştir. Bu tedbir, köylüler tarafından olumlu karşılanmıştır. DP ise, bu tedbiri bir propaganda aracı olarak kullanmış (Karpat, 2017: 419) ve köylüleri jandarma baskısından azade kıldığını her fırsatta dile getirmiştir.

CHP yanlısı gazeteler (özellikle Ulus ve Hürriyet), DP’nin siyasi amaçlarla orduda tasfiye hareketini gerçekleştirdiğini yazdığına DP, bu gazetelerin orduyu

hükümete karşı kıskırtmak için tasarlanmış bir kampanya olduğunu söyleyerek sert bir tepki göstermiştir (Erer, 1964: 33; Toker, 1990a: 23, 43; Yalman, 1997: 1530; Turan, 1999: 42; Ahmad, 2010: 57; Menderes ve Akyol, 2011: 85; Eroğlu, 2017: 88).

DP, yaptığı bu değişiklik ve emekliye sevk etme hareketiyle esasında derin İnönü korkusuna işaret ediyordu. Bu korku, İnönü'nün DP yönetimini gerçekte kabul etmediğini ve ilk fırsatta DP'nin altını oymaya kararlı olduğu inancına dayanıyordu. DP, İnönü politikada aktif olduğu sürece kendini güvencesiz hissediyordu. Güvensizliklerinin gerçek nedeni, seçimlerde siyasi iktidarı ele geçirmiş olmalarına karşın, devleti -özellikle de merkezi ve yerel bürokrasiyi- silahlı kuvvetleri, yargıyı, hatta üniversiteleri ve basını ellerinde tutma konusunda emin olmamalarıydı. Kamu bürokrasinin, özellikle de ordunun Paşa'ya sadakat gösterdiğine emindiler. Bürokrasiye sırtını yaslayamayan DP (Feroz, 2010: 58); kendine sığınmak ve mevzi olarak *milli iradeyi* görmüş ve bu sebeple *milli irade* söylemi ve pratiğiyle kamu bürokrasisinde egemen olmak istemiş ve bu isteğin ona aşıladığı güven ile yol almaya çalışmıştır.

Aynı zamanda DP, orduda giriştiği hareketle kimi üst rütbeli komutanların da DP'ye katılmalarını sağlamıştır. Atatürk döneminin tek Orgenerali Fahrettin Altay, DP'ye kaydolmuştur. Kore Tugayının ilk komutanı Tahsin Yazıcı, DP iktidarında Genelkurmay Başkanlığına atanmış ve Orgeneral Nuri Yamut ise parti listesinde yer almıştır (Turan, 1999: 88).

Orduda yapılan değişikliğin ardından bir hafta sonra da valiler arasında değişiklik yapılmıştır. Samsun, Kastamonu, Seyhan, Bilecik, Çankırı, Afyon, Ordu, Konya valileri emekliye sevk edilerek yerlerine yenileri atanmıştır. Muhalefet, bunu eleştirirken de *bürokrasi tasfiyesi* tabirini kullanmıştır. Dokuz vali birden kararnameyle emekliye sevk edilmiştir. *Zafer* gazetesi, bu valilerin CHP hizmetkârı gibi çalıştıklarını yazmıştır (Toker, 1990a: 42; Kocabaş, 2011: 78). DP iktidara gelmiş, fakat bürokrasiyi kendine bir tehdit olarak görmüştür. Bu korku refleksiyle bazı değişikliklere girişmiştir.

5.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

DP, Müslüman kesimin din ve vicdan hürriyetleri üzerindeki çeşitli baskıların kaldırılması yönünde eylemde bulunmuştur. Bu sebeple DP, Arapça ezan okunmasını yasaklayan ceza kanunu hükmünün kaldırılmasını öngören değişiklik önerisini meclise

getirmiştir. Meclis'te mesele görüşülmüş ve “*kişinin hangi lisanla Tanrıya hitap ederse etsin, hapiste yatmayacağı*” kabul edilmiştir. CHP grubu adına Mecliste konuşan Cemal Reşit Eyüpoğlu: “*Arapça ezan meselesinin bir ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız. Böylece tasarı partilerin müşterek malı olarak kabul edilmelidir.*” demiştir. Bu kanun hükmüne bağlı olarak radyolarda ilk kez, Kadir gecesi münasebetiyle Kuran-ı Kerim okutturulmuştur. Dini yayın yapan ve faaliyetlerde bulunan resmi ve gayri resmi yapılarda göze çarpar bir artış gözlemlenmiş ve bunlar üzerindeki devlet baskısı da –tek partili döneme kıyasla– esnetilmiştir (Erer, 1964: 45; Toker, 1990a: 48-49; Turan, 1999: 40; Baban, 2009: 49; Demirel, 2016: 137-138). DP iktidara gelir gelmez, bu icraatıyla öncelikle geleneksel hayat tarzını sürdüren ve bu değerlere sahip olan halkın gönlünü hoşnut etmiştir. Bu aynı zamanda Mustafa Kemal'in çağdaşlaşma projesinde ilk çatlağı meydana getirmiştir. Her ne kadar Bayar, Mustafa Kemal'in çizdiği gelecek projesine mutlak bağlılığını bildirmişse de Arapça ezan kararı karşısında pek bir refleks göster(e)memiştir.

CHP, ezan yasağının ve buna bağlı cezanın kaldırılması konusunda istikametli bir tavır sergileyememiştir. Çünkü öneri meclise geldiğinde aleyhte bulunmayacağını açıklamış ancak kanun hükmünün kabul edilip yürürlüğe girmesinden sonra, DP'nin dini siyasete alet ettiğini ileri sürmüştür. DP ise muhatabına şu cevabı vermiştir: “*Dini hisleri politikaya karıştıran kendileridir. Biz Türkçe ve Arapça diye bir baskı kullanmıyoruz, herkesi serbest bırakıyoruz*” (Turan, 1999: 40; Baban, 2009: 49). Esasında CHP, hem gerçekleştirdiği devrimlerden hem de yeni bir aktör olarak beliren halktan feragat edememiştir. Çünkü devrimler CHP'nin varlığı anlamına gelirken, halk ise partiyi iktidar yapacak özne anlamına gelmiştir. Bu sebeple CHP, kendi ilkeleri ile halkın değerleri arasında bir bocalama yaşarken, DP böyle bir zorunluluk hissetmeksizin halkın varlığını kabul etmiştir.

5.1.3. Gündeme Gelen ve Kapatılan Halkevleri

CHP'nin 8. Kurultayı Ankara'da toplandı. Bu kurultayda İnönü, başkanlığa rakipsiz bir şekilde seçildi. Ne var ki, eski gücüyle de bırakılmadı. Genel Sekreteri atama ayrıcalığını yitirdi; artık kongre seçecekti. Parti Divanı üyelerinin sayısı 40'a indirildi ve hepsini kongre seçecekti. Parti Divanına kongreler arası dönemde günlük faaliyetleri denetleme görevi verildi. Daha önce tek başına İnönü, partinin eylem

çizgisinden sorumlu olduğu halde, şimdi politikanın formülasyonu; diğerleriyle birlikte Parti Genel Başkanı, Genel Sekreter ve Meclis Grup Başkanından oluşan bir heyetin sorumluluğuna geçti. Bu marjinal değişikliklerden başka Sekizinci Kongreden sonra CHP esas itibariyle aynı kaldı. Nadir Nadi, “CHP şimdiye kadar olduğu gibi İnönü’nün partisi olmaya devam edecektir” diyordu (Ahmad, 2010: 138-139). Bu kongre, siyasetin gündeminde ciddi bir şekilde yer edinmiştir. CHP’nin kendi içinde yaptığı değişikliklerden ziyade, kongre yapıldığı yer ile (Ankara Halkevi) anılmaya başlamış ve bu durumdan DP ciddi bir şekilde rahatsızlığını dile getirmiştir. DP’ye göre devletin ve milletin parasıyla kurulmuş halkevleri, bir partinin (CHP’nin) malı (Toker, 1990a: 68-69) olarak kabul edilemezdi.

1932 yılında kurulan Halkevlerinin pozisyonu, tek parti döneminde tartışma konusu olmamıştır. Ancak çok partili yaşama geçişle birlikte halkevlerinin CHP’nin birer örgütü olarak işlev görmesi ve gelirlerinin genel bütçeden karşılanması sebebiyle ciddi eleştirilere yol açmıştır. Çünkü vatandaşların verdiği vergilerle inşa edilmiş bu kurumların bir partinin tekelinde kalması demokrasi açısından izahı müşküldü. Esasında CHP’de bunun bilincindeydi. Nitekim CHP’nin 7. Kurultayı’nda halkevlerinin birer bağımsız/özerk kurum haline gelmesi teklif edilmiştir. Ancak bu durum sözde kalmış ve halkevleri fiili olarak CHP’ye bağlı işlevlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bunun en bariz kanıtı CHP’nin 8. Kurultayı’nı Ankara Halkevi’nde düzenlemesi olmuştur. Yani CHP, ‘*bu kurumlar benimdir*’ mesajını vermeye çalışmıştır (Toker, 1990a: 142; Kara İncioğlu, 2007: 263; Çavdar, 2013: 43; Tanör, 2016: 352; Eroğlu, 2017: 98)

DP’ye göre milletin parasıyla kurulan halkevleri, CHP’nin tekeline bırakılmamalıydı. 1951 yazında, ‘*CHP mallarının müsadere*’²⁸ konusu gündeme daha yoğun gelmeye başlamıştır. Bunun başlıca sebebi, Eylül’deki ara seçimlere CHP’nin kolu-kanadının kırık bir şekilde girmesini sağlamaktı. DP müfritlerinden Hamit Şevket İnce, bu işlerin salt hukuk prensipleriyle halledilemeyeceğini ve bu sebeple özel bir yasaya ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Temel problem, konunun muhatabı ve çözümü yargı iken, problem politikleştirilerek iktidar nezdinde çözüm aranmıştır. Böylelikle CHP’nin sahip olduğu ne varsa (özellikle halkevleri, Ulus matbaası ve Ulus gazetesi)

²⁸ Halkevlerinin kapatılmasını öngören kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. (5830 Sayılı Kanun, Resmi Gazete, 11 Ağustos 1951).

yargı değil iktidar tarafından gayr-ı meşru kazanım olarak kabul edilmiş ve bunların CHP'den alınması istenmiştir. CHP'nin tek parti iktidarı sırasında hazineden veya başka resmî kurumlardan aldığı ve kendi adına tapuya tescil ettirdiği taşınmazların listesi hazırlanmıştır. DP Grubu, 25 Temmuz 1951'de toplanarak CHP'nin elindeki bu taşınmazların hazineye devredilmesine karar vermiştir (Toker, 1990a: 142; Çavdar, 2013: 43; Eroğlu, 2017: 98).

5.1.4. Demokrat Parti'nin Radyo ve Basına Yönelik Girişimleri

CHP, devlet kurumlarını gereğinden fazla katı tedbirlerle denetlediği ve tekeli hale getirdiği için aydınlar muhalefetteki DP'yi desteklemişlerdi. DP de iktidara gelir gelmez muhalefetteyken aydınlar ile tesis ettiği yakın ilişkileri sürdürmek ve derinleştirmek adına, basına olan borcunu *5680 Sayılı Basın Kanunu*'ndaki²⁹ ağır hükümleri kaldırarak ödemiştir. Bu kanun ile gazeteciler, sendika kurma hakkına kavuşmuş, sosyal güvenlik kapsamına alınmış, kıdem tazminatı ve iş sözleşmesi gibi koruyucu hükümlere kavuşmuşlardır. Ancak CHP yanlısı basında, DP'ye yönelik ciddi eleştiriler çıkmaya başlayınca hükümet bu durumu insafsız bulmuş ve bir tedbire başvurarak cezalandırmak istemiştir. DP, Temmuz 1951'de çıkardığı bir kararnameyle o zamana kadar belli koşulları taşıyan gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilanların dağıtılması işini, şirketin elinden alarak başbakanlığın tekeline vermiştir. Bu kararnameyle DP, eşitlik ilkesi yerine hükümetin takdir yetkisine göre hareket etmiştir (Erer, 1964: 77; Alemdar, 1988: 19; Baban, 2009: 151; Demirel, 2016: 201; Eroğlu, 2017: 100). Esasında DP'nin net bir şekilde olumlu işler yapmasına rağmen CHP, DP'nin yaptığı tüm olumlu şeyleri basın yoluyla çarpıtma derdinde olmuştur.

CHP özellikle 1954 seçimleri arefesinde basın aracılığıyla DP'ye yönelik hakaretlere varan yayınlar yapmıştır. DP bunun önüne geçmek, şahıs ve kurumların şeref ve haysiyetini korumak için *Basın Kanunu*'nda değişiklik yapma yoluna gitmiştir. Menderes'e göre bu değişiklik ile hürriyetlerin tahdidi asla söz konusu değildir. Aksi takdirde seçim zamanı böyle bir kanun çıkarmak, insanın bindiği dalı kesmesi demektir.

²⁹ Kanunun 1. Maddesi *basın serbesttir* ifadesiyle başlamıştır. 8. Maddesinde yayınlanacak yazının izne tabi olmadığını ancak künyesinin belirtilmesi gerektiği denilmiştir. 19. Maddesinde ise bir şahsın haysiyet ve şerefine zedeleyen veya menfaatini bozan herhangi bir yayın olsa/olacaksa o şahıs, kendi imzasıyla gönderdiği cevap veya düzeltme yazısını, hakkında olumsuz yayın yapan hiçbir sansüre tabi tutmadan aynen yayınlamak zorunda olduğu yer almıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (5680 Sayılı Basın Kanunu, Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950).

“Eğer basını susturmak gibi bir niyetimiz olsaydı, böyle bir kanunu seçim arifesinde değil, iktidara geldiğimiz gün çıkarırdık” (Erer, 1964: 204-205; Ahmad, 2010: 75) demiştir. Böylelikle DP, *6334 Sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun* (Resmi Gazete, 17 Mart 1954; Turan, 1999: 87) ile devletin siyasal veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber yapılmasına ağır cezalar getirmiş ve bundan böyle basın davalarının Ağır Ceza Mahkemelerinde görülmesini karara bağlamıştır.

Öte yandan ilerleyen zamanlarda hükümet içinde bir kriz meydana gelmiştir. Menderes, kabinede Tarım Bakanı Nihat Eğriboz’un yürüttüğü tarım politikasının bazı ayrıntılarını tasvip etmemiş, bu sebeple de istifasını istemiştir. Eğriboz ise Menderes’e: “*Ben sizinle geldim, sizinle giderim. Benim şahsi politikam yoktur. Hükümet politikasıdır. Hükümet ayrılır, ben de ayrılırım.*” demiştir. Böylece Menderes, hükümetin istifasını sunmak zorunda kalmış ve ikinci hükümeti kurma görevini aldığı anda istemediği bakanları dışarıda bırakmıştır (Toker, 1990a: 111-112).

5.1.5. Demokrat Parti’nin 3. Büyük Kongresi

1951 yılında hem iktidar hem muhalefet kongrelerini yapmışlar ve bu kongrede dile getirilen ve yapılan şeyler demokratikleşmenin önceliği olarak kabul edilmiştir. İktidar, halkın istek ve taleplerini göz önünde bulundurduğunu daha güçlü bir şekilde kamuoyuna lanse ederken, muhalefet ise bu konuda pek başarılı olamamıştır.

DP kongresini 15 Ekim 1951’de Ankara’da yapmış ve kongrenin çalışmaları altı gün sürmüştür. Genel olarak kongrede önemli kararlar alınmamış ve programın aynen kalması kabul edilmiştir. Ancak kongre devam ederken ilginç bir olay cereyan etmiştir. İçişleri Bakanı Halil Özyörük’ün, Bakanlığın arabasını hususi işlerinde kullandığı bir gazete tarafından tespit edilmiş ve bu sebepten ötürü Türkiye’de ilk defa bir Bakan istifaya mecbur bırakılmıştır (Erer, 1964: 87-89; Eroğlu, 2017: 103-104). Esasında bu işin hakikatini CHP basını ortaya çıkarmış fakat DP, kendi aleyhine olan bir olayda üzerine düşeni yaparak durumu lehe çevirmeyi başarmıştır.

CHP’nin 9. Kurultayı da 26 Kasım 1951 tarihinde Ankara’da toplanmıştır. İnönü, resmi ilanlar meselesini gündem yapmış ve bunun demokratik yönetimle bağdaşmadığını ileri sürmüştür. CHP bir nevi 1950 öncesi gazetelere pay ettiği resmi

ilan miktarının devam etmesini istemiştir. Oysa DP'nin bu konudaki açıklaması netti: "Yeni çıkan gazetelerin gelişmesini temin etmek..." Yeni çıkan her bir gazete, 7-8 bin liralık resmi ilan alabilir. Bu durumdan hem DP, hem CHP yararlanabilir. Nitekim CHP'nin gazetesi sayılan Cavit Oral'ın *Hürses*'inin 90 bin liralık resmi ilan alması (Erer, 1964: 91-92) İnönü'nün iddialarını yalanlamıştır.

5.1.6. Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman Olayı

Hüseyin Cahit Yalçın hem CHP milletvekili hem de *Ulus* gazetesinde başyazar idi. *Ulus* gazetesinde 9 Eylül 1951 tarihinde *Gözü Kapalı Oy Verme* başlıklı bir yazı kaleme almış ve bu yazısı ile hem DP'yi sert bir şekilde eleştirmiş hem de Meclis'i tahkir ve tezyif etmiştir. Yazısında 1950 seçimlerini ve bunun neticesinde çoğunluğu DP'liler tarafından teşkil edilen meclisi kast ederek: "Halk genel itibariyle DP'ye inanmış, onu tercih etmiş ve DP'nin listesini sandıklara atmıştır. Ancak bu listenin içinde yazılı olan adayların yüzde doksan dokuzu, seçmenlerin büyük ekseriyeti tarafından meçhul olduğu muhakkaktır. Bugün gelinen nokta itibariyle DP, CHP'den daha katı ve despot hale gelmiş, bu sebeple halk hem büyük bir hataya kurban gitmekte hem de DP'ye beddua etmektedir" şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir (Ulus, 9 Eylül 1951).

Yalçın milletvekili olduğundan savcılık, kendisini mahkemeye verebilmek için meclise başvurmuş, diğer yandan da aynı suçtan dolayı Ulus'un yazı işleri müdürüne karşı dava açmıştır. Dokunulmazlık konusu komisyonda³⁰ görüşülürken, davalı yazı işleri müdürü beraat etmiş ve komisyon raporu Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını ileri bir tarihe atarak görüşülmesini uygun bulmuştur. DP Ordu Milletvekili Fevzi Toptepe komisyon raporunun reddini meclise teklif etmiştir. Kanun teklifi ise mecliste görüşülmüş ve oy çokluğuyla Yalçın'ın dokunulmazlığı kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 2 Mayıs 1952). Çavdar (2013: 66) ve Eroğlu (2017: 113), Yalçın olayını taraflı bir şekilde ele almıştır. Onların iddiasına göre, Yalçın'ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması tüm kamuoyunda rahatsızlık meydana getirmiştir.

³⁰ Yalçın'ın yazısında hududu aştığı, meclisi tahkir ve tezyif ettiği, Meclisteki DP'lilere köle dediği komisyon raporunda yer almış ve raporda *Muhalefet Şerhi* ile bu durum CHP tarafından da kabul edilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın Milletvekilliği Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkında Başbakanlık Tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Kurulan Karma Komisyon Raporu (3/256), T.C. Başbakanlık Yazı İşleri ve Sicil Müdürlüğü, Özel No: 6/2 – 4828, G. No: 6 – 3935).

Ayrıca Meclis'in büyük çoğunluğunun böyle bir karar almasını hem gayrimeşru bulmuşlar hem de DP'nin böyle bir baskı yoluna başvurmasının kendi milletvekilleri tarafından yadırgandığını dile getirmişlerdir. Ancak realite şu ki Yalçın, DP milletvekillerini ve meclisi tezyif etmiştir. Bu durum CHP tarafından da tescil edilmiştir. Bu sebeple verilen karar yerinde olduğu için bahsedildiği gibi halkta bir infial de meydana getirmemiştir. Bu olaydan asıl CHP'nin bürokratik seçkinci kesimi rahatsız olmuştur.

Diğer taraftan *Vatan* gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman, 22 Kasım 1952'de Malatya'da gece yarısı saldırıya uğrayarak kurşunla yaralanmış ve yapılan tahkikat sonucunda suikastın failinin Hüseyin Üzmez olduğu tespit edilmiştir. Üzmez'in, *Milliyetçiler Derneği*'nin bir üyesi olması ve dine-vatana büyük zarar verdiği için Yalman'ı vurdu demesi üzerine, CHP'ye büyük bir fırsat doğmuştur. CHP, dinci ve milliyetçi gruplara tolerans tanıyan ve laikliğe aykırılığı teşvik eden sorumluyu/faili yani DP'yi hedef göstermiştir. DP ise muhalefetin bu baskısından ve artan gerginlikten dolayı dindar ve milliyetçi kişi ve kurumları hedef almış ve bunlara yönelik sert tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Nitekim mahkeme kararıyla dernek kapatılmış, derneğin başkanı DP milletvekili Sait Bilgiç ve İdare Heyeti üyesi DP milletvekili Hasan Tahsin Tola, Genel İdare Kurulu tarafından ihraç talebiyle Haysiyet Divanı'na sevk edilmişler ve Haysiyet Divanı, derneğin tüzüğündeki bazı ifadeleri gerekçe göstererek ihraç edilmelerine karar vermiştir. Ancak 1954 seçimlerinde tekrar DP milletvekili olarak Mecliste yer almışlardır (Erer, 1964: 130; Toker, 1990a: 127, 175, 208, 212; Yalman, 1997: 1598; Turan, 1999: 69-70; Gözaydın, 2016: 33)

Öte yandan DP milletvekili Fehmi Ustaoglu, 3 Ekim 1952'de *Büyük Cihad* gazetesinde yazdığı *Milletin Atatürk İnkılâbına Medyun Bulunduğu İddiası Asla Doğru Değildir* başlıklı yazı ile Milli Mücadele'nin din için yapıldığını, sonraki reformların yararsız olduğunu savunmuş ve bu yazısından ötürü 9 Aralık 1952'de partiden ihracına karar verilmiştir (Toker, 1990a: 214; Eroğlu, 2017: 121). İslamcı görüşe sahip birtakım yayınlar durdurulmuştur. *Büyük Doğu*'nun başyazarı Necip Fazıl Kısakürek, yazdığı yazıların laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle 9 ay 12 gün mahkûmiyete çarptırılmıştır. *Sebilürreşad*'ın başyazarı Eşref Edip; *Kara İrtica*, *Sarı İrtica*, *Kızıl İrtica* yazısı ile üç irtica tipinin (Kara: Hristiyanlık, Sarı: Yahudilik, Kızıl: Komünistlik) hedefinde dini

Muhammediyi ortadan kaldırmak ve Türklerin manevi varlığını yok etmek olduğunu savunmuş ve bu yazısından dolayı 5 Mart 1953'te 5 ay hapse mahkûm edilmiştir (1950: 242-244).

5.1.7. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 10. Kurultayı

CHP'nin 10. Kurultayı, 22 Haziran 1953 tarihinde yapıldı. Kurultay'da Genel Başkan İnönü ile Genel Sekreter Gülek arasında ciddi tartışmalar yaşandı. İnönü, kurultayın, Genel Sekreteri seçme hakkından vazgeçmesini ve bu yetkiyi Genel Başkana vermesini istedi ve böyle bir hareketin birliği güçlendireceğini ileri sürdü fakat Gülek, kurultaya verilen bir hakkın geri alınamayacağını söyledi. Ayrıca delegeler bunu tek parti zihniyetine bir geri dönüş olarak değerlendirdi ve öneriyi reddettiler. Bu kurultayda kabul edilen parti programı sadece geçmişe bakmıyor yeni öneriler de içeriyordu. VIII. Madde, devlet yapısı içindeki güçler arasında bir denge kurmak amacıyla anayasanın ihlal edilemezliğini korumak ve siyasi özgürlükleri güvenceye almak için iki meclisli bir sistem kurulması gerektiğini kabul ediyordu. IX. Madde, sendika ve mesleki örgütler kurma özgürlüğünü savunduğu gibi seçim güvenliği ilkesini, yargının bağımsızlığı ve güvenliğini de savunuyordu. X. Madde, rejimin Anayasa Mahkemesinin güvencesinde olmasını öneriyordu. Bu kongrede CHP'liler, gençliği, özellikle de öğrencileri politikaya sokmak için gençlik kollarını kurdu. DP'liler bunu faşist bir tedbir olarak kınadılar fakat Ocak 1954'te de kendi gençlik örgütlerini kurduklarını ilân ettiler (Ahmad, 2010: 143).

CHP, Meclis içinde ve dışında aktif ve saldırgan bir politika izleyemeyecek kadar zayıf ve moralsizdi. Dört yıllık durgunluk sonuçlarını vermişti: İnönü'ye yakın kişiler DP'ye geçiyordu. CHP'li eski bir bakan olan Dr. Behçet Uz, 14 Şubat 1953'te istifa etti ve Menderes onu 1954 kabinesinde Sağlık Bakanı yaptı (Ahmad, 2010: 147). Öte yandan Cavit Oral, partinin özellikle köylüyle bütünleşmesi ve köylüye yönelik çalışmalara ağırlık vermesini istemiş ancak bu teklifi hoş karşılanmamıştır. Oral, "*partinin girdiği yol ve bugünkü parti liderliğine ve yönetimine egemen olan kliğin benimsediği politikayı*" neden göstererek 1953 Eylül'de istifa edip DP'ye katıldı ve 1954 seçimlerinde DP'den milletvekili oldu (Ahmad, 2010: 143; Çavdar, 2013: 48).

5.1.8. Yasal Düzenleme ile Üniversite Profesörlerinin Partilerde Fiilen Vazife Almalarını Engellemek

CHP, kurulduğundan bu yana propaganda faaliyetlerinin çoğunu üniversite üzerinden yürütmüş ve bu konuda bir nevi kurumsallaşmıştı da. DP bu durumun farkında idi. Çünkü profesörlerin öğrencilere verdikleri derslerde, açık bir şekilde iktidara hücum etmeleri ve CHP'yi övmeleri elbette kimsenin gözünden kaçmıyordu. DP, uzun vadeli plan çerçevesinde sorunu düşünüyordu. Bu hocaların, öğrencileri iktidara düşman olacak şekilde yetiştirmeleri ve gelecekte devlet kadrolarına atanmaları ilerde farklı sorunları doğuracaktı. Nitekim bunun en bariz örneğini Nihat Erim sergiliyordu. 1953 tarihinde CHP'nin resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesinin kapatılması üzerine Erim, *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazetelerini çıkardı. Bu gazeteler aracılığıyla DP'ye yönelik sert eleştiriler yaptı. Erim aynı zamanda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ders veriyor ve şiddetli eleştirilerini burada da sürdürüyordu. Nitekim birçok üniversite hocası CHP'ye desteklerini açıkça derslerde/konferanslarda ifade ediyordu. Buna karşı DP'nin bir tedbir alması gerekiyordu. DP, üniversitelerin siyaset değil bilim yuvası olduğunu beyan ediyor, bu sebeple üniversite profesörlerinin siyasi kuruluşlarda eylemli olarak görev almalarının yasaklanmasını istiyordu. Bu düşünceden hareketle üniversite hocalarını faal politikadan çekmek için *6185 Sayılı Üniversiteler Kanununun 46 nci Maddesinin (d) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun* çıkarıldı. Kanun, üniversite hocalarının siyasi partilerde fiili vazife almaları ve siyasi beyanlarda bulunmaları halinde meslekten ihraç edebileceğini öngörüyordu. Bu kanun CHP'de tam bir infial meydana getirdi. Bunun üzerine CHP, DP'ye şiddetle çattı. Çünkü bunca emek verdikleri üniversite faaliyetlerine bir kanunla son verilmesi CHP'yi çileden çıkarmaya yetti. Yasa yürürlüğe girdiğinde Erim, Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki görevinden istifa etti (Resmi Gazete, 21 Temmuz 1953; Erer, 1964: 156, 162-163; Turan, 1999: 100; Eroğlu, 2017: 116). DP iktidarı, yasal tedbirler ile hem muhalefeti hem de muhalefetin etki alanlarını sınırlamaya başlamıştır.

5.1.9. CHP Mallarının Hazineye Devredilmesi ve Millet Partisi'nin Kapatılması

1954 genel seçimleri yaklaşırken CHP'nin menkul ve gayrimenkullerinin hazineye devredilmesi ile MP'nin laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle kapatılması konusu gündeme gelmeye başlamıştır.

CHP'nin malları ile ilgili konuda Başbakan Menderes, "*CHP 250 milyon Türk Lirası değerinde servete sahip bir siyasi teşkilattır. Milli bankamızın sermayesi bile bu kadar değil. Bu bir parti mi, bir banka mı yoksa Amerikan tarzı bir tröst ya da kartel mi...? Bütün bunları ... nereden kazandılar?*" demiştir. DP'nin ileri sürdüğü sav, bütün bu malların ve nakitlerin gayri meşru yollardan iktisap edildiği noktasında toplanmıştır. CHP, genel başkanlık bildirisi ile bağımsız mahkeme ve yargıçlar istediğini; bunların huzurunda veremeyeceği bir hesabın bulunmadığını; yapılan muamelenin meşru olmadığını; DP'nin genel seçimleri kazanmak için tertip düzenlediğini kamuoyuna deklare etmiştir. Başka bir ifadeyle İnönü, huzur ve güven getirecek önlemlerin alınması gerektiğini (Toker, 1990a: 263, 266, 273; Ahmad, 2010: 72; Çavdar, 2013: 44-45) belirtmiştir.

DP Grubu, bu konu hakkında bir kanun teklifi hazırlayıp Meclise getirmiştir³¹. Bunun üzerine DP adına ilk sözü Samet Ağaoğlu almış ve kürsüye çıkarak CHP'nin haksız iktisapları hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. Ağaoğlu, CHP'nin uzun yıllar devlet bütçesinden aldığı paralar ile iktisap ettiği malların hazineye intikalini istemiş ve bunun için hazırlanmış kanun tasarısının izahını yapmıştır. Ona göre CHP otuz yıla yakın devlet bütçesinden hunharca beslenmiş ve diğer partilere karşı ayrıcalıklı bir konuma gelmiştir. Bu sebeple CHP maddi noktadan hiçbir sıkıntı yaşamazken; DP halkın yardım ve aidatlarıyla hayatta kalmak için çırpınmaktadır. Eğer CHP devletten aldığı paraları hazineye iade ederse, her iki partide eşit seviyede olacak ve böylece her ikisi de faaliyet göstermek için doğrudan halkın teveccühüne istinat edecektir. Nitekim demokrasilerde partiler aynı haklara sahip olurlar (Erer, 1964: 181). Sert tartışmalardan sonra Meclis, parti faaliyetlerinin sürdürülmesi açısından vazgeçilmez olan CHP'nin bütün malvarlığının hazineye devredilmesini oya sunmuştur. *6195 Sayılı Cumhuriyet*

³¹Kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. (Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun Teklifi, TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 5. Yasama Yılı, 17. Birleşim, 14 Aralık 1953: 167).

Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun 14 Aralık'ta kabul edilmiştir. On maddelik bu kısa metinde CHP'nin vaktiyle bir sürü usulsüzlük yaptığı iddia edilmiş ve partinin bütün servetinin hazineye devredilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Yaşamsal önemde olan maddi kaybın ötesinde bu karar CHP'nin prestijine büyük bir darbe vurmuştur. Oylamadan sonra İnönü sert bir konuşma yapmış ve CHP grubu meclisi terk etmiştir (Resmi Gazete, 16 Aralık 1953; Turan, 1999: 84-85; Kara İncioğlu, 2007: 263; Ahmad, 2010: 74; Tanör, 2016: 352; Eroğlu, 2017: 116).

Menderes, “*eğer bu kararımız millet nazarında bir hata olarak tecelli edecekse, üç ay sonra seçimlerde bu hatamızın bedelini mertçe ödemek için hazırlanmış bulunuyoruz,*” demiştir (Eroğlu, 2017: 117). Kabul edilen kanuna göre, CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallar ile paralar, öteki değerler, haklar ve alacaklar Hazine'ye devredilmiştir (Turan, 1999: 85; Zürcher, 2015: 326).

Diğer bir konu ise MP ile ilgiliydi. DP'den henüz ayrılmayan bir grup, DP'nin CHP'ye karşı yumuşak bir tutum içinde olduğunu iddia etmiştir. Böylelikle CHP'ye karşı sert bir tutum ve tavır sergilenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunların bazıları partiden ihraç edilmiş, bazıları ise ayrılmıştır. Bunlar³² 20 Temmuz 1948 tarihinde MP'yi kurmuşlardı (Erer, 1964: 147-148, 150-155, 197; Ahmad, 2010: 89, 136, 470). MP kuruluşundan itibaren, CHP'nin din ve laiklik anlayışını ciddi bir şekilde eleştirmiş, DP'nin de CHP güdümünde bir parti olduğunu ileri sürerek asıl muhalefeti kendilerinin yaptıklarını ileri sürmüştür.

MP, 27 Haziran 1953 tarihinde dördüncü Büyük Kongresini bir kahvehanede yapmıştır. Ancak bu kongrede ılımlılar ve radikaller diye bir çatlak baş göstermiştir. Bu sebeple ılımlılar partiden istifa ederek kalanlardan da öç almak istemişlerdi. Başta Hikmet Bayur ve Vasfi Raşit Sevig olmak üzere 7-8 kişilik bir grup, MP iktidara gelirse Mecelleyi getireceğini; Arap harflerine dönüleceğini; dolayısıyla böyle bir partide kalamayacakları için istifa ettiklerini bildirmişlerdi. Partiden istifa sebebi olarak neşredilen beyannamedeki ifadeler savcılığın gözünden kaçmamış, MP'nin inkılâplara cephe aldığı yolundaki sözler bir ihbar telakki olunmuştur. Ancak MP Genel Başkanı Mustafa Kentli, Kongreyi ifsat etmek isteyen ve buna muvaffak olamayınca da partiden

³² Osman Bölükbaşı, Enis Akaygen, Yusuf Hikmet Bayur, Mustafa Kentli, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Fevzi Çakmak, Kenan Öner (Erer, 1964: 148).

istifa eden bir grup azınlık, neşrettikleri açıklamalar ile MP'ye irtica izafe etmekle kalmamışlar; suç sayılan iftira ve aldatmaya başvurmuşlar mealinde bir açıklamada bulunmuştur. Nitekim parti merkezlerine yapılan ani baskınlarda bu sözleri teyit eden herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Tamamen azınlık grubun, partide kalanlara karşı söyledikleri sözlerden ibaret kalmıştır. Kongrenin yapıldığı mekânın bir köşesinde Arapça harflerle yazılı *Bismillahirrahmanirrahim* levhasının bulunması ve bunun da fotoğrafının çekilmesi, partiyi mürteci diye vasıflandıran başlıca sebep olmuştur. MP laiklik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle 27 Ocak 1954'te mahkeme kararıyla kapatılmıştır (Erer, 1964: 147-148, 150-155, 197; Toker, 1990a: 256, 282; Turan, 1999: 80; Ahmad, 2010: 89, 136, 470; Tanör, 2016: 352; Eroğlu, 2017: 118).

Bu kararın ardından CHP, III. Olağanüstü Kurultayını 25 Şubat 1954 tarihinde Ankara'da yapmıştır. Kurultayın üzerinde en çok yoğunlaştığı konulardan biri, CHP'nin *yeni bir zihniyet* ekseninde teşekkül etmesi olmuştur. Çünkü DP, iktidar olduktan sonra ekonomiye ivme kazandırmış, halk ile bağlarını kuvvetlendirmiş ve vaatlerini gerçekleştirmiştir. CHP'nin bir nevi, halka sunacağı siyasal bir alternatifi kalmamıştır. Bu sebeple CHP, Kemalist geleneği sürdürmekle birlikte toplumsal politikalara ağırlık verilmesi gerektiğine karar vermiş; ancak bu program seçmen nezdinde ilgi görmemiştir (Erer, 1964: 198; Zürcher, 2015: 325). CHP seçmen üzerindeki hâkimiyetini yitirmiş; ancak uzun süre iktidarda bulunması ve parti-devlet bütünleşmesi sebebiyle güçlü ve zengin bir örgüt haline gelmiştir (Zürcher, 2015: 326).

CHP milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, partide hiçbir şeyin değişmediğini ve partinin tepeden inmece bakış açısını sürdürdüğünü gerekçe göstererek partiden ayrılmıştır. Düşünsel'in istifası anlamlıydı; çünkü Doğu vilayetlerinde, özellikle de Kürt nüfus arasında büyük bir nüfuza sahipti ve istifası, partinin bu bölgede etkisinin azalması demektir. Bunu diğer Doğu Anadolu milletvekillerinin³³ istifası izlemiştir. Bu istifa olayları, CHP'ye oy veren illerin kaybedileceği anlamına geliyordu (Erer, 1964: 198; Zürcher, 2015: 325).

³³ Bitlis Milletvekili Selahattin İnan; Hakkâri Milletvekili Selim Seven; Kars Milletvekilleri Latif Aküzüm, Abbas Çetin, Veyis Koçulu CHP'den istifa edip DP'ye geçmişlerdir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Tuncer ve Tuncer, 2015: 65-70).

5.1.10. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimleri

1954 genel seçim propagandaları başladığında Cumhurbaşkanı Bayar, illeri gezip halktan DP'yi desteklemelerini istemiştir. DP'ye en büyük avantaj sağlayan husus, siyasal ve ekonomik alandaki başarısıyla birlikte partinin seçim listesinde yer alan isimler³⁴ olmuştur. Bu sebeple halkın büyük çoğunluğu DP'yi desteklemiştir. Buna karşın CHP seçim konuşmalarını; iktidarın partizanca hareketleri, muhalefet partileri aleyhine özel yasalar çıkartma, yabancı sermayeye tanınan ayrıcalıklar, üniversite özerkliğine ve basına getirilen kısıtlamalar, radyonun iktidar tarafından partizanca kullanılması, TBMM kararı olmadan Kore'ye asker gönderme ve hayat pahalılığı üzerine yoğunlaştırmıştır. İnönü yaptığı konuşmalarda, özgürlük ve demokratik düzenin eksikliklerini tamamlayabilmek için iktidara geldiklerinde bir Anayasa Mahkemesi kuracaklarını açıklamıştır. CHP'nin seçime yönelik bu demokratik söylemi, geçmişin otoriter yönetimiyle sıkı sıkıya özdeşleştirilen bir partiden geldiği için inandırıcılıktan yoksun kalmıştır (Erer, 1964: 231; Turan, 1999: 89; Zürcher, 2015: 326;).

1954 genel seçimlerinde DP tek başına iktidar olmuş; üstelik oy oranını (%53,6'dan %58,4'e) yükseltmişti. Oysa CHP, %39,9'dan %35,1'e düşmüştü. DP, 67 vilayetten sadece Ankara, Bingöl, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Urfa, Adana ve Uşak'ı kaybetmişti. CHP, %35 oyla meclisteki sadece %5.5 sandalyeye sahip olurken (31 mv.), DP %57 oyla %93 sandalyeye (504 mv.) sahip olmuştu. MP, 1950 genel seçimlerinde tek sandalye kazanmış; Temmuz 1953'te dini, siyasal amaçla kullandığı için kapatılmıştı. Ancak hemen sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi olarak yeniden kurulmuştu. 1954 genel seçimlerinde ise oyların %4,8'ini alarak 5 milletvekili kazanmıştı. Hepsini de, lideri (ve 1950'den 1954'e kadar Millet Partisi'nin tek milletvekili olan) Osman Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'den kazanmıştı (Erer, 1964: 232; Toker, 1990a: 250, 291; Yalman, 1997: 1638-1639, 1659; Ahmad, 2010: 75; Çavdar, 2013: 45, 48; Zürcher, 2015: 326; Eroğlu, 2017: 129).

³⁴ Eski CHP'li Behçet Uz ve Feridun Fikri Düşünsel; MKP'li Nuri Demirağ; MP'nin başkanlığını yapan ancak oradan ayrılan Hikmet Bayur.

5.2. Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957)

DP, 1950 seçimlerine nazaran 1954 seçimlerinde daha başarılı olmuş ve bu başarı özellikle Menderes'i etkilemiştir. Menderes, halktan aldığı onay ile izlediği politikanın her türlü kuşkudan berî olduğunu ifade etmiştir (Ertunç, 2013: 379). DP'nin bu dönemde elde ettiği başarının esas kaynağını tarım sektörü oluşturmuştur. DP tarım alanlarını genişletmiş; elindeki toprak ve meraları köylüye vermiş; tarımdaki makineleşmeyi artırmış ve bunun için kredi vermiş; ancak kredi dağıtımını, sahip olunan toprağın büyüklüğüne orantılı bir şekilde yapmış; bu da büyük toprak sahiplerine yaramıştır. Traktör kullanımının elverişli olabilmesi için, işlenen toprağın belirli bir büyüklükte olması gerektiği ve ayrıca traktör alımının 'bir mali olanak işi' olduğu malumdur. Bu yüzden, traktörleri de büyük çoğunlukla yine büyük toprak sahipleri almışlardır. Üstelik bu atılım, yerli sanayiyle değil ithalatla beslendiğinden, ekonominin dışa bağıllılığını artırmıştır. Bunların dışında, tarımsal ürünlerin fiyatları ciddi bir şekilde artmış; bu durumda çok ürün elde edenlere, yani aynı sınıfa yaramıştır. Bir nevi köylünün lehine görünen her iyi tedbir, sonuç olarak büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır. Diğer yandan DP'nin ilk iktidar döneminde hava şartları çok elverişli geçmiştir. Kore Savaşı dünyadaki tahıl talebini artırmış ve böylece hem fiyatların yükselmesine hem de Türkiye gibi ülkelerin buğday ihraç etmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca DP temel yapı yatırımlarında da başarı kaydetmiştir. Özellikle yol ve köprü inşaatına büyük önem vermiş ve bu girişim sayesinde, köyleri piyasa ekonomisine bağlamak mümkün olmuştur. Çimento, demir ve bakır cevheri üreterek sanayi alanında ciddi hamleler yapmıştır. Dahası, DP'nin başarısında aydınlardan elde ettiği desteğin önemli bir payı olmuştur. Aydınların çoğunluğu, 1950 iktidar değişikliğini desteklemiş ve DP'ye büyük umutlarla bağlanmışlardır. DP'nin liberal bir basın kanunu çıkarması ve muhalefet yıllarındaki demokratik vaatlerini tekrarlaması/sürdürmesi, bu desteğin bir müddet daha devam etmesini sağlamıştır (Toker, 1990a: 45; Eroğlu, 2017: 132-134, 136, 141).

DP, ilk iktidar dönemindeki demokratik atılımları, ikinci iktidar döneminde sürdürememiştir. Özellikle karizmatik lider olarak Menderes'in öne çıkması, sistemin işleyişini kendine bağlamasında etkili olmuştur. Menderes, sorunları yasal düzenlemelerle çözülebilecek önemsiz konular olarak görmüştür. Sürekli bu konulardan

söz eden ve durumu olduğundan daha karanlık/vahim gösteren muhalefeti cezalandırmak (Ahmad, 2010: 80) ve denetim altına almak istemiştir.

5.2.1. Seçimlerden Sonra Bazı İllerin Cezalandırılması

1954 genel seçimlerinden sonra DP'nin yaptığı ilk iş, muhalefet partilerine oy veren illerin idari yapısını değiştirmek olmuştur. Son seçimde CHP Malatya'da, CMP ise Kırşehir'de üstünlük sağlayarak milletvekili çıkarmıştır. DP, muhalefete oy veren iki ilin idari yapısını değiştirerek, İnönü ve Bölükbaşı ile birlikte hür bir şekilde oy kullanmış olan seçmeni de cezalandırmıştır. Ama DP, muhalif seçmene hem bir gözdağı vermeyi hem de onların bütünlüğünü parçalayarak gelecek seçimleri kazanmayı planlamıştır. Bu amaçla Malatya ili ikiye bölünmüş ve bir bölümüyle Adıyaman adıyla yeni bir il kurulmuştur (Turan, 1999: 95-97; Çavdar, 2013: 63; Tanör, 2016: 352). Öte yandan 30 Haziran 1954'te çıkarılan *6429 Sayılı Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun* (Resmi Gazete, 7 Temmuz 1954) ile Kırşehir ilinin ilçeye dönüştürülerek Nevşehir iline bağlanması uygun görülmüştür. Kanuna/DP'ye en sert tepkiyi Bölükbaşı göstermiş ve kınama cezası almıştır. Bu konuyla ilgili kamuoyunda çıkan eleştiri ve tepkileri durdurma olanağı kalmamıştır. Öyle ki yine DP iktidarı ve aynı lider Menderes, 1957 seçimlerinden önce (25 Haziran) Kırşehir'i yeniden il yapmak zorunda kalmıştır (Turan, 1999: 96-97; Baban, 2009: 327; Demirel, 2016: 251).

30 Haziran 1954'te kabul edilen *6428 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun* (Resmi Gazete, 7 Temmuz 1954) ile muhalefetin hareket alanı ve hakları birkaç açıdan kasti olarak kısıtlanmıştır. Birincisi; siyasi partiye milletvekili adaylığı için başvurup ve adaylığı her ne sebeple olursa olsun reddedilen kimse, o seçimde hiçbir seçim çevresinde aday olamayacağı gibi başka bir partiden de aday gösterilemez ve seçilemezdi. İkincisi; memurların milletvekili adayı olmak için genel ve ara seçimlerin başlangıcından en az altı ay önce istifa etmeleri gerekmekte; aksi takdirde hiçbir seçim çevresinden aday olarak gösterilemezler ve seçilemezlerdi. Bu hüküm, iktidar adayı olmak isteyen memura zımnen bir güvence sağlarken, muhalefet adayına gelecek korkusunu/kaygısını yüklemiştir. İktidar adayı milletvekilliğine seçilmediği takdirde yeniden göreve başlamanın rahatlığı ve güveni içinde olacak, buna karşılık muhalefet

adayı milletvekili seçilmediği takdirde işsiz kalabileceğini düşünecek ve haliyle seçimlerde aday olmaktan çekinecektir. Üçüncüsü; bundan sonraki seçimlerde siyasi partiler artık karma liste yapamayacaklardı.

5.2.3. Basın Özgürlüğü

DP'nin ikinci iktidar döneminde diğer bir tartışma konusu, basın özgürlüğü meselesinde yaşanmıştır. DP esasında basın özgürlüğünü kısıtlama yoluna gitmemiş; basında hakaret ve iftiraların önünü kesmek istemiştir. Nitekim Menderes, Meclis kürsüsüne gelerek basın hürriyeti adı altında hükümete ağır hakaretler edildiğini dile getirmiş; 10-15 gazeteden makale ve şiirler okumuş; okuduğu yazılarda DP'ye yönelik ağır küfürlerin yer aldığını göstermiştir. Menderes daha iğrenç küfürlerin olduğunu ve hürriyetin bu olmadığını söylemiştir. DP iktidarında henüz kapatılmış tek bir gazetenin bulunmadığını ve bununla iftihar ettiğini; ayrıca nezaketini muhafaza eden bir gazetenin ne kadar ağır yazarsa yazsın ona dokunulmayacağını ifade etmiştir. Ancak gel gör ki bu ağır ve iğrenç küfürlerden dolayı hiç kimsenin mahkûm olmadığını; hâkimin yazı sahiplerini ekseriyetle beraat ettirdiğini; sonra da bu hâkimlerin, hizmetlerinin mükâfatı olarak seçimlerde CHP'den milletvekili adayları yapıldığını dile getirmiştir (Erer, 1964: 249). DP bu minvalde hareket eden gazetecileri cezalandırma yoluna gitmiştir. Fakat bu ahval, CHP tarafından şiddetle eleştirilmiş ve DP'nin basın özgürlüğünü tahdit ettiği şeklinde yorumlanmak istenmiştir.

DP'nin 1954 seçim zaferini hazmedemeyen bazı gazeteciler, eleştiriden ziyade hakaretvari yazılar kaleme almışlardı. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın, Başbakanı açık bir şekilde hakaret etmiş ve bu sebepten 26 ay 20 gün hapse çarptırılmıştı. Ancak 79 yaşında olduğu için sağlık problemleri yaşamış ve Cumhurbaşkanı Bayar, 3,5 ay sonra Anayasanın verdiği özel af yetkisini kullanarak onu affetmişti. Onunla birlikte *Ulus*'un sahibi Nihat Erim ve Yazı İşleri Müdürü Cemal Sağlam hakkında açılan dava 23 Eylül 1954'de sonuçlanmış; Cemal Sağlam 65 ay hapis ve 9.332 TL ağır para cezasına çarptırılmıştı. Erim'e de 35.222 lira para cezası verilmişti. *Millet* gazetesi sahibi Fuat Arna, yayın yoluyla hakaret ettiği suçlamasıyla 8 ay hapse mahkûm edilmişti. Arna'yı Falih Rıfkı Atay'la birlikte *Dünya* gazetesini çıkaran Bedii Faik izlemişti. Ancak Bedii Faik, Menderes'ten özür dileyince tutuklandığının ertesi günü serbest bırakılmıştı. 1955 baharında tutuklanan gazeteciler arasında Cüneyt Arcayürek de yer almıştı. Metin

Toker'in sahibi olduğu ve DP iktidarına karşı bilinçli bir eleştiri yapmakta olan *Akis* dergisinde çıkan *Kedi-Fare Hikâyesi* başlıklı yazıda, Başbakan Menderes'e hakaret ettiği ve böylece hükümetin otoritesini kırarak yayın yaptığı savı ile hakkında soruşturma açılmış ve hemen tutuklanmıştı. Olay, basın ve kamuoyunda tepkilere yol açmış, konu TBMM'ye de yansımıştı. İnönü'nün damadı olan Toker'in yayınlarından yakınan Menderes, ülkede eleştirinin yasaklanmadığını; ancak eleştiri sınırını aşanların *bir zât-ı âlikadrin (saygıdeğer bir kişinin) damadı* da olsa alıp içeriye konulmasının kaçınılmaz olduğunu savunarak, “*biz muhterem heyete sıçan dedirtmeyeceğiz. Eğer dersiniz o vakit de sizi kulağımızdan tutarlar, sıçan deliğine tıkarlar*”, demişti (Turan, 1999: 109-110; Eroğlu, 2017: 157-158).

5.2.2.Kamu Görevlilerinin Emekli Edilmesi

DP, ikinci iktidar döneminde bürokrasiye yönelik yeni atılımlara/tebirlere başvurmuştur. Kamuoyuna yansıyan gerekçe şu şekilde yer almıştır: “Hantallaşmış-yıllanmış personel ile doldurulmuş olan kadroların gençleştirilmesi ve dinamikleştirilmesi elzemdir.” Fakat asıl gerekçe, İnönü ve partisine bağlılık duyan bürokrasiye karşı birtakım tedbirlerin alınması olmuştur. DP 25 yıldan fazla hizmeti olan her memurun emekli edileceğine dair yeni bir yasa hazırlığına girişmiştir. Bu yasa, özellikle yargıç ve profesörleri hedef almıştır (Turan, 1999: 97; Zürcher, 2015: 335-336). DP bir nevi bürokrasi üzerinde hâkimiyet sağlamak ve özellikle de yargı üzerinde siyasal denetim kurmak istemiştir.

Bu amaçla bir tasarı hazırlanmış ve süratle Meclis'e sunulmuştu. Tasarı, emeklilik hizmet süresini bütün kamu görevlileri için 25 yıla indiriyordu. Bu süreyi dolduran yüksek yargı üyeleri de dâhil bütün kamu görevlileri, isteklerine bakılmaksızın siyasal iktidarca *resen* emekli edilebilecekti. Bu yolla emekliliğe sevk edilen memurlara, Danıştay'a başvurma hakkı tanınmıştı. Fakat DP iktidarı, bu yolu da kapamayı gerekli bulmuş ve Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak çıkarttığı bir *yorum* ile Danıştay'a başvurma olanağını ortadan kaldırmıştı. 21 Haziran 1954 gün ve *6422 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun* (Resmi Gazete, 25 Haziran 1954) ile *resen* emekliye sevk hükmü; Sayıştay, Danıştay, Yargıtay başkan ve üyeleri ile Üniversite öğretim üyelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. DP, *resen* emekliye sevk için gerekli olan 30 yıllık hizmet

süresini 25 yıla indirmiştir (Demirel, 2016: 251; Tanör, 2016: 355). Yasadaki değişiklik, muhalefetin ve basının tepkilerini çekmişti. DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Hikmet Bayur bile değişikliğe karşı çıkmıştı. İktidarı destekleyen Yalman, *yanlış yoldasınız!* diye Menderes ve DP'lileri uyardı. Menderes ise yasayla, “*kamu hizmetlerinin iyi yürütülmesinin ve devlet memurunun politikadan uzaklaştırılmasının*” (Turan, 1999: 98), amaç edindiğini öne sürmüştü; özetle DP kendi bürokrasisini oluşturmaya çalışmıştır.

Ancak uygulamaya geçildiğinde, alınan yasal yetkilerin özellikle üniversite öğretim üyeleri açısından yeterli olmadığına karar verilmiş ve bu nedenle 15 gün sonra yeni bir tasarı hazırlanıp yasallaştırılmıştır. Yasa, hakkında işlem yapılmak istenen öğretim üyesinin çalıştığı üniversitenin senatosundan *görüş* alınması koşulu ile Millî Eğitim Bakanlığı'na geniş bir yetki vermiştir. Senato görüşünün olumlu ya da olumsuz olması, işlem açısından hiçbir önem taşımıyordu. Bakanlık emrine alınanlara 6 ay süreyle maaşlarının belirli bir kısmı ödenecekti. Bu süre içinde kendilerine yeni bir görev verilebilecek; görev verilmeyenlerin memuriyetle ilişkileri tümüyle kesilecekti. Söz konusu değişiklikte kamu çalışanlarına tanınmış olan güvence tümüyle ortadan kaldırılmıştır. DP iktidarı kendisine yöneltilen eleştirilerin kaynaklarından biri olarak gördüğü üniversitelerdeki öğretim üyelerine bir gözdağı vermeye çalışmıştır (Turan, 1999: 99). Öte yandan emekli kanunundan yaklaşık iki yıl sonra, yani 3 Mayıs 1956'da Adalet Bakanlığı'nın bir kararıyla yüksek dereceli yargıçlardan on altısı hizmet sürelerine bakılmaksızın emekli edilmiştir. Onları, içinde Yargıtay Başkanı'nın da bulunduğu yedi kişilik ikinci grup izlemiştir. Son listelerle birlikte 1950 tarihinden bu yana geçen altı yıl içinde emekliye sevk edilen yargıçların sayısı sekseni bulmuştur. İktidar üç bini aşan bir adliye kadrosunda bu rakamı çok doğal kabul etmiştir (Turan, 1999: 99-100).

5.2.4. Kıbrıs Meselesi ve 6/7 Eylül Olayları

1955 yazında, Kıbrıs sorunu Türk siyasetinin ana konusu haline gelmişti. CHP, iç politikadaki muhalefet görevini terk etmiş ve dış politikada iktidara desteğini açık bir şekilde dile getirmişti (Ahmad, 2010: 81). Eski Osmanlı adası Kıbrıs'ta, nüfusun yaklaşık %80'ini oluşturan Ortodoks çoğunluk ile %20 civarındaki Müslüman azınlık, 1878'den beri İngiliz yönetimi altında birlikte yaşamaktaydı. EOKA hareketine bağlı

Rum milliyetçileri, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi amacını (enosis) taşıyan eylemlere başvurmuş ve bu durum Yunan basını ve hükümeti tarafından destek görmüştü. Bu ise Türkiye'nin yalnızca Kıbrıslı Türklerle olan dayanışmadan dolayı değil, stratejik nedenlerden dolayı da asla kabul edemeyeceği bir şeydi. Ağustos 1955'te; Yunanistan, İngiltere ve Türkiye adanın geleceği üzerine görüşmek için bir araya geldiler; ancak bu toplantıdan kesin bir sonuç çıkmadı. Türkiye adadaki mevcut durumun sürmesinden yanaydı. Sonraki bir iki yıl içinde tartışmalar, adanın taksim düşüncesini meydana getirdi. Türkiye bu düşüncüyü, en iyisi değilse de iyiye yakın bir çözüm olarak destekledi. Ne var ki o sırada Başpiskopos Makarios'un liderlik ettiği Kıbrıslı Rumlar bu fikri kabul etmedi (Çavdar, 2013: 49; Zürcher, 2015: 345).

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955'te Londra'da başladı. Fatin Rüştü Zorlu'nun savunduğu Türk tezine göre, ada bize verilmeliydi. Yunanlılar ise Enosis'te (adanın Yunanistan'a katılması) diretiliyorlardı. Türk kamuoyunun bütün dikkati artık Londra'ya çevrilmişti. 4 Eylül'de Londra'daki Kıbrıslı Türkler gösteri yaptılar. Konferansı etkilemek amacıyla Türkiye'de de bir gösteri düzenlenmesi uygun görüldü. Bu hava içinde 6 Eylül 1955'te, *İstanbul Ekspres* gazetesinde, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi çıktı (Erer, 1964: 255-256; Yalman, 1997: 1646-1648; Turan, 1999: 183-184; Ahmad, 2010: 82; Eroğlu, 2017: 165, 167). O gün öğleden sonra yükseköğrenim gençliği bir gösteri düzenledi. Akşamüstü aniden her tarafta olaylar patlak verdi. Beyoğlu ve Karaköy'de Rumlara ait dükkânlar tahrip edilmeye başlandı. Galeyan bir anda çapulculuğa ve kundakçılığa dönüşmüştü. Rumların dükkânlarına, evlerine ve hatta kiliseleriyle mezarlıklarına saldırıldı. İzmir'de Yunan Konsolosluğu ve fuardaki Yunan pavyonu ateşe verildi. Olaylar gece yarısına kadar sürdü ve ancak ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılabilirdi. Fakat bu arada çok sayıda dükkân tahrip edilmiş, evlere saldırılmış, kiliseler yakılmış ve en kötüsü Türkiye'nin saygınlığı sifira inmişti (Turan, 1999: 184; Baban, 2009: 230; Ahmad, 2010: 82; Eroğlu, 2017: 166).

Hükümet, olayların bu şekilde sonuçlanması nedeniyle şoktaydı ve hemen İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilân etti. Sıkıyönetim, hükümetin siyasi denetimini pekiştirmesini ve çatışmaları denetim altına almasını sağladı. Fakat DP içindeki ayrılık ve kargaşanın bir sonucu olarak İçişleri Bakanı Namık Gedik, 10 Eylül

1955'te istifa etti. Sonraki aylarda Menderes'in konumu, Meclis Grubundan gelen eleştiriler nedeniyle sarsılmıştı (Erer, 1964: 255-256; Yalman, 1997: 1647-1648; Turan, 1999: 183-184; Ahmad, 2010: 82; Eroğlu, 2017: 167).

Öte yandan Kıbrıs ile ilgili yapılan müzakerelerin sonunda bir anlaşmaya varılmıştı: *Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olacaktı*. Bu Cumhuriyet'in bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve anayasal düzeni; Yunanistan, İngiltere ve Türkiye tarafından garanti ediliyordu. Bu anlaşma şartlarına göre üç ülke, güvenceleri ortaklaşa destekleyip sürdüreceklere; birlikte hareket edemedikleri takdirde garantör ülkelerden her biri tek taraflı olarak eyleme geçebilecekti. Bu koşulların yer almış olduğu 3. madde, sonraki yıllarda Türk müdahalesinin yasal zeminini oluşturdu. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet haline geldi ve ilk cumhurbaşkanı da Başpiskopos Makarios oldu (Zürcher, 2015: 346).

DP iktidarı döneminde patlak veren 6-7 Eylül olayları³⁵, çeşitli kesimlere uygulanan muameleden dolayı burjuvazinin bürokrasiye olan güvensizliğini her daim hatırlatmış (Kahraman, 2012: 186) ve dünya kamuoyu, bu olay üzerinden Türkiye'nin farklılıklara toleranslı olmadığını dillendirerek demokratik prestijini sarsmaya çalışmıştır.

5.2.5. Tek Başına Güvenoyu ve Sistemin Kişiselleştirilmesi

6-7 Eylül olayları, beş seneden beri DP içinde sağlanan birlik ve beraberliği bozan ilk çatlak olmuştu. Muhalefet ise bunu yerli yerinde kullanarak çatlağı derinleştirmeyi başarmıştı. DP milletvekillerinden Feridun Ergin, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Fuat Köprölü, Fethi Çelikbaş gibi ileri gelenler, Menderes'in aleyhinde bulunmaya başlamışlar ve onu alenen tenkit etmişlerdi (Erer, 1964: 257-258).

22 Kasım 1955'te DP Meclis Grubu toplantısında, milletvekilleri hükümeti şiddetle eleştirmiş ve görüşmelerin sonunda, iktisadi sorunlarla ilgili olarak hükümet hakkında gensoru verilmesini karara bağlamışlardı. Dört saat süren görüşmeler sırasında otuz kadar milletvekili söz almış ve özetle halen programsız bir hükümetlerinin bulunduğunu, bir çıkmazın içinde olduklarını ve bu tehlikeyi görmediklerini dile getirmişlerdi. Menderes bu sırada Irak'ta bulunuyordu. Döndüğünde 29 Kasım 1955'te,

³⁵ 6-7 Eylül olaylarını, bir aşk hikâyesi üzerinden anlatan roman için bkz. (Karakoyunlu, 2008).

DP iktidarının en fırtınalı grup toplantısı yapılmıştır. Hatta milletvekilleri, bakanları suçlamış ve birer birer düşürmüşlerdi. İlk kurban, Ticaret Bakanı (Sıtkı Yırcalı) olmuş; arkasından Maliye (Halil Ayan) ve Dışişleri Bakanı (Fuat Köprülü) da istifa etmişti. Menderes'in istifa etmekten başka çaresi kalmamıştı. İşte tam o sırada Mükerrer Sarol'un bir tavsiyesi Menderes'i kurtarmıştı. Sarol, gruptan sadece kendisi için güvenoyu istemesini tavsiye etmişti (Yalman, 1997: 1652; Eroğlu, 2017: 173-174; Karpat, 2017: 503). Menderes kürsüye çıkmış ve dramatik bir edayla, *"şahsım adına ve kendim için sizden itimat istiyorum, sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki şu anda isterseniz anayasayı bile değiştirebilirsiniz. Ben sizin bu büyük kudretiniz karşısında nasıl diktatörlük yaparım. Bana olan itimadınızı devam ettirirseniz muhalefeti de sevindirmemiş olursunuz,"* demişti (Erer, 1964: 260). Bunun üzerine iki önerge verilmiş ya hükümet toptan istifa edecek ya da Menderes hariç bakanların hepsi çekilecekti. Önergelerden birincisi reddedilerek ikincisi kabul edilmişti. Böylece hükümet düşmüş ve sadece Menderes güvenoyu almıştı (Eroğlu, 2017: 175).

Menderes yalnız kendisi için grupta güvenoyu istemiş, hiç ummadığı halde grup kendisine şahsen bu güveni verince kabinesini yeniden kurmuş ve perişan, bitik bir ses tonuyla programını Meclis'e okumuştur. İspat hakkı tanınacak, vatandaşların bütün şikâyetleri dinlenecek ve enflasyon durdurulacaktı. Fakat bir süre sonra bu programını niye tatbik etmediğini Edirne milletvekili Cemal Köprülü grupta kendisine sorunca onu partiden ihraç etmişti. Öte yandan Bütçe müzakereleri sırasında, hükümeti tasvip etmeyen Bilecik milletvekili İsmail Selçuk Çakıroğlu'ndan bütçeyi savunması istenmiş, Çakıroğlu bunu kabul etmeyince partiden uzaklaştırılmıştı (Baban, 2009: 206-207). İnönü ise 5 Şubat 1956'da yeni hükümetin olumlu yönde hiçbir değişiklik yapmadığını bir bildiri yayınlarak kamuoyuna açıklamıştı (Ulus, 6 Şubat 1956). Bütün bu gelişmeler ekseninde her ne kadar Menderes güvenoyu almış olsa da parti içinde ciddi bir muhalefet meydana gelmişti. Nitekim bu muhalefet, partideki 19'ların ihracına yol açmıştı.

5.2.6. 19'ların Demokrat Parti'den İhracı

DP'lilerin bir kısmı basında yolsuzluk haberleriyle sıkça yer almaya başlamıştı. Diğer bir kısmı ise ispat hakkının gazetecilere tanınması konusunda ısrar etmiş ve bu durum DP içinde bir çatlak meydana getirmişti. Bu çatlakla birlikte bir muhalif grup

(19'lar) meydana gelmiş ve muhalif grup partiden ihraç edilmiş, bunlar daha sonra ise Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmuştu.

Gazeteciler, özellikle milletvekilleri ve bakanlar hakkında hırsızlık-yolsuzluk gibi suçlamalarda bulduklarında, bunları belge ve delillere dayandırmak mecburiyetindeydiler. Aksi takdirde yapılan haber, iftiradan başka bir anlam ifade etmeyecekti. Ancak DP, 1955 tarihinde gazetecilerin ellerinde delil veya belge bulunmasına rağmen böyle bir hakkın mevcut olmaması isteğini meclise taşımıştır (Zürcher, 2015: 336). Bu durum mecliste, *İspat Hakkı mı, İsmail Hakkı mı?* gibi küçültücü tekerlemeler şeklinde karşılık bulsa da 19 DP milletvekili bir önerge imzalayarak basına ispat hakkının tanınmasını istemiştir. Bu istek dikkate alınmadığı için 19'lar partiden istifa etmiş ve 20 Aralık 1955'te HP'yi kurmuşlardı (Erer, 1964: 258-259; Turan, 1999: 123; Baban, 2009: 196, 413-415; Ahmad, 2010: 123; Eroğlu, 2017: 170). 1946'larda yükselen demokratikleşme uğraşına büyük katkıları olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Enver Güreli, Şeref Kamil Mengü gibi eski DP'lilerin yanı sıra, Turan Güneş gibi genç milletvekilleri de bu partide yer almışlardı (Çavdar, 2013: 63; Zürcher, 2015: 337). HP'nin muhalefete geçmesiyle birlikte, DP'nin niteliği de önemli ölçüde değişime uğramıştır. DP, Menderes'in partisi haline gelmiş; belki Menderes'in liderliğine meydan okuyabilecek Sıtkı Yırcalı dışında ulusal çapta bir şahsiyet kalmamıştır. HP, Meclisteki 32 üyesiyle muhalefet partisi olmuş; fakat kendisini etkili bir muhalefet partisine dönüştürecek ulusal çapta bir örgütlenmeden yoksun kalmış ve bu nedenle kısa ömürlü olmuştur (Ahmad, 2010: 84-85).

Öte yandan DP'nin dördüncü büyük kongresi son derece bunalımlı bir dönemde toplanmıştır. Aslında bu kongre, 1954 seçimleri gibi, DP'nin hayatında zafer şeklinde görünen fakat felakete yol açan bir kongre olmuştur. Kongre, ispat hakkı uğruna mücadeleye girenleri tasfiye etmiştir. Aynı zamanda kongreye Menderes bir de şöyle bir karar kabul ettirmiştir: "*Partilerinden istifa eden milletvekilleri milletvekilliğinden de ıskat edilmelidir*". Yani milli iradeyle Meclis'e giren temsilciyi Menderes Meclis'ten atabilmelidir. Kongre başkanlığına Tevfik İleri getirilmiş, Adnan Menderes yine genel başkanlığa seçilmiştir. Menderes ile gittikçe anlaşmazlığa düştüğü bilinen Köprülü'nün, genel başkandan sonra en çok oy alan üye olması, Menderes'e duyulan muhalefetin açık

bir göstergesi haline gelmiştir (Erer, 1964: 259; Baban, 2009: 189; Eroğlu, 2017: 171). Diğer yandan 13 Kasım 1955'te belediye seçimleri yapılmış, CHP ve CMP daha önce vermiş oldukları karara uyarak seçimlere katılmamışlardı. Buna rağmen DP'nin oy oranında düşüş yaşanmış, sekiz ilde bağımsız adaylar, iki ilde de Köylü Partisi'nin adayları seçimi kazanmıştır (Cumhuriyet, 14 Kasım 1955). Seçimlerden sonra DP Hatay milletvekili Şekip İnal, seçimlerdeki olayların 10 yıl öncesiyle birebir aynı olduğunu ve bu tablonun demokrasiyle örtüşmediğini söyleyerek istifa etmiştir (Cumhuriyet, 19 Kasım 1955).

5.2.7. Basın ve Toplantı Hakkı Üzerinde Denetim

DP, muhalefette ve iktidarının ilk döneminde iken basına liberal bir anlayışla yaklaşmıştır. Haliyle DP'nin bu yaklaşımı basına güven aşılması ve onların desteğini almaya vesile olmuştur. Ancak DP, iktidarının ilerleyen dönemlerinde basın ile ilgili liberal anlayışı terk edip otoriter yaklaşımıyla yeni bir yasal düzenlemeye³⁶ gitmiş ve basını kontrol altına almayı başarmıştır. Esasında yapılan şey, 6 Haziran 1956 tarihinde yeni bir basın kanunu getirilerek hakaret suçlarının cezasını artırmak olmuştur (Erer, 1964: 275). Üstelik DP'nin elinde, sıkıyönetim gibi bir silah vardı. 19 Eylül 1955'te, sıkıyönetim komutanlarının emriyle *Ulus* süresiz olarak, *Hürriyet* ve *Her Gün* ise on beşer gün için kapatılmıştır. Basının büyük kısmı İstanbul'da, yani sıkıyönetim düzeni içindeydi; meclis ise tatildeydi. Bu durumdan muhalefetin fazla ses çıkarmasına olanak kalmamıştır. Ama bizzat Demokratları aynı usullerle susturmanın olanağı yoktu (Eroğlu, 2017: 168). Baban, "*hani DP muhalefette iken grev kanununu getireceğini vaad etmişti? Niye getirmedi? Hani antidemokratik kanunları değiştireceğini vaad etmişti? Niye değiştirmede?*" sorusunu Menderes'e yöneltmişti. Menderes ise, "*ben vaatte bulundum ama vade vermedim*", cevabını vermiştir (Baban, 2009: 150).

Basınla ilgili olarak CHP, radyonun eşit kullanılması gerektiğini söylemiş; aksi takdirde radyonun iktidarın tek taraflı propaganda aleti haline geleceğini belirtmiştir

³⁶Yapılan yasal düzenlemeler hakkında detaylı bilgi için bkz. (6026 Sayılı Basın Kanununa Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 23 Ocak 1953; 6334 Sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 9 Mart 1954; 6337 Sayılı Basın Kanununun 36 ncı Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 9 Mart 1954; 6732 Sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanunun Adı ile Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun, Resmi Gazete, 7 Haziran 1956; 6733 Sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 7 Haziran 1956).

(Erer, 1964: 198; Zürcher, 2015: 325). CHP'liler hükümeti devlet radyosunu tekelleştirmekle suçladığında Menderes, “*radyo devletindir. Devlet malını hükümet kullanır. Devlet radyosu, orta malı değildir*” (Toker, 1990a: 130; Ahmad, 2010: 68), açıklamasını yapmıştır. Başka bir ifadeyle Menderes, radyonun kamu malı olmadığını, onun tasarrufu ve denetiminin hükümete ait olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple muhalefetin radyo kullanım hakkı bulunmadığını ve bu uygulamanın demokratik olduğunu ifade etmiştir.

Öte yandan DP, muhalefet döneminde işçi sınıfına grev hakkını açıkça vaat etmiş olmasına rağmen, iktidarı boyunca bu hakkı vermeye hiçbir zaman yanaşmamıştır. Aksine grev girişimlerine daima sert tepki göstermiştir. Hem sadece grev hakkını değil, işçilerin sınıf olarak giriştikleri her türlü toplu hareketi önlemeyi görev bilmiştir. Nitekim 1954 seçimlerinden önce işçiler, bu seçimlerde işçi adaylarını desteklemek üzere bir İşçi Komitesi kurmaya kalkışınca, savcılık hemen harekete geçip bu girişimi engellemiştir. Gerçi DP, esas itibarıyla oy kaygısıyla ve toplumsal barışı muhafaza etmek endişesiyle bazı tedbirler almıştır. Örneğin tatil günlerinde ücret ödenmesine dair kanun çıkartmış, ihtiyarlık sigortasını genişletmiş, ölüm sigortasının oranını yükseltmiş ve birkaç büyük işçi hastanesinin temelini atmıştır. Ancak işçi sınıfını bilinçlendirmeye yönelik her türlü sol fikir insafsızca ezilmiş ve işçilerin sınıf olarak bir harekette bulunmamalarına son derece dikkat edilmiştir (Eroğlu, 2017: 143-146).

27 Haziran 1956’da kabul edilen *6761 Sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun*, siyasi partilerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini, açık ve kapalı alanda gerçekleştirme ayırımına tabi tutmuş; ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşlerini tertip edenlerin sükûneti bozduğu tespit edilirse görevli polisin topluluğu dağıtma yetkisi olduğunu ve topluluğun dağılmaması halinde hedef gözetilmeksizin silah kullanabileceğini bildirmiştir. Kanun bunların dışında, her ne maksatla olursa olsun toplantı ya da gösteri yapmayı suç kabul etmiştir. Kanundan sonra CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ayağında çarık, elinde asa ile Karadeniz gezisine çıkmıştır. Gülek, düzenlenen bir basın toplantısında TBMM’nin yasallığını zedeleyecek nitelikte alaylı bir dil kullandığı için Eminönü Sulh Ceza Mahkemesi’nin verdiği bir kararla Sinop’ta tutuklanmıştır. Elleri ipe bağlanarak İstanbul’a getirilen Gülek, tutuklamaya yapılan

itiraz sonucunda serbest bırakılmıştır. Gülek, bu kez Rize’de, bazı dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıkmak suretiyle bir gösteri yürüyüşü tertiplemekle suçlanmıştır. Bundan dolayı altı ay hapse mahkûm edilmiştir. 3 Ağustos’ta Halk Partililerin Bakırköy’de İnönü’nün şerefine verecekleri bir ziyafet yasaklanmış, 7 Ağustos’ta CMP’nin Giresun kongresinde Bölükbaşı’yı alkışladılar diye on beş delege karakola götürülmüş ve aynı gün HP il başkanlarının Ankara’da yapacakları toplantı yasaklanmıştır. Ayrıca 16 Eylül’de Kırşehir’i ziyaret eden Bölükbaşı’yı karşılamaya gelen halk coplarla dağıtılmıştır (Turan, 1999: 112-113; Eroğlu, 2017: 185).

5.2.8. Turhan Feyzioğlu Olayı ve Aydınların Demokrat Parti’den Kopması

DP, iktidarının birinci döneminde siyasi teşekküllerde fiilen görev alan üniversite hocalarını meslekten ihraç edebilecek bir kanun çıkararak, CHP’nin üniversite üzerindeki vesayetini kırmak ve kendi hâkimiyetini kurmak istemiştir. DP, yaptığı düzenlemeden sonra Aralık 1956’da Feyzioğlu olayı patlak vermişti. O sırada Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin dekanı olan Turhan Feyzioğlu’nun, ders yılının açış konuşmasında söylediği *nabza göre şerbet vermeyiniz* sözleri, siyaset yapmakla suçlanmasına vesile olmuştu. Çok geçmeden Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, Turhan Feyzioğlu’nu bakanlık emrine alabilmek için Ankara Üniversitesi Senatosu’ndan yasanın öngördüğü *görüşü* istemişti. Senato, dekanın öğrencilere seslenişindeki sözlerinin beğenilmediği, ancak bunu bakanlık emrine alınmayı gerektirecek ağırlıkta bulmadığı yanıtını vermişti. Böyle de olsa önkoşul yerine getirilmiş olduğundan Bakan Özel, 3 Aralık 1956’da Feyzioğlu’nu bakanlık emrine almıştı. Olay fakültede ve kamuoyunda çeşitli tepkilere yol açmıştı. Öğrenciler uygulamayı protesto edip derslere girmemişlerdi. Üniversite Talebe Birliği, bir bildiri ile olayı kınamış ve Feyzioğlu hakkında alınan kararın kaldırılması için Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a telgraf çekmişti. Fakültedeki gösteriler üzerine polis, bazı öğrencileri ciplere doldurarak emniyete götürmüş ve Doç. Muammer Aksoy’u da bulunduğu balodan almıştı. Gerginleşen havayı dikkate alan Ankara Valiliği fakültenin 4 Aralık’ta kutlanan kuruluş yıldönümü törenlerini ertelemişti. Arkasından Turhan Feyzioğlu ile Muammer Aksoy, Münci Kapani, Aydın Yalçın, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin gelişmeleri protesto ederek görevlerinden istifa etmişlerdi (Erer, 1964: 282; Turan, 1999: 101-102; Çavdar, 2013: 63-64; Eroğlu, 2017: 183).

Feyzioğlu'nun istifası ve ardından 1957'de CHP'den milletvekili olması, 1946'dan beri DP'yi destekleyen aydınların DP'den kopmasında ciddi bir rol oynamıştır. Haliyle DP; kendinden kopan bir aydın grubu, yaklaşan genel seçimler ve bozulan bir ekonomi gibi sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Üstelik fiyatlar yükselip mal darlığı artınca, kamuoyu muhalefetin eleştirilerine daha çok duyarlı olmaya başlamıştır (Ahmad, 2010: 83, 151). Menderes ise bu duruma tedbir olarak, seçmen ve muhalefeti minnet altına almayı amaçlamış ve bu doğrultuda Kırşehir'in yapısal statüsü ile ilgili yasal bir düzenlemeye başvurmuştur. Bu amaçla Meclis, 12 Haziran 1957'de kabul ettiği bir kanunla³⁷ Kırşehir'i tekrar il haline getirmiştir. DP'nin hesabına göre Kırşehir seçmeni, DP'ye minnet duyacak ve böylece CMP'den ayrılacaktır (Erer, 1964: 292; Eroğlu, 2017: 187).

5.2.9. Muhalefetin Güç Birliğini Oluşturması ve Demokrat Parti'nin Seçim Kanunu'nda Değişiklik Yapması

1954 seçimini ezici çoğunlukla kazanan DP, 6/7 Eylül olaylarını önleyemediğinden ve ispat hakkı sorununu çözemediğinden kendi içinde parçalanmaktan kurtulamamıştı. Böylece HP adıyla yeni ve oldukça güçlü bir muhalefeti de karşısında bulmuştu. Sayıları üçe çıkan muhalefet partileri arasında iktidara karşı birlikte hareket etme, seçimlerde güç birliği yapma olanağı doğmuştu. Gerçekten de CHP, CMP ve HP arasında bu amaçla görüşmeler başlamıştı. DP ise 1957 seçimlerine gitmeden muhalefeti etkisizleştirmek ve seçimin kendi lehine sonuçlanmasını sağlamak amacıyla aldığı son önlem, seçim yasasında değişiklik yapmak olmuştu (Turan, 1999: 116; Baban, 2009: 316-317; Tanör, 2016: 353). Bu şekilde DP, seçim kanununu değiştirerek³⁸ hem muhalefetin güç birliğini engellemeyi hem de muhalefeti güçsüz hale getirmeyi amaçlamıştı. Yapılan değişiklikle siyasal partilerin seçimlere ortak liste ile girmeleri yasaklanmış ve bunun dışında kendi partisinden istifa edenlerin, aradan altı ay geçmeden başka bir partiden aday olamayacakları hükmü getirilmişti.

³⁷Kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. (7001 Sayılı Nevşehir Vilâyetine Bağlı Kırşehir Kazasında (Kırşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilâyet Kurulması Hakkında Kanun).

³⁸Kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. (7053 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35 ve 109 uncu Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlâvesine Dair Kanun).

Başbakan Menderes'in, seçim tarihini 27 Ekim olarak ilan etmesi üzerine, muhalefet *güç birliğine* gitmeye karar vermiştir. Böylelikle siyasal hayattaki kutuplaşma hareketi iyice hızlanmıştır. Güç Birliği hareketi, esas itibarıyla Menderes'e *hayır* diyenlerin bir koalisyonu mahiyetindeydi. Üç muhalif parti temsilcileri (HP'yi Karaosmanoğlu, CMP'yi Bölükbaşı, CHP'yi İnönü temsil ediyordu), 12 Ağustos 1957'de İnönü'nün Heybeliada'daki evinde ilk toplantılarını yaptılar. Büyük basın bu harekete olağanüstü önem vermiş ve ittifak girişimini var gücüyle desteklemiştir. Muhalif partiler on gün içinde yedi toplantı yaparak seçim stratejisini ve taktiklerini saptamaya çalışmışlardır. Sonuçta tam bir ilke anlaşmasına varılmış ancak bu güç birliği tahakkuk etmemiştir. Bunda üç temel faktör rol oynamıştır:

Birincisi; iktidar partisi acele bir kanun çıkararak partilerin birleşmesine mani olmuş; yani güç birliği imkânlarını resmen ortadan kaldırmıştı. CHP'nin böyle bir durumda başvuracağı bir merci de yoktu (Erer, 1964: 278, 295, 349; Toker, 1991: 173; Turan, 1999: 129-130; Çavdar, 2013: 65-66; Eroğlu, 2017: 188).

İkincisi; üç partinin tek liste halinde seçime katılmalarıydı. Meselâ CHP Kars'ta güçlüyse kendi listesine HP ve CMP mensuplarını alacak; aynı şeyi, HP ve CMP güçlü oldukları yerlerde yapacaklardı. Her üç parti, kendi mensup ve taraftarlarını bu müşterek listelere oy vermeye davet edeceklerdi. Bu takdirde her partinin kendi güç oranına göre ne kadar kontenjana sahip olacak meselesi ortaya çıkıyordu. Rivayet olunur ki o zaman İnönü, "*yüzde kırk dokuz razı olmam, yüzde elli bir de istemem. HP ile CMP arasındaki taksim işine hiç karışmam ve bu müzakerelere katılmam*", demişti (Baban, 2009: 486-487).

Üçüncüsü ise CHP içinde Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu, Cemil Sait Barlas gibi kimseler, 1957 seçimlerinde partinin iktidara tek başına geleceğine kesin olarak inanıyorlar ve aslında güç birliğine taraftar olmuyorlardı. Ayrıca *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin bir makalesi, güç birliğini tamamen akamete uğratmıştı. Nadir Nadi, güç birliğinin zorluklarını sıralamış; bu sebeple partileri değil vatandaşları CHP etrafında güç birliğine davet etmişti. Nadi'nin yaklaşımdan sonra CHP, İnönü'nün başkanlığında toplanmış, uzun ve tartışmalı bir oturum yapmış ve partiler arası güç birliği teşebbüsünün mümkün olmayacağı sonucuna varmıştı (Baban, 2009: 317-318).

Öte yandan kanunda yapılan değişiklik ile DP'den kopan milletvekillerinin, muhalefet partilerinde aday olması engellenmişti. Özellikle Köprülü, DP'nin eski demokratik hüviyetini kaybettiğini ve '*tek parti ile tek şef*' rejimini canlandırmaya çalıştığını söyleyerek DP'den istifa ettiğini duyurmuştu. Köprülü'nün muhalefet safında aday olmasını engellemek için seçim kanununda bir değişikliğe gidilmişti. Partisinden istifa eden bir kişinin 6 ay geçmedikçe başka bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanmıştı. Ayrıca DP, ordunun kendisini desteklediği iddiasını güçlendirebilmek için, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Aknoz'u, Hava Kuvvetleri Komutanı Fevzi Uçaner'i ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altıncan'ı parti listelerinden aday göstermişti (Baban, 2009: 360; Çavdar, 2013: 66; Demirel, 2016: 251, 275; Eroğlu, 2017: 188).

5.2.10. 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimleri

DP, Mayıs ayında tahıl alım fiyatlarının yükseltildiğini ilân etmesi, esasında 1957'de bir genel seçimin olacağını işaretliydi. Bu kötü bir ekonomik karardı; çünkü kırsal kesimin alım gücünü artırıp enflasyonu yükseltti. Fakat kırsal kesimin oylarını fiilen garantiye aldığı için iyi bir seçim politikasıydı. CHP ise ulusal çapta taraftarı olan tek muhalefet partisiydi. Fakat muhalefette kaldığı yedi yıl boyunca baskıcı imajını silememiş ve halkın güvenini kazanamamıştı. Sadece aydınların desteğini almada başarılı olmuştu. Diğer iki partiden CMP'nin hitap ettiği seçmen kitlesi çok sınırlıydı; HP'nin ise örgütlenmesi iyi değildi (Ahmad, 2010: 85-87).

27 Ekim 1957 genel seçimleri yapılmış ve DP'nin iktidarıyla sonuçlanmıştı. Ancak DP'nin aldığı oy oranı bir önceki seçime nazaran düşmüş (% 58,4'dan % 49,9'a); CHP'nin ise (% 35,1'den % 41'e) oy oranı artmıştı. Oy oranı aynı zamanda meclisteki sandalye sayısının dağılımı hakkında bilgi veriyordu. DP 424, CHP 178, CMP 4, HP ise 4 milletvekili kazanmıştı. Yani muhalefetin meclisteki etkinliği artmıştı. Üstelik bu seçimde sandalye sayısından çok daha anlamlı olan şey, diğer seçimlere kıyasla katılım oranının düşük seviyede kalmasıydı. 1950 ve 1954'deki katılım oranı %88'lerde iken, bu kez kayıtlı seçmenin %77'si oy kullanmıştı (Erer, 1964: 328; Turan, 1999: 133-134; Ahmad, 2010: 87; Çavdar, 2013: 62, 69; Eroğlu, 2017: 192).

CHP'nin Ankara'nın batısında kazandığı tek vilayet Uşak idi. Ankara'daki başarıları başlı başına değerliydi; zira bürokrasinin DP'den uzaklaştığını gösteriyordu. CHP'nin kazandığı iller; Çankırı, Niğde, Adana, Hatay, Maraş, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzincan, Sivas, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Urfa, Mardin, Kars ve Van idi. HP ise Burdur'da, CMP Kırşehir'de, geri kalan illerde ise DP kazanmıştı (Ahmad, 2010: 153).

5.3. Demokrat Parti İktidarının Üçüncü Dönemi (1957-1960)

1954-1957 arasında, para miktarı ortalama olarak yılda %19 oranında artmış, ancak bu artışın karşılığında üretim kapasitesinin önemli bir gelişme göstermemesi nedeniyle, para artışı esas itibarıyla fiyat artışına yani enflasyona yol açmıştır. Bu genel tablo özellikle memur sınıfını ekonomik olarak sıkıntıya sokmuştur. Çünkü enflasyon, sabit gelirlilerin gerçek kazancının durmadan azalmasına yol açmıştır. Paranın alım gücünün zayıflaması, maaşı değişmeyen memur kitlesini gittikçe zor durumlara düşürmüş ve bu kitlenin DP'den kopmasına neden olmuştur (Eroğlu, 2017: 197-198). Bu mali atmosfer içinde DP, muhalefet dönemindeki demokratik vaatleri unutmuş ve DP'nin uygulamalarının, CHP'nin tek parti dönemindeki otoriter uygulamalarından farkı kalmamıştır.

Seçimler sırasında ve akabinde önemli olaylar vuku bulmuş; hem iktidar hem de muhalefet artık çözüm aracı olarak şiddete başvurmaya başlamıştır. Bu sebeple iktidar ve muhalefet, kendi tutumlarını sertleştirerek politikayı otoriter kurallara göre oynamışlardır. İktidar ve muhalefeti tayin eden seçim, iktidar tarafından meşru olarak görülmüşken; muhalefet tarafından gayri meşru olarak kabul edilmiştir. Nitekim Gaziantep'teki seçimleri DP kazanmıştı. Ancak CHP, seçimde şaibe olduğunu iddia etmişti. İtirazlar sonucunda oylar yeniden sayılmış ve yine DP birinci gelmişti. Sonucu sindiremeyen CHP'lilere göre, pazar gecesi oy pusulaları adliyede çıkarılarak ufak bir yangın ile yakılmıştır. Seçimlerden iki gün sonra yapılan 29 Ekim törenlerinde Atatürk anıtına çelenk koyan CHP'liler, tören alanına doğru yürümek istemişlerdi. Ancak bu yürüşe vali izin vermeyince arbede yaşanmıştır. Binalar tahrip edilmiştir. Bir komiser ve bir çocuk öldürülmüştür. Üstelik halkı kışkırtma iddiasıyla başta CHP'li Cemil Sait Barlas ve Ali İhsan Göğüş olmak üzere birçok kişi tutuklanmıştır (Toker, 1991: 17; Çavdar, 2013: 70; Demirel, 2016: 283-284; Eroğlu, 2017: 192).

5.3.1. Hüseyin Nail Kubalı Olayı: Akademiye Gözdağı

27 Aralık 1957'de yeni bir meclis iç tüzüğü gündeme gelmiştir. Bu tüzük ile sözlü sorular yalnız Cuma günleri ve en fazla bir saat süreyle müzakere edilmesi; ayrıca bakanların bu sorulara kamu çıkarı gerekçesiyle isterlerse cevap vermemesi; basit bir suçlamayla milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması amaçlanmıştır. DP, birtakım meclis görüşmelerini gazetelerin yazmasını istemiyordu. Bunun için de basın yasasını değiştirmeyi göze alamıyordu. Bu duruma hemen bir çare arandı. Meclis içtüzüğünde değişiklik yapılarak ve bu değişikliğin içine istenen sonucu sağlayacak hükümler konularak bu durum sağlanabilirdi. Böylelikle yeni meclis içtüzüğüyle gazetelerin yayını önlenmiş olacaktı. Hüseyin Naili Kubalı ise Meclis içtüzüğüyle basın özgürlüğünü engelleme olanağının olmayacağını ilan etmişti. İçtüzükle ancak meclis çalışmaları düzenlenebilirdi; basın düzenlenemezdi. Aksi hem hukuka hem anayasaya aykırı olacaktı. Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Kubalı'nın açıklamasını günlük politikaya karışmak ve Üniversite Kanununu ihlal etmek şeklinde niteleyerek kınadı. Bakan, üniversite senatosundan konuyla ilgili mütalaa istedi. Ama bu mütalaa bakanı bağlamıyordu. Yani senato, profesörün olayında bir kusur görmese bile bakan istediği takdirde üniversite hocasını kürsüsünden uzaklaştırabiliyordu. İstanbul Üniversitesi Senatosu, Kubalı'nın durumunu değerlendirdi ve sonuç olarak açıklamasının siyasi olmadığına karar verdi ve bunu Milli Eğitim Bakanı'na bildirdi. Bunun üzerine Kubalı, Bakanlık emrine alındı. Üniversite gençliği ve hocaları, bu eylemi ciddi bir şekilde protesto ettiler. Öğrenciler derslere girmediler. Bu durum, hükümet ile üniversiteler arasında DP'lilerin devrilmesinde önemli bir rol oynayan iki bileşeni; *orduyu ve aydınları* bir araya getiren ciddi bir çatışmanın başlangıcına işaret ediyordu. Nitekim Menderes bunun farkına vardığında Kubalı'nın kürsüsüne dönmesini bir şarta bağladı: *"Kubalı kürsüye döndüğünde gösteri ve toplantı yapılmayacak!"* Bu şart ile Kubalı'nın Menderes'e minnet duyacağını hesabı yapılmıştı. Ancak Kubalı kürsüsüne döndüğünde ne bir teşekkür ne de bir minnet belirtisi vardı. Çünkü ne düşündüğünü soran gazetecilere, hükümete kafa tutar tarzda *"vazifeye dönüşüm, bir yanlışlığın düzeltilmesi ve hakkın iadesinden başka bir mana taşımıyor"* (Erer, 1964: 334-335; Toker, 1991: 63, 65-66, 76-78; Ahmad, 2010: 90; Eroğlu, 2017: 207) demişti.

5.3.2. 4 Ağustos 1958 Kararları

DP, üçüncü iktidar döneminde ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştı. Ülkede birçok mal bulunmaz olmuş, dükkânların önünde kuyruklar uzamaya başlamış ve karaborsa bir afet haline gelmişti. Hükümet durmadan yeni zamlara gitmekten başka çare bulamamıştı. İlk hamlede tek el maddelerine yeniden zam yapılmış; arkasından Haziran 1958'de kömürün ve Sümerbank ürünlerinin fiyatları artırılmıştı. Bu da yetmemiş, bu sefer demire, kâğıda ve ulaştırma araçlarına zam yapılmıştı. Bu zamlar çoğu kez yüzde yüz oranını bulmuştu. Yine de bunalımı yenmek mümkün olmamıştı. DP bu tablonun üstesinden gelebilmek için yeni önlemler almak zorunda kalmıştı. Ekonomi ile başa çıkamayan Başbakan Menderes, dış baskılar altında 4 Ağustos 1958'de bir istikrar programı uygulamaya karar vermiş ve Türk lirasını defacto olarak devalüe etmişti. Bu karar ile 2,80 lira olan ABD doları, 9 liraya çıkartılmıştı. Yani Türk parasının değeri üç mislinden fazla düşürülmüştür. Batılı güçler, Türk ekonomisiyle birlikte Menderes hükümetini kurtarma programlarını açıklamışlar ve Ankara'ya 359 milyon dolar borç vermeyi kabul etmişlerdi. Bu paranın 234 milyon dolarını Amerika, 100 milyon dolarını Avrupa Ekonomik Topluluğu ve 25 milyon dolarını da Uluslararası Para Fonu sağlamayı kabul etmişti. Üstelik süresi gelmiş olan 400 milyon dolarlık eski borç da ertelenmişti. Ne var ki alınan yeni kredilerin bir kısmı, ödeme süresi gelmiş olan eski borç ve faizlerin karşılığında kesildiğinden, bunun güncel ekonomiye katkısı çok az olmuştu (Toker, 1991: 148; Turan, 1999: 158-159; Ahmad, 2010: 90-91, 184-185; Eroğlu, 2017: 209, 242).

5.3.3. Vatan Cephesinin Kurulması: Politik Polarizasyon

DP kendisini iktidara taşıyan koalisyonun bütün unsurlarıyla arasındaki ilişkileri koparmıştır. Özellikle basın ve entelektüel çevrenin kendisinden kopmasından sonra orduyla ve devlet seçkinleriyle doğrudan karşı karşıya gelen DP'nin son hamlesi, o güne değin dayandığı geniş sosyo-ekonomik koalisyonu seferber etmek olmuştur. Böylelikle kendisine destek veren halkı, ideolojik temelde mobilize etmek istemiştir. Bunun için *Vatan Cephesi*'ni kurmuştur. *Vatan Cephesi*, politik kutuplaşmayı bilinçli bir şekilde tahrik etmiştir (Erer, 1964: 357; Turan, 1999: 188; Ahmad, 2008: 138, 474; Kahraman, 2012: 334; Zürcher, 2015: 338; Eroğlu, 2017: 217). Bu sebeple her gün radyodan *Vatan Cephesi*'ne katılanların isimleri okunmuştur. Bu iş öylesine çığırından çıkmış ki birçok

kişinin adı, kendisinin haberi olmadan *Vatan Cephesi*’ne katılanların arasında geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla kimin gerçekten *Vatan Cephesi*’ne katıldığını öğrenmek mümkün olmamıştır. *Vatan Cephesi*, bir anlamda muhalefetin olası bir kalkışmasına karşı DP’nin yığınsal bir savunma olanağı gibi görülmüştür. DP, muhalefet cephesine karşı ne kadar güçlü olduğunu göstermek, kendi safını sıklaştırmak ve yeniden maneviyat tazelemek peşine düşmüştür. Aslında ne kadar güçlü olduğunu biraz da kendisine göstermek istemiştir. Tanınmış iş adamlarını (mesela Vehbi Koç) *Vatan Cephesi*’ne katılmaya zorlaması (Erer, 1964: 357; Toker, 1991: 244; Çavdar, 2013: 74; Demirel, 2016: 290) bu duruma bir kanıt sayılır.

5.3.4. Muhalefetin İlk Hedefler Beyannamesi

16 Ekim 1958’de Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşme yoluna gitmiş ve onun arkasından 24 Kasım 1958’de HP kendisini feshedip CHP ile birleşmeye karar vermişti. Muhalefet, safalarını böylece sıklaştırdıktan sonra mücadele hedeflerini açıkça saptama yoluna gitmişti. Bu işi 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan CHP’nin 14. Kurultayı’nda gerçekleştirmişti. Bu kurultayın kabul ettiği *İlk Hedefler Beyannamesi*, güç birliğinin ulaşmak istediği ereklere on madde halinde sıralamıştı. Bunlar, basın hürriyetinin anayasal güvence altına alınması; seçim güvenliğinin sağlanması; partizanlığın kaldırılması; Millet Meclisi’nden başka ikinci meclisin kurulması; bir anayasa mahkemesinin kurulması; bir yüksek yargıçlar kurulunun oluşturulması; memurlara mahkemeye başvuru hakkının tanınması; üniversite özerkliğinin eksiksiz sağlanması; bir yüksek iktisat şurasının kurulması; sosyal adalet ilkesine anayasada yer verilmesi idi (Erer, 1964: 356-357; Toker, 1991: 206; Turan, 1999: 191-192; Çavdar, 2013: 72; Ahmad, 2010: 155; Eroğlu, 2017: 215-216).

Menderes ise muhalefetin saf sıklaştırmasını bir konuşmasında şu şekilde dile getirmişti: “Onların güç birliği adı altında giriştikleri faaliyetin maksadı şudur: Bir Haçlı cephesi karşımıza dikecekler” (Ahmad, 2010: 92-93; Eroğlu, 2017: 216). Menderes, politik kutuplaşmayı dini bir eksene oturtarak, toplumsal mobilizasyonu sağlamaya çalışmıştı. Bu hareketine özellikle uçak kazası ciddi bir argüman üretmişti.

5.3.5. Başbakan Menderes'in Uçak Kazası: Karizmatik Lider

1959 yılında Menderes ve beraberindekiler, Kıbrıs için varılan antlaşmayı imzalamak üzere uçak ile yola çıkmışlardı. Ancak talihsiz bir olay yaşanmış ve çoğu yolcunun öldüğü uçak kazasından Menderes sağ kurtulmuştu. Bu kurtuluş, yeni bir faktörün, daha güçlü bir şekilde gündeme gelmesine vesile olmuştu. Yani Menderes'in kurtulması, Tanrının bir vediası olarak algılanmıştı. Menderes, ülkeye dönüşünde on binlerce kişi tarafından bir ermiş gibi karşılanmıştı. Öyle ki devlet radyosu, Menderes'in Allah tarafından halkı yönetmek için seçilmiş insanüstü bir şahsiyet olduğunu ilan etmişti (Erer, 1964: 358; Yalman, 1997: 1673; Ahmad, 2010: 473; Çavdar, 2013: 73; Zürcher, 2015: 347).

Menderes, bu olay ile karizmatik liderliğini daha da perçinleştirmiş, halkın kendisine gösterdiği aşırı teveccühü bizzat müşahade etme imkânını bulmuştu. Menderes bu manzara karşısında dini argümanları olabildiğince kullanmış ve toplum nezdinde dinsel bir misyona sahip olmuştu.

5.3.6. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yurt Gezisi

İnönü DP'nin zayıfladığını görmüş ve bu vesileyle yurt gezisine çıkmaya karar vermişti. Söz konusu gezi ile kendi tabanını konsolide edecek ve DP'nin seçmenini de ikna etmeye çalışacaktı (Menderes ve Akyol, 2011: 83-84). İlk hedef olarak, İnönü'nün Yunan generali esir ettiği Uşak seçilmişti (Toker, 1991: 229). İnönü ve CHP'liler yol güzergâhı üzerinde bulunan DP il merkezi önünden geçerken parti merkezini yuhalamaya ve hakaretler sarf etmeye başlamışlardı. Bu hakaretlerden müteessir olan ve o sırada çay içmekte bulunan DP ilçe başkanı Eşref Öğün elindeki çay bardağını aşağıya atmış, bu da *Akis Dergisi* Neşriyat Müdürü Hamdi Avcıoğlu'na isabet etmişti. Zaten böyle bir fırsat beklemekte bulunan CHP'liler, DP il binasına hücum etmişler, binayı taşlamışlar, camları ve çerçeveleri aşağıya indirmişlerdi. Kafile kahramanca bir yürüyüşten sonra CHP il binasına gelmiştir. İnönü balkona çıkarak, "*sevgili Uşaklılar beni bahtiyar ettiniz, bin yaşayın*", diye bir hitabede bulunmuştu. DP'liler uğradıkları saldırı dolayısıyla büyük bir hiddete kapılmışlardı. Ertesi sabah İnönü Uşak'tan ayrılacaktı. Hükümet, herhangi bir çatışma çıkmasın diye 250 jandarma erini görevlendirmişti. CHP'liler istasyona geldiklerinde DP'liler, "*35 seneden beri neredeydin, Uşak'ı yeni mi hatırladın*", diye bağıryorlardı. İnönü ise kalabalığa karşı

yürüyerek, “burada ne arıyorsunuz, kimin adamlarısınız, ayıp değil mi”, diye hitap etti. Herkes sessizliğe gömüldü. O esnada arkadan atılan bir taş İnönü’nün başına isabet etti. İnönü yere düştü. CHP’liler, bu taş hadisesi üzerine büsbütün heyecana gelerek DP’liler aleyhinde tezahürata başlamışlardı (Erer, 1964: 362-363).

Daha sonra İnönü İstanbul’a gitmiş ve burada da olaylar meydana gelmişti. İnönü’nün arabası Topkapı civarına gelince aniden partili bir grubun saldırısına uğramıştı. Tesadüfen orada bulunan bir binbaşının müdahalesiyle olaylar daha fazla büyümeden sona ermişti. Kısaca İnönü’nün gittiği İzmir, Ankara, Çanakkale, Konya gibi illerde farklı sebepler ile olaylar vuku bulmuştu. Bunlardan en önemlisi de Kayseri/Yeşilhisar olayı idi (Toker, 1991: 233; Menderes ve Akyol, 2011: 101; Demirel, 2016: 307; Eroğlu, 2017: 221).

İnönü’nün Kayseri’ye gelmesinden bir ay önce, DP Yenişehir Belediye reisini öldürmek kastı ile tabanca çeken CHP ilçe başkanının, Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi’nce tevkifi üzerine, CHP’liler DP’li Ahmet Aslan isimdeki bir şahsı sokak ortasında dövmeye başlamışlardı. Savcının emri ile polis bu vatandaşı kurtarmak istemiş, bunun üzerine CHP’liler polise saldırmışlardı. Bu defa polis ateş açmak zorunda kalmıştı. Hadise yerine yetişen Jandarma Kuvvetleri de polise yardım ederek saldırgan topluluğu dağıtmıştı. Bu hadisenin yerinde incelenmesi için CHP’liler İnönü’yü olay yerine göndermeğe ikna etmişlerdi. İnönü, Kayseri’ye doğru hareket etmeye karar verdi ve yola çıktığı gün, Kayseri valisinden, gelmemesi yönünde bir telgraf aldı. Telgraf İnönü’yü kararından döndüremedi ve motorlu tren ile Kayseri’ye hareket etti. Böylece yolculuk genel bir gösteri havası almış oldu. Yolda halk İnönü’ye tezahüratta bulundu. Kayseri valisi bu sefer Kayseri yakınında Himmetdede istasyonunda treni durdurdu ve Paşa’dan geri dönmesini istedi. İnönü, kendisinden bekleneceği üzere diretti ve İnönü Kayseri’ye ulaştı. Bu sefer Yeşilhisar’a gitmesine izin vermediler. İnönü yine *gideceğim* diye ısrar etti ve ısrarı sonuç verdi. CHP’liler; hem sürekli Bağımsız Mahkemelerden, hâkim teminatından ve hürriyetinden bahsediyor hem de Kayseri Ağır Ceza Mahkemesinin Yeşilhisar olayları dolayısıyla almış olduğu kararları protesto ediyorlardı (Erer, 1964: 392-393; Toker, 1991: 175, 304-305, 315; Çavdar, 2013: 74-75; Eroğlu, 2017: 227).

5.3.7. Tahkikat Komisyonu

CHP, 11 Mayıs 1959'da yurt gezisini meclise taşıdı ve başbakanla içişleri bakanı hakkında bir tahkikat önergesi verdi. Ancak DP tarafından reddedildi. İş o aşamaya vardı ki 1959 yılının Eylül ayından itibaren artık DP, CHP'yi kapatmaktan bahseder olmuştu. Örneğin DP'li İbrahim Arvas, Diyarbakır'da 13 Eylül'de yaptığı bir konuşmada “*bir fesat ve melanet yuvası haline gelen CHP'yi kapatın*”, diye bağırıyordu. Daha da vahimi, iktidarın emrinde olduğu bilinen *Radyo Gazetesi*, muhalefeti gayrimeşru olmakla suçlamaya başlamıştı (Eroğlu, 2017: 222-223).

DP, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğunu ve silahlandığını; halkı hükümete karşı galeyana getirdiğini; orduyu siyasete karıştırdığını; gelecek seçimleri şimdiden hükümsüz gösterdiğini; kanun dışı faaliyetlerde bulunduğunu ileri sürmüş ve bu hususların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyonun kurulmasını istemişti. Böylelikle *7468 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun*, 27 Nisan 1960 tarihinde kabul edilmiş ve Tahkikat Komisyonu geniş görev ve yetkiler ile donatılmıştır (Resmi Gazete, 28 Nisan 1960). Tahkikat Komisyonu; Cumhuriyet Başsavcısına, sorgu ve sulh hâkimine, askeri ve adli amirlere tanınmış olan hak ve yetkilere sahip olmuştur (Erer, 1964: 394-395; Zürcher, 2015: 349; Tanör, 2016: 353-354; Demirel, 2016: 323; Eroğlu, 2017: 229-231). Yani Anayasayı ihlal edecek olağanüstü bir yetkilerle donatılmıştır. Öte yandan, Tahkikat Komisyonu'nun çalışmaları gizli tutulmuş ve “*bunları yayanlar ya da bunlara karşı gelenler hakkında ağır hapis cezaları öngörülmüştü. Söz konusu karar ve tedbirlere karşı itiraz yolu da kapatılmıştı. Ayrıca bu yasanın uygulanmasında, Hâkimler Kanunu ile Memurin Muhakematı Kanunu uygulama dışı bırakıldığından, bunların kapsamına giren kamu görevlileri de bütün güvencelerinden yoksun kılınmıştı*” (Turan, 1999: 201; Ahmad, 2010: 97-98; Çavdar, 2013: 75-76; Tanör, 2016: 353-354; Demirel, 2016: 323).

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla CHP, gençlik örgütleri aracılığıyla Ankara ve İstanbul'da büyük gösteriler düzenlemişti. Binlerce öğrenci, “*kahrolsun diktatör Menderes istifa*” sloganlarıyla Beyazıt sokaklarına dökülmüş ve polis etkisiz kalmıştı. Buna karşılık askerler, göstericileri açıkça desteklemişlerdi. Olayların büyümesi üzerine, hükümet sıkıyönetim ilan etmişti. İstanbul Üniversitesi tatil edilmiş

ve gece sokağa çıkma yasağı konulmuştu. Ayrıca yayın yasağı da getirilmişti. Ne var ki, bu yayın yasakları aslında tamamen iktidarın aleyhine sonuçlanmıştı. Zira böyle önemli olaylar olurken, vatandaşın normal yollardan bilgi edinmesini önlemek, kaçınılmaz olarak *fısıltı gazetesinin* ve geniş çapta dedikodu mekanizmasının ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu tarz bilginin ise gerçekleri çok büyük ölçüde abarttığı malumdur. Örneğin 28 Nisan olaylarında iki öğrenci ölmüştü. Fısıltı gazetesi, derhal bu rakamı altmışa, yetmiş ve hatta daha da fazlasına yükseltmişti. O günlerde başkentteki ve İstanbul'daki vatandaşların çoğu bu haberlere içtenlikle inanmış ve buna bağlı olarak tepkiler de artmıştı (Yalman, 1997: 1676; Ahmad, 2008: 138; Ahmad, 2010: 97-98; Çavdar, 2013: 79; Zürcher, 2015: 349; Tanör, 2016: 354; Demirel, 2016: 331; Eroğlu, 2017: 233-234).

5.3.8. Sivil Siyasetten Askeri Vesayete

3 Mayıs 1960'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'na son derece anlamlı bir ihtar mektubu göndermişti. Bu mektup aracılığıyla Cumhurbaşkanının istifası, hükümetin değişmesi, antidemokratik kanunların derhal kaldırılması ve siyasal suçluların af edilmesi istenmişti. Öte yandan Ankara'da öğrencilerin 555 K (5'inci ayın, 5'inci günü, saat 5'te, Kızılay'da) parolası ile bir toplantı düzenleyeceği kulaktan kulağa yayılmıştı. Bunun bilgisini alan Menderes bu planı bozmak istemişti. Bu sebeple toplantı günü kalabalığın arasına dalan Menderes, öğrencilerin hışmına uğrayarak yere düşmüş ve o esnada bir gazeteci onu otomobiline bindirerek olay yerinden uzaklaştırmıştı (Erer, 1964: 418-419; Çavdar, 2013: 79; Demirel, 2016: 334; Eroğlu, 2017: 235).

DP 21 Mayıs'ta da son derece önemli bir ihtarla karşılaşmıştı. O gün düzenli sıralarla okullarından çıkan Harbiyeliler bir yürüyüş yapmış ve ordu da DP'ye karşı olduğunu belli etmişti. İnönü ise; iktidarı istemeyen bir ordu var, iktidar nasıl olur da *bir baskı düzeni kurmaya kalkışılabilir*, derken Menderes artık hiçbir şey anlayacak durumda değildi. Buna karşılık DP'nin ikinci kademe yöneticilerinden bir kısmı artık ayrılmışlardı. Harbiye yürüyüşünün ertesi günü Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kâmil Gündüş ve Rıfki Salim Burçak bir önerge vererek DP Genel İdare Kurulu'nun toplanmasını sağladılar. Burçak, izlenen politikanın tamamen terk edilmesini tavsiye ederek "*bir çıkmazın içinde boğulmak üzereyiz, dedi ve bu çıkmazdan nasıl kurtulacağız?*" diye sordu. Menderes ise "*ben sizi çıkaracağım!*" deyince de "*hayır*

çıkaramayacaksınız!” diye cevap verdi. Fakat Menderes’i ikna etmek mümkün değildi. Menderes, Partisinin Genel İdare Kurulu’nun son toplantısını hışımla terk edip (Eroğlu, 2017: 237-238) ardından Eskişehir’e gitti.

Menderes’in uçağı, 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir havalimanına indi. Kendisini karşılamaya gelenler arasında bir grup hava kuvvetleri subayı da vardı. Subaylar saygı duruşuna geçtiler. Fakat tam Menderes önlerine gelince aniden *geriye dön!* diye bir emir işitildi. Böylelikle bütün subaylar tek saf halinde başbakana sırtlarını döndüler. Ancak hiçbir gücü kalmamış bir hükümete karşı böylesine bir hareket yapılabilirdi. Menderes ve yanındakiler, aceleyle arabalarına binip şehre gittiler. Menderes Eskişehirililere hitaben bir konuşma yapacaktı. Kürsüye çıktı fakat konuşamadı. Çünkü hoparlörün telleri kesilmişti. Hükümet artık sesini dahi işittirecek iktidardan yoksun kalmıştı. O tarihte her şey bitmişti aslında (Erer, 1964: 10-11; Eroğlu, 2017: 238). Nitekim ardından ordu darbe yapmıştı. DP bir siyasi parti olarak 27 Mayıs 1960 tarihinde fiilen son bulmuştu.

6. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ TEORİK ARKA PLANDAKİ YERİ

Bu çalışmada literatürdeki demokratikleşme tartışmalarına değinerek genel bir çerçeve oluşturulmaya ve bu çerçeve içinde demokratikleşmenin düşünsel, tarihsel, siyasal ve hukuksal açıdan ne anlama geldiği izah edilmeye çalışıldı. Buradaki temel birikimle demokratikleşmenin farklı kullanımlarına yer verildi. Aynı doğrultuda otoriterleşmeye ait bir anlam dünyası ve bu dünyaya ait araç ve yöntemler belirlenerek teorik bir tartışma ekseninde konu irdelendi. Sonrasında ise Demokrat Parti'nin kuruluşundan kapanışına kadar olan süreçte söylem ve eylemleri dönemselleştirilerek bir tasnife tabi tutuldu. İşte böylesi bir aşamada bu başlık, elde edilen teorik arka plan ile DP iktidarının siyasete demokratik ve otoriter etkisini analiz etmek için açıldı. Bu başlığın amacı, teorik bilginin DP iktidarı ile mezcedilmesi çabasıdır. Başka bir ifadeyle DP iktidarını demokratikleşmeye ve otoriterleşmeye yönelten unsurları belirlemeye ve teorik arka plandaki yerini tayin etmeye çalışmaktır.

6.1. Demokrat Parti İktidarının Birinci Dönemi (1950-954): *Demokratik Durgunluk*

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte başlayan tek parti dönemi, katı merkezizetçi ve tepeden inmece olması hasebiyle otoriter bir yapıya sahipti. Tek parti döneminin sonucu olarak özgürlüklerin alanı kısıtlanmış ve sosyo-politik kriz şiddetlenmiştir. Böyle bir ortam, her ne kadar değişimi elzem kılsa da düzenin bu şekilde kalmasında ısrar edilmiştir. Tabir yerindeyse bu yapıyı sadece iç dinamiklerle değiştirmek mümkün olmamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ortam ve sonrasında uluslar arası düzenin iki kutuplu dünya çerçevesinde inşa edilmesi tek parti dönemini ekonomik, sosyal ve politik değişime mecbur kılmıştır. CHP, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1950 seçimlerine kadar demokratikleşmenin başat bir aktörü olarak rol almıştır. CHP'yi demokratikleşme yolunda ilk ciddi adımlar atmaya zorlayan sebeplerden biri de şüphesiz DP'nin varlığıdır. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde CHP'nin 27 yıllık iktidarı sona ermiş ve DP tek başına iktidara gelmiştir. Bu seçim, seçim arifesinde çıkarılan *Seçim Kanunu*'na göre icra edilmiştir. Kanun, seçimin gizli oy ve açık sayım ilkesine; adli denetim esasına; partilerin radyodan eşit yararlanmasına göre yapılmasını şart koşmuştur. Bu şartlar çerçevesinde seçim yapılmıştır. Schumpeter, demokrasinin *minimalist* tanımı için *genel oy hakkını ve rekabet şartını* ileri sürmüştür. Her ne kadar

1946 genel seçimlerine girerken *Seçim Kanunu*'nda yer alan *iki dereceli seçim* sistemi yerine *tek dereceli seçim* sistemi kabul edilmişse de seçimin açık oy ve gizli sayım esasına göre yapılması genel oy hakkına hanel getirdiği için rekabeti de anlamsız kılmıştır. Ancak 1950 seçimleri, hem Schumpeter'in (2010: 349) hem de Dahl'ın (1971: 5) ileri sürdüğü genel oy hakkı ile rekabet şartıyla eşleştiği görülmüştür. Ayrıca siyasal partilerin dönemin kitle iletişim aracı olan radyodan eşit şekilde yararlanmaları, kamusal kaynakların adil bölüşüldüğünü göstermiştir.

DP iktidar olduktan sonra meclise sunduğu program ile birçok konuyu demokratik ekseninde ele alacağını duyurmuştur. Programdaki değişiklikler genel olarak iki grupta yer almıştır. Bunlar, örgütlenme özgürlüğünü sağlamak ve ekonomiyi iyileştirmek şeklindeydi. Burada Dix (1992: 490), Linz ve Stepan'ın (1978: 5) demokratik değerlerin sürdürülmesinde aktöre verdiği önemin değeri anlaşılmaktadır. Yani toplum, demokrasinin özgün şartlarını isteyen ve talep eden olmamıştır. Bunları, DP gündem yapmış ve yasalarla güvence altına almaya çalışmıştır. Toplumda demokrasi daha çok fonksiyonel anlamda yer edinmiştir. Öte yandan DP iktidarı, örgütlenme düzeyi ve bilincinin artması için toplumdaki farklı grupların beklenti ve çıkarlarını dikkate almaya çalışmıştır. Diğer yandan DP iktidarı, ekonomik gelişmişlik ile demokratikleşme arasındaki pozitif ilişkiyi kabul etmiştir. Bu noktadan hareketle DP'nin demokratikleşmeye yönelmesinde ekonominin önemli bir faktör olduğu görülmüştür.

DP, iktidarı boyunca demokratikleşme yolunda en büyük engel olarak CHP'yi ve orduyu görmüştür. Böylelikle *milli irade* söylemi ve pratiğine sığınarak ordunun siyaset üzerindeki vesayetini kırmak istemiştir. Özellikle Tilly'nin demokratikleşme için vurguladığı ve şart koştuğu "sivil bir yönetim anlayışının egemen olması gerekir" fikri öne çıkmıştır (2014: 115). Esasında DP iktidarının orduya karşı girişimi, Linz ve Stepan'ın açıklamaya çalıştığı demokratikleşmenin kapsamıyla ilgilidir. Onlara göre kurumsal aktörlerin anti-demokratik yollara başvurmasını engellemek demokratik bir zorunluluktur (1988: 50). Ayrıca Karadağ ve Aslan'ın; "demokratikleşmede esas olan siyasi iktidarın cebri yollarla değil, normal şartlar altında el değiştirmeli" (2009: 2082) açıklaması önem kazanmıştır. DP iktidarı, bir nevi bu cebri yolun olanaklarını bertaraf edip demokratik prosedürü ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Nitekim O'Donnell,

seçilmişlerin ordu vesayetine maruz kalmaması için demokratik normların önemine dikkat çekmiştir (1996: 35). Bu normlar yerleşik hale geldikçe siyasetin ve hükümetin işleyişi demokratikleşecektir. Her ne kadar DP'nin; ordu vesayetine karşı müsamahasızlığı siyaseten anlaşılır olsa da, CHP'ye karşı tutumu demokratik kabul edilmemiştir. Gerçi bu tutum sadece DP'ye has bir sorun değildir. Türk devlet geleneğinde *muhalefet düşüncesi, kültürü ve kurumları* (Tuncel ve Bakan, 2013: 5343) kronik bir rahatsızlık olarak görülmüştür. Haliyle muhalefet, rakip değil düşman etiketiyle özdeşlik kazanmıştır. Bu sebeple iktidar, genellikle muhalefetin siyasi alandaki hareket kabiliyetini kısıtlamaya yönelik yasaklar koymuştur. Bu zihniyet, demokratik anlayışın yerleşmesine sekte vurmuştur. Hâlbuki Spitz, fikirlerin serbestçe çarpışması ve bu çarpışma neticesinde yeni bir ortak kanaatin hâsıl olması rolünü muhalefete yüklemiştir (1969: 5). Öte yandan demokratik yapılarda bu rolü icra edecek kurumların özellikle muhalefetin işlevselliği iktidarın denetimi açısından hayatı öneme sahip olmuştur.

DP, kendisini iktidara taşıyan toplumun kültürel ve dinsel mayasına yabancı kalmayıp onun talep ve isteklerine açık olmuş ve bu doğrultuda demokratikleşme sürecini gerçekleştirmiştir. Özellikle inanç özgürlüğü kapsamına giren *Arapça ezan yasağını* kaldırmıştır. Bu kanun hükmüne bağlı olarak toplumda kültürel ve dinsel baskının azaldığı bariz bir şekilde hissedilmiştir. Dini yayın ve faaliyetlerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Halk, DP sayesinde dini vecibelerini kamusal alanda daha rahat bir şekilde sergileme imkânı elde etmiştir. Tocqueville'in deyimiyle iktidar, “sosyal dinamikleri dikkate alarak” karar vermiştir (1962: 51). DP, bu kararıyla Cumhuriyet döneminin *üst anlatısı* olarak yer edinen modernleşme projesinde gedik açarak modernleşme kazanımlarını bir nevi boşa çıkarmıştır. Nitekim Almond, *üst anlatı* ile toplumun çeşitli eğilimlerinin ya bloke edildiğini ya da devre dışı bırakıldığını söylemiş ve bu tarz bir siyaset anlayışıyla sistemin demokratikleşemeyeceğini iddia etmiştir. Çünkü Almond'a göre demokratikleşmede esas önemli olan şey, toplumsal yapıdaki farklılıkları iyi anlamak ve bu doğrultuda toplumun farklı talep-isteklerini sisteme dâhil etmektir (1956: 397). Yani DP, vatandaşların oylarını dikkate almış ve bu oy politikasına paralel olarak da toplumun talep ve isteklerini göz önünde bulundurmuştur. Böylelikle bireysel ve toplumsal rızayla birlikte dinsel, kültürel ve geleneksel meşruluğu da elde etmiştir. Bu noktada CHP'nin temel sığınağı ise laiklik

ilkesi olmuştur. CHP, laikliği demokratik bir siyaset inşa etmenin zorunlu ilkesi olarak görmemiş dindar halk üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Netice itibariyle DP ile CHP elitlerinin Kemalist mecradan beslenmelerine rağmen laikliği farklı şekillerde yorumlamışlardır.

DP, siyasetin demokratik bir zeminde işlemesi için ciddi yasal adımların atılmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde CHP'ye ait malların hazineye devredilmesini gündeme taşımıştır. DP bu malların halkın parasıyla elde edilmesinin, partinin tekelinde bulunmasının, ideolojinin aygıtı olarak kullanmasının demokratik ilke ve uygulamalar ile bağdaşmayacağını ileri sürmüştür. DP'nin ileri sürdüğü bu gerekçe her ne kadar demokratik ve makul olsa da sorunu politikleştirme tutumunun otoriter olmasına yol açmıştır. Başka bir ifadeyle bu sorunun muhatabı yargı iken, DP meclisteki çoğunluğuna dayanarak çözüm arayışına girmiştir. Miller'e göre iktidarın yargı alanına el atması veya yargıya müdahale etmesi *hukukun siyasallaşmasına* yol açmaktadır (1974: 952). DP, muhalefetin mülkiyet hakkını gayr-ı meşru yollardan müsadere etmesine rağmen Vanhanen'in bakış açısına göre demokratik bir eylem olarak değerlendirilebilir. Çünkü Vanhanen seçimde alınan oy oranı ile devletin imkânlarından yararlanma oranının birbirine eşit olması gerektiğini belirtmiştir (1997: 35). DP, CHP'den daha fazla oy alarak tek başına iktidarı elde etmiştir. Ancak CHP, devletin kaynaklarına daha fazla erişim imkânına sahip olmuştur. Belki bu gerçeklik üzerinden DP, yargı yoluyla bir sonuç alamayacağını bildiğinden meseleyi daha farklı bir yoldan çözmek istemiştir. Burada akla gelen soru şu olmuştur: Bağımsız ve tarafsız yargı var mıdır? Olması için neler yapılmalıdır.

DP, basın alanında çalışanlarla ilgili yasal düzenlemeler yaparak demokratikleşmeye büyük bir ivme kazandırmıştır. Özellikle gazetecilere sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı tanımış, gazetecilerin sosyal güvenlik kapsamına dâhil edilmesini hükme bağlamış ve böylelikle gazetecilerin desteğini kazanmıştır. Çünkü tek parti yönetimi, bu konuda herhangi bir düzenleme yapmadığı gibi 1936 yılında çıkardığı *İş Kanunu* kapsamına da gazetecileri dâhil etmemiştir.

DP, basını CHP'nin tekelinden yasal düzenlemelerle kurtarmak ve *alternatif bilgi kaynaklarını* (Dahl, 1971: 5) artırmak istemiştir. Öte yandan CHP'li gazeteciler, DP'ye yönelik ağır hakaretler içeren yayınlar yapmışlardır. Nitekim bu konuda CHP

milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın ile Nihat Erim çok ileri giderek DP'lilere ağır hakaretler etmişlerdir. Bu noktada *ifade özgürlüğü* şeklinde tanımlanan özgür basın neleri kapsadığı, neleri dışarıda bıraktığı açıklanmaya muhtaç hale gelmiştir. DP, çözümü; devletin siyasal veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber yapanlara ağır cezalar getirmekte bulunmuştur. DP her ne kadar sistemi yasal ve yapısal yollardan demokratikleştirmeye çalışsa da CHP'nin bürokratik seçkinci kesimi, bu değişimlere ayak uyduramamış, belki de bu değişimleri kabul etmek istememiştir. Bu konuda ilginç olan nokta şudur: CHP Cumhuriyet'i kurmuş, 27 yıl devletin bütün kurumlarına egemen olmuş ve basını hep tekelinde tutmuştur. Ama gazetecileri sosyal güvenlik kapsamına bile al(a)mamıştır! Esasında DP, CHP'nin yıllardır mevzilendiği alanları demokratik yol ve yöntemler ile ele geçirmek istemiştir. O'Donnel demokratikleşmenin en temel dinamiğini, *örgütlenme özgürlüğü* (2001: 14) üzerinden açıklarken; Tocqueville ise ABD demokrasisinin gelişimindeki başarıyı sivil toplum örgütlerinin ortak değerlerde buluşma kültürüne bağlamıştır. Demokratikleşme ile ilgili bu iki yaklaşım birbiriyle iç içe ve bütünleşiktir. Ancak buradaki handikap şu olmuştur: Batı tarihsel süreç içerisinde yaşadığı travmalarla *ortak yaşam kültürünü* geliştirmiş ve bunu demokratik kurumlarla güvence altına almıştır. DP, bu yaklaşımı nispeten benimseyerek farklı kesimlerin talep ve isteklerine açık olmuştur. Fakat bu talep ve istekler temel hak ve özgürlükler adına mücadele vermektense ziyade kamusal kaynaklardan daha fazla yararlanmak şeklinde tezahür etmiştir. Bu gerçeklik iktidarın kurmak istediği demokratik düşünceyi sekteye uğratmıştır. Ayrıca tek parti yönetiminin yani *devlet elitlerinin* Kemalist modernleşmeyi tüm ihtişamıyla topluma dayatması; farklı kesimlerin siyasal alandan tecrit edilmesi ve içine kapanması sonucunu doğurmuştur. DP ise bu farklı kesimleri siyasal alana taşıyacak menfezler üreterek sosyal ve siyasal koalisyonu sağlayabilmiştir.

DP toplumun örgütlenme düzeyi ve bilincini artırmaya yönelik teminata bulunmuştur. Ancak Ahmet Emin Yalman olayı ile bu teminat suya düşmüştür. Bu olayı kendine kalkan yapan CHP, DP'yi laik olmamakla suçlamıştır. DP ise resmi ideolojinin tayin ettiği hududun dışına çıktım korkusu ile dindar-milliyetçi kişi ve kurumları hedef almak zorunda kalmıştır. Buradan hareketle siyasi partilerin farklı korku ve saikler nedeniyle demokratik değerlere bağlı kalmadıkları görülmüştür. Dolayısıyla DP, demokratik söylem ve eylemlerinde bir tutarlılık sergileyememiştir. Bunun temel sebebi resmi ideolojinin dışına çıktığında karşısında hep düzenin maliki CHP'yi görmüş

olmasıdır. Bu durum DP'nin ilk etapta sivil olana, daha sonra da siyasal olana karşı tutumunu otoriter kılmıştır.

DP, tarım ve ekonomi alanında ciddi başarılarla imza atmıştır. Özellikle tarımda makineleşme ve altyapı yatırımları ile CHP'yi demoralize etmeyi başarmıştır. Nitekim CHP'nin 10. Kurultayı'nda delegeler arasında şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Çatışmanın sebebi, DP'nin başarısına karşı CHP'nin alternatif bir program ve eylem tarzı ortaya koyamaması olmuştur. Öyle ki partide ağırlığı olan Behçet Uz ve Cavit Oral ile Doğu illerinde büyük bir nüfuzla sahip olan Feridun Fikri Düşünsel, Selahattin İnan, Selim Seven, Latif Aküzüm gibi vekiller, CHP'den istifa edip DP'ye geçmişlerdir. Bu vekillerin istifa edip DP'ye geçmeleri hem CHP'yi zayıflatmış hem de CHP'nin bölgedeki etkisini azaltmıştır.

Öte yandan DP'nin Batı'dan aldığı kredi ile iç pazarı canlandırması; şeker, çimento ve un fabrikaları açması; yol, köprü ve barajlar yapması; kendi sosyal tabanındaki insanlara iş olanakları sunması demokratikleşmenin *ekonomik reform* temelinde işlerlik kazandığı tezini güçlü kılmıştır. Başka bir ifadeyle DP iktidarı, "ekonomi ne kadar iyiyse demokrasiyi sürdürme şansı o kadar yüksek olur" (Lipset, 1960: 48) anlayışıyla bütünleştiği görülmüştür.

DP, iktidarının başlangıcında demokratikleşmenin kriteri kabul edilen siyasi çoğulculuk konusunda başarılı bir performans sergilemiş ancak yaklaşan seçimler nedeniyle bu başarısını tersine çevirmiştir. Seçim arifesinde DP ve CHP; MP'ye karşı ortak bir tavır takınmış ve MP'nin seçimlere girmeden diskalifiye edilmesini istemiştir. MP, muhafazakâr kesimin oylarına talip olması DP'ye; laiklik ilkesine aykırı hareket etmesi CHP'ye dezavantaj oluşturmuştur. CHP'nin gerekçesine istinaden MP'nin kapatılması uygun görülmüş ama bu işten DP kârlı çıkmıştır. Moore'a göre adil ve rasyonel kuralların yerini keyfilik alıyorsa sistemin demokratik ayarları bozulmuştur (2012: 482). Dahl'a göre, demokratik değerlerin vazgeçilmez unsurları *rekabet* ve *muhalefettir* (1971: 235). Eğer siyasal sistemde anlamlı bir muhalefet ve rekabet yoksa veya iktidarın keyfiliklerinden dolayı bu anlamlı rekabet ve muhalefet sekteye uğruyorsa demokratikleşmenin içi boşaltılmaya başlamıştır. Başka bir yaklaşımla iktidar, resmi ideoloji kılıfı altında muhalefeti etkisizleştirmek için başvurduğu yöntem ve araçların demokratik olduğunu iddia etmeye başlamıştır.

CHP kamu bürokrasisinde negatif kurumsallaşmasını devam ettirdiğinden; DP pozitif kurumsallaşma yolunda ne kadar ciddi adımlar atsa da yapısal sorunları bertaraf edememiştir. DP iktidarının birinci döneminde Diamond'un ifadesiyle *demokratik durgunluk* yaşanmıştır. Yani muhalefette ve iktidarının ilk yıllarında demokratikleşme talebi çok güçlü olmuş ancak daha sonra bu talebi ciddiyetle yürütememiş ve haliyle demokratik unsurlarda bozulma belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle siyasal plüralizm ve muhalefete yönelik olumsuz yaptırımlarda bulunmuştur. Zaten DP'nin otoriterleşmeye yönelmesinde en büyük faktörlerden biri de 1954 genel seçimlerinde elde ettiği zafer sonucunda muhalefete ve onun sosyal-siyasal unsurlarına tavizsiz bir hale gelmesi olmuştur. Yani partinin demokratik süreçte sandıktan aldığı oy oranı veya milletvekili sayısı artıka kendi dünya görüşünden olmayana vermesi gereken taviz o nispette azalmıştır. Partinin temel gerekçesi ise “yaptığım şeyler iyi olmalı ki sandıktan başarı elde ediyorum” algısı gerçekliğe dönüşmüş ve “diğer görüşleri dikkate almamı gerektiren bir husus yok” anlayışı siyasete hâkim olmuştur. Bundan sonra DP'nin otoriterleşmeye yönelmesinde etkili olan faktörleri tartışmaya ve teorik arka plandaki yerini tespit etmeye çalışacağız.

6.2. Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957): *Tedrici Otoriterlik*

DP, 1954 genel seçimleriyle tarihinin en büyük oy oranını (% 58) elde ederek iktidar olmuştur. Nitekim oy oranının yüksek olmasında iktidarının birinci döneminde sergilediği icraat ve atımların payı büyüktür. Ancak bu başarı, DP'yi daha iyi bir noktaya taşımaktan ziyade DP'nin demokratik ilkelerden uzaklaşmasına ve istikrarsız bir hale gelmesine sebebiyet vermiştir. Öyle ki DP, iktidarının ikinci döneminde otoriterleşmeye yönelik ilk ciddi eğilimi seçim konusunda yaşamış ve daha sonraki uygulamalarıyla *tedrici bir otoriterlik* sürecine girmiştir. 1954 seçimlerinde DP, beş il hariç (Malatya, Tunceli, Kars, Sinop ve Kırşehir) tüm illerin milletvekillerini kazanmıştır. Ancak CHP'nin Malatya'da, CMP'nin ise Kırşehir'de üstünlüğü sağlayarak milletvekilli çıkarmasını kabullenemeyen DP, muhalefete oy veren iki ilin idari yapısını değiştirerek parti başkanlarını (İnönü ve Bölükbaşı) ve özgür bir şekilde oy kullanmış olan seçmeni cezalandırmıştır. Öte yandan *6428 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin*

Kaldırılmasına Dair Kanun ile doğrudan muhalefeti hedef alarak muhalefetin hareket alanını kısıtlamak istemiştir. Dahl'ın deyimiyle muhalefetin hakları teminat altına alınmayarak keyfiliğe tabi tutulmuştur (2010: 72). İktidarın keyfi uygulamalarını denetleyecek mekanizmaların yokluğu; herkes için adil ve eşit sonuçlar doğuracak (Newton, 2001: 205) politikaların yapılmamasına sebep olmuştur. Böylelikle iktidar, siyasal plüralizmin etkinlik alanını kısıtlayarak otoriterleşmenin en temel göstergelerinden birini sergilemiştir (Maye, 2004: 3). Çünkü DP, haksız bir uygulama ile muhalefete siyasal ceza vermiştir. Başka bir ifadeyle seçim mühendisliği aracılığıyla muhalefetin kökten tasfiye edilmesini amaçlamıştır. İktidarın, keyfiliği temele alarak yasal düzenleme yapması saygınlığına zarar vermiştir (Sartori, 1993: 236). Bu olaydan sonra DP, saygınlığını ciddi bir şekilde yitirmiş ve kendi içinde çözümler yaşamaya başlamıştır. Böyle bir durumda Aberbach ve Walker'ın deyimiyle politik güven inancı da ciddi bir şekilde zedelenmiştir (1970: 1199). Gerçi illerin statüsünün değiştirilmesi olayı tek parti döneminde de vuku bulmuştur. Ancak tek parti dönemindeki saiklar daha çok güvenlik amaçlı olarak icra edilmiştir. Tek parti yönetiminin sosyal ve siyasal alanı kısırlaştırıcı hatalarını, DP farklı söylem, yöntem ve araçlarla yapmaya başlamıştır.

DP'nin otoriterleşme eğilimi, basında ciddi bir şekilde tartışma konusu olmaya başlamıştır. Öyle ki aydın ve gazeteciler; basın özgürlüğü adı altında DP'ye ve özellikle de kurucularına ağır hakaretler etmişlerdir. Esasında DP'nin muzdarip olduğu husus, bu ağır hakaretlere hâkimlerin ceza vermeyişi olmuştur. Dahası bu hâkimlere hizmetlerinin mükâfatı olarak seçimlerde CHP'den milletvekili aday olma ayrıcalığı tanınmıştır. DP bu olumsuzluklara çözüm olarak öncelikle, hakaret eden aydın ve gazetecileri cezalandırmak için yeni bir yasal düzenlemeye başvurmuştur. Bu yasal düzenlemenin verdiği yetkiye dayanarak kamu kurumlarında yer alan çalışanların hizmet sürelerine bak(ıl)maksızın özellikle bir kısım yargı mensubunu emekliye sevk etmiştir. Bu noktada ifade ve basın özgürlüğünün nereden başlayıp nerede biteceğine dair bir sınırlamanın olmaması beraberinde birçok zararı, mağduriyeti, nefreti ve çatışmayı meydana getirmiştir. İktidarın bu belirsizlikleri ortadan kaldırmak için haklı bir gerekçeyle yasal düzenleme yapması olağandır. Ancak yasanın asıl amacı bu belirsizliği ortadan kaldırmaya hizmet etmiyorsa iktidar, *devletin baskı aygıtlarıyla* belli bir toplumsal sınıf veya mesleki kesimi cezalandırmaktadır (2012: 2). Öte yandan DP, kamu bürokrasisinde yeni bir zihniyet ve bu zihniyete bağlı memur sınıfını oluşturmak için

kamu görevlilerinin hizmet sürelerine bakmadan emekliye sevk etmiştir. Linz'in otoriterleşme için *iktidarın kendine özgü bir zihniyete* sahip olması kriteri burada öne çıkmıştır (2017: 168). Bu zihniyetle hareket eden DP, toplumdaki desteğe de dayanarak muhalifleri etkisizleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken *sosyal ve ekonomik hakları* ciddi bir şekilde ihlal etmiştir.

DP, uluslararası çatışmada (Kıbrıs meselesinde) izlediği strateji nedeniyle *tedrici otoriterliğe* ivme kazandırmıştır. Şöyle ki 1942 yılında *Varlık Vergisi*'nin hedef aldığı *gayrimüslim* azınlıklar, CHP'den kopmuşlar ve DP'yi desteklemişlerdir. Haliyle DP de, hem muhalefette olduğu dönemde hem iktidarının ilk döneminde azınlık(ların) haklarını gündem yapmış ve liberal ekonomi vurgusuyla *gayrimüslim* azınlıklara güven vererek ekonomik yatırım yapmalarını sağlamıştır. Böylelikle kozmopolit yapının yani toplumsal çeşitliliğin sürdürülmesinde ciddi bir rol oynamıştır. Öyle ki gayrimüslimler; hem ekonomik yatırımlarını yapmışlar hem de inanç özgürlüklerini yaşamışlardır. Özetle *Varlık Vergisi*'nin meydana getirdiği güvensizlik ortamını; DP, iktidarının birinci döneminde bertaraf edebilmiştir. Ancak DP, kurmuş olduğu *sosyal barış ve güven* (Scholz ve Lubell, 1998: 400) ortamını iktidarının ikinci döneminde bozmuştur.

DP, uluslararası çatışmada İngiliz siyasetine alet olarak yanlış bir strateji izlemiş ve milliyetçilik unsurunu devreye sokarak uluslararası çatışmayı çözmeye çalışmıştır. Ancak çatışmanın iç politikadaki maliyeti 6/7 Eylül olaylarını doğurmuştur. DP ulusal semboller üzerinden *toplumsal şiddet seferberliğini* tahrik ederek otoriterleşmenin dozajını artırmıştır. Yani iktidar, kendi güvenlik güçleriyle değil toplumsal *nefret ve öfke* duygularıyla diğer toplumsal kesimleri terbiye etme yolunu seçmiştir (Slovik, 2012: 2). DP iktidarı böyle bir olayın müsebbibi olduğu için tek parti yönetiminde uygulanan *Varlık Vergisi*'nin taşıdığı amaç ile aynı kaygıyı paylaşmıştır. Devlet; yurttaşlarına yüklediği çeşitli değerlerden dolayı *azınlıkların haklarını* (Ball, 1988: 113) milliyetçilik pratiğiyle askıya almış ve sahip oldukları mülkiyeti yerli sermayeye transfer etmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle iktidar, *müdahaleci ve kuralcı yaptırımlarıyla* azınlıkları demografik ve ekonomik yapıdan tasfiye ederek *siyasal güvenin zayıflamasında* (Fukuyama, 1998: 320) ciddi bir rol oynamıştır. DP, yurttaşlarına etnik ve dini kökeninden dolayı farklı ödev ve sorumluluklar yükleyerek *ayrımçılık* yapmıştır. Otoriterleşmenin siyasal ayırt edici özelliklerinden birisi gerek

resmi gerekse gayri resmi olsun yurttaşlarına eşit haklar ve güvence sunmamasıdır. DP, 6/7 Eylül olaylarından sonra sıkıyönetim ilan ederek basın ve toplantı yasasında kısıtlama yoluna gitmiş yani resmi bilgilerin kamuoyuna akışına engel olmuştur. Özellikle azınlıkların yaşam ve mülkiyet hakkı, basın ve toplantı özgürlüğü gibi konularda başarılı bir sınav verememiştir. Sartori'nin veciz deyiimiyle iktidarın meşruluğu zedelenmiştir (1993:236). Nitekim İçişleri Bakanı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Linz'in değerlendirmesiyle iktidar; ülkenin siyasal, sosyal ve kültürel sembol ve değerlerini kullanarak toplumu, ötekilere karşı (azınlıklara) tahrik etmiştir (2017: 168). Bu değerlendirmelerde önemli bir nokta da şudur: DP iktidarı ikinci döneminde ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Feldman ve Stenner'in perspektifinden olaya bakıldığında iktidar; genellikle ekonomik krizle karşı karşıya kaldığında tercihini otoriterlikten yana kullanarak stratejiler geliştirmiştir. Çünkü ekonomik kriz kapsamında sayılan işsizlik, düşük gelir, üretim yokluğu gibi nedenler otoriterleşmeye daha fazla sebep üretmiş ve kutuplaştırıcı bir etkiye yol açmıştır (1997: 742). Bu süreçten sonra DP'li bazı milletvekilleri, Menderes'in tutum ve davranışlarını ilk defa açık bir şekilde eleştirmeye başlamışlardır. Menderes ise vekillerin bu tutumundan sonra DP'nin demokratik bilinciyle hareket etmemiş, tek başına (kendisi için) güvenoyu talebinde bulunmuş ve muvaffak da olmuştur. Tilly'e göre demokratik sistemin aksak ve eksik yönlerinin tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması işi, tek adamın inisiyatifine bırakılmışsa maddi-manevi zorlayıcı ve kutuplaştırıcı araçlar sonuna kadar kullanılacak demektir (2014: 34). Nitekim Başbakan Menderes, kendisini eleştirenleri partiden ihraç etmeye başlamış ve kendisine *sadık bir kadro* (Hetherington ve Weiler, 2009: 34) meydana getirmeye çalışmıştır. Başbakan Menderes, kadrosunu *fanatikleştirerek* (Beck, 2010: 73) partinin rasyonel mizacının kaybolmasında başat rol oynamıştır. Bu sorun sadece Başbakan Menderes'in şahsıyla ilgili bir durum değil, Türk siyasal kültürünün kronik bir problemidir. Bu problemin temelinde herhangi bir sorun karşısında kimsenin demokratik kurumları çözüm mercii olarak görmeyişi yatmaktadır. Haliyle bu anlayış hem lideri besleyen hem iktidarın otoriterleşmesine zemin hazırlayan bir duruma dönüşmektedir.

Başbakan Menderes'in tek adama doğru evrildiği süreçte Köprülü'nün partiden istifa etmesi, bir kısım DP'lilerin yolsuzluğa başvurması ve bu doğrultuda ispat hakkının gazetecilere tanınmaması DP'nin demokratik kimyasını alt üst etmeye

yetmiştir. Çünkü sistem Başbakan Menderes'in *şahsında kişiselleşerek* (Jackson ve Rosberg, 1982: 23) basın kontrol altına alınmış, radyo üzerindeki tasarruf ve kullanım hakkının sadece hükümete ait olduğu bildirilmiş ve birçok milletvekili partiden ihraç edilmiştir. Üstelik Başbakan Menderes'in en büyük meşruiyet arayışı seçim sonuçları yani milli irade olmuştur. Başbakan Menderes, bu oportünist anlayış doğrultusunda DP'li milletvekillerin sadece parti ile ilişkisinin kesilmesini yeterli bulmamış, milletvekilliklerinin de düşürülmesini istemiştir. Aron'un deyimiyle bütün demokrasilerde *oligarşik yapı* zaruri hale gelmiştir. Dolayısıyla oligarşinin siyasi mücadele anlayışı yönetimin otoriterleşmesine etki etmiştir (1976: 121).

İktidar; sosyal, siyasal ve kültürel alanları keyfiliğe göre tayin etmişse yönetimin otoriterleşmesi hız kazanmaya başlamıştır (Bellin, 2004: 142). Başbakan Menderes, DP iktidarını kendi otoriter kadrajına indirgemiş ve eylemlerinin tartışılmasına set çekmiştir. Bu durum muhalefetin konsolidasyonu için ciddi bir motivasyon kaynağı oluşturmuştur. Öte yandan işçi sınıfına grev hakkı açıkça vaat edilmiş olmasına rağmen bu hak hiçbir zaman verilmemiş ve grev girişimlerine sert tepki gösterilmiştir. Grev hakkı üzerinden muhalefet partilerinin toplantı ve gösteri yapmasının önü yasal hükümler ile engellenmiştir. Özellikle bu yasal hükümlerin yani yasakların lokalizasyon özelliği dikkat çekmiştir. Böylelikle yasak, ülkenin sathında değil ihtiyaç görülen yerde/ilde uygulanmıştır. İktidar, sosyal ve siyasal grupların haklarını keyfi olarak kısıtlamıştır (Maye, 2004: 3). Başka bir ifadeyle iktidar, toplantı ve gösteri hakkını kriminalize ederek toplumsal ve siyasal kutuplaşmayı şiddetlendirmiştir. Bahsedilen bu olumsuz tabloya rağmen DP, işçilerle ilgili olumlu gelişmelere de imza atmıştır. Ücretli hafta tatili kanunu çıkartmış, ihtiyarlık sigortasını genişletmiş ve ölüm sigortasının oranını yükseltmiştir. Ancak işçi sınıfının bilinçlenmesine yönelik her türlü fikir ve kurumu sert bir şekilde ret ederek ezmiştir. Marguez'e göre otoriterleşen yönetim; kendi tabanı dışındaki siyasallaşmış kitleyi siyasal alana dâhil etmemek için çeşitli stratejilere başvurmuştur. Bu süreçte stratejilerini gerçekleştirirken kısmen de olsa demokratik söylem ve eylemlere yer vererek otoriterliğin muğlâklaşmasına çalışmaktadır (2019: 106). Linz'in yaklaşımına göre ise sosyal ve siyasal plüralizmin ne şekilde ve hangi şartlar altında siyasete iştirak edeceğine otoriter yönetim karar vermektedir (2017: 184).

DP; artık demokratikleşmeyi değil otoriterleşmeyi konsolide etmek için çaba harcamaya başlamıştır. Özellikle ordu, bürokrasi, üniversite ve basın arasındaki organik bağın sağlam olduğunu bildiğinden bu alanlara yönelik yasal düzenlemeler yaparak otoriterliğini hem tahkim etmeye hem de meşrulaştırmaya çalışmıştır. Fakat bu tahkim etme ve meşrulaştırma süreci bu kurumlarda yer alan muhalif düşüncelerin daha çok derinleşmesine haliyle muhalif kişilerin tek çatı altında birleşmesine yol açmıştır. Bu durum demokratikleşmeye daha fazla ivme kazandırması gerekirken (Lindberg, 2009: 87) iktidarın daha çok otoriterleşmesine yol açmıştır. Öte yandan basın ve üniversite tek bir *fabrika* şeklinde örgütlenip hareket ettiğinden Başbakan Menderes'in basın ve üniversiteye yönelik müdahalesi veya manevrası genellikle eş zamanlı olmuştur. Nitekim üniversite hocaları üzerinde hâkimiyet kurma isteği Turhan Feyzioğlu olayını netice vermiştir. Bu olayın ardından Muammer Aksoy, Münci Kapani, Aydın Yalçın, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin görevinden istifa etmiştir. Böylelikle aydınların DP'den kopma süreci başlamıştır. El-Asvani'nin deyimıyla iktidarın aparatı olan aydınlar işlevselliklerini kayb ettiklerinde iktidar onları *itibarsızlaştırarak* (2020: 71) parazit ilan etmektedir. DP'nin özellikle aydınları hedef almasının temel sebebi; aydınların basın aracılığıyla halka, kürsü vasıtasıyla üniversite gençliğine iktidarın yanlışlarından bahsetmesi olmuştur. Esasında Kemalist aydınlar; DP'nin otoriterliğine karşı *Forum Dergisi* çatısı altında birleşmişler ve siyasetin demokratik ilkelere uygun işletilmesi ve yürütmeyi dengeleyecek mekanizmaların inşa edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak bu aydınların bir kısmı CHP listesinden milletvekili olmuş; bir kısmı ise 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda yer almıştır.

DP, ülke siyasetindeki tüm sorunları tek boyut üzerinden değerlendirmiş yani tüm olumsuz gelişmelerin kaynağı olarak sadece muhalefeti görmüştür. Böyle bir yaklaşıma sahip olan iktidar, muhalefeti çeşitli yasal ve cebri yollarla susturabileceğini düşünmüş ancak yanılmıştır. Daha önceki süreçte *ispat hakkı* tartışmaları nedeniyle iktidarda büyük bir bölünme yaşanmıştır. Bu bölünme hem DP'nin parçalanmasına sebep olmuş hem de muhalefetin sinip susmasının aksine daha da sertleşmesine zemin hazırlamıştır. DP'nin etkili milletvekilleri yeni bir parti (Hürriyet Partisi) kurarak muhalefet cephesine *birliktelik* mesajı yollamışlardır. Üstelik DP'nin eski demokratik hüviyetini yitirdiğini ve her şeyin Başbakan Menderes'in şahsında temerküz ettiğini dile getirerek asıl hürriyeti kendilerinin savunduklarını söylemişlerdir. Başka bir ifadeyle

unutulmaya yüz tutan demokratik değerlere vurgu yaparak hukuksal ve kurumsal yanlışların giderilmesini istemişlerdir. Böylelikle CHP, CMP ve HP, basın ve aydınların ciddi desteğini alarak güçlerini birleştirmeye ve iktidara karşı beraber hareket etmeye başlamışlardır. Grugel'in deyimiyile muhalefet, iktidarın kurumlar üzerindeki otoriterliğini esnetmek için ciddi bir toplumsal ve siyasal koalisyona ihtiyaç duymuştur (2002: 98). Ancak DP, yaklaşan genel seçimler nedeniyle muhalefeti etkisizleştirmek ve seçimin kendi lehine sonuçlanmasını sağlamak için *seçim yasasında değişiklik yaparak* (Norris, 2004: 249) toplumun muhalefet safında yer almasını engellemeye çalışmıştır. Skocpol'ın deyimiyile iktidar yasal düzenlemeler üzerinden *otoriterliğini* peyderpey egemen kılmaya başlamıştır (1979: 120). Bu doğrultuda DP, yaptığı yasal düzenlemelerle güç birliğini önlemiş, seçim stratejisi olarak üst düzey ordu komutanlarını kendi listesinden aday göstermiş, tahıl alım fiyatlarını yüksek fiyattan açıklayarak kırsal kesimin oylarını garanti altına almak istemiş ve Kırşehir'i tekrar il yapmıştır. Roessler'ın belirttiği gibi iktidar, kendisi ile muhalefet arasında eşit olmayan bir oyun alanı oluşturarak hile ve baskıya başvurmayı ihmal etmemiştir (2009: 108). Bu atmosfer içinde genel seçimler yapılmıştır. Önceki seçime (1954 genel seçimleri) nazaran DP'nin oy oranında yaklaşık olarak %10 düşüş, CHP'nin ise %7 artış yaşanmıştır. CMP %7, HP ise %4 oy elde etmiştir. Ancak DP yine tek başına iktidar olmuştur.

6.3. Demokrat Parti İktidarının Üçüncü Dönemi (1957-1960): *Mobilize Edici Otoriterlik*

Başbakan Menderes, 1954 genel seçimlerinde elde ettiği başarının keyfini fazla sürdürememiştir. Seçimden bir yıl sonra yani 1955 tarihinden itibaren sosyo-politik, ekonomik ve uluslararası sorunlarla karşı karşıya kalınca daha fazla yıpranmadan erken seçime gitmekte yarar görmüş ve bunun sinyalini 1956'nın ortalarında vermeye başlamıştır. Bu tarihten sonra basına kısıtlamalar getirilmiş ve basın suçlarına ağır cezalar uygulanmıştır. Devlet radyosu sadece iktidarın tekelinde bulunmuştur. Toplantı ve gösteri hakkı yasal düzenlemeyle engellenmiştir. Bu gelişmeler DP'de ciddi bir bölünme meydana getirmiştir. DP, muhalefetin toplumsal ve siyasal alandaki rekabet etme gücünü olabildiğince zayıflatmak için seçim yasasında değişiklik yapmıştır.

Haliyle DP, 1957 genel seçimlerinde yaklaşık %10 oranında oy kaybetse de iktidar olmuştur.

Seçim sürecinin hem başlangıcında hem de sonrasında iktidar ve muhalefetin tutumları siyasetin ciddi bir şekilde otoriterleşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle muhalefet, seçimlerin özgür ve adil bir şekilde yapılmadığını ileri sürerek seçimlere itiraz etmiştir. Çünkü seçim saati sona ermeden radyodan bazı illerin seçim sonuçlarının ilan edilmesi muhalefetin seçimlerde şaibe var iddiasını kuvvetlendirmiştir. Bu iddia toplumda çatışmaya yol açmıştır. Marquez'in deyimiyile muhalefetin seçimlere katılması ve iktidara gelmesinin önünde hiçbir engel bulunmazken (2019: 90) iktidarın kamusal kaynakları (devlet radyosunu) kendi lehine kullanması (Spitz, 1969: 7) *seçim demokrasisini değil seçim otoriterliğini* (Schedler, 2002: 36 ve O'Donnel, 2007: 9) egemen kılmıştır. Özellikle Beck'in siyasal otoriterliğe ilişkin açıklaması burada önem kazanmıştır: Ona göre iktidar, çeşitli kamusal kaynaklara sahip olmak için politik yaşamın kurallarını tekeline alarak keyfi düzenlemelere girişmek mecburiyetinde kalmaktadır (2010: 76, 90). Başbakan Menderes de bu keyfi yaklaşımıyla seçim mekanizmasını dumura uğratarak otoriterliğin pekişmesine teşne olmuştur (Lindberg, 2009: 88). Haliyle bu durum iktidar ve muhalefet arasındaki kutuplaşmayı daha da derinleştirerek aktörlerin konumlarını belirgin hale getirmiştir. Muhalefetin arkasında ordu, basın, üniversite, aydınlar ve öğrenciler olmasına karşın iktidarın arkasında geniş bir halk kitlesi yer almıştır. Bu dönemde iktidar ve muhalefet, halk kitlesini *mobilize ederek* (Linz, 2017: 189) hem sosyal bölünmeyi hem de çatışmayı şiddetlendirmiştir. Haliyle siyasetin uzlaşma boyutu devre dışı bırakılarak çatışma yönü ağırlık kazanmıştır. Öte yandan muhalefet şunu iddia etmiştir: Egemenliğin kullanımında söz sahibi olan meclisi, iktidar işlevsiz bir hale getirmiştir. Bu sebeple yeni bir bürokratik mekanizmaya şiddetle ihtiyaç vardır. Bu bürokratik mekanizmanın *Anayasa Mahkemesi*'dir. Bu mekanizma ile iktidarın keyfiliği engellenecektir.

DP, meclisteki oy çoğunluğuna (milli iradeye) dayanarak *kendi/ikinci tek parti yönetiminin* hukuki altyapısını inşa etmeye çalışmıştır. Kassem'in deyimiyile iktidar kendi amaçlarını gerçekleştirmek için keyfiliği önceleyerek otoriter bir siyaset üretmiştir (2004: 3). Üretilen bu otoriter siyaset, muhalefete baskı yapmayı ve şiddet uygulamayı meşru görmüştür. Bunun sonucunda muhalif unsurlar, tek çatı altında ve tek

amaç etrafında birleşmeye başlamışlardır. Ancak muhalefet bloğu keyfi uygulamalara her başkaldırışında iktidarın, muhalefet bloğuna karşı *güç kullanma istenci* (Feldman, 1997: 748) artmıştır. Bu süreç içinde beliren başka bir sorun, yönetimi daha otoriter bir yöne sürüklemiştir: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ta İngilizlerin oluşturduğu muhafazakâr kesim ile SSCB'nin desteklediği milliyetçi kesim arasında sürekli çatışma cereyan etmiştir. İngiltere ve ABD; Sovyetlerin Ortadoğu'daki nüfuzunu kırmak için bölge ülkeleri ile ittifak arayışına girmiş ve bir savunma koridoru oluşturmuştur. Bu gelişmeler Irak'ta darbeye yol açmıştır. Haliyle bir yandan Türkiye'nin Sovyetler ile ilişkileri iyice bozulmuş diğer yandan Levitsky ve Way'ın deyiimiyle iktidar, Batı'nın çeşitli *negatif koşulsallıklarına* (2006: 380) maruz kalmıştır. Böylesi bir durum ister istemez Başbakan Menderes'i huzursuz etmiştir. Çünkü Irak'ta ekonomik krizin olması, enflasyonun kontrol altına alınamaması, subayların yaşam standardının düşmesi, halkın sefalet içinde bulunması darbeye yol açan faktörlerin başında gelmiştir. Her ne kadar Türkiye ile Irak'ın sosyo-politik yapısı birbirinden farklı olsa da yaşanan sıkıntıların benzerliği Başbakan Menderes'i rahatsız etmiş ve otoriter eğilimlere itmiştir.

DP meclisteki görüşmelerin bir kısmının gazeteler tarafından neşredilmesini istememiş ve bunun için basın yasasında değişiklik yapması gerekirken meclis içtüzüğünde değişiklik yaparak gazetelerin yayın yapmasını engellemiştir. Ancak Hüseyin Nail Kubalı, Meclis içtüzüğüyle basın özgürlüğünü engellemenin bir yanlış/hata olduğunu söylemiş ve bu durumun anayasa ilkelerine aykırılık teşkil ettiğini belirtmiştir. Kubalı'nın bu tutumu ve açıklaması üzerine DP, üniversiteyi hedef almış ve akademiye ceza vermek istemiştir. Öncelikle iktidarın meclisteki görüşmeleri kamuoyuyla paylaşmak istememesi, *şeffaflık ve hesap verebilirlik* (Newton, 2001: 205) ilkelerine aykırı hareket ettiğini göstermiştir. İktidar, *çeşitli güç kaynaklarını ve basını* (Spitz, 1969: 8) kontrol altına alamayınca dolaylı yollara başvurarak bu alanları kontrol etmek istemiştir. İktidarın bu tarzı, basında uzun bir süre yer almıştır. Haliyle orduya peyderpey bir sinyal verildiği anlaşılmıştır. Öte yandan DP iktidarının plansız mali ve yatırım harcamaları ciddi bir ekonomik krize sebebiyet vermiştir. DP bu krizin üstesinden gelebilmek için *4 Ağustos 1958 Kararlarını* almıştır. Ancak bu kararlar, krizi dindirmek veya yumuşatmak yerine daha şiddetlendirmiştir. Ekonomideki bu kötü tablonun veya sonucun farkında olan muhalefet (CHP, *7 Eylül 1946 Kararlarıyla* böyle bir tecrübeyi yaşamıştır), iktidarı bu noktadan sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştır.

DP, muhalefette olduğu ve iktidarda bulunduğu dönemde *liberal-demokratik* söylem ve eylemleriyle birçok kesimin desteğini alarak sosyal ve siyasal bir ittifak kurmuştur. Ancak şimdiki süreç itibarıyla *politik ve ekonomik güvensizliği meydana* (Aberbach, 1970: 1199; Feldman, 1997: 743) getirerek sosyal ve siyasal koalisyonun hızlı bir şekilde çözülmesine yol açmıştır. Başka bir sorun ise DP için tek meşruluk ölçütü seçim sonuçlarını kazanmak olmuştur. Bu zihniyetle hareket eden iktidar, kendi tabanını çeşitli yollarla mobilize ederek sosyo-politik konsolidasyonunu sağlamaya çalışırken polarizasyonu tetiklemiştir.

CHP, 16 Şubat 1950 tarihli seçim yasasında DP'nin şiddetli ısrarına rağmen *nispi temsil sistemini* kabul etmemiştir. Ancak 1954 ve 1957 seçimlerindeki sonuçları gördükten sonra ciddi bir şekilde *nispi temsil sisteminin* uygulanmasını istemiştir. Özellikle 1957 seçimlerinde muhalefetin tamamı yaklaşık %53 oranında oy alarak 186 milletvekili kazanırken DP yaklaşık %48 oy oranıyla 424 milletvekilini elde ederek tek başına iktidar olmuştur. Bu seçim sisteminin (çoğunluk sisteminin) doğurduğu bir sonuç olmasına ve bu yasayı CHP'nin hazırlamasına rağmen CHP, artık seçimin meşruluğunu sorgulayarak DP'nin azınlık iktidarı olduğunu sürekli kamuoyuna deklare etme ihtiyacı duymuştur. Cumhuriyet'i bir mühendislik projesiyle kuran CHP'nin çoğunluk sisteminin *temsiliyet krizini* (Schmitt, 2010: 15) doğuracağını hesap etmediğini söylemek zordur. Bu bilgidен hareketle CHP'nin *nispi temsil sistemini* savunması demokratik kurum ve kurallara olan bağlılık ve inancından ziyade Roessler'in deyimıyla muhalefetin iktidara sahip olmak için *oyunun kurallarını kendi lehine göre değiştirme* (2009: 108) isteğidir. Aron'un bakış açısına göre iktidar veya muhalefetin demokratikleşme talepleri, sosyolojik yapının menfaatini düşünmekten ziyade kendi egemenlik alanlarını muhafaza etmek ve genişletmektir (1976: 121).

CHP; meclisteki çoğunluğa sahip olmadığından iktidara bir yaptırımda bulunamamış ve haliyle başka siyasi arayışlara yönelmiştir. Bu doğrultuda muhalefet, tüm unsurlarını tek çatı altında toplayarak DP iktidarını demokratik yollardan nasıl yıkabileceğinin hesabını yapmıştır. İktidar ise muhalefetin bu çözüm arayışını yasal yollarla engellemeye çalışmıştır. Bu sebeple muhalefet seçimden önce değil seçimden sonra *güç birliğini* gerçekleştirebilmiş ve buna *Millî Muhalefet Cephesi* adını vermiştir. DP, *Millî Muhalefet Cephesine kin, nefret, husumet, nifak* gibi pejoratif anlamlar

yükleyerek esasında *muhalefetin toplumsal tabanına hakaret etmiştir* (Lang, 2009: 50). Öte yandan Başbakan Menderes, *Millî Muhalefet Cephesine* karşılık hamlesini *Vatan Cephesi* ile yapmış ve *cephenin* birleştirici/bütünleştirici özelliğini öne sürmek için tüm kamusal imkânları sonuna kadar kullanarak *haksız rekabetin* (Soest, 2015: 627) savunucusu olmuştur. Ancak *Vatan Cephesine* katılanların isimlerinin radyoda anons edilmesi ve gazetede yayınlanması bazı kesimlerde sevinçle bazılarında ise korkuyla karşılanmıştır. Muhalefet ise radyo ve gazetede yer alan isimlerin çoğunun gerçek-dışı olduğunu belirterek iktidarı bu konuda tekzip etmeyi başarmıştır. Başbakan Menderes, şahsının muhalefet tarafından hedef seçildiğini; CHP ise toplumun Menderes tarafından *korkuyla* terbiye edildiğini halka aşılama çalışmıştır. DP *siyasal mobilizasyon* (Linz, 2017: 189) üzerinden *politik kutuplaşmayı* (Miller, 1974: 952) derinleştirerek kendisine destek veren fakat sessiz kalan toplumsal tabanı *Vatan Cephesi*'nde toplamayı amaçlamıştır. Esasında DP, ittifak içinde olduğu kesimlerin kendinden kopuşuyla ciddi bir siyasal boşluk yaşamış ve bu boşluğu *Vatan Cephesi* ile aşma yoluna gitmiştir. Üstelik *Vatan Cephesi*, DP'li olanlardan ziyade, politikadan uzak kalmış vatandaşları, partili olmadan muhalefet karşıtı cepheye çekmeyi amaçlamıştır. *Vatan Cephesi* bir anlamda muhalefetin olası bir kalkışmasına karşın, DP'nin yığınsal bir savunması olarak görülmüştür. Bu *dışlama siyaseti* (Poggi, 2012: 20) muhalefetin tek çatı altında toplanmasına ve ortak hedefler etrafında hareket etmesine yol açmıştır. Nitekim CHP, *seçimlerin yarışmacı olmasını* (Dahl, 1971: 235) ve bu yarışta birden fazla partinin bulunmasını yetersiz bularak (tıpkı çok partili sisteme geçişin uluslararası zarureti karşısında yerini sağlama olarak değişimler yapması gibi) yeni kurumsal bir değişim ve dönüşümün kuramsal çerçevesini *İlk Hedefler Beyannamesi* ile hazırlamıştır.

Bu beyannamenin hemen akabinde Başbakan Menderes'in uçak kazasından sağ kurtulması iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerde yumuşama yaşanmasına vesile olmuşsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir. Başbakan Menderes, uçak kazasının kendisine sağladığı *karizmatik lider* (Weber, 2014: 91) avantajıyla kimi zaman dini değerleri, kimi zaman milliyetçi duyguları, kimi zaman ekonomik göstergeleri kullanarak *muhalefetin hareket alanını kısıtlamak* (White, 2013: 587) istemiştir. Meclisin işlevinin artık yetersiz olduğunu anlayan muhalefet/İnönü, iktidar hakkında sahip olduğu birçok yanlış uygulamayı yurt gezisine çıkararak halka anlatmayı amaçlamıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik, İnönü'ye halkın tansiyonunun yüksek

olduğundan bahsederek yurt gezisine çıkması halinde olayların yaşanmasının kaçınılmaz olacağını bildirmiştir. Bu sebeple yurt gezisine çıkmaması için ricada bulunmuştur. Aksi takdirde İnönü'nün yurt gezisine çıkması ve *olası saldırının yaşanması durumunda hükümetin bu sorumluluğu kabul etmeyeceğini* (Jackson ve Rosberg, 1982: 23) kamuoyuna deklare etmiştir. İktidar, İnönü'ye dolaylı yollardan gözdağı vermek ve baskı yapmak istemiştir. İnönü ise basına şu demeci vermiştir: “İçişleri Bakanı'nın görevi nedir? Elbette güvenliği sağlamaktır. O halde bizde güven içinde yurt gezisine başlayalım” demiştir. İnönü yurt gezisinde, bir yandan kendi tabanını konsolide etmek istemiş, diğer yandan ise DP'nin anti-demokratik uygulamalarını ciddi bir şekilde eleştirerek kararsız seçmenleri ikna etmeye çalışmıştır. Başbakan Menderes ise İnönü'nün seçimsiz bir şekilde iktidarı elde etmek istediğini iddia etmiştir. Bu süreçte İnönü'nün gittiği Uşak, Manisa, Çanakkale, Konya, Kayseri, İstanbul Ankara'da olaylar yaşanmıştır. DP'ye göre CHP, CHP'ye göre ise DP, bu olayları kasıtlı bir şekilde örgütlemiştir. Olayların gerçek boyutunun araştırılması ve faillerinin tespit edilmesi için tamamının (15 üyenin) iktidar partisinden olmak üzere *Tahkikat Komisyonu* kurulmasına karar verilmiştir. Esasında DP, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek istediğini, silahlı hücre örgütü kurduğunu öne sürerek bunun araştırılması ve soruşturulması için bir komisyon kurmuştur. *Komisyon* tanınan görev ve yetkiler nedeniyle mecliste iktidar ve muhalefet arasında ciddi bir kavga yaşanmış ve İnönü'ye 12 oturuma katılmama cezası verilmiştir. Miller, demokratik ve otoriter bir yönetim ayrımı yapmaksızın meclislerdeki kavgaların en büyük nedenini iktidar ve muhalefet arasındaki güvensizliğine bağlamıştır. Bundan hareketle iktidarın böyle bir ortamda *hukukun siyasallaşmasında* etkin bir rol oynadığını ve haliyle toplumsal kutuplaşmayı da tetiklediğini söylemiştir (1974: 952). Kavganın ciddi bir boyuta taşmasının sebebini şu husus teşkil etmiştir: Yürütmeye sahip olan ve yasamayı tekelinde tutan DP, her ne kadar Anayasanın kendisine sunduğu çerçevede Mecliste bir komisyon kurmuşsa da komisyona tanınan yetki ve görevler açısından *kuvvetler ayrılığı ilkesini* (Montesquieu, 2011: 168) açık bir şekilde ihlal etmiştir. Yani iktidar, yargının yetki alanına müdahale ederek Anayasa'ya aykırı hareket etmiştir. Nitekim *Tahkikat Komisyonunun* bu özelliği nedeniyle tek parti yönetimindeki *İstiklal Mahkemeleri* ile benzeşim kurulmasına yol açmıştır. *İstiklal Mahkemeleri* doğrudan toplumsal muhalefeti *Tahkikat Komisyonu* ise siyasal muhalefeti hedef almıştır. Bunun üzerine

İnönü, DP'nin demokratik ilkelerden ayrıldığını ve bu tutumunu sürdürmesi halinde ihtilalın kaçınılmaz bir yol olduğunu söylemiştir. Çünkü *Tahkikat Komisyonu* ile CHP'nin kapatılacağı gündeme gelmiş ve öte yandan Ali Fuad Başgil, *Tahkikat Komisyonunun* Anayasaya aykırı hükümler içerdiğini Başbakan Menderes'e anlatmaya çalışmış ancak Başbakan Menderes, Başgil'in söylediklerini kulak ardı etmiştir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler ordu, üniversite ve öğrencilerde de hareketliğe sebep olmuştur. İstanbul ve Ankara'daki üniversiteli öğrenciler, DP'ye karşı eylem(ler) yapmışlar ve üniversite hocaları da onları desteklemişlerdir. İstanbul ve Ankara'daki öğrencilerin eylemleri sırasında bir öğrencinin vurulduğu haberinin yayılmasıyla DP daha sıkı güvenlik önlemlerine başvurarak bu iki şehirde sıkıyönetim ilan etmiştir. Başbakan Menderes, bu eylemleri CHP'nin bir isyanı olarak tanımlamış ve bunlara en sert cezaların verileceğini duyurmuştur. Schwarzmantel'in deyimiyile *gösteri ve protesto* hakkı demokratik mücadelenin temel bir aracı veya alanıdır. Ancak iktidar, bu aracı veya alanı daraltıp yeniden üretmek için *şiddete* başvurmayı haslet edinmiştir. İktidarın bu tutumuna rağmen öğrenciler 555K (5. ayın; 5. günü; saat 5'te; Kızılay'da) koduyla gösteri yapmışlardır. Bu eylemlerden son anda haberi olan Başbakan Menderes, gösterinin yapılacağı yere giderek öğrencilere nasihatlerde bulunacağını düşünmüş ancak yanılmıştır. Bu olaydan sonra Harp Okulu öğrencileri Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı'na kadar sessiz yürüyüş yaparak DP'ye gözdağı vermeye ve ihtarda bulunmaya çalışmıştır. Ordunun, meşru fakat otoriter bir yönetime ultimatom vermesinin altında yatan faktörün doğru saptanması gerekir. DP ile CHP aynı kökten gelmiş olmalarına rağmen Kemalist rejime duydukları inanç aynı olmamıştır. DP, politikalarını *kalkınma* üzerine inşa ettiğinden büyük kentler hızlı bir şekilde göç almaya başlamış ve bu kentlerde *gecekondu* sorunu ortaya çıkmıştır. Haliyle bu durum Kemalist modernleşmenin mekânı sayılan kentlerin yapısını neredeyse toptan değişime mecbur kılmıştır. Çünkü Kemalist kentli belli bir eğitimden geçmiş ve modern sosyo-kültürel davranış kalıplarını benimsemiştir. Ancak DP'nin temsil ettiği kitlenin kente göç etmesiyle kentin sosyal, kültürel ve davranışsal vechesi alt üst olmuştur. Kentte cereyan eden bu olumsuz süreçle birlikte subaylar; ekonomik ve politik açıdan ciddi sorunlar yaşamışlardır. Böylelikle ordu, Kemalist ideolojiyi ve statükoyu tahkim etmek adına tüm demokratik değer ve pratikleri askıya almıştır.

Orduda yaşanan bu olaylara paralel olarak Başbakan Menderes'in DP içindeki otoritesi de günden güne sarsılmaya başlamıştır. Öyle ki son grup toplantısında kendisini eleştiren DP'lilere "*teessüf ederim*" deyip kızgın bir şekilde toplantıdan ayrılmış ve soluğu Eskişehir'de almıştır. Ancak Eskişehir Havalimanı'na kendisini karşılamaya gelen Hava Kuvvetleri subaylarının *sembolik protesto eylemleri* (Wedeen, 1999: 88) dikkatlerden kaçmamıştır. Öte yandan Başbakan Menderes'in Eskişehir halkına konuşma yapacağı sırada hoparlörün telleri kesilerek konuşması engellenmiştir. İktidarın tutumuna ve muhalefetin telkinine kayıtsız kalamayan ordu, önce yönetime ihtarlarda bulunmuş, fayda vermeyen ihtarlar sonucu 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur. Özetle DP iktidarı, son döneminde demokratik kazanımların çoğunu yitirerek otoriterleşmeye doğru hızlı bir şekilde evrilmiştir. Esasında iktidar; genellikle siyasetin doğasını otoriter eğilimler çerçevesinde tanımlayarak yerini korumaya çalışmıştır. Oysa muhalefet, siyasetin doğasını bizatihi demokratik ilkelerle tarif ederek iktidarı kazanmanın yolunun buradan geçtiğinin bilincinde olmuştur. Haliyle siyasetin doğası ve işlevi iktidar ve muhalefet tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmıştır.

SONUÇ

Siyaset; birey, toplum ve devletin kaderini belirlemede birincil role sahiptir. Bu rol, siyasal iktidar tarafından yerine getirilmektedir. Bu sebeple her siyasal iktidar, hayata geçirdiği politika ve uygulamalar ile siyasetin doğasına olumlu veya olumsuz yönde etki etmektedir. Siyasal iktidar, politika ve uygulamalarında ya demokratikleşmeyi ya da otoriterleşmeyi temel alarak devlet mekanizmasını işletmekte ve dönüştürmektedir. Bu sebeple işlettiği veya dönüştürdüğü devlet mekanizmasına kültürel, yapısal, yasal ve fonksiyonel anlamda meşruluk sağlayarak onu doyurmaya çalışmaktadır. İşte bu edimi gerçekleştirirken iki temel yaklaşımı (demokratikleşme ve otoriterleşme) referans alarak hareket etmektedir.

Demokratikleşme; farklı demokrasi modellerinin tekelinde kalmaksızın daha nitelikli ve geniş bir çerçeve sunmaya çalışmaktadır. Bu çerçevenin kapsamına giren temel parametreler genel olarak özgürlük, eşitlik, ekonomik altyapı, katılım, sivil toplum ve fren mekanizması şeklinde formüle edilmektedir. Başka bir ifadeyle devletin temel hak ve hürriyetleri güvence altına alması; vatandaşların kanun önünde eşit olması ve kamusal kaynaklardan eşit şekilde yararlanması; birey, toplum ve devletin ekonomik olarak belirli bir seviyede yer almasıyla bu aktörlerde demokratik bilincin oluşması; siyasi iktidarın alacağı kararlarda toplumun aktif olması; devletten bağımsız bir şekilde toplumun gönüllü olarak örgütlenmesi; yürütmenin keyfilikliğini önleyecek/engelleyecek olanakların bulunması belirtilmektedir.

Batı Avrupa demokrasileri uzun bir tarihsel geçmişe ve tecrübeye sahip olmasına rağmen henüz demokratikleşmenin anlam dünyasını tam manasıyla dolduramamıştır. Çünkü demokratikleşme statik bir şey değil, ihtiyaç ve duruma göre esneklik ve gelişme gösteren dinamik bir süreçtir. Bu sebeple sosyal bilimlerden Batı Avrupa demokrasileri her ne kadar ideal olarak kabul edilse de birçok eksikliği bünyesinde barındırmaktadır. Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi demokrasinin temel altyapısını inşa etmiştir. Özellikle, Sanayi Devrimi hem üretimde hem de toplumsal yapıda büyük bir değişiklik meydana getirmiştir. Bu değişimlerin sonucu olarak, toplumda bir orta sınıf teşekkül etmiş, sınıf bilinci oluşmuş ve sivil toplum güçlenmiştir. Dolayısıyla Avrupa'nın toplumsal yapısı büyük çoğunlukla ekonomi üzerine oturtulmuş ve ekonomi dışındaki dinamikler (milliyetçilik, din, devlet

sevgisi, gelenek vs.) genellikle irrasyonel kabul edilmiştir. Bu teorik ve pratik açıklama Avrupa tarihi ve yaşamı ile bir tutarlılık arz ederken ancak Türkiye tarihi ile uyuşmadığı tespit edilmiştir. Türkiye, Avrupa'nın yaşadığı ve geçirdiği tarihsel olgulara sahne olmadığı için toplumsal dinamikler bağlamında da Avrupa ile benzerlik göstermesi realiteden uzaktır. Türkiye'de yapay bir sanayileşme süreci gerçekleşmiştir. Bu yapaylıktan ötürü orta sınıf gelişmemiş, sınıf bilinci oluşmamış ve sivil toplum zayıf kalmıştır. Böyle bir gerçeklikten yoksun olan toplumun temel dinamikleri haliyle milliyetçilik, din, kültür, gelenek, aile ve devlet şeklinde tezahür etmiştir. Birden çok dinamiği bünyesinde barındıran toplumun taşıdığı belirsizlik derin olduğundan anlaşılması da o nispette güçleşmiştir. Dolayısıyla toplum bitmez tükenmez birçok yapısal soruna gebe hale gelmiştir. Bu yapısal sorunların mükerreren gündeme gelmesi esasında iktidar ve muhalefet arasında cereyan etmiştir. İktidar ve muhalefetin siyaset yapma tarzı; toplumsal bir soruna çözüm aramaktan ziyade kendi statükolarını muhafaza etmeye yönelik olmuştur. Statükolarını muhafaza etme çabası demokratik mekanizmaların bozulmasına sebebiyet vererek otoriterliğe yol açmıştır.

Otoriterleşme, demokrasilerde ortaya çıkabilmektedir. Demokrasinin zayıf olması ve onu tahkim edecek araçların cılızlığı otoriterleşmeyi beslemektedir. Herhangi bir iktidar, demokratik seçimle işbaşına geldikten sonra kendi önündeki demokratik bariyerleri aşması veya kaldırması onu otoriter kılmaktadır. Otoriterleşme, demokratikleşmenin içerdiği temel parametrelerde bir aşınmaya, bozulmaya, asimetrik ilişkiye ve eşitsizlik durumuna işaret etmektedir. Yani yargı, meclis ve muhalefet peyderpey ya işlevsiz hale getirilmekte ya da güçsüz kılınmaktadır. Buradaki en büyük referans noktasını iktidarın keyfi tutumu ve uygulamaları oluşturmaktadır. Bu keyfi tutumun belli bir ilkesi, kuralı ve ahlaki bulunmadığından tüm sistem iktidarın şahsında yani liderde birleşmektedir. Bu sebeple önem arz eden halkın ihtiyacı, beklentisi ve talebi değil liderin keyfilidir. Bu keyfilik tüm kamu bürokrasisini rasyonaliteden çıkarıp menfaat, sadakat ve tarafgirlik gibi irrasyonel kavramların egemen olmasını sağlamaktadır. Öte yandan muhalefetin hareket alanını kısıtlamak; milli iradeyi mutlak doğru kabul edip kutsamak; toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmek; özel mülkiyeti ve insan haklarını tali bir mesele olarak görmek; toplumsal çatışmada taraf/düşman üretmek; her eleştiri ve sorunu kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılamak; uzlaşma yerine çatışma/şiddet kültürüne sahip olmak; basın özgürlüğünü keyfi bir

şekilde kısıtlamak; akademi ve yargının tarafsız-bağımsız olmasını engellemek; sivil toplumun cılız ve zayıf olması için elinden geleni yapmak; hızla çıkarılan-değiştirilen kararnameler ve mevzuat ile işleri yürütmek; kitleleri (ihtiyaç halinde) mobilize etmek gibi uygulamalar siyaset tarzını otoriter kılmaktadır. Bu uygulamalar belirginleşip yapılaştaıkça da otoriterlik kronik bir hal almaya başlamaktadır. Bu sebeple liderin bu kronik hâle mahal vermemesi için demokratik ilke ve değerlere bağlı kalması ve buna göre hareket etmesi gerekmektedir.

Osmanlıdan devralınan aşırı merkezîyetçi yapı, tek parti döneminde de tüm şiddetiyle sürdürülmüştür. Nitekim bu realite, *ebedi şef-milli şef* söylemi ve pratiğiyle vücut bulmuştur. Bu merkezîyetçi anlayışta tüm yetki, güç, olanak ve inisiyatif tekilleştirilmiştir. Haliyle bu tekilleş(tiril)me, kendi kültürü ve habitusunu üreterek her alanda (basın, yargı, üniversite, ordu, seçim vs.) politik sermayesini tahkim etmiş ve bununla birlikte toplumun politik direncini kırarak kontrol altına almıştır. Öte yandan tek parti yönetimi boyunca CHP, demokratik yönetimin prosedürel boyutuna önem vermiş ancak mesaisini otoriterleşme yolunda harcamıştır. Meclis seçimlerini düzenli olarak gerçekleştirmiştir. Parlamenterleri belirleme yetkisini genel başkan, genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşan bir kurula vermiş ve böylelikle rejime muhalif parlamenterin seçilmesine ve örgütsel muhalefetin oluşmasına imkân tanımamıştır. Seçimler ise açık oy-gizli sayım esasıyla iki dereceli olarak yapılmıştır. Her ne kadar Anayasa'da meclis, milletin yegâne temsilcisi ve millet adına hâkimiyeti sağlayan bir organ olarak kabul edilmiş ise de uygulama tamamen Cumhurbaşkanının (parti liderine) iradesine bağlı bir yapı şeklinde işlemiştir (Özbudun, 2016). Üstelik üniversite, ordu ve basın tek parti yönetiminin aparatları şeklinde işlev görmüştür. Bu yapı içinde sosyo-politik krizler yaşanmış, devlet ile halk arasında ciddi bir kopukluk meydana gelmiş olmasına rağmen bu yapının iç dinamiklerle kırılması mümkün gözükmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından bitimine kadar CHP, halka yönelik otoriter tutumunu yasal düzenlemelerle daha da yoğunlaştırmış ve haliyle kurmuş olduğu sosyal ve siyasal ittifakın bozulmasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ortam ve sonrasında uluslararası düzenin iki kutuplu dünya çerçevesinde inşa edilmesi CHP'yi ekonomik, sosyal ve politik değişime mecbur kılmıştır. İşte böyle bir ortamda CHP, sosyo-politik ve ekonomik sorunlara bir çözüm üretmek ve kendi

istikrarını garanti altına almak adına siyasal muhalefete izin vermiş ve demokratikleşme yolunda bir anlamda ilk ciddi adımı atmıştır. İnönü, CHP'nin Cumhuriyet'in kurucu unsurlarından birini temsil etmesinden; ordu ve bürokrasinin desteğini almasından; devlet bürokrasisine egemen olmasından kaynaklanan gücüne istinaden DP'nin kendi kontrolünde işleyeceği öngörüsünde bulunmuştur.

1946-1950 tarihleri arasında uluslararası aktörlerin etkisiyle ciddi bir demokratik dönüşümü hedefleyen gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere özellikle devlet elitlerinin bir kısmı direnç göstermiştir. Bu bağlamda 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçilmesine rağmen, tek parti yönetiminin baskısı ve vesayeti uzun süre devam etmiştir. Bunun temel sebebi CHP'nin devlet ile özdeş hale gelmesi ve bu yapının CHP'ye birçok alanda olanak sağlamasıdır. Dolayısıyla gerektiği takdirde muhalefeti dahi CHP'nin oluşturacağı fikri bu olanaklardan biri haline gelmiştir. Nitekim CHP, 5. Büyük Kurultay'ında (1939) *müstakil grup* oluşturmuş ve bu grubun parti başkanlığına bağlı olarak çalışmasını karara bağlamıştır. Böylelikle CHP *muhalefet fikrini* denetim altında tutmuş ve parti başkanlığına bağlı bir muhalif grubun yapabileceği şey, partinin otoriterliğini pekiştirmekten öteye geçmemiştir. Ancak DP, hiçbir yasal güvencesi olmamasına ve her an feshedilme ihtimalinin bulunmasına rağmen, seçimlerde muhalefet rolünü hakkıyla ifa etmiştir. Deyim yerindeyse DP, bahsedilen otoriter yapının demokratikleşmesinde ciddi bir rol oynayarak otoriter/merkeziyetçi anlayışı, bir nebze de olsa kırabilmiş ve toplumun politik direncini kazanmasına vesile olmuştur.

DP, demokrasinin en önemli yapı taşını yani *siyasal muhalefet kültürünü* hayata geçirmiş ve sistemin demokratikleşmesi için mücadele etmiştir. Bu mücadelenin sonucunda Cumhurbaşkanı, iktidar ve muhalefete eşit mesafede olacağını açıklamıştır. Öte yandan DP, 1946-1950 tarihleri arasında iki defa *Seçim Kanunu'nun* değiştirilmesinde veya yenilenmesinde aktif bir rol oynamıştır. Böylelikle iki dereceli seçim sisteminin yerine tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiş ve gizli oy-açık sayım esasına geçilmiştir. CHP, özellikle *çoğunluk* sisteminin kendi lehine olacağını düşünerek benimsemiştir. Seçim mekanizması bağlamında DP'yi CHP'den farklı kılan en önemli husus, DP'nin sosyolojik yapı ile politik kurum arasındaki imtiazı sağlayabilmesi olmuştur. Yani DP'nin seçimlerde aday gösterdiği milletvekilleri ile bu milletvekillerinin doğum yerleri arasında büyük bir uyumun gözetildiği görülmüştür.

Ayrıca CHP'nin asker kökenli, DP'nin ise sivil kökenli milletvekillerinin fazla olması kayda değer bir özelliktir. Bunun anlamı şudur: CHP'nin dayanağı askeri-bürokratik elitler iken, DP'nin sivil-siyasal elitlerdir (Kahraman, 2007). Esasında cereyan eden hadise CHP-devlet elitleri arasındaki çatışmaydı. Çünkü DP'nin kurucuları ve üyeleri sayılan Adnan Menderes, Celal Bayar, Emin Sazak, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Ali Fuat Cebesoy, Nihat Reşat Belger, Refik Şevket İnce ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in uzun bir CHP geçmişi bulunmaktaydı. Bu sebeple devlet elitleri arasındaki çatışma ve uluslararası konjonktür demokratik anlayışı siyasete hakim kılmıştır. Bu anlayış, merkezin karşısında konumlanan çevrenin siyasi alanda yer almasına olanak sağlamıştır. Yani siyaset, seçkinlerin uğraşı olmaktan çıkmış geniş halk kitlelerini de ihtiva etmeye başlamıştır. Bu da bir bakıma, Mardin'in Shills'ten ithal ederek Türk siyasasını açıklamaya çalıştığı *çevrenin* parlamentodaki temsilîyetini artırmıştır. Nitekim DP döneminde Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Recai Kutan, Turgut Özel gibi şahsiyetler bürokraside yavaş yavaş yer almaya başlamıştır. Daha sonra bu karizmatik şahsiyetler, çevrenin birer temsilcisi olmuşlardır.

1950 genel seçimlerinde CHP'nin 27 yıllık iktidarı son bulmuş, DP ise tek başına iktidarı elde etmiştir. Her ne kadar demokratik dönüşüm iktidarın sorunsuz bir şekilde el değiştirmesi için tasarlanmışsa da *katılım ve sandık* eksenli bir düzenlemeyi ihtiva ettiği anlaşılmıştır. Halk bir mücadelenin sonucunda temel hak ve özgürlükleri elde etmediğinden demokratik siyasi kültürün varlığı kuşkulu hale gelmiştir. Siyaset, demokratik siyasal kültürün temelinde üretilmediği ancak siyasal karizmalar etrafında cereyan ettiği görülmüştür. Nitekim Başbakan Menderes'in devlet protokolü ve güvenlik bariyerini önemsemeyen halkın içine karışması Başbakan Menderes'i karizmatik kılmıştır. Siyasetin, liderlerin söz ve eylemlerine göre şekillendiği ve kurumsallaşmanın zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Halkın savunduğu temel değerlerin, toplum merkezli olmaktan ziyade devlet merkezli olduğu anlaşılmıştır. Yani toplumun siyasal genetiğinde *devlet* birincil derecede yer almıştır. Yasalarda devlet merkezli değerlerin öncelikli ve ağırlıklı olarak yer alması yukarıda belirtilen düşünceyi teyit etmiştir. Böylesi bir düşünce, demokratik değerlerin devlet tekelinde olması gerektiği sonucunu doğurmuştur (Kahraman, 2007). Başka bir ifadeyle halkın bilincinde devletin bekası ciddi bir şekilde yer edinmiş ve her demokratik atılım devletin bekasına karşı bir korku tabusuna dönüşmüştür. Haliyle bu durum demokratik bir siyasal bilincin

meydana gelmesini değil, otoriter bir kültürün kökleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla tek parti döneminde egemen olan otoriter yapı ortadan kalkmamış DP tarafından yeni bir forma kavuşturularak sürdürülmüştür.

DP'den ziyade Başbakan Menderes'in otortier bir lider olarak ön plana çıkması, muhalefeti yasal düzenlemelerle elden geldiğince etkisizleştirmeye çalışması, seçim mühendisliği uygulamalarına başvurması ve siyasi mobilizasyonu denetim altında tutarak halkı kutuplaştırması, otoriterleşme konusunda ciddi eğilimlerin olduğunu göstermiştir. Her ne kadar DP üç dönem iktidarda bulunmuşsa da CHP'nin ordu, bürokrasi ve aydınların desteğine sahip olması hasebiyle DP'den daha güçlü bir konumda/pozisyonda yer aldığı gözlemlenmiştir. DP'nin siyasetin demokratikleşmesine etkisi daha çok yasal bir dönüşümü öngörerek sınıfsal bir temelden yoksun şekilde olmuştur. DP muhalefetteyken sistemin demokratikleşmesine olumlu katkılar sunarken, iktidarında bu ısrarını sürdürmemiştir. DP ve CHP'nin muhalefette ve iktidardayken ki uygulamalarının benzerlik göstermesi, Türk siyasetinde demokratikleşme ve otoriterleşmenin yapısal bir sorun olduğu tezini öne çıkarmıştır. İktidar, kendi yararına olacak şekilde politika üretirken, muhalefet ise demokratik ilke ve kurumların arkasına sığınarak siyaset yapmıştır.

DP, her ne kadar CHP'nin içinden çıkmış ve başlangıçta seçkin bir parti olsa da, Türkiye'nin sosyolojik yapısını anlaması onu farklı bir noktaya taşımıştır. DP karşısındaki engelin ordu, bürokrasi ve aydınlardan teşekkül ettiğinin bilincine varmıştır. Yani karşısında hem ekonomik hem de politik anlamda güçlü ve merkeziyetçi bir devlet geleneği yer almıştır. Bu güçlü ve merkeziyetçi devlet geleneği; muhalefeti *düşman* olarak addetmiş ve haliyle devletin muhalefeti nitelemesine olanak sağlamıştır. Bu realitenin farkında olan DP, halkı doğrudan (genel oy aracılığıyla) siyasal aktör haline getirmiş ve daha sonra halkın tercihinin somutlaştığı alanı yani seçim sonuçlarını kendine mevzi olarak seçmiştir. Bu taktiğiyle halkı etrafına toplayan DP, CHP'nin *bariyerlerini* (bürokrasi, ordu ve aydınlar) aşmak istemiştir. DP'nin verdiği siyasi kararların çoğu, bu *üçlü bariyer* tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve bu sebeple de engellenmek istenmiştir. DP'nin yürütme erkine sahip olması ve bu erkin önündeki engelleri kaldırmak istemesi bürokraside kadrolaşma ve tasfiye yolunu kendisine açmıştır. Bu durum CHP'nin yıllardır karşı gelinemez sosyal ve siyasal itibarını

sarsmaya başlamıştır. Çünkü bürokraside çalışanlar CHP'yle bütünleşmişlerdir. Bu kazanımları kaybetmek istemeyen CHP, siyasetin alanını güvenlikleştirmeye çalışarak *tehdit* üretmiştir. Öyle ki İnönü DP'ye “*sizin elinizde ne ordu, ne memur, ne üniversite hatta ne de polis var*” diyerek orduya açık mesajlar göndermiştir. Böylelikle “*biz ve onlar ayrımı*” üzerine oturan siyaset anlayışı, güvenlik alanına taşınarak rejimin koruyucularını aktif hale getirmiştir. Özellikle CHP, DP'nin oy eksenli hareket ettiğini ileri sürerek rejimin değerlerinin tehlike altında olduğunu orduya aşlamıştır. Böylelikle siyaset kurumunun yerini siyasal olmayan kurumların zihin dünyası almaya başlamıştır. Her ne kadar DP, 1946 tarihinde demokratik söylemlerle ortaya çıkıp ve siyasetin bu yönde işlemesine katkıda bulunmuşsa da on yıllık iktidarı sonucunda siyaseti ciddi bir şekilde otoriterleştirmiştir.

DP, tek parti yönetiminin otoriter siyaset anlayışını kendi statükosuna tehdit ürettiği için kabul etmemiştir. İlk etapta meclis içinde toprak soylularının birer temsilcisi olarak bulunmuştur. Toprak soyluların sorununu daha demokratik ilkeler ve uluslararası konjonktür ekseninde çözüme kavuşturmaya çalışmış ancak muvaffak olamamıştır. Bu sebeple CHP'den koparak ama CHP'nin onayını da alarak yeni bir siyasal parti altında örgütlenmiştir. İktidara giden yolun seçimden yani sandıktan geçtiğini Türk siyasetinin bünyesine massetmiş ve bu bünyeyi olabildiğince demokratik kurullarla teçhizatlandırmıştır. Bu bünye sayesinde iktidarı elde etmiştir. Ancak on yıllık iktidarı boyunca çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Özellikle ordu, bürokrasi ve aydınlar arasında bir türlü koalisyonu sağlayamamıştır. Her ne kadar DP sandıktan galip çıkmış olsa da karşısında hep kemik bir blok bulmuştur. Oynama ve esneklik payı bulunmayan bu bloğun DP'ye karşı sesinin kısıldığı anlar genellikle ekonominin iyi; sesinin yükseldiği anlar ise ekonominin kötü olduğu zamanlar olarak tespit edilmiştir. Bu sebeple siyasetin demokratikleşme ve otoriterleşmesinde özgürlüklerin güvenceye alınması şartıyla ekonominin büyük bir paya sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

3780 Sayılı Milli Korunma.

4305 Sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun.

4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu.

4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.

4801 sayılı San Francisco'da 26 Haziran 1945 tarihinde yazılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 24 Ağustos 1945.

4918 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu.

5680 Sayılı Basın Kanunu, Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950.

5830 Sayılı Kanun, Resmi Gazete, 11 Ağustos 1951.

6026 Sayılı Basın Kanununa Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 23 Ocak 1953.

6185 Sayılı Üniversiteler Kanununun 46 nci Maddesinin (d) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 21 Temmuz 1953.

6334 Sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 17 Mart 1954.

6337 Sayılı Basın Kanununun 36 ıncı Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 9 Mart 1954.

6422 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 25 Haziran 1954.

6428 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 7 Temmuz 1954.

6429 Sayılı Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 7 Temmuz 1954.

6732 Sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanunun Adı ile Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun, Resmi Gazete, 7 Haziran 1956.

6733 Sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 7 Haziran 1956.

7001 Sayılı Nevşehir Vilâyetine Bağlı Kırşehir Kazasında (Kırşehir) Adiyle Yeniden Bir Vilâyet Kurulması Hakkında Kanun.

7053 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35 ve 109 uncu Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlâvesine Dair Kanun.

Aberbach, Joel D., and Walker, Jack L.,(1970), "Political Trust and Racial Ideology", **The American Political Science Review**, Vol. 64, No. 4, ss. 1199-1219.

Ağaoğlu, Samet, (1972), **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, Baskı Yeri (İl) Yok.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, (2014a), "Dünyevi İktidara Doğru", **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, (ed. Mehmet Ali Ağaoğulları), (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 263-288.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, (2014b), "Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor", **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, (ed. Mehmet Ali Ağaoğulları), (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 597-632.

Ahmad, Feroz, (2008), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, (7. Baskı), İstanbul.

Ahmad, Feroz, (2010), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul.

Akandere, Osman, (1998), **Milli Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul.

Akşin, Sina, (1988), “Demokrat Parti’nin Kurulması”, **Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergi**, Cilt 9, Sayı 53, ss. 13-15.

Albayrak, Mustafa, (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Albertus, Michael, (2015), **Autocracy and Redistribution: The Politics of Land Reform**, Cambridge University Press, New York.

Alemdar, Korkmaz, (1988), “Demokrat Parti ve Basın”, **Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergi**, Cilt 9, Sayı 53, ss. 19-23.

Almond, Gabriel A. and Sidney, Verba, (1989), **The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations**, Princeton University Press, Sage Publications, California.

Almond, Gabriel A., (1956), “Comparative Political Systems”, **The Journal of Politics**, Vol 18, No 3, ss. 391-407.

Alonso, Sonia, Keane, John and Merkel, Wolfgang, (2011), “Editors’ Introduction: Rethinking the Future of Representative Democracy”, **The Future of Representative Democracy**, (ed. Sonia Alonso, John Keane ve Wolfgang Merkel), Cambridge University Press, New York, ss.1-22.

Anderson, Perry, (2017), **Antikiteden Feodalizme Geçişler**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.

Arendt, Hannah, (2012), **Geçmişle Gelecek Arasında: Seçme Eserler 2**, (Çev. Bahadır Sina Şener), (4. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Aron, Raymond, (1976), **Demokrasi ve Totalitarizm**, (Çev. Vahdi Hatay), 1. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Arslan, Zühtü, (2005), **Anayasa Teorisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Atar, Yavuz, (2012), **Türk Anayasa Düzeni**, (7. Baskı), Mimoza Yayınları, Konya.

Ayın Tarihi, Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, Sayı 138, Mayıs 1945.

Baban, Cihad, (2009), **Politika Galerisi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Baker, Randall, (2002), “Introduction: Transition and Reform in Post-Authoritarian States”, **Transitions from Authoritarianism: The Role of the Bureaucracy**, (ed. Randall Baker), Praeger, London, ss. 1-13.

Bakşık, Şeref, (1988), “Demokrasi, DP ve İnönü”, **Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergi**, Cilt 9, Sayı 53, ss. 16-18.

Ball, Alan R., (1988), **Modern Politics and Government**, Fourth Edition, Macmillan Education LTD, London, .

Beck, Kris Aaron, (2010), “On Tyranny: The Political and Economic Characteristics of the Authoritarian Regime”, **New England Journal of Political Science**, Volume V, Number I, ss. 44-112.

Beckman, Ludvig, (2009), **The Frontiers of Democracy: The Right to Vote And Its Limits**, Palgrave Macmillan, New York.

Bellin, Eva, (2004), “The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective”, **Comparative Politics**, Vol. 36, No.2, ss. 139-157.

Bender, Gerald J., (1967), “Political Socialization and Political Change”, **The Western Political Quarterly**, Vol. 20, No. 2, Part 1, ss. 390-407.

Berariu, Elena Cristina ve Peterlicean Andreea, (2016), “The Power of Language in Political Discourse”, (ed.) Lulian Boldea ve Cornel Sigmirean, İçinde, **The Proceedings- of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue**. Volume No 4, Tirgu-Mureş, Arhipelag XXI Press, ss. 188-194.

- Beriş, Hamit Emrah, (2015), **Siyasal Düzenin Sınırları: Demokrasi, Demokratikleşme ve Katılımcı Demokrasi**, (1. Baskı), Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- Bermeo, Nancy, (2016), “On Demokratik Backsliding”, **Journal of Democracy**, Volume 27, Number 1, ss. 5-19.
- Bernays, Edward L., (1928), **Propaganda**, Horace Liveright Inc., New York.
- Boratav, Korkut, (1988), “DP Döneminde Ekonomi”, **Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergi**, Cilt 9, Sayı 53, ss. 36-37.
- Boratav, Korkut, (2015), **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, (21. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Brooker, Paul, (2014), **Non-Democratic Regimes**, Third Edition, Palgrave Macmillan, New York.
- Brownlee, Jason, (2007), **Authoritarianism in an Age of Democratization**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Carothers, Thomas, (2002), “The End of The Transition Paradigm”, **Journal of Democracy**, Volume 13, Issue 1, ss. 5-21.
- Catt, Helena, (1999), **Democracy in Practice**, Routledge, London and New York.
- Clark, C. Edward, (1972), “The Turkish Varlık Vergisi Reconsidered”, **Middle Eastern Studies**, Vol.8, No. 2, ss. 205-216.
- Collier, David and Levitsky, Steven, (1997), “Democracy with Adjective: Conceptual Innovation in Comparative Research”, **World Politics**, Vol. 49, No. 3, Cambridge University Press, ss. 430-451.
- Connolly, William E., (1993), **The Terms of Political Discourse**, Third Edition, Princeton University Press, Princeton – New Jersey.

Coppedge, Michael, (2012), **Democratization and Research Methods**, Cambridge University Press, New York.

Coppedge, Michael, Gerring, John, Altman, David, Bernhard, Michael, Fish, Steven, Hicken, Allen, Kroenig, Matthew, Lindberg, Staffan I., McMann, Kelly, Paxton, Pamela, Semetko, Holli A., Skaaning, Svend-Erik, Staton Jeffrey ve Teorells, Jan, (2011), "Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach", **Perspectives on Politics**, Vol. 9, No. 2, ss. 247-267.

Coser, Lewis A., (2015), **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları–Tarihsel ve Toplumsal Bağlamında Fikirler**, (Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker ve İbrahim Mazman), (1. Baskı), Deki Yayınları, Ankara.

Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun Teklifi, TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 5. Yasama Yılı, 17. Birleşim, 14 Aralık, 1953.

Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 16 Aralık 1953.

Cumhuriyet, 14 Kasım 1955.

Cumhuriyet, 19 Kasım 1955.

Curtis, Michael, (1987), **Totalitarianism**, Transaction Books, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.).

Çağla, Cengiz, (2015), **Merak Edenler İçin Demokrasi**, (1. Baskı), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ömer, (2000), "İdeoloji İle Hukuk Arasında Devlet", **Doğu–Batı Düşünce Dergisi**, Yıl 4, Sayı 13, ss. 87-113.

Çaha, Ömer, "Demokrasi", (2011), **Siyaset Bilimi**, (ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, ss. 205-240.

- Çamurcuoğlu, Gülден, (2018), **Ortadoğu'da Otoriter Siyasal Rejimler**, Astana Yayınları, Ankara.
- Çavdar, Tefvik, (2013), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çelik, Aziz, (2010), **Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)**, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Halis, (2001), **Siyasal İktidar ve Meşruiyet: Meşruiyetin Tipolojisi, Fonksiyonları ve Araçları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çetin, Halis, (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, ss. 79-96.
- Çetin, Halis, (2003), "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti–Meşruiyetin İktidarı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 53 (3), ss. 61-88.
- Çufalı, Mustafa, (2005), "Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi: 1945-1950", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat (I. Cilt)**, (Editörler: Selahaddin Bakan, Adnan Küçük ve Ahmet Karadağ), (1. Baskı), Aktüel Yayınları, İstanbul, ss. 401-429.
- Dahl, Robert A., (1971), **Polyarchy: Participation and Opposition**, Yale University Press, London.
- Dahl, Robert A., (2010), **Demokrasi Üzerine**, (Çev. Betül Kadioğlu), (2. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Dahl, Robert Alan, (1993), **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev. Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ankara.
- Demirel, Tanel, (2016), **Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs**, (2. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Demirtaş, Erdem, (2014), **Ortadoğu'da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme**, Metis Yayınları, İstanbul.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, (1952), Güneş Matbaacılık, Ankara.

Diamond, Larry and Gunther, Richard, (2001), “Types and Functions of Parties”, **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry Diamond and Richard Gunther), The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, ss. 3-39.

Diamond, Larry, (2015), “Facing Up to the Democratic Recession”, **Journal of Democracy**, Volume 26, Number 1, ss. 141-155.

DiRenzo, Gordon J., (1995), “Socialization for the Democratic Personality in Modern Society”, **Journal of Adult Development**, Vol 2, No 4, ss. 275-281.

Dix, Robert H., (1992), “Democratization and the Institutionalization of Latin American Political Parties”, **Comparative Political Studies**, Vol. 24, Issue 4, ss. 488-511.

Doehring, Karl, (2014), **Genel Devlet Kuramı**, (Çev. Ahmet Mumcu), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2014.

Dumont, Louis, (2000), “Bireycilik Üzerine Denemeler: Doğu. XIII. Yüzyıldan Başlayarak Siyaset Kategorisi ve Devlet”, **Devlet Kuramı**, (ed. Cemal Bali Akal), Dost, Ankara, ss. 141-174.

Durgun, Gonca Bayraktar, (2016), “Otoriter ve Totaliter Rejimler”, **21. Yüzyılda Prens: Siyaset ve Devlet Yönetimi**, (ed. Ümit Özdağ), (7. Baskı), Kripto Yayınları, Ankara, ss. 175-204.

Dursun, Davut, (2006), **Siyaset Bilimi**, (3. Basım), Beta Basım AŞ., İstanbul.

Duverger, Maurice, (2017), **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev. Şirin Tekeli), (11. Baskı), Varlık Yayınları.

Edip, Eşref, (1950), “Kara İrtica, Sarı İrtica, Kızıl İrtica”, **Sebilürreşad**, Cilt 4, Sayı 91, ss. 242-247.

- El-Asvani, Ala, (2020), **Diktatörlük Sendromu**, (Barış Özkul), (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Tefik, (2006), “Feodaliteden Sanayi Toplumuna”, **Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavram ve Süreçler**, (ed. Tefik Erdem), Lotus Yayınevi, Ankara, ss. 33-70.
- Erdoğan, Mustafa, (2010), **Anayasal Demokrasi**, (8. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa, (2012), **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, (8. Baskı), Ankara.
- Erdoğan, Mustafa, “Türkiye İçin Bir Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi”, **Liberal Düşünce Topluluğu**, (08.12.2018).
- Erer, Tekin, (1964), **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.
- Eroğlu, Cem, (2017), **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul.
- Ertunç, Ahmet Cemil, (2013), **Cumhuriyet’in Tarihi: Yaşadıklarımızın Dünü ve Bugünü**, Pınar Yayınları, (8. Basım), İstanbul.
- Eser, Hamza Bahadır ve Taylan, Ömer, (2017), “Antagonizmadan-Agonizmaya: Radikal Demokrasi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl 13, Sayı 50, ss. 101-125.
- Eser, Hamza Bahadır ve Taylan, Ömer, (2016), “Doğrudan ve Temsili Demokrasi Modelleri Üzerine Bir Eleştiri Denemesi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl 13, Sayı 48, ss. 283-298.
- Feldman, Stanley ve Stenner, Karen (1997), “Perceived Threat and Authoritarianism”, **Political Psychology**, Vol. 18, No.4, s. 741-770.
- Fjelde, Hanna ve Hegre, Havard, (2014), “Political Corruption and Institutional Stability”, **Studies in Comparative International Development**, 49(3), ss. 267-299.

- Freund, Julien, (1990), “Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi”, (Çev. Kubilay Tuncer), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet), (1. Baskı), Verso Yayıncılık, Ankara, ss. 165-198.
- Fukuyama, Francis, (1998), **Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**, (Çev. Ahmet Buğdaycı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Furtun, Fatih, (2006), **Demokratikleşme Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gabriel, A. Almond, (1956), “Comparative Political Systems”, **The Journal of Politics**, Vol. 18, No. 3, ss. 391-409.
- Gastil, Raymond D., (1978), **Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties 1978**, Freedom House, New York.
- Giddens, Anthony ve Sutton, Philip W., (2016), **Sosyolojide Temel Kavramlar**, (Çev. Ali Esgin), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Gill, Anthony, (2006), “Weber in Latin America: Is Protestant Growth Enabling the Consolidation of Democratic Capitalism” **Religion, Democracy and Democratization**, (ed. John Anderson), Routledge, London and New York, ss. 42-65.
- Gill, Graeme, (2000), **The Dynamics of Democratization: Elites, Civil Society and the Transition Process**, Macmillan Press, London.
- Goloğlu, Mahmut, (1974), **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Kalite Matbaası, Ankara.
- Gözaydın, İftar, (2016), **Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Göze, Ayferi, (2015), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, (15. Baskı), Beta Basım Yayım, İstanbul.

- Grugel, Jean, (2002), **Democratization: A Critical Introduction**, Palgrave, Hampshire ve New York.
- Gürcan, Ertuğrul Cenk, (2016), “Demokrasi ve Hukuk Devleti”, **21. Yüzyılda Prens: Siyaset ve Devlet Yönetimi**, (ed. Ümit Özdağ), (7. Baskı), Kripto Yayınları, Ankara, ss. 143-174.
- Gürsoy, Yaprak, (2013), “Rejim Değişiklikleri: Otoriterleşme ve Demokratikleşme”, **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar**, (der. Sabri Sayan ve Hasret Dikici Bilgin), (1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 75-100.
- Hadenius, Axel and Teorell, Jan, (2006), **Authoritarian Regimes: Stability, Change, and Pathways to Democracy, 1972-2003**, The Helen Kellogg Institute for International Studies, Working Paper #331.
- Hatemi, Hüseyin, (1989), **Hukuk Devleti Öğretisi**, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Held, David, (1996), **Models of Democracy**, Stanford University Press, California.
- Herbst, Jeffrey, (2001), “Political Liberalization in Africa after Ten Years”, **Comparative Politics**, Volume 33, No 3, ss. 357-375.
- Hetherington, Marc J., and Weiler, Jonathan D., (2009), **Authoritarianism and Polarization in American Politics**, Cambridge University Press, New York.
- Heywood, Andrew, (2013), **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, (Çev. Ahmet K. Bayram), (5. Baskı), Adres Yayınları, Ankara.
- Hinnebusch, Raymond, (2006), “Authoritarian Persistence, Democratization Theory and the Middle East: An Overview and Critique”, **Democratization**, Vol. 13, No. 3, ss. 373-395.
- Hobbes, Thomas, (1993), **Leviathan**, (Çev. Semih Lim), YKY, İstanbul.
- Hofmeister, Wilhelm and Grabow, Karsten, (2011), **Political Parties: Functions and Organisation in Democratic Societies**, Konrad Adenauer Stiftung, Singapore.

- Holden, Barry, (2007), **Liberal Demokrasiyi Anlamak**, (Çev. Hüseyin Bal), Liberte Yayınları, Ankara.
- Huberman, Leo, (2015), **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, (16. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Huntington, Samuel Phillips, (1993), **Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme**, (Çev. Ergun Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Inglehart, Ronald and Welzel, Christian, (2005), **Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ishiyami, John T., (2012), **Comparative Politics: Principles of Democracy and Democratization**, Wiley-Blackwell Publication, United Kingdom.
- Jackson, Robert H. ve Rosberg, Carl G., (1982), **Personal Rule in Black Africa: Prince, Autocrat, Prophet, Tyrant**, University of California Press, London/England.
- James, William (2015), **Pragmatizm: Kimi Eski Düşünme Biçimleri İçin Yeni Bir İsim**, (Çev. Tahir Karakaş), (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Janos, C. Andrew, (1970), “The One-Party State and Social Mobilization: East Europe between the Wars”, **Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems**, (ed. Samuel P. Huntington ve Clement H. Moore), Basic Books, New York, ss. 204-236.
- Kahraman, Hasan Bülent, (2008), **Türk Sağı ve AKP**, (Söyleşi Recep Yener), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Kahraman, Hasan Bülent, (2008), **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I: Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar**, Agora Kitaplığı, İstanbul.

- Kahraman, Hasan Bülent, (2012), **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II: 1920-1960**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Kalberg, Stephen, (2017), **Max Weber'in Karşılaştırmalı-Tarihsel Sosyolojisi**, (Çev. Âdem Bölükbaşı), (1. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kapani, Münici, (2010), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, (25. Basım), Ankara.
- Kara İncioğlu, Nihal, (2007), "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, (ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), Aktüel Yayınları, (3. Baskı), Bursa, ss. 253-266.
- Karadağ, Ahmet ve Aslan, Seyfettin, (2009), "Türk Demokratikleşme Sürecinin Ana Sorunsalı: Pasif İç Dinamik, Aktif(leştirici) Dış Dinamik", **Uluslar arası Davraz Kongresi**, 24-27 Eylül, Isparta, ss. 2079-2806.
- Karadağ, Ahmet, (2005), "Türkiye'de Demokratikleşme ve Demokratik Sistem: Zihniyet, Kurumlar ve Sorunlar", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat (Cilt I)**, (ed. Selahaddin Bakan, Adnan Küçük ve Ahmet Karadağ), (1. Baskı), Aktüel Yayınları, İstanbul, ss. 311-340.
- Karadağ, Ahmet, (2006), "Sürdürülebilir Demokrasi", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 75-101.
- Karakoyunlu, Yılmaz, (2000), **Salkım Hanım'ın Taneleri**, (11. Baskı), Doğan Kitap, İstanbul.
- Karakoyunlu, Yılmaz, (2008), **Güz Sancısı**, (4. Baskı), Doğan Kitap, İstanbul.
- Karatepe, Şükrü, (2001), **Tek Parti Dönemi**, (3. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karpat, Kemal H., (2017), **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Temeller**, (9. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın Milletvekilliği Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkında Başbakanlık Tezkeresi ve Anayasa ve Adalet**

Komisyonlarından Kurulan Karma Komisyon Raporu (3/256), T.C. Başbakanlık Yazı İşleri ve Sicil Müdürlüğü, Özel No: 6/2 – 4828, G. No: 6 – 3935.

Kassem, Maye, (2004), **Egyptian Politics: The Dynamics of Authoritarian Rule**, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London.

Keyman, Fuat, (2015), **Yeni Anayasa'ya Doğru: Kurumsal Reform ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi**, Sis CB Basımevi, İstanbul.

Kışlalı, Ahmet Taner, (2010), **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, (8. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Kışlalı, Ahmet Taner, (2014), **Siyaset Bilimi**, (16. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara.

Kocabaş, Süleyman, (2011), **Menderes Dönemi: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)**, (1. Baskı), Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şt., İstanbul.

Koçak, Cemil, (1989), “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, ss. 85-173.

Koçak, Cemil, (2010), **İkinci Parti: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt I**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak, Cemil, (2017), **Demokrat Parti Karşısında CHP: Bir Muhalefetin Analizi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Lang, Anthony F. Jr., (2009), “Authority and the Problem of Non-State Actors”, **Ethics, Authority, and War: Non State Actors and the Just War Tradition**, (ed. Eric A. Heinze and Brent J. Steele), Palgrave Macmillan, New York, ss. 47-73.

- Letki, Natalia and Evans, Geoffrey, (2005), “Endogenizing Social Trust: Democratization in East-Central Europe”, **British Journal of Political Science**, Volume 35, Issue 03, ss. 515-529.
- Levitsky Steven and Way, Lucan A., (2006), “Linkage versus Leverage: Rethinking the International Dimension of Regime Change”, **Comparative Politics**, Vol. 38, No. 4, Jul., ss. 379-400.
- Levitsky, Steven and Way, Lucan A., (2002), “Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, **Journal of Democracy**, Volume 13, Issue 2, ss. 51-65.
- Lewis, Bernard, (2015), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), (8. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Lindberg, I. Steffan, (2009), “Democratization by Elections? A Mixed Record”, **Journal of Democracy**, Volume 20, Number 3, ss. 86-92.
- Linz, Juan J., (2017), **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, (Çev. Ergun Özbudun), (4. Baskı), Liberte Yayınları, Ankara.
- Linz, Juan J., and Alfred Stepan, (1978), **The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Linz, Juan J., and Stepan, Alfred (1988), “Toward Consolidated Democracies”, **The Changing Nature of Democracy**, (eds. Takashi Inoguchi, Edward Newman ve John Keane), United Nations University Press, Tokyo-New York-Paris, ss. 48-67.
- Linz, Juan J., and Stepan, Alfred (1996), **Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

- Lipset, Seymour Martin, (1959), "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", **American Political Science Review**, Vol. 53, No. 1, ss. 69-105.
- Lipset, Seymour Martin, (1960), **Political Man: The Social Bases of Politics**, New York.
- Locke, John, (2012), **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme**, (Çev. Fahri Bakırcı), (2. Baskı), Ebabel Yayınları, Ankara.
- Lukes, Steven, (1990), "İktidar ve Otorite", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Çev. Sabri Tekay), (ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet), (1. Baskı), Verso Yayıncılık, Ankara, ss. 644-686.
- Lust, Ellen, (2009), "Competitive Clientelism in the Middle East", **Journal of Democracy**, Volume 20, Number 3, ss. 122-135.
- MacRae, Donald, (1985), **Weber**, (Çev. Nur Vergin), Afa Yayınları, İstanbul.
- Manin, Bernard, (1997), **The Principles of Representative Government**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Marquez, Xavier, (2019), **Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme**, (Çev. İsmail Çekem), (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mayo, Henry B., (1964), **Demokratik Teoriye Giriş**, (Çev. Emre Kongar), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Menderes, Aydın ve Akyol, Taha, (2011), **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes**, (1. Baskı), Doğan Kitap, İstanbul.
- Merkel, Wolfgang, (2004), "Embedded and Defective Democracies", **Democratization**, Vol. 11, No. 5, ss. 33-58.
- Miller, Arthur H., (1974), "Political Issues and Trust in Government; 1964 – 1970", **American Political Science Review**, 68, ss. 951-972.

- Montesquieu, Charles Louis de Secondat Baron de, (2011), **Kanunların Ruhu Üzerine**, (Çev. Fehmi Baldaş), (2. Baskı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Moore, Jr. Barrington, (2012), **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, (Çev. Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel), (3. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Moreno, Alejandro, (2002), “Corruption and Democracy: A Cultural Assessment”, **Comparative Sociology**, Volume 1, Issue 3-4, ss. 495-507.
- Mouffe, Chantal, (2000), **The Democratic Paradox**, Verso Press, London.
- Newton, Kenneth, (2001), “Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy”, **International Political Science Review**, Vol 22, No 2, ss. 201-214.
- Norris, Pippa, (2004), **Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior**, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Nur-tegin, Kanybek ve Czap, Hans J., (2012), “Corruption: Democracy, Autocracy, and Political Stability”, **Economic Analysis and Policy**, Vol. 42, No. 1, ss. 51-66.
- O’Donnell, A. Guillermo, (1996), “Illusions About Consolidation”, **Journal of Democracy**, Vol. 7, No. 2, ss. 34-51.
- O’Donnell, A. Guillermo, (2001), “Democracy, Law, and Comparative Politics”, **Studies in Comparative International Development**, Vol. 36, No. 1, ss. 7-36.
- O’Donnell, A. Guillermo, (2007) “The Perpetual Crises of Democracy”, **Journal of Democracy**, Volume 18, Number 1, ss. 5-11.
- Okutan, Ekrem, (2014), **Türkiye’de Siyasal Muhalefet: Geçmişten Günümüze Muhalefette Zemin Kaymaları**, (1. Baskı), Selis Kitaplar, İstanbul.
- Ökte, Faik, (1951), **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.
- Özbudun, Ergun, (1993), **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- Özbudun, Ergun, (2011), **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, (1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Özbudun, Ergun, (2016), **Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, (2. Baskı), İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Mehmet Tefik, (2008), **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Özdemir, Hikmet, (1995), **Türkiye Cumhuriyeti**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özipek, Bekir Berat, (2006), “Devlet”, **Siyaset**, (ed. Mümtaz’er Türköne), (5. Baskı), Lotus Yayınevi, ss. 71-102.
- Parry, Geraint ve Moran, Michael, (1996), “Introduction: Problems of Democracy and Democratization”, **Democracy and Democratization**, (Eds. Geraint Parry ve Michael Moran), London: Routledge, ss. 1-20.
- Poggi, Gianfranco, (2012), **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, (6. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Poggi, Gianfranco, (2016), **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, (Çev. Aysun Babacan), (5. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Przeworski, Adam, (1991), **Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Raphael, D. D., (1990), **Problems of Political Philosophy**, Second Edition, Macmillan Press, London.
- Regan, M. Patrick ve Henderson, Errol A., (2002), “Democracy, Threats and Political Repression in Developing Countries: Are Democracies Internally Less Violent?”, **Third World Quarterly**, Vol. 23, No. 1, ss. 119-136.
- Resmi Ceride, 24 Şubat 1926.

Resmi Gazete, 2 Mayıs 1952.

Resmi Gazete, 28 Nisan 1960.

Ritzer, George ve Stepanisky Jeffery, (2014), **Sosyoloji Kuramları**, (Çev. Himmet Hülür), Deki Yayınları, Ankara.

Roberts, J. M., (2015), **Avrupa Tarihi**, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Rock, Michael T., (2007), “Corruption and Democracy”, **Journal of Development Studies**, DESA Working Paper No. 55. ss. 1- 18.

Roessler, G. Philip and Howard, M. Marc, (2009), “Post-Cold War Political Regimes: When Do Elections Matter?”, **Democratization by Elections: A New Mode of Transition**, (ed. Staffan I. Lindberg), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, ss. 101-127.

Roskin, Michael G., Cord, Robert L., Medeiros, James A., Jones, Walter S., (2012), **Political Science: An Introduction**, (Twelfth Edition), Pearson Press, USA.

Rousseau, Jean Jacques, (2015), **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), (13. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Rueschemeyer, Dietrich, Stephens, Evelyne Huber and Stephens, John D., (1992), **Capitalist Development and Democracy**, University of Chicago Press, Chicago.

Rustow, Dankwart Alexander, (1970), “Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model”, **Comparative Politics**, Vol. 2, No. 3, ss. 337-363.

Sabuncu, Yavuz, (2002), **Anayasaya Giriş**, (8. Baskı), İmaj Yayınevi, Ankara.

Sancar, Mithat, (2014), **Devlet Akli Kısılcacında Hukuk Devleti**, (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Sartori, Giovanni, (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

- Schedler, Andreas, (2002), "Elections without Democracy: The Menu of Manipulation", **Journal of Democracy**, Volume 13, Issue 2, ss. 36-50.
- Schedler, Andreas, (2006), "The Logic of Electoral Authoritarianism", **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**, (ed. Andreas Schedler), Lynne Rienner Publishers, London, ss. 1-23.
- Schmidt, Manfred G., (2002), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, (Çev. M. Emin Köktaş), (2. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara.
- Schmitt, Carl, (2005), **Siyasal Kavramı**, (Çev. Ece Göztepe), Metis Yayınları, İstanbul.
- Schmitt, Carl, (2010), **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, (Çev. E. Emre Zeybekoğlu), (2. Baskı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Scholz, J. T. and Lubell, M., (1998), "Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action", **American Journal of Political Science**, 42(2), ss. 398-417.
- Schumpeter, Joseph A., (2010), **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, (Çev. Hasan İlhan), (3. Baskı), Alter Yayıncılık, Ankara.
- Schwarzmantel, John, (2010), "Democracy and Violence: A Theoretical Overview", **Democratization**, Vol. 17, No. 2, ss. 217-234.
- Sennett, Richard, (2005), **Otorite**, (Çev. Kamil Durand), (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sertel, Sabiha, (1987), **Roman Gibi**, (İkinci Baskı), Belge Yayınları, İstanbul.
- Shleifer, Andrei and Vishny, Robert W., (1993), "Corruption", **The Quarterly Journal of Economics**, 108(3), ss. 599-617.
- Skerrett, Michael Delaney, (2010), "Language & Authoritarianism in the 20th Century: The Cases of Estonia and Catalonia", **Eesti Rakenduslingvistika Uingu Aastaraamat**, Volume 6, ss. 261-276.

- Skocpol, Theda, (1979), **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China**, Cambridge University Press, Cambridge/New York.
- Slovik, W. Milan, (2012), **The Politics of Authoritarian Rule**, Cambridge University Press, New York.
- Soest, Von Christian, (2015), “Democracy Prevention: The International Collaboration of Authoritarian Regimes”, **European Journal of Political Research**, Volume 54, Issue 4, ss. 623-638.
- Sorensen, Georg, (2008), **Democracy and Democratization: Processes and Prospects in A Changing World**, (Third Edition), Westview Press, Colorado.
- Soysal, Mümtaz, (1997), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, (11. Baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Sözen Yunus, (2013), “Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler”, **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar**, (der. Sabri Sayan ve Hasret Dikici Bilgin), (1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.45-74.
- Spitz, David, (1969), **Antidemokratik Düşünce Şekilleri**, (Çev. Şiar Yalçın), Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Steve, Bruce, (2006), “Did Protestantism Create Democracy?”, **Religion, Democracy and Democratization**, (ed. John Anderson), Routledge, London and New York, ss. 3-20.
- Sunar, İlkay, (1985), “Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8. Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 2076-2088.
- Sung, Hung-En, (2004), “Democracy and Political Corruption: A Cross-National Comparison”, **Crime, Law & Social Changes**, (41), ss. 179-194.

- Sztompka, Piotr, (2003), **Trust: A Sociological Theory**, Cambridge University Press, New York.
- Şaylan, Gencay, (2008), **Liberal Demokrasinin Önlenebilir Krizi**, (1. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tanör, Bülent, (2016), **Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tezel, S. Yahya, (2015), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tilly, Charles, (2000), "Processes and Mechanisms of Democratization", **American Sociological Association**, Vol. 18, No.1, ss. 1-16.
- Tilly, Charles, (2014), **Demokrasi**, (Çev. Ebru Arıcan), (2. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Timur, Taner, (2003), **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, (3. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Tocqueville, Alexis de, (1962), **Amerika’da Demokrasi**, (Çev. Taner Timur), Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Toker, Metin, (1990a), **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944-1973): DP’nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Toker, Metin, (1990b), **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944-1973): Tek Partiden Çok Partiyeye Geçiş 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Toker, Metin, (1991), **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944-1973): Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Touraine, Alain, (2004), **Demokrasi Nedir?**, (Çev. Okay Kunal), (4. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Trimber, Ellen Kay, (2003), **Tepeden İnmece Reformlar: Japonya, Türkiye, Mısır, Peru**, (Çev. Fatih Uslu), (Birinci Basım), Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

Tuncel, Gökhan ve Bakan, Selahaddin, (2013), “Türkiye Demokrasisinin Aksak Ayağı: Muhalefet”, **Journal of Yasar University**, 8(31), ss. 5341-5370.

Tuncel, Gökhan, (2015), “Siyasal Partiler”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat**, (ed. Ahmet Karadağ), (II. Baskı), Bilsam Yayınları, Malatya, ss. 169-249.

Tuncer, Erol ve Tuncer, Bülent, (2015), **Meclis Aritmetiğinde Yaşanan Değişim (1943-1960)**, Tesav Yayınları, Ankara.

Turan, Şerafettin, (1999), **Türk Devrimi Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Turner, H. Jonathan, Beeghley, Leonard ve Powers, Charles H., (2013), **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, (Çev. Ümit Tatlıcan), (3. Baskı), Sentez Yayınları, Bursa.

Türk, H. Bahadır (2010), “İdeolojiler ve Sistemler”, **Siyaset**, (ed. Mümtaz’er Türkone), (11. Baskı), Opus Yayınları, İstanbul.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 22, İçtima Senesi III, Sıra Numarası 63, 11 Şubat 1926.

Ulus, 6 Şubat 1956.

Ulus, 9 Eylül 1951.

Vanhanen, Tatu, (1983), “A Study on the Emergence of Democracy”, **European Journal of Political Research**, (11), ss. 223-227.

Vanhanen, Tatu, (1997), **Prospect of Democracy: A Study of 172 Countries**, Routledge, London and New York.

Vanhanen, Tatu, (2000), “A New Dataset for Measuring Democracy, 1810 - 1998”, **Journal of Peace Research**, Vol. 37, No. 2, ss. 251-265.

- Vanhanen, Tatu, (2003), **Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries**, Routledge, London and New York.
- Venice Commission of the Council of Europe, (2016), **The Rule Of Law Checklist**, Council of Europe, France.
- Wahman, Michael, Teorell, Jan ve Hadenius, Axel, (2013), "Authoritarian Regime Types Revisited: Updated Data in Comparative Perspective", **Contemporary Politics**, Volume 19, Number 1, ss. 19-34.
- Weale, Albert, (1999), **Democracy**, Macmillan Press, New York.
- Weber, Max, (2011), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, (1. Baskı), BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Weber, Max, (2012), **Ekonomi ve Toplum-I**, (Çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Wedeen, Lisa, (1999), **Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria**, The University of Chicago Press, Chicago.
- Weiner, Myron, (2001), "The Struggle for Equality: Caste in Indian Politics", **The Success of India's Democracy**, (ed. Atul Kohli), Cambridge University Press, Cambridge, ss. 193-225.
- White, David, (2013), "Taking it to the Streets: Raising the Cost of Electoral Authoritarianism in Russia", **Perspectives on European Politics and Society**, Volume 14, Number 4, ss. 582-598.
- Yalman, Ahmed Emin, (1997), **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz Cilt 2 (1922-1971)**, (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñ), (2. Baskı), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Yayla, Atilla, (2015), **Siyaset Bilimi**, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.

Yengil, Onur, (2016), **Totalitarian and Authoritarian Regimes: A Comparison of Stalinism and Putinism**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, Hasan, (2011), **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarihe Düşülen Notlar - 1: Yasama Yılı Açılış Konuşmalarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları - 1 (1 Mart 1924 - 14 Aralık 1987)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Zürcher, Erik Jan, (2015), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul.

